

ХАРКІВ

ЛІТ

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ
ТА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ
НАЦІОНАЛЬНОЇ СПІЛКИ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ
ТА ХАРКІВСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ СПІЛКИ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ

№ 20' 2025

ЗМІСТ

Проза

Микола Жулинський. Той, що творить розумом серця.
Вічний опози(револю)ціонер Володимир Базилевський. 4

Публіцистика

Ярослав Калакура. Війна московитів проти України:
екзистенційний та гуманітарний виміри. 30
Олена Довгаленко. Моя Буша 44
За нами — правда. 47

Поезія

Олег Бородай 59
Павло Діхтяренко 64
Олександр Лисак 67

Проза

Сергій Куліда. Опівнічний незнайомиць. 78
Олександр Мінович. Додому 83

Переклади

Януш Дзевуцький. Список світла. З польської переклав Станіслав Новицький . . 94
Столітній класик швейцарської поезії Філіпп Жаккотте.
З французької переклав Дмитро Чистяк. 96

Перлини світової літератури

«Давит Сасунський». З вірменської переклав Олександр Божко 109

Проза

Святослав Максимчук. Батькові поради та мамина опінія. 118
Тетяна Череп-Пероганич. Пробач мені, мамо. 135
Чоловік навпроти. 137
Жаба 138
Вербові котики 141
Котове щастя. 142

Поезія

Ірина Мироненко. Театр очікування й чекання 144
Веніамін Білявський 153

<i>Євген Баран. Дім де час зупинився</i>	153
<i>Володимир Пащенко</i>	162
3 листів Юрія Барабаша	162
Архетип степу	164
<i>Наталія Калиновська. Цикл «Будванські передзвони»</i>	177
Цикл «Джаз, кава, дощ...»	183
Незабутні	
<i>Юрій Терещенко</i>	190
Літературна критика	
<i>Михайло Наєнко. Літературі потрібен вибух!</i>	193
<i>Юлія Сільчук. Без іронії про книжку «(без іронії)».</i> Роздуми про книжку прози Ольги Лясянок	218
<i>Микола Славинський. «Поети хоч зрідка птахи...»</i>	227
<i>Анатолій Жикол. Вогонь від вогню, або Вічне видиво любові.</i> До літературного портрета Бориса Олійника (1935–2017)	232
Незабутні	
Листи незабутніх майстрів слова	243
<i>Микола Возіянов</i>	256
<i>Анатолій Стожук. Мелодії печалі</i>	259
Проза	
<i>Михайло Філоненко. Океан у пустелі</i>	263
Дитячий куточок	
<i>Володимир Верховень. Дружили змалку жаб і жук. Абетка</i>	279
<i>Анна Слезіна</i>	292

ЦЕЙ НОМЕР ЖУРНАЛУ ПОБАЧИВ СВІТ ЗАВДЯКИ ДОПОМОЗІ
ПІДПРИЄМЦЯ **СЕРГІЯ НЕЩЕНКА**

Редколегія:
В'ячеслав РОМАНОВСЬКИЙ, Микола СЛАВИНСЬКИЙ,
Анатолій СТОЖУК, Антоніна ТИМЧЕНКО

Головний редактор:
Леонід ТОМА

Дизайн
Володимира НОСАНЯ

Технічна редакція:
Євгенія ОНИШКО

Редакція залишає за собою право редагувати та скорочувати рукописи.

Видається з 2014 р. щоквартально.
Реєстраційне свідоцтво КВ № 22093-11993Р від 23.03.2016 р.

Підписано до друку 10.11.25. Формат 70x100/16.
Папір офсетний. Гарнітура Minion Pro. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 18,38.

Видання і друк ТОВ «Майдан»
61002, Харків, вул. Чернишевська, 59. E-mail: maydan.stozhuk@gmail.com
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців
і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 1002 від 31.07.2002 р.

ЖИТТЯ ЯК ТВОРЕННЯ

85-річний ювілей Миколи Григоровича Жулинського — це знакова подія не тільки для ювіляра, а й для українського літературознавства, історії літератури, й української культури в цілому.

Але ми знаємо Миколу Григоровича не тільки як академіка, директора Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка, а й визначного громадського, політичного і державного діяча. Він був депутатом Верховної Ради, двічі обіймав посаду віце-прем'єра з гуманітарних питань в уряді України. Завдяки його ініціативі і активній допомозі було відроджено знамениту Острозьку академію, Волинський університет, відкрито в Києві Український Дім.

М. Г. Жулинський одним з перших налагодив зв'язки з українською діаспорою, а книга «Із забуття — в безсмертя» відкрила для культурного простору України цілу плеяду видатних діячів культури й літератури.

У часи Революції гідності Інститут літератури під керівництвом Жулинського став справжнім штабом національного спротиву. Тепер, коли Україна зазнала віроломного нападу московитів, Інститут літератури і його керівник видали чимало творів, призначених для українських бійців. Нині ювіляр перебуває в zenіті творчих пошуків, активного громадсько-політичного й культурного процесу.

Микола Григорович завжди був і залишається другом і автором нашого журналу «Харківліт». Сьогодні ми знайомимо читачів з його есеєм про визначного поета й літературознавця Володимира Базилевського.

Микола ЖУЛИНСЬКИЙ

ТОЙ, ЩО ТВОРИТЬ РОЗУМОМ СЕРЦЯ

**Вічний опози(револю)ціонер
Володимир Базилевський**

Кажуть:
пише розумом, а не серцем.
А мали би сказати:
Пише розумом серця.

*(Володимир Базилевський.
«Евтерпа в снігах.
Лепідарій. З. ХХІІІ»)*

Степи України... Яка сила, велич і безкрайність у вас, як п'янить дух світла, настоєний на полині й ковилі, як безмежно тягне небо — щоб летіти, позбутись усього зайвого, наносного, щоб воно, як сіра пилюга, осідало десь унизу, там, де пролягли давні чумацькі шляхи.

Хіба може душа, яка упізнала цей світ «серед степу широкого, на Вкраїні милій», не увібрати в себе цей дзвенячий простір, задихнутися ним на повні груди, щоб уже ніколи не забути цього неймовірного єднання землі й неба.

«Я народився у селі Павлиш, — пише Володимир Базилевський, — але ріс у селі Байдакова. Степова глибинка. Невеличке село з намистом хаток, розкиданих на крутосхилах балки. За балкою на всі боки — безкрай степів. З лісосмугами, таємничими видноколами, горбатим

ландшафтом. Він викликав відчуття нескінченності простору і своєї малості, загубленості в ньому. Обрії подразнювали уяву, а що там за ними.

Українська історія — то передовсім історія степу. І хоч про те я довідався набагато пізніше, степовий пейзаж так чи інак відбився на моїй психіці, на сприйнятті мною світу.

Мій перший вірш був опублікований у місцевій районній газеті, коли я навчався у восьмому класі. Які відчуття переполювали? Відчуття перебування на сьомому небі, знайоме кожному початківцю».

У діалозі з Миколою Вінграновським у журналі «Дніпро» (1956 р.) Володимир Базилевський цитує реакцію цього чудесного лірика і знавця людської душі. Вона симптоматично збігається з тим, як сприйняв свою першу публікацію поет українських степів. «І коли я в цьому журналі побачив свій перший надрукований вірш — в мене пошхрили губи і мені з-за спини наче хтось сказав: «Я тебе люблю».

Щоправда, поетична муза не відразу «полюбила» Володимира Базилевського, оскільки він був «непоправний книжник», і широта погляду інколи заважала досягнути глибини. Він сам зізнається, що перші поетичні збірки «Ятрань» і «Рівновага», видані в 1968 році, не принесли автору повного задоволення. Але варто подивуватись тому, як повнокровно й яскраво заявив він про себе, коли очолював літстудію «Сівач», редагував літературну сторінку «Степові кларнети», працював старшим редактором дніпропетровського видавництва «Промінь».

Та вже наступні поетичні книжки: «Світлиця» (1974 р.), «Гони» (1971 р.), «Пора перельоту» (1974 р.), Поклик простору (1977 р.) засвідчили появу в українській літературі поета з незвичайним тембром голосу, з чистим «степовим» регістром, який до того ж демонстрував обізнаність в античній літературі, класичній поезії, відчуває свій кривий зв'язок з предками.

...Зором предків втупилась вода,
Світе мій! Тяжка твоя принука, —
Ні піднять її, ні обійти.

Із збірки «Колодязь» (1988 р.)

«Принука» до рідного краю гармонійно поєдналась із потягом до осмислення й досягнення світової культурної спадщини, зокрема культури еллінізму. І все це через книгу.

«Розгорнута книга, — зізнається він, — нагадує птаха в польоті. Розгорнута книга як розпростерті крила. Я заглиблююсь в неї і відчуваю, що крилатію сам» (Із книги «І зав'язь дум, і вільний лет пера»).

Поезія Володимира Базилевського знаходить відгук у авторитетних поціновувачів літератури. І серед них — Іван Дзюба. «Уже перші книжки Володимира Базилевського «Поклик простору» (1977 р.), «Допоки музика звучить» (1982 р.), «Чуття землі небесне» (1883 р.), «Труди і дні» (1984 р.) засвідчили прихід в українську літературу поета з багатими культурними рефлексіями і етично дисциплінованим складом мислення. Володимир Базилевський показав себе і знавцем поетичної спадщини, і уважним читачем, поцінувальником літературної традиції, а до того ж засвідчив інтерес до теоретичного осмислення проблеми творчості. Можна послатися на вдумливі статті про Шевченка, Пушкіна, Свідзінського — дуже близьких йому поетів».

Володимир Базилевський хоч і сказав недавно, що його світ і світ його ровесників — затонула Атлантида, але яка ж це Атлантида! Вона ще довго-довго буде відсвічувати божественним світлом міфологічних глибин нашого буття. Поет у своїх творах втілює елліністичну тріаду: природа — жива (гілозоїзм), одухотворена (панпсихізм), божественна (пантеїзм). Недарма один з його улюблених філософів — Платон, який відновив міфопоетичну картину світу. В багатьох поезіях Володимира Базилевського відчувається за Платоном «пригадування того, що бачила душа». Його яскрава індивідуальність уже з раннього періоду, спрямована на те «Єдине», сповідуване елліністичною традицією. Це Єдине тече у множинність, пронизуючи його, як промінь світла, так людська душа опановує Єдине.

Інтелектуальна висота та глибина погляду, ясність і точність форми, концентрованість образної стилістики визначають творчий шлях Володимира Базилевського. Тим часом, поряд з поезією, він активно працює в галузі художньої та документальної прози: «Делегат конгресу» (1975 р.), «Ці довгі суворі зими» (1979 р.), книги нарисів «Земля двох морів» (1978 р.), «Обираю тривогу» (1982 р.). Враження дитинства і юності накладаються на широкий спектр нинішнього сприйняття, про що свідчить поет: «Минуле — воно не минуло/минає — і все ж не мина».

А у своїх спогадах Володимир Базилевський означає, як дитинство і юність стали духовним вектором його творчого шляху.

«Можливо, найголовніше, що винесла моя широкорозплющена дитяча душа з тієї ранньої пори, — це прилучення до великих та-

емниць природи, до всіх її виявів, до флори і фауни. Природа буда тоді не настільки залежною від людини, як нині. Втім, багато важили й люди з їхньою добротою й жорстокістю».

Еллінська аура, яку приніс у наші степи вигнанець Овідій, вважала основою віршів музику й подорожі. І Базилевський, починаючи із збірки «Допоки музика звучить», прагне втілювати цей принцип у своїй поезії. Сам він зізнається, що музика — посестра поезії. Але закодована, гнучкіша, винахідливіша. Музика — це як мистецьке ес-перанто. Вона не потребує перекладу. Її мова, її звукові образи здатні відтворювати і передавати ірраціональне. І це при тому, що в основі її — математичні співвідношення.

Учитуючись у поезію Володимира Базилевського, розумієш його глибинний зв'язок з тією епохою еллінізму, яку можна назвати періодом розчарування, коли вся мета філософії і культури вбачалась передусім в охороні особистості від зла світового й соціального. Цей період еллінізму ближче до європейської дійсності, оскільки сучасна новоевропейська людина виросла в індивідуальній культурі. Головною рисою стає індивідуалізм, він викликає витончену культуру — суміш вигадливого суб'єктивізму, реалізму, космополітизму та естетизму. Поезія Базилевського дивовижно нагадує цей своєрідний «естетичний протест»; вона сприймається як естетично-культурний острів у сірих хвилях невігластва, цинізму і втрати головних культурно-філософських критеріїв. Він — ніби несподівана реінкарнація поета александрійської школи, яка вважається книжною, вченою, з опертям на неперехідні істини.

Бо саме в Александрії виникла філологія та школа александрійської лірики. Її яскравий представник — теоретик і практик нового напрямку писав: «Кікликів вірш ненавиджу, десь то туди, то сюди, натовп бреде, не хочу/ Те, що подобається багатьом, не миле мені; мутну воду пити не хочу із джерела, де її черпають всі».

«Степові кларнети» українського поета з самого початку дослухались до кіфари Орфея, ліри римських поетів, у його ранніх віршах і поезії зрілого зеніту присутні образи винозорої Греції і важкі гекзаметри Риму. Звідти він дивиться на сучасність.

Вивчайте сучасників лиця —
Замислені, добрі і злі,
Допоки життя колісниця
Гримає по дорогах землі.

Він серед тих, хто зміг «натягнути лук Одісея», і хоча світ де-християнізується, а простір заповонив «новий антропологічний тип, втілення усепланетарного зла», поет Володимир Базилевський вважає, що слово «творець» у його загальному вжитку — це одне. Та досить його написати з великої літери, і слово те стає Богом. Творцем. Будівничим. Очевидно, саме ця обставина пояснює нев'янучу творчість українського поета, який любить життя, незважаючи на всі химерні й жорстокі повороти долі.

Тривай, життя, тривай,
Не заганяй у склеп.
Тримай мене, тримай,
Як ти тримаєш степ...
Ще плодоносить ум
Текучим листям дум.
Ще молочаєм слів
Гірчить трава чуттів.
Ще твій дурман-токай
Я не допив — тривай!

Читаю Володимира Базилевського, намагаюся обмінятися з ним болем і світлом завдяки співпереживанню його тривог та страстей, згадую Франкове: «Дух, що тіло рве до бою» і думаю, чому і чим наш поет так самобезжално рве свій дух, свою душу до нестерпного, часто відчайного болю.

Думаю і знову зринають у пам'яті тепер рядки з Франкового «Мойсея»:

Народе мій, замучений, розбитий,
Мов паралітик той на роздорожжу,
Людським презирством, ніби струпом, вкритий!
Твоїм будущим душу я тривожу...

Жорстокий осуд і гнівний присуд чинить Франко своєму народові, порівнюючи його з «паралітиком на роздорожжу». Від сорому за свій бездержавний, обтяжений політичним лінивством і байдужістю народ автор «Мойсея» заснути не може, тамуючи сердечний біль від гіркого усвідомлення немічного духовного стану свого люду: «Наш люду... мов каліка та безнога», — присудить він у ранішній поемі «Похорон».

Ця поема — образно «оформлена» сповідь-диспут про драматичний вибір дороги, якою має йти духовний провідник нації і якою повинен піти поневолений люд: «чи вірна наша, чи хибна дорога?». Та ця дорога пролягає передусім через душу; і перш ніж судити поневолений, духовно ослаблений люд, який змирився зі «звірством» і не годен розірвати пута рабства та вести його за собою, слід подолати в собі свідомі й несвідомі протиріччя, перебороти власне роздвоєння і стати «цілим чоловіком».

«Цілий чоловік», за Іваном Франком, — це діяльна, творча людина, яка прагне досягнути весь світ і, головне, світ національний, яка поривається бути активною силою і здатна єднати людей заради світовдосконалення. І самовдосконалення.

Лиш хто любить, терпить,
В кім кров живо кипить,
В кім надія ще лік,
Кого бій ще манить,
Людське горе смутить,
А добро веселить, —
Той цілий чоловік.
(«Не забудь, не забудь...»)

Для І. Франка важливо було переконати українську людину втворити себе як духовно гармонійну, активно-творчу, ініціативну особистість. Франко намагався, наголошував Улас Самчук у статті «Велика література», «зробити з нас людей. Людей у повному значенні слова, людей великої душі, людей широкої і глибокої натури».

Саме таке завдання ставив Іван Франко перед собою і перед людьми: щоб кожний був «у змозі використовувати свої сили на добро загалу і на добро своє власне».

Згадуючи Франкові філософські поеми «Похорон» і «Великі роковини», які Богдан Тихолоз вважає «найзначнішими націософськими творами» — перша «проблематизує національну зраду як духовну смерть і найглибше моральне падіння, а «Великі роковини» є апологією неминучого національного воскресіння» («Франко як текст». Львів, 2021. — С. 74), мимоволі замислюєшся над тим, чому Володимир Базилевський свої стріли національного критицизму спрямовував і тоді, на зорі відновлення державної незалежності, і зараз, у дні нашого героїчного протистояння російській агресії, коли «підтята Вітчизна кров'ю сплива», проти розбрату в національних рядах,

рабської психології, відступництва, «дволикості душ», національного сервілізму, політиків «московського заквасу», «каламутних людей», «недоношених перевертнів», ухиянтів і корупціонерів... Хтось скаже чи подумає: а це хіба справа поетів, митців чистити «авгієві конюшні», хіба це їм судилося діагностувати хвороби національного організму та розчищати дорогу національного поступу? Але ні Шевченко, ні Франко таких сумнівів, таких вагань не мали. Знову ж згадаймо поему «Похорон» І. Франка:

Чи вірна наша, чи хибна дорога?
 Чи праця наша підійме, двигне
 Наш люд, чи, мов каліка та безнога,
 Він в тім каліцтві житиме й усхне?
 І чом відступників у нас так много?
 І чом для них відступство не страшне?

Не сумнівалися в необхідності казати своєму народові гірку, неприємну для сприйняття правду Тарас Шевченко і Пантелеймон Куліш, Микола Костомаров і Михайло Грушевський, Леся Українка і Михайло Драгоманов, Олександр Довженко і Євген Маланюк, Ліна Костенко та Іван Драч...

У наші вже дні — в часи незалежності України — саме Володимир Базилевський найгостріше, з безжальною категоричністю раниць «наше національне самолюбство» справедливо дорікаючи за «схильність до пристосуванства і мавпування», «за «хронічне відступництво», за плебейство і нехлюйське ставлення до національної історії, культури, за традиційне пасивне та некритичне ставлення до діяльності політичних діячів...

Не забуваю, навіть перечитую статтю В. Базилевського «Зигзаги самозречення», явлену 11 жовтня 2019 року на сторінках «Української літературної газети», у якій він виносить нещадний присуд кожному — від Леоніда Кравчука до Володимира Зеленського — президентові України, справедливо дорікає еліті — політичній, бізнесовій і навіть гуманітарній — за пристосування до масової людини, загравання з нею та цинічне її використання у власних, передусім політичних та групових інтересах. Болісно сприймати такі узагальнення про сучасну Україну як «зону хаосу»: «Деформована реальність виплодила деформованого індивіда. Людину з деформованою свідомістю». Надто категорично? Так. Але такий «гіркущий пафос самокритики» далеко не кожний свідомий

українець, особливо в наші дні справді всенародного героїчного спротиву і самопожертви, готовий сприйняти й осмислити. Та ця національна самокритика, яку продукує гостроаналітичний розум Володимира Базилевського, це зазирання в прірву страшної правди дається поетові-мислителю дорогою ціною:

Лягає тяжко слово на папір,
так тяжко, мовби після мору й стресу.
(«Цей світ уже не світ...»)

Поет розтерзаний сумнівами, переживаннями, тривожними передчуттями можливого настання катастрофічних випробувань нації, але не втрачає водночас і віри в щасливий прийдешній день вільної від окупанта України. Він продовжує, слідуючи за заповідями Шевченка і Франка, «простувать в ході духові шлях» і готовий «вмирати на шляху».

В. Базилевський не намагався, не прагнув бути чільною постаттю в політико-державницькому простуванні нації, його покликання — література, а отже, перебувати під «владою творчого духа» (Іван Франко), бути «цілим чоловіком». Заради цього він так нестерпно батожить свій дух, спонукаючи його до ненастанного самотворення і творчого самоздійснення. Бо «цілий чоловік» — це, за Франком, «високість свого духу», завдяки чому вогонь творчого озоріння «вздоровлює й огнем живущим буха».

Поет вірить, поет знає, що дух безсмертний, він переконаний, що «неубієнним словом переважить і смерть», що убійник в особі путінської рати не годен перемогти наш дух — за цим пильнує вісник божий, який звітує живим і нескореним: «Убійника переможе/ваш дух, не убитий ним» («Між сиренами»).

Нині, у ці трагічні й героїчні дні війни, енергія українського народу на піднесенні, бо наша дорога вірна — це дорога, ім'я якій Свобода. І цю дорогу, розганяючи пільму, висвітлює й поезія. «Поезія — то вмикання світла», — стверджує автор книги болючих рефлексій, нещадно самокритичних прозрінь «Обмінсямося світлом». Україна веде жертовну битву проти тьми за торжество світла на спустошеній убійником путіним, демоном руїни — ординською Москвою на українській землі.

«Бо що таке темрява, як не відсутність світла», — нагадує Святий Августин, стверджуючи: «Темрява панувала над безоднею».* Такою

* Святий Августин. Сповідь. К. «Основи». 1996. — С. 238.

темною безоднею, вмістилищем абсурдного, моторошного, сатанинського Зла є путінська Росія.

Сучасне українське поетичне, прозове, публіцистичне слово з неімовірною духовно-енергетичною силою розвінчує і таврує це зло, намагається зрозуміти й пізнати природу його антилюдяної сутності, спонук цього великого рашистського лиходійства:

Хто вони — великі лиходії?
Убійники світла.
Примножувачі темряви, —

запитує і відповідає Володимир Базилевський, прагнучи зігріти душі «світлом осяйної правди», «Словом Знання»*.

Поет закликає до діяльного протиборства злу, яке справедливо постає в сучасній поезії в образі авторитарного диявола з білокам'яної, який наслав на нашу землю ординську рать.

Леліючи заплакану надію,
землі, своєї тіло в ранах зрю.
Чи спиться винуватцю-лиходію,
Московському тупому упирю? —

під виття сирен, які «стогнуть до сліз, до млості», «поет у ролі патріарха» роздумує над тим, чому і заради чого цей «нікчема-сатаніст» затіяв цей «шал душогубств, диявольський нестрим...». Страшна ця «нинішня мера та чудь» із Буками, танками, ракетами й гранатометами не лише нам, але й всьому цивілізованому світу.

Спинити московську навалу —
це ще не позбутися зла.
Корою дурного металу
боляща земля обросла.

Зловісна печать душогубства
горить на вселенським чолі
загрузлого в розбраті людства,
що чинить содом на землі!

* Там же. — С. 378.

Ці рядки Володимир Базилевський поклав на папір 24 серпня 2022 р. у День Незалежності України, переживаючи й долаючи лихі сум'яття, болісні, навісні терзання, моріння духу і духові зриви, перебуваючи, як і Іван Франко, повсякчасно в «борні з самим собою». Виразним свідченням цих внутрішніх борінь є безмовні суперечки з дивним звіром, чи не його внутрішнім двійником, який оселився в його оселі і прокидається тільки вночі й терзає поета безсонням, жбурляючи його у прірву відчаю. Єдиний порятунок — дочекатися світанку і спалахнути пристрасним словом, що дає владу «душі стрясать» (Іван Франко).

Поет знає, що «звір цей боїться світла», тому й закликає, запрошує «обмінятися світлом»:

Обміняймося світлом,
не примножуймо тьми.

Обміняймося світлом,
доки ми не пітьма.

Гадаю, у цих нічних безмовних суперечках і розмислах й народжувалися «прицільні, жорсткі слова» — його «Імпресії та медитації».

Усвідомлюючи, що не все віддунюється в поетичному слові, цей «печальник-оптиміст», переймаючись «змістом загроз підсвідомих, неясних тривог», як хроніст, «нотує драми» національного буття і долі.

Інакше поет-мислитель не може. І хоча в його імпресіях соціальна, суто політична й культурно-духовна реальність постає в гостро-опозиційному оцінюванні, проте емоційно-сміслова глибина його драматичних розмислів завжди таїть у собі прогностичну поекцію в плані націо-і державотворення. У цьому Володимир Базилевський солідаризується з Іваном Франком, який клято працював над пробудженням національної свідомості української людини завдяки і передусім внутрішньому самовдосконаленню. Це чи не єдиновірна дорога національного поступу, єдиний шлях до свobodного «життя і розвою нації» (Іван Франко).

Володимир Базилевський ще ген коли — на початку відновлення української незалежності тривожно розмислював, чи правильна та дорога, якою має простувати державно відроджена Україна. Чи її провідники — духовні й політичні — подолали власне роздвоєння,

породжене й виплекане імперською колоніальною політикою, спрямованою на створення соціального та культурно-інтелектуального колаборантського поля. Ця колоніально-репресивна політика Московії витворила в Україні за кілька століть сприятливий ґрунт для просування ідей «русского мира». Досить згадати діяльність у Галичині, на Буковині та Прикарпатті москвофілів-прихильників ідеї «єдиної неподільної Русі від Карпат до Камчатки», слов'янської православної єдності, чи «истинно русских» — монархістів-земляків із числа «малоросів» на чолі з одіозним В.В. Шульгіним та членів київського «Клубу русских националистов», одним із лідерів якого був землячок Андрій Стороженко*.

Не дивно, що в суспільну свідомість так глибоко «в'їлися» стереотипи тоталітарної свідомості, витравити які надзвичайно важко. Чи не тому вже формально незалежна Україна добрих два десятиліття перебувала в полі впливу Росії, залишаючись пострадянською територією, а значна частина українських політиків, номенклатурників, бізнесменів була «скроєна» за російським лекалом. Не забуваймо, що свою політичну, військову, інтелектуальну, культурну — еліту Україна втратила в двадцятому столітті. Сталінський тоталітарний режим наявний і ще до кінця не вигублений український людський, духовний та інтелектуальний потенціал спрямував на розбудову імперії, на її зростання не тільки завдяки територіальним прирощенням, але і шляхом пониження рівня національної самосвідомості «братнього народу» та його самоорганізації.

Все це робилося репресіями, погрозами, шантажем і «приголубленням» посадами, званнями та іншими різного роду підкупамі. Крім того, здійснювалася імперська ідентифікація так званих «співвітчизників» — російськомовних громадян України. Свідомо й цілеспрямовано формувалася «п'ята колона», яка активно допомагала зросійщувати Україну, асимілювати населення, упроваджувати в суспільну свідомість, використовуючи старі міфологеми та ідеологеми, формули про «триединый русский народ», «единую русскую идентичность», «росієцентризм», про обраність і месійність російського народу, російської мови і культури, ідеологему «Москва-Третій Рим», ...

* Іван Дзюба. Нагнітання мороку. Від чорносотенців початку ХХ століття до українофобів початку століття ХХІ. К., Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». 2011.

Отже, здійснювана Московією-Росією протягом багатьох років воєнно-політична та гуманітарна агресія проти України нанесла величезні травми українському національному націєкультурному організмові, суттєво ослабила волю нації до державотворення.

Чи усвідомлюємо ми, українці, себе державною нацією? Це питання зронилося в моїй голові внаслідок заглиблення в поезії, імпресії та рефлексії Володимира Базилевського — поета високого творчого обдарування і мислителя глибокого переживання за долю України. Перечитував вкотре його книги есеїв, статей, інтерв'ю, діалогів, зокрема «Холодний душ історії» 2008-го року опублікування, «Талант і талан», «Лук Одиссеїв», поетичні книги «Замінований рай», «Віварій», «Евтерпа в снігах», «У садах Вернадського й Шардена», «Лук і ліра», «Обмінняймося світом», статтю «Зигзаги самозречення», цикли «Імпресії та медитації», «Вірші з архіву»... Вимушений ставити три крапки, бо цей «самотній столичний поет», який одержимий «спрагою відгуку на подразники реальності», із надзвичайною творчою інтенсивністю вивільняє свою душу від нестерпних болей і переживань у денні й нічні години борсання стривоженого війною духу.

У циклі поетичних мініатюр «Лапідарій-3» натрапляю на такі рядки:

Життя позаду,
а чи є вона, Україна,
так і не второпав.

Подумав: якщо вже у Володимира Базилевського, який поетичним стетоскопом чи не щохвилино вслухається в биття українського серця, виникають сумніви в існуванні тієї України, якою поет снів усе своє творче життя і заради якої крає сумнівами і надіями своє серце, то, мабуть, не випадково нинішня Україна уявляється поетові «українським гетто», Україною чужою.

Дехто і, певен, багато хто скаже, що це лише поетична гіпербола, образне квазізагальнення, насправді Україна є, ми не живемо «в Україні чужій», а в своїй, рідній, незалежній. Та, крім усього, відомо, що Володимир Базилевський завжди відзначався гострою опозиційністю, ніколи не вписувався в канон, не був схильний до лінійності, ніколи не куплявся на приманку зручностей. Одне слово, поет Базилевський — одвічний опозиціонер, як і личить справжньому митцеві.

Поета Володимира Базилевського треба вмíti й хотіти слухати, бо він володіє мистецтвом образного прозирання духовним оком крізь сіру одноманітність буднів і даром відчування та прозріння

крізь німоту безголосих народних нарікань на гірку українську долю, ледве вловимих, майже не відчутних для звичайного вуха тривожних сигналів про визрівання катастрофічних ракових пухлин у національному організмі.

Володимир Базилевський — високої громадянської зрілості й національної відповідальності митець, який не випадково вважає поета Сізіфом, а поезію — Сізіфовим каменем. І він справді щоденно (погляньте лишень на дати появи, на дні й місяці народження його поезій) котить на висоти образного прозріння істини своє каміння — поезії в надії, що інші, рідні й нерідні, прихильні до українського слова й недружні відгукнуться на його позивні

про наші злидні, наші біди,
про наші прикроці земні.

Справді, Базилевський-поет — незручний для влади, і не тільки влади, але й для заколисаних магічним словом «незалежність» невдумливих «патріотів» митець:

Я — незалежний несліпий,
Я — відокремлений старий.

«Нічого собі старий!» — подумалось мені, учитуючись у нові, оприявлені, як правило, в «Українській літературній газеті» поетичні цикли. Творча енергія б'є через край, заповнює по вінця чи не кожен день поета, який гострить «слова, мов кримінал заточку» і вивертає «душу, як сорочку»... Одне слово, поет органічно «живе у слові», живе потребою, необхідністю, пориванням бодай відшмагати глаголом-батою ту рідну чернь, котра власними руками затуляє зашморг на шиї власної незалежності.

Його «самотній дух» пульсує болісними переживаннями за «очужіння» України, поетова душа згоряє від страху за свій народ, який втрачає силу своїх національних джерел і на його очах рие сам собі яму.

А в нас такого штибу веремія,
такий вертеп, що й в злого духа шок.
Умів параліч. Душ ідіотія.
І зяє прірва. І вона за крок.

(«А що там у всесвітньому театрі»)

Чому ж поетові чужіє Україна? Може, тому, що мільйони українців шукають притулку «на задвірках чужих чужаниць», що понад ста тисяч дезертирів-утеклих молодих і не зовсім молодих солдат з рядів Збройних Сил України та ще більше молодих ухиллянтів, які готові краще потонути в Тисі, ніж боронити свою державу, свій народ?

Серед літа штовхає до спліну
і погуби державна зима.
Україна тіка з України,
в Україні їй місця катма.

Чи тому, що значна частина українців, які замислюються жити в Україні, не вповні усвідомлюють себе державною нацією, тобто не визнають найвищою вартістю України як власну державу, яка (і тільки вона!) спроможна забезпечити досягнення тієї мети, якої прагне свідомий громадянин цієї держави. Звісно, якщо він державу розглядає як єдиний і необхідний засіб особистого самоздійснення і самоутвердження, а отже й нації як державної нації.

Володимира Базилевського гнітить ота «суржикомовна людність», яка яро затруєється різного роду російсько-імперським та «своїм», бульварно-русофільським варивом, бездумно заковтує «розріджену цикуту від Гордона» і цим прирікає себе на самозгубу.

У цій екзистенційній ситуації, якою є російсько-українська війна та воєнний стан в Україні, поет почувається як у облозі — відбулися раптово радикальні зміни у внутрішньому просторі, а отже, в українській душі. «Внутрішній простір — це і є та неосяжність, яку називають душею», — стверджував ще на початку третього тисячоліття В. Базилевський, роздумуючи над сучасною українською літературою, яка «паралізована передозованою похвалою» і в якій «так мало глибокого подиху душі».

Пригадую, поет у 2001 р. сказав: «Сьогодні в літературі пора похвалізму». А що казати про день сьогоднішній, коли війна підняла таку високу хвилю емоційних переживань, болісних душевних потрясінь, поставила перед українською людиною такі випробування духу й віри, що висловити це, відтворити в слові здавалося неможливим. У циклі віршів «Крик з божевільні» «невільник слова», який усе життя служив слову, «слову і тільки слову» і вірив у «його магічну силу», поет з гіркотою змушений визнати, що нині слово не застерігає і не рятuje.

Жахіття кривавого злочинства північного сусіда змушують задихатися від цього колективного безуму, твореного на українській землі російським нацистом, і небезпідставно сумніватися, чи існує насправді таке універсальне слово в будь-якій мові світу, яке б «змогло би вмістити аномальність сподіяного залізом».

Мимоволі поет починає вірити в магічну силу закляття, в анафему, проголошену біснுவатому путіну, дияволу, чорній силі, озвучену одночасно мільйонами українських голосів. Отже, віра в слово — навіть у слово закляття — не згасає, головне, щоб не вирвалося з гортані «згубне слово», і те «слово вбиває». Саме в ці дні мілітарного протистояння одвічному ворогові, коли

знемагає ущерблений дух
і залізує свіжі порізи,

коли «цей світ уже не світ, як Божий дар», коли віра, як остання жаринка, «вигасає в душі». І пригадуються поетові, ним же цитовані в книзі «Холодний душ історії» міркування Піфагора Самоського: «Немає в тебе, людино, нічого, окрім душі», Григорія Сковороди: «Не тіло, а душа є людиною, не шкаралупа, а зерно є горіхом»...

Чи не тому Володимир Базилевський так страдницьки переживає за власну душу, так болісно тамує страх перед загрозою омертвіння душі. Поета гнітить відчуття, що «душа затягувалась мулом», йому здається, що «душа в анабіозі», «в знемозі від розп'ять». Муки душі найбільше знесилюють його дух — це «болючий спазм свідомості». Згадує визнання Володимира Свідзінського: «Стало тяжко нести мені час», особливо в часи сльозотеч і кровотеч. Перебуваючи на роковому рубежі, втомлений від приборкання власного в'їдливого розуму, так настирно схильного до самоспалень на межі п'їтьми і світла, намагається з'ясувати: «хто я?»

В краю безладдя й колотнеч. —
Хто я? Печальник-оптиміст.
(«З'ясування світогляду»)

«Розум — це твоє Слово», — сповідується Господу Святий Августин, запевняючи Його: «мое слово віддзеркалює мое серце».*

* Святий Августин. Сповідь. — С. 218, 231.

Володимир Базилевський, який пише «розумом серця», переконаний, що «душа — вона незмірно більше зна від розуму», тому вважає, що творча людина, яка нині зіпхнута в морок льоху», зобов'язана відхилити ляду до входу в цей зловісний морок. І тоді в мороці льоху з'являється світло. «Це світло творчості. Світло поезії».*

Сам поет, який поривається набути духовну владу завдяки нехвибній вірі в те, що в словах «схована світлоносна сила», й прагне повсякчасно являти це «світло поезії» — ословлювати те, що «так тяжко болить», відтворювати драматизм морально- психологічних реалій і душевного стану, розважливо і терпеливо обґрунтовувати необхідність опанування сучасною українською людиною всього історичного і духовного багатства рідної нації. Тільки завдяки інкультурації індивід досягає найважливішої духовно-світоглядної мети — національно-духовної ідентичності.

Невдячна ця справа вганяти в «загачені сіркою байдужості вушні раковини» сучасників «слова, як цвяхи» в надії, що вони, можливо, прозріють, але Базилевський, долаючи фізичну й душевну знемогу («чотири рази смерть збивала з ніг»), продовжує озиватися стражденною душею на проблемні тривоги України.

Поет у тривозі, бо знає і відчуває, що душа звекає «до тихої муки смирення й безправ'я», тому намагається частіше «вмикати» розум, який виконує важливу захисну функцію: вгамовує емоції, стишує образно-почуттєву поетичну «ходу» —

Не дає гортані і губам
випустити безтурботне слово.

Звична картина світу кардинально деформувалася, і новими болями-стражданнями запеклася душа. Адже ці болі, ці страждання і переживання — від плодів зла, ненависті, люті, кривавої вакханалії, «засіяних» рашистським дикунством на рідній землі.

Учитуючись не так розумом, як серцем у поетичні цикли Володимира Базилевського «Евтерпа в огні», «Евтерпа озброєна» в нові «Імпресії та медитації», відчуваєш і співпереживаєш той стан проходження поетової душі через небезпеку спопеління духу в зоні смерті.

Володимир Базилевський проходить «виправдання темною добою» — душа поета блукає дантовими колами війни, «зазираючи» в безодню антисвіту. —

* Володимир Базилевський. Лук Одиссеїв. К., «Ярославів Вал». 2005. — С. 473.

Там шквал за шквалом.
 Там смерть вночі і вдень гуля.
 Земля сплюндрована металом,
 з металом в череві земля.
 («Бахмутський напрям»)

Його перо, котре перебуває у спілці з озброєною Евтерпою, фіксує образними спалахами слова кожен день переживання цього злочинного безумства ординського нашестя, його душа побивається за скаліченими, страченими, за згвалтованими і вбитими, прислухається до свисту металу, до стогону, виття й плачу сирен —

Душа в тривозі, хочеться світанку
 Пригнобленій тривогою душі.

Душа травмована побаченим і почутим. Він намагається «унікнути гніту/думань й надсад буття», але це неможливо. Було й раніше неможливо, і зараз, у патріаршому віці, коли вирує шквал безуму й лиходійств.

...в ролі патріарха
 підвладний я таким лихим сум'яттям,
 таким терзанням навісним і зривам,
 яких і моя молодість не знала.
 («Ну ось ти і дожив до патріарших...»)

А нині, у ці кровопролитні дні й ночі, свідомість печальника-оптиміста розшарпана похмурими візіями майбутнього, які «накликани» взрілими в телевізорі кадрами смертей, каліцтв, безжальних руйнувань людських доль і людських осель...

«Перемикав телеканали: скрізь війна з її пожнив'ям. Обтяжливі картини страшних і безглузких руйнацій», — занотує поет в «Імпресіях та медитаціях». Питьма накриває Україну, коли «кілька кроків лишилось/нам до чорних небес», коли «в сльозах планетарний Дух», коли «збиває на світло ціну/погибельна сила руйнацій», поет закликає музу чинити посильний опір орденському нашестю та обмінятися болем і світлом. Його ж слово під «свист металу й плач сирен» подає голос надії, тримає оборону, захищаючи право жити і творити.

Для Володимира Базилевського «ця повинність не обуза, //екзамен за безтямних штурмівщин. //Ординському нашестю чинить муза //по-

сильний опір, муза не мовчить//. Поет вірить, що «в слова є свої воєнні дні,// коли воно і кулі, і гармати». Інакше не може і не повинно бути, бо цього вимагає жорстока реальність українського буття — війна. Це його, поета і громадянина, особиста зброя боротьби з війною, його слово — духовний меч, піднятий проти демонів зла.

В час утиску
 перо й при нім свіча —
 це сили,
 що боїться їх поразка.
 Духовний меч —
 гостріший од меча
 сталюого, навіть,
 якщо сталь з Дамаска.
 («Духовний меч»)

Згадаймо, Євген Маланюк уявляв свій духовний меч в образі караючого бича, молитовно благаючи Господа:

Вчини мене бичем Твоїм —
 Ударом, вистрілом, набоем,
 Щоб залишивсь хоч чорний дим
 Над неповторною добою.

 Твоїм бичем мене вчини,
 Щоб басаманувати душі,
 Щоб захитать і знову зрушить
 Смертельний чар дичавини!
 («Молитва»)

Як і для Євгена Маланюка, так і для Володимира Базилевського доля України — це і «прокляття, відчай, крик душі», це і необхідність та національно свідомо принука зосередити всі сили душі, всю духовну енергію задля протистояння і переборення зла. Але переборюючи зло, мимоволі й неминуче твориться нове зло, далеко не завжди вдається утвердити добро і справедливість — несправедливість і страждання, на жаль, залишаються, і митець приречений силою свого місійного покликання, світлоносною енергією свого слова і духу вступати в боротьбу з новим злом.

Сучасний російсько-імперський наратив легітимує і схвалює зло. Терор і вбивства українських мирних жителів і військовополонених, катування, згвалтування, цілеспрямоване руйнування цивільної інфраструктури, захоплення українських дітей, вивезення їх у Росію та примусова русифікація — все, що принесло в Україну рашистсько-імперське зло, що творить на українській землі здичавіла російська людина, за Ортегою і Гассетом, «масова людина», «духовно мертва», викликає жадання помсти, безжального знищення цього тоталітарного зла.

Убий його!
 Він прийшов убити тебе.
 Він хоче скаженого неба,
 а небо має бути голубе.
 Голубе або сине,
 а під небом — сміх, а не плач.
 Убий його!
 Звірств йому не пробач.
 («Убий його!»)

Так, болісно сприймаючи стогін пораненої Вітчизни, поет Богдан Тимончук також не може й сповідально-молитовним словом притишити справедливий гнів і жадання помсти.

Нам навіть помсти буде мало
 і переможної війни.

У цій суспільній атмосфері, хоча й наповненій болями, відчаєм, жахіттями, страхом, стражданнями і переживаннями, але й надією і вірою в неминучість покарання, вигублення зла, Базилевський-митець прислухається до рідної «найліпшої музики — до тичинівського вітру з України. Поет торкається пам'яті автора «Кларнетів ніжності» і чує,

як на майдані часу
 озивається душа музики
 і відлунює в чулих серцях
 камертонами захвату й подивування.
 («Молодому Тичині»)

Переказували, що Тичина, коли хотів визначити тональність вірша, ударяв по камертону і дослухався його звучання. Що ж засвідчує духовний камертон про звучання й відлуння поезії Базилевського? Який образ душі намалює в нашій уяві творча аура цього митця? Про це сам поет говорить у книзі есеїв та статей «Холодний душ історії». «Образ душі — це все, що лишається після нас». Про це свідчить його власний творчий досвід:

І тиша, і сад промок до кісток,
отже, прийшла пора
душі, зачиненій на замок,
стать на крило пера.
«І тиша, і сад промок до кісток...»

Це характерно для Володимира Базилевського, оскільки його душа «зачинена на замок» від того «знеособленого індивіда», який бере свободу, так би мовити, напрокат, надає їй товарного вигляду, і вона тоді стає сурогатом.

Згадую, Іван Дзюба у статті «Полинові меди Володимира Базилевського» стверджував: «Базилевський шукає, знаходить і розгортає аргументацію на користь своєї вже твердої і непохитної позиції: класична прозорість і відкидання герметичності поезії, скептичне, а то й глузливе ставлення до поетичних темнот і складнощів як, мовляв, маскування порожнечі. Це його кредо, що сформувалося під впливом поетів-неокласиків України...».

Ще раніше відомий критик і літературознавець Леонід Новиченко визначав поета в основному як інтровертного, який скоряється внутрішнім імпульсам, вибудовує власні психологічні та інтелектуальні сюжети.

Місце В. Базилевського в сучасній українській поезії нагадує «аркодужне перевисання» (П. Тичина) між класичною традицією та новітніми пошуками у стильовій та композиційній манері. Він то загострено-полемічний, його перо то гостросатиричне, публіцистично-безжалісне, то розважливо-зосереджене, особливо коли поет випрядає з найтонших нюансів легкокрилий образ сполоханої думки. Головне в цьому пошуку поетичної істини «правдивий тон» — той самий неповторний тон тичинівського камертона. Про це поет сам зізнається у книзі «Холодний душ історії»: «Правдивий тон» — це лад душі, яка, зосередившись, розпускається природно, мов квітка».

Класична простота В. Базилевського має здатність «занурювати» сприйняття читача в глибини осягнення серцем істини, що й притаманне тільки його поезії, де серце природно сполучається з розумом:

Похибок не пробача
доля, скупа на віднову.
Живиться воском свіча,
серцем і розумом — Слово.

Ми свідки того, як значний масив сучасної, особливо молодієї поезії, не надто обтяжений таким творчим симбіозом. Сучасна українська поезія ще й досі послуговується формотворчим «шаманізмом», наповнена вигуками, заклинаннями, глухою раціональністю претензійного самовираження, намаганням «брати голосом» читача, забуваючи про камертон духовного звучання. «Фізіологічний матеріалізм» своїм грубим необробленим звуком неминуче знищує весь фон адекватного сприйняття.

Володимир Базилевський вважає поетом того, хто серцем здатен читати синопсис попелу, де «літери жаром дихають// і слово до слова тугиться», «бо попіл — це небесне есперанто, // в якому нез'ясовно ожива// затаєна вітальна суть ества».

Збери ж свій священний попіл!
Він виплід вогню, він донор
Життя, що його тримає
Десниця Царя Небесного.
Ні, попіл — то не щезання,
то проростання в лоно
Духа всеобіймаючого,
Сяєва безтілесного.
(«Синопсис попелу»)

У цих словах — та «вхідна нитка», про яку писав сам Володимир Базилевський, що Гоголь — це клубок, «вхідну нитку» якого ще ніхто не тримав у руках.

У вже згадуваній вище статті «Полинові меди Володимира Базилевського» Іван Дзюба йде за цією «ниткою» творчих змагань поета, виокремлюючи головні домінанти його поетичного стилю:

«Уже наприкінці 80-х Володимир Базилевський стає однією з найпомітніших величин української літератури. А в його підсумковій

на той час збірці «Вертеп» (1992), присуджено Шевченківську премію. В ній уже концентровано виразилися поетичні головні мотиви творчості Базилевського, незамкнене коло його думання, сказати б, спосіб розмови з читачем...

Логіка (алогічність) такого вертепу вища за волю чи примхи вертепника, і він не просто вигадливо показує (як воно йому, вертепнику, може здаватися), він сам живе у цьому вертепі».

Треба сказати, що цю роль вертепника Базилевський виконує віртуозно, при цьому його історіософічні інвективи дуже влучно проектується на сучасність.

В патриції мечем
 підсаджує раба
 й свободи труп
 жбурля на Капітолій
 («Червоне — не любов...»)

Це дуже нагадує нещодавню політичну драму в США, коли Трамп, електризуючи настрої юрби, «жбурнув на Капітолій» труп американської свободи. Цей новочасний бунт маси, який лавиноподібно обрушується на інститути свободи й демократії, викликає полемічний спротив В. Базилевського: «Світ за Ортегою стає масою. Маса — то посередність. Посередність, яка активно утверджує своє право на посередність». Звичайно, що така позиція може сприйматися далеко не всіма, але поет і не приховує свої «незручності»:

Не дорікай за мій нестрим,
 Я був і буду незручним.
 Я — незалежний, несліпий.
 Я — відокремлений старий.

Ця «відокремленість» — не ігнорування суспільних реалій, а виважена позиція зосередженості на проблемних напругах сучасності. Не випадково поет так часто виходить на духовний і суспільно-політичний простір античності, коли ідея, міф, жертовність, прагнення свободи панували в людському суспільстві. В. Базилевський творчо осмислює світлі принципи античності, зокрема «Трактат про старість» Цицерона, присвячений найближчому другові Титу Помпонію Аттику. Із своєрідного простору античності, крізь «крихке скло життя» поет бачить світ у його полярності і драматизмі: «Смерті

немає, вона нічим не нагадує про себе, не зачіпає зору і слуху — і людина продовжує свій одвічний танець над прірвою».

Досвід українських неокласиків, а також творча спадщина трепетного лірика нашої поезії В. Свідзинського дають В. Базилевському відчуття того, що поет може переймати невидиме. Це невидиме покликане узагальнювати й обґрунтовувати зміст життя:

«Розум і віра підняли людину в горні висі, вивищили її над рослининим і тваринним світом. Благородні наркотики — музика й поезія розсунули час і простір... І що таке творчість, як не намагання дати друге життя тому, що має вмерти? Творчість — найбільший самозахист людини».

У книзі есеїв і статей «Холодний душ історії» В. Базилевський роздумує також про природу і покликання інтелігента у першому поколінні, який живиться медом Платона, Аврелія та інших еллінських філософів і мислителів. Це прозорий натяк на власний творчий шлях, який включає переспіви із стародавньої аккадської літератури, поезії за мотивами античних авторів, класичної поезії Китаю. Український поет підкреслює, що цей аспект світової творчості допомагає йому творити власний альтернативний світ. А він неможливий без опертя на традиції національні. Але сприйняття Базилевським національної домінанти має свою діалектику, про що він засвідчує у книзі «Холодний душ історії»:

«Не без підстав картаємо себе за нашу «інтровертність» (домінанта суб'єктивного над об'єктивним) і філософію серця: надмірну чутливість, споглядальність тощо. То правда, що інтровертність породжує егоцентризм, як крайній вияв індивідуалізму. Але річ у тім, що енергія двох, за Юнгом, психологічних механізмів ніколи не втілювалася в нас у ті досконалі форми, яких сягнули інші народи».

Про це ще раніше афористично сказала Ліна Костенко: «Все людство вже збулось, лиш ми іще на старті». А все тому, що «селянський материк» України в результаті трагічного розлому не зміг зберегти в собі повністю націєтворчого начала.

Розірветься ланцюг епох,
й затамувавши крик,

посунеться, як магма, в лъох
селянський материк.
«Після нечуваних потрав...»

Цей «фантомний біль» за Вітчизною, яка випадає з духовного та емоційного спектру, перетворюється не на символ, а на жупел національного покоління, поет відчуває усім світом:

Фантомний біль
Як ти болиш,
Як ти болиш,
Майже відрізана
Вітчизно!
(«Фантомний біль»)

Ця інтровертна ситуація переростає у роз'єднаність світового смислу, коли знайомі поняття обертаються таємничими і незрозумілими ієрогліфами.

Ця тріщина
поміж тобою й світом
гадюкою розлому
пролягла.
(«Тріщина»)

В. Базилевський переконаний, що «отруєння міфом» дуже шкодить відродженню й утвердженню української нації і посилається на визначення знакового українського вченого, громадського діяча Ю. Шевельова, який розумів, що націонал з його ослабленою імунною системою замість того, щоб змобілізуватися на крутому історичному перевалі, уперто ховається за муром Карфагену українського провінціалізму в надії пережити катаклізми, відсидітися на периферії світу.

Поет тому так часто посилається на батьків національної самокритики Т. Шевченка та І. Франка, бо вони рішуче виступали проти рослинного патріотизму, політичного ідолопоклонства. У своїх есеях, де він критикує сучасних adeptів «козацького соціалізму», В. Базилевський використовує лапідарні, політично загострені поетичні рядки В. Слапчука, де він із сатиричною безжалюїстю таврує вади нашого національного самоїдства: «Я українець, ти українець, і це

чи не єдине, чого ми не годні один одному пробачити» (В. Слапчук). Згадується сатирична формула Ярослава Гашека з його знаменитого Швейка: «Ми чехи, але це між нами».

Творчі шукання Володимира Базилевського різноманітні й плідні як у стильовому, так і в тематичному ракурсі. Від звернення до аккадських і шумерських текстів, від розкрилля античного світу до нашої славної минувшини і митців «перехідного часу» та злободенних тем сьогодення — українсько-російської війни. Така всеохопність свідчить про великий творчий потенціал митця, який черпає свої сили й духовні потуги у «предківській борозні».

Інтелігент у першому поколінні
 волів би забути
 свою не інтелігентну весну,
 але його перо,
 при всьому його умінні,
 наслідує почерк плуга —
 предківську борозну.
 («Інтелігент у першому поколінні»)

Поет цілком природно й органічно використовує поряд з класичними зразками віршотворення вільний, «білий» вірш. Він завжди надає поетичному тексту «дзеркальної глибини», пульсуючого «сюжету думки», що споріднює поезію В. Базилевського з наснаженими думкою і психологізмом творами відомої польської поетки, лауреатки Нобелівської премії Віслави Шимборської. Це відрізняє творчі пошуки поета від «мистецького есперанто», що наповнило мутними водами наш літературний простір. У «білих» віршах Базилевського, як і в «білому» промені сонця, відкривається весь кольоровий спектр думки і почуття, інтуїції прозріння.

Початок хвороби — це равлик,
 який ще приховує ріжки,
 віддалений натяк на жар
 у ковальському горні.

 Та іншої думки
 безсоння твоє півпохиле,
 почую (здається?),
 як зрониш над ліжком зів'яло:

Хвороби — частина науки
Верховної сили
наблизити сущих до мертвих,
щоб легше звикали.
(«Про хвороби»)

У вірші, присвяченому Ігорю Качуровському, Володимир Базилевський, означаючи відмітні риси творчості митця, означив і свої осягнення, своє творче і громадянське кредо.

Не назване означив і назвав,
не піймане піймав й озвучив гласно,
плекав в *житті* *дочаснім* *понадчасне*,
перстом на *жах тілесності* вказав.
(«Орест»)

Митець великого творчого реєстру завжди розуміє значення і місце свого духовного пошуку у контексті пошуку поколінь і не соромиться признатися в своїх промахах, істинопошукових блуканнях і спричинених надмірною довірою моральних компромісах.

Я той, що не засліплений народом,
народу не прощав діянь сліпих.
Хто сам ловивсь на підступи та одур
відступників й червивих чоловіх.

Я той, хто намагавсь чинити опір
повзучій скверні, кривді і брехні.
Хто ангелам наваживсь кинуть докір
за невтручання в ігрища земні.
(«Я той, хто був собою»)

Поет і мислитель Володимир Базилевський завжди «був собою», почувався і нині відчувається духовно самостійною, вільною, незалежною людиною, прагнучи, як і Тарас Шевченко, якого він називає «духовним сейсмографом нації», відтворювати ледве вловимі, найтонші вібрування національної душі, жити й творити в ім'я «олюднення потворної української реальності», на подразники якої поет відчуває невтолиму спрагу рішучого безкомпромісного відгуку.

Ярослав КАЛАКУРА,

доктор історичних наук, заслужений професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ВІЙНА МОСКОВИТІВ ПРОТИ УКРАЇНИ: ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ ТА ГУМАНІТАРНИЙ ВИМІРИ

Окупаційно-геноцидна війна Російської Федерації проти України, її повномасштабна фаза є продовженням усієї попередньої імперської політики московитів, спрямованої на обезкровлення і знищення української нації, її державності. За своїми параметрами, вона не має рівних у світовій історії воєн і увійде в аннали не лише як інноваційна і технологічна, але й як найбільш жорстока, людиноненависницька та кровопролитна. У ній зіткнулися дві протилежні цивілізації, два різних світогляди і способи життя: українського гуманістичного простору свободи і демократії та російської території зла, насильства, рабства і колоніалізму. РФ веде війну екзистенційну, тобто проти людяності, проти засадничих цінностей як українців, так і людства загалом. В її епіцентрі люди: з одного боку, агресори і окупанти, а з другого, — захисники і оборонці. Хто ці люди, що в їхніх головах, відчуттях, які у них мотиви і яку мету переслідують, яка їх місія і які цінності вони сповідують? Війна показала, що одні з них — це носії імперського абсолютизму і неоталітаризму, ідеології рашизму, аморальності, ненависті і жорстокості, інші — воїни світла і справедливості, які

демонструють високу моральність, мужність, патріотизм, любов до Батьківщини і жертвність. Суспільство має знати персонально, хто із оборонців України живий і героїчно бореться, хто в полоні, хто зрадник, а хто уже в могилі. Не менш важливо розуміти, яка вона ця війна, хто її розпочав, заради чого вже загинули сотні тисяч людей, зрештою, нас хвилює, коли настане кінець цьому жахливому і цинічному кровопролиттю?

Пошук відповідей на ці та подібні питання не в екстрасенсів, гадалок і навіть не в експертів, а в науках про людину, її права, культуру і суспільство, філософію життя, історію і психологію воєн, міжнародні відносини, тобто в тих, які прийнято називати «гуманітарними» (від латин. *humanitas* — людство, людяність) і світоглядними: історія, філософія, психологія, антропологія, культурологія, право та ін. А чому? Бо війна має не лише військовий та безпековий формат, але й гуманітарний, світоглядно-ціннісний та екзистенційний, себто людський вимір. То ж і ставимо за мету розглянути гуманітарні та екзистенційні аспекти війни: причин, характеру, перебігу, суспільних трансформацій, наслідків і уроків, з'ясувати, як вона змінила наш соціум, українську людність, кожного з нас, як вплинула на сенс життя, ментальність та ідентичність, на світ загалом.

Реалізуючи цю мету і опираючись на доступні джерела та опубліковані дослідницькі студії, зокрема Олександра Алфьорова, Олександра Артюшенка, Геннадія Боряка, Тамари Вронської, Таміли Герасимчук, Володимира Горбуліна, Миколи Дорошка, Андрія Заярнюка, Володимира Іваненка, Миколи Лазаровича, Олександра Лисенка, Олександра Палія, Петра Петровського, Наталії Яворської, Лариси Якубової та ін., автор схильний стверджувати, **що гуманітарну та екзистенційну компоненти війни мають її передумови, причини, мотиви, мета, характер, наслідки, уроки і перспективи**. Головна причина війни полягає у глибокій кризі імперської політики та ідеології РФ, її неототалітарної системи, хвороблива реакція на розпад СРСР, на незалежний демократичний розвиток і європейський вибір України, її курс на вступ до ЄС та НАТО. Мета цієї війни ще в зародку була проголошена разом із приходом до влади диктатора Путіна, який у 2005 р. заявив, що розвал СРСР — найбільша геополітична катастрофа, а, значить, необхідне його воскресіння. Отже йдеться не просто про збройне і віроломне вторгнення, окупацію, анексію частини території України, а про намір відновити советську імперію, поглинути і знищити України з тим, щоб, за словами

відомого американського історика Тімоті Снайдера, експлуатувати всі її ресурси — матеріальні та людські. Московія упродовж століть нав'язувала думку, ніби її коріння в Києві — «матері міст руських», ототожнюючи останнє з поняттям «російських». Вона замовчувала та ігнорувала той науково доведений факт, що з киево-руської спільноти виросла не московська, а українська ідентичність. Заражені вірусом великодержавного шовінізму, кремлівські історики та ідеологи продовжують й досі заперечувати право України на київську спадщину, трактують її як спільне надбання, твердячи, ніби Україна — уламок Росії, штучна держава. Путінський рашизм дедалі більше копіює фашизм і сталінізм. Путін, як і Гітлер, вдається до колоніальних практик стосовно інших держав, включаючи Україну, розглядає їх як свою сферу впливу. Постаті Гітлера й Сталіна є взірцем для нього, а перемогу антигітлерівської коаліції в Другій світовій війні він трактує як одноосібний воєнний і геополітичний успіх Росії, створюючи міф для нових агресій.

Якою була гуманітарна та екзистенційна ситуація в Росії та в Україні, що передувала повномасштабному вторгненню агресора? Почнімо з Росії, вся історія якої переповнена загарбницькими війнами, приєднанням чужих територій, втручанням у внутрішні справи інших держав. Ця традиція імперії була підхоплена СРСР і плавно перейшла до нинішніх правителів РФ. Ігноруючи кризові явища в гуманітарній сфері, права і свободи громадян, її влада після 1991 р. продовжувала прискореними темпами розвивати військово-промисловий комплекс, збільшувати чисельність збройних сил, а витрати на оборонку сягнули за 60 % бюджету. Росія спровокувала війну в Грузії, Абхазії, Осетії, Чечні, Дагестані, Придністров'ї, підігрівала збройні конфлікти між Азербайджаном і Вірменією, втручалася в справи Казахстану, Молдови, Таджикистану, вела війну в Сирії, поглинула Білорусь. Не є таємницею, що Путін і його спецслужби паралельно готувалися до вторгнення в Україну. Агентура Луб'янки та ідеологи Кремля роздмухували, за їх словами, «українську кризу», «державний переворот» після Революції гідності, розглядаючи їх як привід до початку окупаційно-гібридної війни проти України в 2014 р. Ігноруючи норми міжнародного права, РФ анексувала Автономну Республіку Крим, окупувала частину Донецької та Луганської областей, провела так звані «народні референдуми», проголосила «народні республіки» і призначила у них своїх ватажків. Російські ЗМІ назвала ці події «возз'єднанням Криму з Росією», «громадянською війною» проти «націоналістів» і «київської хунти».

Серед мотивів війни могла бути і вкрай негативна особиста реакція Путіна на політичне фіаско проросійських олігархічних груп і партій, передусім його кума Медведчука, підконтрольних йому антиукраїнських телеканалів «112 Україна», «Наш», «ZIK» та ін., на запровадження проти них санкцій у 2021 р.

У процесі повномасштабного вторгнення під кодовою назвою «спеціальна військова операція» за вже опрацьованим сценарієм було анексовано частину Запорізької та Херсонської областей, почалося захоплення населених пунктів на Харківщині та Сумщині. Близько 100 тисяч українців, зокрема й діти, внаслідок депортації опинилися в Росії та Білорусі. Зауважимо, що численні акти насильства та звірства на Донеччині, Київщині, Чернігівщині та ін. областях не знайшли осуду з боку інтелігенції і пересічних росіян, які так чи інакше заражені імперським вірусом, золотоординськими традиціями змирилися з успадкованою пірамідалною системою влади: зверху — хан, а внизу послушні його раби. До речі, оцю рабську психологію і холуйську поведінку, комплекс меншовартості російська і радянська імперії намагалися накинути й на українців, перетворити їх в малоросів, а відтак «злити в один народ». Опозиційні сили в РФ були деморалізовані політичними переслідуваннями і знищені, а ті, хто уцілів, потрапили в тюрми або втекли за кордон. Російські пропагандистські медіа «Спутник», «Ведомости», «Военное обозрение» та ін. формували в суспільстві і світі вкрай негативний образ українців як ворога, закликали до помсти за український сепаратизм і «незалежність», звинувачували Київ в «утисках» російської мови, церкви, виправдовували окупаційну агресію, заявляючи, що Україна, мовляв, «сама винувата».

Яка ж мотивація в московитів так жорстоко й холоднокрівно вбивати українців і масово гинути самим? Передусім, це імперський вірус «велікодержавія», антиукраїнська зомбованість і маніпуляції свідомістю, матеріальні стимули для контрактників і страх для призовників. Відтак, інстинкт виживання, жорстка дисципліна, суворі кримінальні покарання за ухилення від служби, дезертирство, невиконання наказів, здачу в полон та відмову воювати, а також інші стимулятори. Як свідчать полонені, морально-бойові якості росіян досить на низькому рівні, вони не мають належної мотивації, хоча багато хто вірить, що Україна «напала», що воюють проти нацистів і НАТО, не усвідомлюючи, що йдуть на злочини, вчиняючи вбивства мирних жителів, звірства по відношенню до жінок і дітей. Дуже образно висловився Юрій Рибчинський, звертаючись до російських

окупантів: «Ти прийшов на нашу землю, щоб знайти тут смерть свою... Ти злочинець, а не воїн, злий пройдисвіт і палій, ти могили не достоїн у святій землі моїй!» Надто вузьке коло людей в Росії усвідомлює, що війна Путіна не лише проти українського народу, але й проти росіян в Україні, їх культури, добробуту, зрештою — майбутнього. Вона вже має сумні наслідки для самої РФ: втрачені колосальні людські та фінансові ресурси, а також санкції проти держави-агресора, які вкрай негативно відбилися на соціально-економічному становищі країни, призвели до зниження життєвого рівня пересічних росіян.

Потужним інструментом виправдання війни стала Російська православна церква на чолі з патріархом Кірілом і її філія в Україні, очолювана митрополитом Онуфрієм. Останній, хоча й назвав війну «найстрашнішим гріхом», але вважає себе «руським», через російське громадянство втратив українське, а більшість ієрархів його церкви так і не розірвали своїх зв'язків з Москвою.

А як складалася гуманітарна та екзистенційна ситуація в Україні з безпекового та світоглядного погляду? Ейфорія від відновлення державної незалежності України, її міжнародного визнання як повноправної держави — члена ООН, Будапештський меморандум 1994 р. про гарантії безпеки України в зв'язку з її приєднанням до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, підписання Великого договору про дружбу, співробітництво і партнерство між РФ та Україною 1997 р. розслабило владні структури, а відтак і суспільство в царині безпеки. Л. Кравчук, а ще більшою мірою Л. Кучма не врахували уроки історії, недооцінили зовнішні загрози, піддалися вимогам США, РФ та інших країн відмовитися від ядерного статусу. В період до 2000-го року Україна передала Росії всю ядерну зброю, включаючи тактичну, 575 крилатих ракет великої дальності, стратегічні бомбардувальники, запасні двигуни до літаків, велику кількість озброєнь було порізано на металобрухт. Нищівної шкоди оборонному комплексу завдали вибухи та пожежі на військових складах Вінниччини, Луганщини, Харківщини, Чернігівщини, що сталися, очевидно, не без участі російської агентури. Певна зміна вектору оборонної політики нашої держави почалася в часи президентства П. Порошенка. Анексія Криму і війна на Донбасі підштовхнула владу до збільшення бюджетних коштів на Збройні Сили, зростання їх чисельності, а також кількості бойових частин. Не дивлячись на те, що за період 2014-2021 рр. за оцінками ООН загинуло понад 4 тис. українських воїнів, маже 3,4 тис. цивільних осіб, не було

зроблено належний акцент на оборону країни, на військово-патріотичне виховання, морально-психологічну і фізичну підготовку молоді до захисту Вітчизни, на очищення країни від ворожої агентури. Водночас воєнні дії разом із «газовим зашморгом» Кремля породили різке погіршення гуманітарної сфери, кризові явища, появились біженці, безхатченки. Гостроту гуманітарних труднощів посилила пандемія в зв'язку з поширенням «COVID-19». Найбільш вразливими виявилися базові сегменти гуманітарної сфери: освіта, наука, культура, охорона здоров'я, соціальне забезпечення

Помітну тріщину в українському суспільстві, його єдності дали олігархічні сили та інспіровані ними президентські і парламентські вибори 2019 р., в результаті яких сформувалася фактично монопартійна влада «Слуг народу» на чолі з В. Зеленським, скептично названа в народі «зеленою» (в розумінні — незріла, безповідальна: «я вам нічого не должен»). Вона не мала ні державницького досвіду, ні цілісної стратегії розвитку, ні чіткого політичного курсу країни. А вибір лідера, зазвичай, віддзеркалює стан суспільства. Не без підтримки олігархів та агентів кремлівського впливу в країні почався розгул проросійських сил, уламків комуністичної партії та партії регіонів під новими вивісками «ОПЗЖ», «Опозиційний блок», Партія Шарія та ін., масована повзуча дезінформаційна експансія. Інформаційні ресурси опинилися реально в руках ворога, нав'язуючи суспільству ідеологію «какая разниця». До того нова влада ігнорувала інформацію про можливість повномасштабного вторгнення РФ. На думку деяких експертів, створювалося враження, що вона готується до здачі України, намагається «не провокувати Росію», прагне «заглянути в очі Путіну», демонструє слабкість і страх. Упродовж 2019-2021 рр., не зважаючи на воєнні дії, під виглядом оптимізації відбулося скорочення чисельності ЗСУ та передислокація бойових частин подалі від кордону. На границі з Білоруссю залишилися лише прикордонники, без охорони осталися аеродроми, були розміновані мости на Чонгарі тощо. За програмою Великого будівництва, яка в суспільстві отримала назву «велике крадівництво», асфальтовувались шляхи, які ведуть від російського кордону до Києва. З часом стало також відомо, що військова техніка, яка поступала із Великобританії і США, була законсервована на складах і не передавалась Збройним Силам. Владним засобам інформації бракувало чесної комунікації, відкритої розмови із суспільством, поваги до опозиції. Активізувалися колаборанти і «ждуни», пропагуючи «великую рускую культуру», «єдиную каноніческую» церкву. Все це взяте разом, власне, й обнадіяло

Путіна на легку перемогу і спровокувало повномасштабне віроломне вторгнення в Україну під кодовою назвою «спеціальна военна операція».

Війна виявилась найжорстокішим і найкривавішим випробуванням для незалежності України. Вона призвела як до територіальних і економічних втрат, так і найголовніше — до загибелі майже півмільйона наших співвітчизників — військовослужбовців, добровольців, партизан, волонтерів, цивільних громадян, включаючи жінок та дітей. Мільйони українців зазнали поранень, втратили свої домівки, майно, роботу, були змушені шукати притулок в інших регіонах України або за її межами. Геноцидний характер війни РФ підтверджує антигуманна тактика «випаленої землі» і так званий урбіцид — тотальне стирання не окремих кварталів населених пунктів, а цілих міст і сіл. За три роки знищено від 30 до 100 % більше 30 міст, включаючи такі як Авдіївка, Бахмут, Буча, Вовчанськ, Волноваха, Ізюм, Ірпінь, Куп'янськ, Лиман, Маріуполь, Мар'їнка, Пропасна, Рубіжне, Сіверськодонєцьк, Соледар, Торецьк, Часів Яр, Харків, Херсон та ін.

А як змінилося життя наших людей, їх психологія і гуманітарний простір України загалом за час повномасштабної війни? Якщо розуміти під гуманітарним простором середовище, в якому живуть люди, реалізуються їхні права і свободи, то він докорінно змінився у зв'язку із запровадженням правового режиму воєнного стану. Органи державної влади, військове командування, військові адміністрації та органи місцевого самоврядування отримали додаткові повноваження для відсічі збройній агресії і надання гуманітарної допомоги населенню. Разом з тим, тимчасово обмежені деякі конституційні права та свободи громадян. Це й зрозуміло, адже війна стала жорстоким викликом для всього суспільства, для кожного з нас. Вона, хоча й спричинила раптовий шок для багатьох, але не паралізувала життя суспільства, на що сподівався агресор, а, навпаки, консолідувала країну, показала національну стійкість українського народу, відбулася потужна мобілізація на збройний захист Батьківщини і відсіч ворогу як на полі бою, так і в територіальній обороні. Маючи відчутну перевагу в живій силі та техніці, міліарну підтримку своїх партнерів, московити наштовхнулися на неочікуваний спротив українців, їх волю, героїзм, хоробрість, мотивованість і логістику захисту своєї країни. Натомість для значної частини офіцерів і солдатів російської армії залишається незрозумілою мета цієї війни, розгубленість перед західною летальною зброєю та

фінансово-економічними санкціями, солідарною підтримкою України ЄС.

Війна — це не лише трагедія, але й досвід. Вона дала шанс кожному почати нове життя, довести свою відданість українському народу навіть тим, хто в силу різних причин і обставин потрапив у в'язницю. До ЗСУ приєдналося понад 8 тис. колишніх засуджених, які за поданими заявами отримали статус умовно-достроково звільнених із установ покарання. Вони пройшли навчання з військової справи, психологічну адаптацію до нового способу життя і багато хто вже прославився на полі бою. Серед них є й відзначені державними нагородами. Водночас засвітилися й деякі негативні явища як зрадництво, колаборація, співпраця з ворогом, ухилинство, корумповане бронювання від військової служби, кумівство в органах влади. Оця несправедливість у процесі мобілізації викликала негативне ставлення в суспільстві до діяльності Територіальних центрів комплектування Збройних Сил. Та й самі вони переживають кризу і певні труднощі. За даними Уповноваженої з питань захисту прав військовослужбовців, мають місце поодинокі факти викривлення інформації, яка поступає від підрозділів до командування, брак поваги з боку деяких командирів до солдатів, до їх гідності, самовільне залишення частин.

За час війни значно зріс рівень національно-державницької свідомості та відчуття громадянської ідентичності українського суспільства, різко змінилося ставлення до Росії і російської мови. За оприлюдненими даними соціологів, абсолютна більшість українців у всіх регіонах негативно ставляться до Росії як ворожій держави (понад 90 % на Заході та 80 % на Сході, а в 2014 р. добре ставилися 78 %, а 13 % — погано). Майже 80 % українців вважають українську мову рідною, ототожнюють себе з українською культурною традицією, пишаються держаними символами, а в 2006 р. таких було 52-56 %. І все ж, етнічна ідентифікація штучно гальмується дезінформацією Кремля, носіями російської мови та шкідливими міфами про «один народ» і двомовність, яку Марія Передерко справедливо називає передостанньою стадією смерті нації. Експерти звернули увагу, як зріс інтерес воїнів до української історії і класичної літератури, до творчості Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Василя Стефаника, до сучасної художньої літератури, до історичних романів Олеса Гончара, Павла Загребельного, Юрія Мушкетика, Андрія Чайковського, Валентина Чемериса та ін. Поетичне слово Андрія Андруховича, Василя Герасим'юка, Оксани Забужко, Юрія Іздрика,

Ліни Костенко, Андрія Любки, Павла Мовчана, Миколи Славинського, Володимира Цибулька підіймає моральний дух захисників країни, загоює рани і дає естетичну насолоду.

Заодно війна стала каталізатором творчого піднесення українських письменників, художників, скульпторів, митців сцени. Вона навіяла нову проблематику творів Олега Бородая, Олекси Вдовиченка, Олени Герасим'юк, Бориса Гошка, Юрія Гудименка, Сергія Жадана, Валерія Залужного, Сергія Кривоноса, Остапа Сливинського, Олександра Терещенка, Дмитра Томчука та ін. Колосальну роль у підтриманні морального, духовного і психологічного рівня цивільного населення, воїнів ЗСУ і волонтерів відіграють священники і капелани Православної церкви України та Української греко-католицької церкви. За свідченнями журналістів, на війні немає атеїстів. Церкви своїми молитвами надійно підтримують духовну силу суспільства, а записки мирян «За Перемогу», «За здоров'я», «За упокій» єднають його у подоланні стресів та труднощів.

Як свідчать ЗМІ і соціальні мережі, різні верстви населення далеко не однаково адаптувалися до умов війни, по-різному ставляться до продовження воєнного стану, до мобілізації, мирних перемовин з агресором, здебільшого негативно реагують на соціальне розшарування суспільства. З одного боку, відбулося скорочення соціальних благ, зріс рівень бідності, збільшилось число людей, які потребують гуманітарної допомоги, а з другого, зросла кількість багатіїв та корупціонерів. Декларації про доходи деяких чиновників владних структур, прокурорів, суддів, правоохоронців, керівників установ зв'язку, соціальних і комунальних служб, освіти, культури, науки, охорони здоров'я викликають обурення в суспільстві і стали приводом для перевірки на зловживання та корупційність. Українці негативно відреагувало громадянське суспільство і зарубіжні партнери на спроби влади обмежити незалежність антикорупційних органів, свідченням чого стала нова хвиля масових протестів, яка прокотилася по всій країні.

Викликає подив і роздратування, що в той час, коли ситуація на фронті ускладнюється, третина території України окупована, у прифронтових Дніпропетровщині, Запоріжжі, Миколаївщині, Одещині, Сумщині, Харківщині, Херсонщині масово гинуть люди — військові і цивільні, підлітки і діти, коли по обличчю вдів і сиріт котяться сльози, знаходяться особини, які демонструють розкіш, слухають російську музику, милуються красою свого тіла на сторінках ФБ, Інстаграм, Твітер, на телеграм-каналах, виставляючи фотки про «кре-

ативний» відпочинок на Мальдівах, в Арабських Еміратах, Туреччині, про шикарні вечірки в ресторанах Києва, Львова, Ужгорода. Люди обурені: невже у них втрачене почуття смутку за загиблими, співпереживання, солідарності, підтримки своїх одноплемінників.

Особливо складна гуманітарна ситуація склалася у прифронтовій зоні, а ще гірша вона на тимчасово окупованих територіях. Якщо на контрольованих Україною жителі отримують певну гуманітарну допомогу від державних структур, волонтерських та релігійних організацій, іноземних благодійників, проводиться евакуація громадян, передусім дітей, то на теренах, окупованих і знищених агресором, обстановка просто кризова. Мешканці Донецької, Луганської, Запорізької, Одеської, Сумської, Харківської, Херсонської областей перебувають під постійними обстрілами, живуть в напівзруйнованих будинках, часто без опалення і водопостачання, позбавлені медичного і соціального забезпечення. В ряді регіонів зростає безробіття, прокотилися голодні бунти. В місцевих жителів є декілька варіантів поведінки: евакуюватися і мобілізуватися до ЗСУ, стати на шлях спротиву агресору, або змиритися з окупацією в надії на власне виживання, або пристосуватися і перейти на службу ворогу. До того ж на окупованих територіях шаленими темпами триває зросійщення, нагнітається українофобія, знищується все українське. В найбільш скрутному становищі опинилося проукраїнське населення, яке зазнало справжнього культурного і духовного геноциду: закриті українські школи, бібліотеки, церкви, знищені пам'ятники, україномовні підручники і література. Окупаційна влада, її бойовики блокують евакуацію українців, проводять так звану фільтрацію населення і цинічне «очищення суспільства» від націоналістів та бандерівців, вдаються до політичних репресій і переслідувань, катувань, публічного забиття, гвалтувань. Серед найвразливіших верств населення окупованих і прифронтових територій: люди похилого віку, особи з інвалідністю (їх число подвоїлось), діти і підлітки. Колоніальне стирання торкнулося національного самоусвідомлення і людської гідності дітей та підлітків. Понад 2 тис. дітей отримали фізичні травми, чимало з них стали жертвами і каліками від ракетних ударів і вибухової зброї, «шахедів» і бомб. На думку фахівців, значна частина дітей зазнали психічно-емоційних травм, самоізолюються, замикаються в собі, усамітнюються, «зависають» у мобільних телефонах, курять, вживають алкоголь, наркотичні речовини.

Не менш складна й суперечлива гуманітарна палітра окупованого Криму та Севастополя. Одинадцятий рік російська адміністрація

проводить колонізацію, мілітаризацію, деукраїнізацію і детаризацію півострова, а його жителям примусово нав'язується російське громадянство і обов'язкова служба в російському війську, у школах формуються загони «юнарії». Цілеспрямовано змінюється демографічний ландшафт півострова: майже 200 тис. українців, кримських татар, кримчаків були змушені покинути свої домівки, натомість сюди незаконно прибули понад 800 тисяч цивільних і військових росіян. Тут заборонена діяльність Меджлісу, масово фабрикуються кримінальні страви, грубо порушується свобода слова, переслідуються правозахисники, журналісти, громадські діячі, в т. за використання української символіки і мови. Майже 230 осіб незаконно ув'язнено за етнічними, політичними та релігійними мотивами, у тому числі більше 130 кримських татар. Чимало мешканців Криму долучилися до руху спротиву окупаційному режиму, створивши такі групи самооборони як «Кримські бойові чайки», «АТЕШ», «Жовта стрічка» та ін. В закладах освіти і культури, у церквах московського патріархату використовується лише російська мова, ведеться шалена антиукраїнська пропаганда, дітям і молоді прищеплюється ненависть до всього українського і кримсько-татарського.

Бойові дії тривають, а гуманітарні втрати продовжують нарощуватися. Непокоїть, що перемовини про їх припинення і укладення мирної угоди зволікаються передусім з боку РФ. Більшої конструктивності очікували українці і від нового президента США Дональда Трампа. Дивують й деякі європейські політики, котрі намагаються «зберегти обличчя» Путіну» ціною українських територій.

Тим не менше, громадянське суспільство, науковці, творча інтелігенція, молодь, владні структури, налаштовані оптимістично. Свідченням чого є те, що при першій можливості українці постраждалих областей, а це практично всі регіони, розбирають завали, відновлюють інфраструктуру, засівають поля і збирають урожай, ремонтують підприємства, школи, лікарні, дороги, народжують дітей, мріють про той час, коли повернуться ті, що знайшов прихисток за рубіжем або в інших регіонах, з нетерпінням чекають того дня, коли замовкнуть гармати, а родини і друзі знову будуть разом. Припинення бойових дій, навіть перемир'я не означатиме, що настав кінець війні, що Московія відмовиться від своїх імперських намірів. За словами Віктора Ющенка, автор війни, її обличчя — Путін. То чи можливий справедливий мир з ним? Тут можуть бути різні сценарії. Аналізуючи хід перемовин у п'ятикутнику: США-Україна; США — РФ; США — ЄС; Україна — ЄС; Україна — РФ, можна про-

гнозувати, що тривалого миру досягти не вдасться. Радше це буде «замороження» війни. На думку деяких психологів, екзистенційна війна триватиме доти, поки існуватиме російська екзистенція, за якою прсійський дух завжди повинен бути вищим і перемагати дух інородців.

Підсумовуючи, можна зробити такі **висновки**. *По-перше*, імперські амбіції РФ, ностальгія за СРСР штовхнули її керівництво на загарбницьку війну проти України. Із світоглядно-гуманітарного та екзистенційного погляду, це цинічне і антигуманне явище, яке суперечить здоровому глузду, адже супроводжується вбивством мільйонів невинних людей, тотальною руйнацією міст і сіл, сіє ворожнечу і ненависть, знищує відчуття людяності та свободи. За своїм характером вона геноцидно-окупаційна, технологічна, із застосуванням високоточної кібернетичної зброї, а за імперіалістичною природою, жорстокістю і людиноненависництвом вона не має прямих аналогів у новітній історії. Разом з тим, з боку України війна всенародна, оборонна, національно-визвольна і справедлива. Відстоюючи національні інтереси та цінності, не дивлячись на жертви, ще більше зміцніла українська політична нація, утвердилась громадянська ідентичність, які об'єднують не лише українців, але й інші корінні народи та національні спільноти, включаючи болгар, греків, кримських татар, молдаван, німців, поляків, росіян, угорців та ін. Українці продемонстрували здатність захищатися і відстоювати власні національні інтереси. Завдяки цьому Україна вистояла як держава, зберегла гуманістичну складову своєї цивілізаційної суб'єктності, хоча й тимчасово втратила частину території. Вона довела, що не є уламком Росії, а повноцінною самостійною державою і ключовим елементом оборонної стратегії ЄС.

По-друге, за час війни відбулися кардинальні зміни в усіх сферах суспільства, передусім світоглядно-гуманітарного характеру, зміцніла морально-політична і духовна єдність суспільства, зросла власна відповідальність кожного українця за долю країни, її майбутнє. Для багатьох українців вона стала стресом і викликала емоційно-психологічне потрясіння, а в деякого появилась втома від війни.

По-третє, головні зусилля гуманітарно-соціальної політики держави спрямовані на збереження життя людей, гармонійний розвиток особистості, створення умов для самореалізації кожної людини її інтелектуального потенціалу і здібностей. Пріоритетом безпеки в гуманітарному просторі залишається виховання в населення таких світоглядно-ціннісних орієнтирів, що забезпечують високий

морально-політичний і патріотичний дух суспільства, його консолідацію і громадянську ідентичність.

По-четверте, війна стала каталізатором народження нової якості екзистенції та гуманізму в Україні і світі, ключовим індикатором якого є справедливий мир, а найвищою цінністю сама Людина, її права і свободи. Вона показала, що справжнім ідеалом для українського народу є незалежна держава, а не колонія, справедливий мир, а не війна, демократія, а не тоталітаризм.

По-п'яте, екзистенційний і гуманітарний вимір має й допомога та солідарність зарубіжних держав з Україною у війні, в ліквідації її руйнівних наслідків. Хоча угода про надра хоч й не вигідна Україні, але вона все ж дає шанс на підтримку і допомогу з боку США та НАТО у вкрай несприятливій ситуації. Водночас дуже важливо втриматися в політичному, безпековому і соціокультурному полі ЄС.

На завершення видається доцільним висловити декілька **пропозицій** стосовно підвищення екзистенційного й гуманітарно-світоглядного чинників Стратегії повоєнного відновлення та розвитку України. Ідеалом майбутнього має стати об'єднаний і цивілізований світ, який не знатиме воєн і гарантуватиме національну безпеку кожної держави. Органам влади та інститутам громадянського суспільства України необхідно глибоко проаналізувати безпекові і гуманітарні уроки війни, соціокультурні та демографічні зміни в країні, визначити пріоритети соціально-гуманітарного захисту тих груп населення, які найбільше постраждали від війни. Йдеться про сім'ї загиблих, інвалідів, переміщених осіб, дітей-сиріт, людей похилого віку, передбачивши доступне житло, лікування, психологічну та матеріальну допомогу.

Необхідно розробити комплексну програму мінімізації негативних екзистенційних і світоглядно-гуманітарних наслідків війни, окреслити шляхи їх подолання. Політика держави в гуманітарному просторі покликана своєчасно виявляти, усувати слабкі місця, запобігати загрози, які можуть виникати в людей в процесі повоєнних трансформацій. З урахуванням набутого досвіду МОН України треба ще вище підняти престиж гуманітарних наук, яким належить першорядна місія у формуванні наукового світогляду та критичного мислення, в забезпеченні емоційного зв'язок з попередньою історією українських зв'язок. Історична пам'ять має носити національне забарвлення з тим, щоб кожен українець гордився своїми, а не чужими героями і подвигами. Особлива роль тут належить інтеграційно-міждисциплінарним проектам на зразок українознавчих, які

синтезують історичні, філософські, політологічні, культурологічні, правові, психологічні та інші знання в якісно нову цілісність.

Найголовніше завдання держави — збереження та відновлення людського потенціалу і турбота про нього. У цьому зв'язку важливо підняти роль еліти у формуванні цивілізаційного майбутнього українського народу, власного способу життя на основі національних традицій та цінностей, забезпечити церковну єдність України. Маємо вчитися працювати над помилками, виробляти стійкий імунітет до кремлівської пропаганди, не піддаватися її впливу. Аналізуючи уроки російсько-української війни, Валерій Залужний наголосив, що велич і сила ворога не завжди така, якою її уявляють його вожді та пропагандисти. Єдиним мірилом сили, навіть в умовах високо-технологічної війни є «дух, що тіло рве до бою».

І останнє. На тлі підготовки до чергових парламентських та президентських виборів у медійному просторі, в соціальних мережах наростає протистояння різних політичних сил, активізувалися «ватники» і «ждуни», поширюючи російські наративи та інформаційні віруси. Ось чому засоби масової інформації: преса, радіо, ТБ, канали на Ютубі, дописувачі соціальних мереж покликані давати рішучу відсіч рашистській пропаганді, внутрішній агентурі «руского міра», запобігати спробам ворога розхитати й підірвати єдність України з середини в умовах переходу від війни до миру.

Олена ДОВГАЛЕНКО

МОЯ БУША

Три роки мрій про Бушу отримали втілення наприкінці 2024-го. День зимового сонцестояння, поїздка довиною в три дні, два з яких припадають на вихідні — все склалося в одну яскраву картинку, всі пазли рівнесенько-дорогесенько підійшли один до одного.

Ранній підйом у п'ятницю з попереднім інформуванням колег, що поїздка проходить в місцях з не дуже добрим зв'язком. Одна з них посміялась: «Таке враження начебто ви їдете далеко в гори». Я ще не знала, куди я їду, але мріяла про подорож — мету мого відновлення після виснажливих літа та осені, повних доволі трагічних кінців земного життя близьких мені людей, чотири похорони за чотири місяці сильно прибили. Мені конче потрібно було повне перезавантаження.

Не встигла сісти за кермо, як залунала повітряна тривога. «Хоч би не перекрили дамбу», — майнуло в голові. Рвонула вперед, понтонна переправа була відкрита, дамба, на щастя, теж.

Ось і Київ. На Богатирській вулиці побачила, як падають палахкотливі уламки «шахедів», гучна робота ППО супроводжувала мене майже до кінцевої мети — Будинку меблів на Звіринецькій. Машини їхали, незважаючи на вибухи, що здіймали в небо переляканих птахів. Чи зможу поставити машину на стоянку? Що як охоронець ховається в метро від повітряної атаки? На щастя, все склалося гарно, охоронець ввічливо нарахував мені по-

рівняно невелику платню за три дні стоянки машини. Добігла до мікроавтобуса, що був неподалік та збирав біля себе нашу групу. Бігти не треба було, як дізналася пізніше, бо деякі дівчата не могли доїхати з Лівого берега через «шахедську» атаку. Чекаємо. Придивляюся до облич тих, хто вже зайняв місця в бусику. Ніхто не усміхається. Правда, це й не дивно, бо неподалік горіли машини й були поранені. Нарешті вирушаємо.

На Вінниччині я була вперше. Дорога стала набагато гіршою: яма через яму. Бідні села, а Тульчин... Гадала, що він сяє. Аж ні. І душа заболіла від похмурого довкілля. Звісно, це було не літо, а доволі тепла й чорно-сіра зима.

Що ж чекає мене там, у Буші, можливо, також розчарування? Дорога стала геть поганою. «Як же тут живуть люди?» — думалося в зимових сутінках. Аж ось повернули на Бушу, з якою так давно мріяла зустрітись. Мрії таки здійснюються! Потрібно тільки їх не боятися.

Трипільський знаменитий «бінокль», силу якого ми, такі розумні, досі не осягнули, зустрівач нас разом із дзюркотливою невеличкою річечкою й маленькою трипільською хатинкою на березі. То були яскраві символи Буші.

Що ж за загадку ти приховуєш в собі, Буша? Може, тому, що тут зустрічаються три річки? Чи тебе заворожили трипільці й скіфи, які жили в цій місцині колись? Чи ті, хто зробив скельний храм, до якого йдуть і йдуть звідусіль, навіть із далекої Японії?

Магічне місце, магічні схили, дивлячись на які, розумієш киян, котрі кидають рідне місто та переїжджають назавжди сюди, в негазифіковане село, далеке від звичайної цивілізації з її зручними рестораціями, кінотеатрами і театрами й будують домівки в трипільському стилі, розвиваючи село, вкладаючи в нього кошти, займаючись медитаціями, роздумами, усамітненням та усвідомлюючи в цій неквапливій ході часу сенс земного життя...

Невелике село, що розкинулося на пагорбах, біля того місця, де відбувалася одна з найжорстокіших битв, де полягли тисячі козаків разом із своїми родинами... Подвиги їхні ввійшли в історію та в книгу М. Старицького «Облога Буші». Фортеця часів Хмельниччини, місце битв, сліз, плачу, але й місце героїзму, слави, сили.

Яскравим прикладом жертвності українців, сміливості чоловіків та жінок став незабутній подвиг вдови вбитого в цій же битві хороброго сотника Завісного, яка з немовлям на руках підірвала бочку пороху, на якій і сиділа, зустрічаючи ворогів, що увірвалися в підвалини замку захопити козацькі скарби і зброю...

Кров'ю козацькою полита земля Буші. Вітер торкається козацьких хрестів, він знає, які відважні душі закінчили тут земний шлях, мінає долину й пагорби, лине до вежі фортеці, жене хмари, що утворюють на небі неймовірно сіро-білі мережива, де-не-де осяяні золотими нитками сонячних променів, долітає до Гайдамацького Яру, повного містичних дольменів — доісторичних споруд із брил, вкритих мохом, гомону гайдамаків, шелестіння вікових дерев, співу пташок та особливої тиші, коли душа завмирає — єднається з Богом...

Кожний, хто побачив Бушу, прощаючись, говорить: «Я повернусь, обов'язково повернусь, щоб віджитися твоєю безкінечною силою, набачитись цієї нескінченної краси, наслухатися найкращої музики глибокої тиші, насолодитись особливими дотиками вранішнього сонця, напитися роси з твоїх цілющих трав, я повернусь!»

І диво дивне, яка ж багата наша країна на такі неймовірні місця, живи тут тисячі літ і не насолодишся, не нарадієшся, не набачишся, не наспіваєшся, бо ця краса безкінечна, її глибина неосяжна, її сила неміряна, і сьогодні, і після війни благословенні будуть наші діти во віки віків!

*с. Хотянівка
на Київщині*

ЗА НАМИ — ПРАВДА

Балаклія пережила окупацію. Цей страшний досвід надовго закарбувався в пам'яті людей. Місто опинилось у епіцентрі бойового зіткнення, адже наші війська стояли зовсім поруч — у районі Гусарівки і цементного заводу. Над містом літали снаряди «градів», гаубиць, танків. Гинули люди, квітуче місто над Дінцем, підперезане двома Балаклійками, перетворилось на пустку.

У своєму «Щоденнику війни» вчителька і літераторка Любов Тихоненко записала: «Двадцять перший день війни. Мороз вранці до восьми градусів, сонячно. О 9-й вечора канонада почалась зі звуків літака-розвідника. І так майже цілу ніч, заснули опівночі. У снах війни немає. А сонячний ранок пострілами нагадав знову, що жахи не кінчаються. Молюся, Боже, допоможи нам, знаю, усе колись закінчується, а коли? Україна майже вся дихає, палає війною, гинуть люди, діти від осколків, розривів, обвалів. Розгромлений Ізюм, люди не всі виїхали через обстріли, немає їжі, води, світла, тепла. Тримається Харків, хоч багато руйнувань.

...Нелегкі перші кроки звільнення, немало втрат. Зруйновано варварами нову Вербівську школу-ліцей. Сьомого вересня, тікаючи з Лагерів, перелякані, озвірілі російські вояки підірвали міст на Балаклію. Що там зараз у Балаклії? Як добиратись? Під вечір на наше подвір'я в Лагерях зайшли українські солдати — молоді, красиві хлопці. З обіймами і сльозами на очах зустрічали їх. Цю мить не передати!

Другого дня незвична тиша, потім недалеко розриви. Звільняли Балаклію. Ще страшно, бо все це може бути

тимчасовим. Але розв'язка почалась, і це підносить дух. По вулицях ідуть бійці та ідуть бронетранспортери з українськими прапорами. Невже назавжди?»

Я не випадково зупинився на трагічних і драматичних днях Балаклії, бо з висоти сьогодення ми можемо оглянутись на минуле, віддати йому належне й оцінити масштаби відбудованого, поглянути в майбутнє. У цьому нам допоможе голова Балаклійської військової адміністрації **Віталій КАРАБАНОВ**.

Леонід ТОМА. З чого довелось починати відбудову й відродження міста?

Віталій КАРАБАНОВ. Головне завдання, яке ми на той час вирішували, — електропостачання. З великими зусиллями відновили поруйновані електромережі, трансформаторні підстанції. Згодом вирішували проблеми водопостачання. Під дном річки провели трубопровід для постачання води, відновили насосну станцію. Далі настала черга тепломереж, електрифікації, транспорту, організацію гуманітарної допомоги населенню. Після окупації в Балаклії лишилось не більше п'яти тисяч мешканців, нині їх число збільшилось у рази. Люди повертаються, бо до їх послуг відновлена інфраструктура, переселенці отримують належну допомогу, в тому числі й забезпечення житлом. Після обстрілів відновляємо скління вікон, ремонт зруйнованих фасадів, дахів. Незважаючи на постійні обстріли та шахедні атаки, поновлено мости, налагоджено теплопостачання, відкрились нові магазини, кафе, авторемонтні майстерні.

Відомо, що в Україні проблеми з енергопостачанням, зараз робимо акцент на сонячних електростанціях.

Як і в попередній рік, особлива увага приділяється аварійно-відновлювальним (капітальним) ремонтам багатоквартирних житлових будинків, які постраждали внаслідок військової агресії російської федерації.

У Балаклійській територіальній громаді внаслідок російської агресії з 254 багатоквартирних житлових будинків було зруйновано 4 житлові будинки. Донецька громада виділила у 2023 році 13 млн грн на аварійно-відновлювальні роботи. Тоді ми перш за все відремонтували будинки, де проживали сім'ї та рідні військово-службовців.

Протягом 2024 року проведено аварійно-відновлювальні роботи у багатоквартирному житловому фонді територіальної громади. За

рахунок коштів міського бюджету у сумі 46,31 млн. грн. проведені: аварійно-відбудовні роботи (капітальний ремонт) у 19 багатоквартирних житлових будинках, аварійно-відновлювальні роботи (поточний ремонт) місць загального користування у багатоквартирних житлових будинках з заміною віконних блоків у 16 багатоквартирних житлових будинках, капітальний ремонт вимощення у 14 багатоквартирних житлових будинках, капітальні та поточні ремонти покрівель багатоквартирних житлових будинків.

Виготовлено проектні документації на реконструкції систем газопостачання житлових будинків з метою переведення їх на індивідуальне опалення. У 2024 році проведені роботи по проектуванню 11 багатоквартирних житлових будинках.

За рахунок коштів Фонду ліквідації наслідків збройної агресії у сумі 20,2 млн. грн. проведено капітальний ремонт 7 пошкоджених багатоквартирних будинків на території громади.

Л.Т. Дороги та мости в Балаклії дуже постраждали в ході рашистської окупації, сам був свідком як танки окупантів шкребли гусеницями наші асфальтовані магістралі...

В.К. Протягом 2024 року на проведення капітального, поточних ремонтів та утримання доріг було використано коштів з міського бюджетів на загальну суму майже 25,92 млн. грн. Проведені поточні роботи з ремонту доріг комунальної власності територіальної громади:

Для утримання вулично-дорожньої мережі придбано устаткування для ямкового ремонту УЯР-01 та навісне обладнання на спецтехніку. Для забезпечення безпеки на дорогах здійснено нанесення горизонтальної розмітки та пішохідних переходів у м. Балаклія.

Однією з важливих ділянок життя міста є благоустрій. Мешканці міста миттєво реагують на будь-які зміни в напрямку покращання територій, облаштування скверів, майданчиків, дворів багатоповерхових будинків, місць загального користування.

У 2024 році на фінансування заходів з благоустрою населених пунктів Балаклійської територіальної громади було витрачено коштів на загальну суму 13,8 млн. грн.

Для забезпечення благоустрою м. Балаклія, безпеки руху, утримання дорожньої інфраструктури комунальної власності, проведено: придбання контейнерів для збирання великогабаритних відходів, контейнерів для збирання твердих побутових відходів та контейнерів для збору ПЕТ, паливну (дрова твердих порід). Проведено поточний ремонт та обслуговування системи відеоспостереження

поточний ремонт бетонних основ у сквері захисників України на пл. Якова Чернігівця для встановлення пам'ятних знаків загиблим землякам в м. Балаклія Ізюмського району Харківської області, ліквідацію стихійних звалищ, придбано послугу з регуляції чисельності безпритульних тварин та інше.

З метою забезпечення належного освітлення населених пунктів Балаклійської територіальної громади за рахунок коштів міського бюджету у 2024 році на території м. Балаклія проведено відновлення вуличного освітлення на загальну суму 3956,9 тис. грн.

У 2024 році за рахунок коштів місцевого бюджету було проведено:

— аварійно-відновлювальні роботи (капітальний ремонт) по заміні віконних та дверних блоків, ремонт частини покрівлі будівлі Комунального закладу Публічна бібліотека Балаклійської міської ради;

— аварійно-відновлювальні роботи (капітальний ремонт) покрівлі Петрівського сільського будинку культури У 2024 році спільно з Програмою USAID DOBRE було збудовано спортивний майданчик у с. Петрівське та придбано інвентар для занять спортом, бюджет проекту становить 609,95 тис. грн. за рахунок коштів Програми DOBRE та 174,8 тис. грн. за рахунок місцевого бюджету. Також на базі Балаклійського Будинку культури за рахунок коштів Програми DOBRE було здійснено ремонт кімнати та створено Центр спільнотворення, бюджет проекту становить 3,0 тис. дол. США.

За рахунок коштів УВКБ ООН (Агенція ООН у справах біженців) було відремонтовано дах та проведено заміну розбитих склопакетів у будівлі СК «Вимпел».

У приміщенні Борщівського сільського клубу за рахунок коштів Міжнародної організації з міграції (МОМ) замінені пошкоджені склопакети та вікно. Зроблені відкоси, замінено пошкоджені ділянки даху, частково відремонтована підлога сцени та залу, замінена конструкція стелі в кабінеті, встановлений пандус за рахунок коштів УВКБ ООН (Агенція ООН у справах біженців).

За сприяння ГО «Звичайні люди» у приміщенні міського клубу селища Нафтовиків було проведено ремонт приміщення кінопроектної зони, ремонт санвузлів, зроблено освітлення, проведено ремонт великої глядацької зали на загальну суму 501,8 тис. грн.

У приміщенні Волохово-Ярського сільського клубу проведено ремонт приміщення на суму 225,5 тис. грн., Шевелівського сільського

клубу — проведено ремонт системи опалення, закуплено брикети, зроблено ремонт великої глядацької зали, відремонтовано дах закладу.

Л.Т. Балаклійська громада має позитивний досвід роботи з міжнародними гуманітарними та благодійними фондами, відомо також і про вашу власну ініціативу в цьому питанні.

В.К. За 2024 рік та 7 місяців 2025 року до громади надійшло від міжнародних організацій, обласної та районної військових адміністрацій, громадських організацій, благодійних фондів гуманітарної та благодійної допомоги на загальну суму понад 192 млн. грн.

ліцею № 1 — 432,5 тис. грн.

Після деокупації Балаклійська громада активно залучає міжнародну допомогу. Міська військова адміністрація вже підписала понад 30 Меморандумів про співпрацю з міжнародними організаціями та донорами. З метою залучення у громаду інвестицій, на запрошення засновника Washington Institute Джеймса П. Мура молодшого я взяв участь у Міжнародній трейд-місії «Відродження України» (Вашингтон, США). Пишаємось тим, що серед 90 громад лише дві громади в Харківській області виграли конкурс торгівельної місії «Відродження України» на участь в цьому заході — і одна з них наша! Ціллю поїздки, яка пройшла з 22 по 28 вересня 2024 року, було не тільки залучити інвестиції, але й підписати для нашої громади домовленості щодо побратимства та отримання донорської допомоги.

У складі української делегації брав участь у важливій Трейд-місії «REBIRTH OF UKRAINE», що проходила 25-28 лютого 2025 року у Мадриді (Іспанія). Цей захід об'єднав представників української місцевої влади та бізнесу з представниками уряду та підприємницької спільноти Іспанії, з метою обговорення шляхів економічного відновлення України. За результатами ретельного конкурсного відбору, Балаклійська громада була визначена єдиним представником Харківської області серед 15 голів громад України.

З 19 по 28 травня 2025 року у складі української делегації я був запрошений взяти участь у Міжнародній торговій місії «REBIRTH OF UKRAINE», яка проходила у Лондоні та Единбурзі. Впродовж візиту було проведено низку стратегічних зустрічей, конференцій і бізнес-форумів, метою яких було формування ефективних механізмів співпраці між українськими громадами та британськими партнерами. У межах місії були проведені Міжнародний форум, зустрічі з британськими ключовими організаціями, відвідування заходів,

установ та компаній Великої Британії. Балаклійська громада була визначена переможцем конкурсного відбору серед 15 голів громад України.

Балаклійська громада обрана Міністерством розвитку громад та територій України для участі у четвертій Міжнародній конференції з питань відновлення України (Ukraine Recovery Conference 2025) (URC2025), яка проходила у Римі (Італія) 10–11 липня 2025 року. У 2024 році громада також прийняла участь у третій Міжнародній конференції з питань відновлення України (Ukraine Recovery Conference 2024) (URC2024), яка проходила у Берліні (Німеччина), яка проходила 11-12 червня 2024 року.

На черзі трейд-місія «Відродження України», яка відбудеться 26–31 жовтня 2025 року у Копенгагені (Данія) та Стокгольмі (Швеція).

Л.Т. Обстріли часто зводять нанівець зусилля будівельників та ремонтних бригад. Так недавно зруйновано атакою безпілотників щойно відремонтоване приміщення школи-ліцею імені О. Тризни...

В.К. На замовлення Міжнародної організації з міграції (МОМ) за фінансування Міністерства закордонних справ, торгівлі та розвитку Канади розроблено проектно-кошторисну документацію та тривають аварійно-відновлювальні роботи у Балаклійському ліцеї № 1 ім. О.А. Тризни: роботи з відновлення пошкодженої покрівлі, заміни вікон та дверей, ремонту системи опалення та каналізації.

Зараз поруч із школою-ліцеєм № 2 повним ходом іде спорудження освітнього закладу, який буде повністю захищений від повітряних атак, у межах міста відкрито заново й переобладнано, згідно нормативів, укриття, маємо центри незламності з автономним тепло та енергопостачанням.

Через вторгнення та агресію російської федерації освітня мережа громади зазнала значних втрат у плані матеріального забезпечення закладів освіти, зменшення учнівського контингенту (у зв'язку з виїздом у більш безпечні місця та за кордон).

З 19 закладів загальної середньої освіти та 8 закладів дошкільної освіти 01 вересня 2024 року розпочато навчання у дистанційному режимі у 15 закладах загальної середньої освіти, 7 закладах дошкільної освіти, 3 закладах позашкільної освіти.

У громаді приділяється увага питанню відновлення пошкоджених закладів освіти. За рахунок коштів місцевого бюджету розроблена проектно-кошторисна документація на аварійно-відновлювальні роботи по Вербівському ліцею, Балаклійському ДНЗ № 10, Петрівському ЗДО (капітальний ремонт системи опалення).

В умовах сьогодення пріоритетним питанням у громаді є нарощування фонду захисних споруд цивільного захисту. За кошти місцевого бюджету розроблена проектно-кошторисна документація по капітальному ремонту протирадіаційного укриття (ПРУ) Вербівського закладу дошкільної освіти,

Триває капітальний ремонт будівлі Балаклійського ліцею № 4 за рахунок коштів Європейського інвестиційного банку із співфінансуванням з місцевого бюджету. За 2024 рік виконано 52% робіт на суму 66230,85 тис. грн., з них кошти ЄІБ — 55549,33 тис. грн., місцевого бюджету — 10681,52 тис. грн.

Здійснюється співпраця з благодійними фондами, організаціями щодо надання благодійної допомоги для покращення матеріально-технічної бази закладів освіти та учнів Балаклійської громади. Так, у 2024 році заклади загальної середньої освіти отримали 1596 ноутбуків від дитячого фонду ООН ЮНІСЕФ у співпраці з Міністерством освіти та науки України, для забезпечення дітей комп'ютерною технікою під час дистанційного навчання.

Зклади загальної середньої освіти підключені до освітніх інформаційних систем та використовують електронні журнали в своїй діяльності.

У 2024 році 3 заклади загальної середньої освіти взяли участь у конкурсі «Шкільний громадський бюджет», на який було подано 16 проєктів. У Балаклійському ліцеї № 2 переміг проєкт «Найпростіше укриття «Сучасний погляд на навчання», Балаклійському ліцеї № 3 проєкт «Wi-Fi зона — твоя зона комфорту», Балаклійському ліцеї № 5 — проєкт «Важка атлетика».

Відділом освіти та керівниками освіти проводиться робота із залучення міжнародних донорів для відновлення будівель закладів освіти. Так,

- за сприяння дитячого фонду ЮНІСЕФ Україна завершені роботи з облаштування укриття цивільного захисту у підвальному приміщенні Балаклійського ліцею № 3;

- за сприяння Управління ООН з обслуговування проєктів (ЮНОПС) та Програми «Відновлення шкіл України» завершені роботи з відновлення у Балаклійському ДНЗ № 7 та на стадії завершення у Балаклійському ліцеї № 2;

- за сприяння Програми «U-LEAD з Європою» (Благодійний фонд СМІЛІВІ) завершені аварійно-відновлювальні роботи будівлі Балаклійського ліцею № 5, проведено ремонт покрівлі, виконано ремонтні роботи на першому поверсі, у підвальному приміщенні

облаштовано сучасний, безпечний освітній простір із врахуванням доступності для маломобільних груп населення. Роботи виконано за принципом «Build back better» («Відбудувати краще, ніж було»), тобто приміщення не лише повернули до попереднього стану, а й модернізували, створивши інклюзивні зони.

Газопромисловим управлінням «Шебелинкагазвидобування» надана допомога на проведення аварійно-відновлювальних робіт Бригадирівського ліцею.

З метою поповнення парку шкільних автобусів наприкінці 2022 року із залишків освітньої субвенції придбано 2 нових шкільних автобуси за підтримки Німецького товариства міжнародного співробітництва «Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH» у лютому 2024 року Балаклійська громада отримала новий спеціалізований шкільний автобус вартістю 2,9 млн. грн.

Л.Т. Очевидно, ви орієнтуєтесь не тільки на власний досвід та здобутки найближчих сусідів...

Для деокупованої Балаклії Вінниця стала містом-другом ще з листопада 2022 року у рамках проекту «Разом» та продовжує підтримувати нас вже у ініційованому Президентом України Володимиром ЗЕЛЕНСЬКИМ та підтриманого Міністерством розвитку громад та територій України Національному проєкті «Пліч-о-пліч: згуртовані громади» як понад два роки поспіль. Завдяки «Культурному десанту», усім волонтерським організаціям Вінниці вінницькі волонтери збирають допомогу для балаклійців та організують поїздки до нашого міста.

До підписання Меморандуму у проєкті «Пліч-о-пліч: згуртовані громади» Балаклійській громаді місто-друг та партнер Вінниця передали близько 220 «кубів» гуманітарної допомоги, генератори, пально-мастильні та будівельні матеріали.

З бюджету Вінницької міської ради виділено 6,5 млн. грн. на аварійно-відновлювальні роботи багатоквартирних будинків в Балаклії, підготовку міста до зими та опалювального періоду 2022–2023 років.

Також громада отримала 2 міських автобуси загального користування SOLARIS, які обслуговують два міських маршрути.

Тому проєкт «Пліч-о-пліч: згуртовані громади» став для нашої громади продовженням тісної взаємодії, співпраці та підтримки вже з першої його хвилі, 16 грудня 2024 року підписано Меморандум про співробітництво із Вінницькою міською територіальною громадою.

31 січня 2025 року представники Балаклійської громади відвідали Вінницю. Я виступив на сесії Вінницької міської ради та розповів про довоєнну та післявоєнну громаду. В результаті депутатами Вінницької міської ради підтримано рішення щодо виділення субвенції у сумі 5,0 млн. грн. на виконання робіт по об'єкту соціальної інфраструктури «Аварійно-відновлювальні роботи (капітальний ремонт) частини внутрішніх приміщень 4 поверху будівлі готелю «Ювілейний».....», що стане в подальшому тимчасовим прихистком для внутрішньо переміщених осіб у Балаклійській громаді. Наразі тривають роботи з капітального ремонту готелю, який було значно пошкоджено внаслідок бойових дій на території громади в період окупації.

14–16 квітня 35 дітей вихованців Балаклійської дитячо-юнацької спортивної школи відвідали місто Вінниця. Ця поїздка стала для них не лише відпочинком, але й справжнім святом спорту та дружби.

Маємо також плани і домовленість у подальшій підтримці від Вінницької громади. Зокрема, наразі вже отримали фінансову підтримку у розмірі 5,0 млн. грн. із загальної суми виділеної субвенції 10,0 млн. грн. (у 2 та 3 кварталах по 5,0 млн. грн.) на співфінансування проекту «Нове будівництво комплексних інженерних (когенераційних) споруд для виробництва електричної енергії КП «Балаклійські теплові мережі» Балаклійської міської ради.....» загальною кошторисною вартістю 88,5 млн. грн., який визнано переможцем конкурсного відбору проекту «Програма відновлення України III» в рамках укладеної Фінансової угоди між Україною та Європейським інвестиційним банком. Зазначений проект є першочерговим для Балаклійської громади. *(Проект передбачає будівництво чотирьох когенераційних газопоршневих установок потужністю 400 кВт та однієї — потужністю 250 кВт).*

На знак глибокої вдячності Вінниці за неоціненну допомогу Балаклійській громаді, відповідно до розпорядження Балаклійської міської військової адміністрації у січні 2024 року вулиця 40 років Перемоги була перейменована на вулицю Вінницька.

Немало цікавих ідей ми перейняли, вивчаючи інфраструктуру Львівської агломерації. Особливо зацікавив український центр у Дрогобичі з його розробленою програмою туризму, створення осередків культури. Нині в нас, у Балаклії, уже діє свій український культурний центр, основу якого складає українська церква ікони Почаївської Божої матері, яку очолює архієпископ Симферопольський і Кримський Климент. Плануємо розширити можливості

центру, згуртувати в ньому культурні осередки міста. Одним словом, краще один раз побачити, ніж тричі почути.

Л.Т. Рим — вічне місто. Можливо, довелось щось побачити з історичних пам'яток?

В.К. Якщо чесно, було багато контактів з керівниками нашої держави. Серед них міністр закордонних справ Андрій Сибіга, Рустем Умеров, який був на той час міністром оборони, керівник Офісу Президента Андрій Єрмак. Сибіга похвалив організацію роботи Балаклійської громади і навіть висловив бажання погостювати в Балаклії.

Щодо іншого — часу було обмаль, звичайно, відвідали Колізей, а от кинути монетку в знаменитий фонтан Треві не вдалось: скрізь натовпи туристів.

Л.Т. Ми в стані війни, наша героїчна армія стримує шалений натиск рашистських військ. Що заважає, на вашу думку, консолідації суспільства в цей нелегкий час?

В.К. Дуже шкодить таке ганебне явище як колабораціонізм. На жаль, у Балаклії знайшлися ті, хто під час окупації зрадив Батьківщину. Це удар у спину власному народу, і я за такі злочини хотів би бачити суворіші норми закону. Але у своїй масі балаклійці гідно тримають моральну планку, серед них — десятки й сотні героїчних захисників України. Нещодавно «Золотою Зіркою» Героя України нагороджено посмертно нашого земляка родом з с. Вербівки, капітана авіаційної ланки Вадима Мороза.

Балаклійська громада всіляко допомагає нашим воїнам У 2024 році було виділено з місцевого бюджету понад вісімнадцять мільйонів, придбано авто за півтора мільйона гривень, зібрано коштів працівниками на 151 тисячу гривень. За перше півріччя цього року з місцевого бюджету виділено близько чотирнадцяти мільйонів, придбано три автомобілі.

В парку на площі Якова Чернігівця створена Алея слави наших воїнів у минулому році зібрано для цього 412,7 тис. грн. цього року — 4581 тисяч грн. Всі ці кошти зібрали працівники громади та благодійні організації.

Л.Т. Моральне здоров'я має бути підтриманим здоров'ям фізичним...

В.К. Центральну клінічну лікарню в Балаклії повністю відновлено за рахунок спонсорської та благодійної допомоги, забезпечено сучасним обладнанням. Зараз плануємо відкрити на території лікарні реабілітаційний центр.

В період окупації міста Балаклія будівлі лікарні зазнали масивних пошкоджень, мали руйнації головний лікувальний корпус, дитячий корпус, пологовий будинок, інфекційний корпус, патолого-анатомічне відділення, поліклінічне відділення. Крім того, знищено та викрадено високотехнологічне медичне обладнання, лабораторне оснащення, санітарний транспорт, меблі, ліжка та ін.

У 2024 році завершена реалізація проекту по поточному ремонту систем водопостачання та водовідведення у межах підвальних приміщень нежитлової будівлі пологового будинку по вул. Партизанська, 25 у м. Балаклія за підтримки Міжнародного Комітету Червоного Хреста в Україні, кошторисна вартість складає 3088,387 тис. грн. За підтримки Міжнародної організації з міграції (МОМ), Представництво в Україні проведено ремонт 1-го і 3-го поверхів та підвалу дитячого корпусу та здійснено утеплення фасаду території лікарні. За підтримки Карітас Харків проведено ремонт санвузла в підвальному приміщенні дитячого корпусу.

У 3-х населених пунктах на місці зруйнованих амбулаторій за підтримки Всесвітньої організації з охорони здоров'я були встановлені модульні котельні у селах Шевелівка, Мілова, Волохів Яр. Завершений капітальний ремонт з повним оснащенням АЗПСМ № 1 за підтримки благодійної організації UNICEF.

У громаді працюють благодійні організації лікарів — «Зоряна Україна», «Прем'єр Уржанс Інтернаціональ», ФНІ-360, «Світло надії», які надають медичну допомогу у віддалених населених пунктах громади.

Всі АЗПСМ та деякі ФАПи, де медичний персонал працює на постійній основі, оснащені засобами резервного живлення із запасом палива та ліків першої необхідності, у разі виникнення випадків довготривалої відсутності електроенергії. У 4-х населених пунктах громади (селах Гусарівка, Мілова, Волохів Яр, Борщівка) працює виїзна мобільна аптека, яка реалізовує ліки за програмою реімбурсації.

Л.Т. Колись Вінстон Черчилль, коли побачив, що у військовому бюджеті під час Другої світової війни кошти на потреби культури урізані, сказав: «А за що ми воюємо? Очевидно, і за національну культуру. Тож їй варто приділяти належну увагу.

В.К. У Балаклії активно й ефективно працює Будинок культури, музична школа, центральна бібліотека, нещодавно відкрили сучасний молодіжний культурний центр. Раніше ми говорили про

український культурний центр. Виходять книги наших письменників і літераторі-початківців, щойно побачив світ другий номер літературного альманаху «Промінь». У балаклійців давні культурні традиції, які навіть у цей тривожний час продовжують наповнюватись новим змістом.

За 2024 рік та 7 місяців 2025 року до громади надійшло від міжнародних організацій, обласної та районної військових адміністрацій, громадських організацій, благодійних фондів гуманітарної та благодійної допомоги на загальну суму понад 192 млн. грн.

Л.Т. Досвід і здобутки Балаклійської громади тримали позитивну оцінку обласного керівництва і на державному рівні...

В.К. Вважаємо це авансом на майбутнє, будемо й надалі працювати на благо України. За нами — правда, вона переможе.

Інтерв'ю брав Леонід ТОМА

Олег БОРОДАЙ

Олег Бородай — член НСПУ, поет, прозаїк, бард, військово-службовець Національної гвардії України з 2015 року. Автор чотирьох поетичних збірок: «Відлуння окопів», «Релаксація душі», «Солоніє сльозами Оскіл», «Віддушина» та прозової трилогії (щоденники мінометника) «Вогневий вал». Також видавався в різних альманахах та часописах. Лауреат фестивалю «Слобідський спас» (в нині окупованому Сватову), премії ім. Василя Симоненка та Петра Сороки.

Нині Олег Бородай продовжує військову службу.

* * *

Серед квітучих магнолій
твоє усмінене лице.
І я занурююсь поволі
в очей смарагдове сильце.

Розкинув руки дуб крислатий —
ще ледь прокльовується чуб.
Берізка ж приміряє шати...
П'янить рожева близькість губ.

20.04.25

(Після променаду харківським парком).

* * *

Мине війна колись, як все, скінчиться...
Осиплються окопи, заростуть.
Рубці затягне тишини живиця,
Та довго будуть побратимів лиця
мелькати в снах, важких, неначе ртуть.

Яку ж страшну вже сплачено ціну!
Гірка ця суміш — маку й полину...

13.05.2025 Харків

* * *

Лякає ніч виттям «шахедів»
і сон зіщулюється враз.
Через вікно мару розгледів.
— Не бійся — мимо. Все гаразд.

Хай порятують нас обійми.
Чи хоч би правило двох стін.
Несуть погибель чорні відьми...
Скрегоче трасер навздогін.

* * *

Небо палає, мов домна,
грому ковадла безжальні...
Руки жіночі невтомно
сіті плетуть маскувальні:

смужки вплітають уміло —
сестри, матусі, дружини...
Втомлене стерплю вже тіло,
лиш захистити б зуміли —
брата, коханого, сина...

* * *

Диявольська навала —
розверзлись небеса.
Здається, небо впало.
Сумне скавчання пса.

Де фронт — снаряди й «гради»
скородять кожну п'ядь.
— Не треба, Бога ради!..
Шахеди знов летять.

Зло пугачем регоче,
хихикає в кулак.
Ти все це бачиш, Отче?
І діток? Як же так...

Де дім був — попелище:
побите скло, зола...
Війна все ближче й ближче.
Земля така мала...

* * *

Дерева вже у зелень вбрані.
Вечірній парк. Ліхтар і лава...
Свічки біліючі каштанів
і ти — солодка і ласкава.

Пірну у глиб очей, веснянко,
немов у вир, із головою.
І ладен бути до світанку
в обіймах теплих тут з тобою.

* * *

По місту вкотре прилетіло...
Сліпучий спалах!.. Дежавю?

Руйнує рашка знавісніло
все, що по-справжньому люблю.

Знов хтось провалиться у вічність,
комусь наразі пощастить...
Ховаю біль, одгоню відчай.
Життя ціную кожну мить.

Як гірко: множаться руїни.
Здається, й хмари сльози ллють.
Тяжка година для України.
Шляхетна закипає лють.

* * *

Безіменні могили, хрести...
Закатовані, безвісти зниклі...
Доки нам цей тягар ще нести?
А чи ми до війни уже звикли?

Лізе в очі уїдливи́й дим,
чорторія затягує дірка.
Мов підкошений, впав побратим.
На душі полиново — так гірко.

Не лишилось безпечних тут місць,
а безжалісна смерть молодіє.
Хоч лютує непроханий гість,
втришия нажену безнадію.

* * *

Торкає небо плеса гладь —
спокійне, сонне, ледь зелене.
Хмаринок човники летять...
На мить забувся про сирени.

Скрипуча кладка в комиші
зайшла у воду по коліна...
І десь в заглибинах душі
збудилась пісня мелодійна.

16.07.2025 Миргород

* * *

Безліч вже торував доріг,
що судилось — не спив до дна.
Та сердечне тепло зберіг:
не забрала його війна.

Тихне навіть пташиний спів,
і обпалений дивоцвіт.
Недописаних скільки слів!
З ніг на голову звичний світ.

Під протяжне виття сирен
як достукатись до небес?
Обеліски з нових імен...
То ж навіщо Христос воскрес?

Тягивою бринить струна,
і наповнює звуком мить...
Долі ще не допив сповна.
Тільки серце болить-щемить...

26.07.2025

Павло ДІХТЯРЕНКО

СТИХІЯ СЛОВА

Я знаю напевно, що в кожного щастя своє,
Свої береги, і яри, і низини, й висоти.
Хтось бачить, як воду веселкове сонечко п'є,
А хтось набиває вареником повного рота.
Звичайно, не щастя — коли на голодний живіт
Чекає щоденна, важка і невпинна робота,
Але у людини повинен повищати світ,
Душа щоб співала — не кумкала сито з болота.
Щоб душі квітучі не нищив колючий осот,
Щоб буйні вітри нам ставали ласкаві й свіжіші.
Давайте дотягнемось, люди, до власних висот,
І щастя повищає й стане нам жити миліше.

НИТКА АРІАДНИ

І фронт гуде, і ворог йде,
Високе небо в'яне.
Та Аріадна все пряде
І в ніч святу, різдвяну.
Щодня п'ємо ми глек біди,
Хоч молимося: вертайся!
Пряди, Аріаднонько, пряди,
Пряди, не зупиняйся.
Не хоче серце забуття,
Над полем крук — не вийся!
Тоненька ниточко життя,

Прядися і не рвися!
Хай оминає горя крик,
Хай омине нас стогін.
Щоб кожен воїн-захисник
Дожив до перемоги!

ГЛУХА КРОВ

Хай рідна кров усе розкаже,
Вона ж бо патріот зі стажем.
Бо так недовго й до гріха,
Коли у жилах кров глуха.
Чому глуха? Чому не чує?
Чому у рабстві все ночує,
І рідну матір продає?
Чому забула все своє?
Бо ту, що чує, з нас точили,
Робили кволу і безсилу.
На ешафот її вели,
Чужої в жили додали.
Уже вважали: так і буде,
Хохол, урешті, все забуде,
Забуде хто його зборов,
І оніміє рідна кров.
«Е, ні! — скипіла кров затята, —
Іди до бісового тата.
У мить трагічно-рокову,
Я невмируща. Я живу!»
Лукаю до глухої крові:
Прокинься і нуртуй, не хнич.
Почуй борців за волю клич.
Хай оживе у серці воля,
Щаслива прийде в хату доля.
Хай боротьба вас не жаха,
Не вірю я, що кров глуха!

* * *

Рану не загоїв,
Гоїть не схотів.
Вчора — сім героїв,
Вчора — сім життів.
Огортає горе,
Потемнішав світ.
Їм тепер «учора»
Вічне, як граніт.
Сонце їх черлене
Впало у жита.
То вони й за мене
Віддали життя.
Дітки не сміються,
Вмерло сім стежин.
І у горі б'ються
Чорні сім дружин.

ВІДСПІВАЛА МАТИ

Не зустріне матері у садочку хата,
І дзвінка криниця, й двір у спориші,
Відходила мати, відспівала мати,
І тепер у хати пустка на душі.
Висне сіра хмара, темна та зловісна,
І від туги плаче потемніле скло.
А була молитва, а була і пісня,
І було святково й гамірно було.
Час колись загоїть і з усім примирить,
А сьогодні сумом душу обійма.
Хата сиротливо на дорогу зирить,
Виглядає матір, а її нема.

Олександр ЛИСАК

Олександр Лисак народився 1983 року в селі Шелудьківці Зміївського району на Харківщині. В 90-х минулого століття переїхав до селища Комсомольського (тепер Слобожанське). Писати почав у шкільні роки. Закінчив Військовий інститут ВВ МВС України і пішов шукати себе на «гражданку». Жив і працював у Донецьку, доки війна не ввірвалася до міста. Військовослужбовець, офіцер Був дипломантом і лауреатом обласного літературного конкурсу «Молода Слобожанщина». Широко друкувався в періодиці. Автор збірок «Творю свій день» (2012), «Синдром фантомного болю» (2016), «Шрамована пам'ять» (2018).
Член НСПУ з 2017 р.

* * *

Вечірнього неба
застиглий фламінговий крик.
Бездроновий спокій душі,
а тому сигаретно...
Ти сам це наврочив
і гнів свій на піксель прирік —
звикати до втрат,
переживши вогонь мінометний.
Ти сам собі рота.
Ти сам собі бій та зима.
Стрибок в порожнечу...
Наливай мені, Боже, світу

в зимну склянку до хуртовин.
Я сьогодні збираюсь пити,
божеволіти сам-один...

Наливай в чорній тузі, Боже,
за немертвих, за неживих...
На всі гроші — а що я можу!?
Бо й молитва моя, як гріх.

Ти от шарпаєш без угаву
до небесного ТЦК...
Де не ступиш — суціль криваво.
Де не глянеш — хрести в вінках.

Тож, по третій... Давай за віру,
за прицільну Твою любов.
Словом мудрим загой офіру,
бо немає «якби» й «або»...

Закуси і давай четверту,
кулаком по столу вгати!
Наливай мені, Боже, смерті...
Відцурайся... Карай... Суди...

Вже на самім краєчку ночі,
серед сорому та ганьби
я простив Його: «Вибач, Отче...»
Він мене причастив: «Терпи...»

* * *

*просто тому що ми — космічні
і ахуєнні
і надприродні*
Юрій Іздрик

просто все так
як і мало бути —
дивні діла Твої
сивий діду

пестячи світ
як жіночі груди
з кожним жартуєш —
даєш лібідо

далі як в казці
хто в ліс хто в дрова
равлик фантазій
веселка втіхи
потім війна
і бувай здорова —
в хату постукає
чорне лихо

в серці оселяться
біль і втома
буде надія
терзати дико
важко збагнути
що Ти свідомо
все це влаштовуєш
споконвіку

важко прийняти
руїни храму
пустку по смерті
як злу емблему
коли ніколи
не був Адамом
як не втікав
з колими Едему

байдуже де
але точно в січні
дай нам по щастю
і вже сьогодні
просто тому що
ми — космічні
і ахуєнні
і надприродні

* * *

...і раптом вона приходить
ножем у груди
крізь мінні поля й кордони
нестерпно хижа
терзати твою мораль
наче ляльку вуду
здіймати на кпини
весь твій кевлар престижу

вона вибиває браму
в твою фортецю
бере «на слабо»
і досвід
і глузд
і душу
з благань та молитов кепкує
чимдуж сміється
збираючи пазлик сили
з твоїх крушин

схиляючи до співпраці
без клятв і віри
гойдаючи в ніжних лапах
твою безодню
і ти стаєш небом
словом
запеклим звіром
щоб тільки вона і ти
і вуста голодні
і час вибухає сном
ароматом тіла
і всотуєш кожну мить
як святе причастя
і там де ховався біль —
відчуваєш крила
де шарпав пустельний сум —
пломеніє щастя

та раптом вона зника
і її не чути
глуха до благань
молитов
до погроз і страху
і хто б їй повірив
якби не ножем у груди
крізь мінні поля й кордони
то в рай
то в ахуй

* * *

Окрилюєш душу —
одразу вполює п'ятьма.
Вимолюєш стежку —
не кожна наснажить додому.

Залишся зі мною.
Побудь, не зникай, причасти...
Заварюю каву
і п'ю до липкої нудоти.
Я досі живий,
бо у мене постійно є ти,
тепло твоїх слів, ну, а ще
твої дрінки і шоти...

Мій янголе, чуєш,
внеси в книгу щастя цю мить.
Бо в жодному рапорті
ротний про це не напише.
І небо вечірне
фламінговий крик доболить.
І душу бездроновий спокій
докурює в тиші...

* * *

нитці тонко ось-ось порветься
стане ниточка нежива
біль приходить до камер серця
і розмотує вщент слова

лабіринтом лункого жаху
мінотаврячи віщі сни
йде янсур аріадно нахуй
рвися ниточко рвися ни...

гідну відсіч дають афіни
аж сичить злоїбучий крит
це за доньку а це за сина
це за цвинтарні прапори

ось вам кара по самі скрепи
ось вам горя на сім колін
ось прокляття землі і неба
ось причастя приліт-полин

нитка ниточко тонко знаю
та не соромно у кінці
не пускають рабів до раю
я тримаю тебе в руці

* * *

там де кожне дитя
під прицілом імперських ракет
там де вбиті будинки
ховають тіла під завали
там де Бог-парамедик
душі наклада турнікет
я згадав що весна
непокірна цинічна зухвала

де в лісах соцмереж
 як крізь хащі срачів та дурні
 продираєшся вперто
 в надії знайти Ельдорадо
 а назустріч лише
 хижі сні й ампутовані дні
 раптом сталась весна
 і в тобі відгукнулась el gato...

недоречно і зле
 невблаганно між ребер мов спис
 зневажаючи біль
 і зневіри тривку амальгаму
 хтивий запах весни
 дилер-вітер на пробу приніс
 та й завіявся геть
 певно знов за чиїмись боргами...
 не чекай фіміам
 хай тебе розважають митці
 третю поспіль курю
 так немов ритуал відбуваю
 там де кожне дитя
 заповребрік бере на приціл
 там де вбиті будинки
 тіла під завали ховають...

* * *

...наче кульку скляну
 він струснув —
 і посилався сніг
 і бажаннями
 зорі до ніг
 як у вересні груші
 повплітались строкато
 у розпач
 зужиті пісні
 і кружляють сніжинки

мов рими
як вимерзлі душі

лицемірних вірян
солоденькі
сичать молитви
але трясця живи
щоб боліло
щоб грало й кровило
щоб не як омела
не по милості
курви-москви
щоб нагострений ніж
вразі груди
постійно тупили

але ж бач воно як
ця буденність
потроху вбива
порожніють слова
що аж лунко
в самотньому світі
наче кулька скляна
ця набридла
чужа голова
він струснув
закурив
і заляк в ХХІ-м столітті...

* * *

Напувай мою душу дощем,
змиє весь попіл і пил,
дай вагітні красою дерева
заскріпити ласо.
Чорний смуток і біль
поводи поміж свіжих могил,
щоб просякнути вщент
пошматованим літом Донбасу.

Напувай, не шкодуй
 до останньої краплі тепла,
 до їбучого залишку віри
 на самому денці,
 до пройобаних днів,
 до нарізів в каналі ствола,
 до веселих срачів
 і нудотно-сучасних тенденцій.

Лий симфонію струн!
 Шкварь рапсодію линв крижаних —
 безпідставно і зле,
 всеохопно, карально і сіро...
 Знову буде вдова
 непритомніти коло труни
 і вертатися тінню
 до раптом чужої квартири...

Жабно кумкає плес
 в очеретянім спокої сну
 і підбиті очиська небес
 мутять приспану воду...
 Напувай мою душу дощем,
 пересохлу й сумну —
 замість скарг та благань —
 і нехай мене буде не шкода...

* * *

...А хто добровільно на пекло себе прирік —
 тим флаєр до раю, куди в рабській шкурі — зась.
 Вже й жарти, як негри, а деколи й день за рік.
 І як би не склалось, ти все-таки відбулась.

Така ж невблаганна, як звільнений з лав митець,
 нахабна, як пісня, що п'яно летить у ніч.
 Чого тут боятись, коли воно й так пиздець?
 Кого тут жаліти, якщо вони з протиріч!?

Я вдячний тобі за осінь, її стриптиз.
Що буде зі мною далі — не говори,
розбитих ілюзій, нервів, кривих мармиз...
Не знати напевно — то розкіш цієї гри.

Та поки печатне слово дає броню,
цигарка та кава як власний щоденний дзен,
я жебрати буду люто твого вогню,
читаючи мантру з вервиці твоїх імен.

* * *

Ліхтаргія приречених міст
не зупинить пітьму,
що бере кілометри та душі,
як злодій з кишені.
І не треба шукати пояснень —
за що та чому,
продираючись блядством пліток
по кривій навіженій.

Листопадлість сезонного ню
ще своїх лісосмуг
не дарує печаль
збаламученій пафосом прозі
повсякденних штурмів,
щохвилинних летальних потуг,
доки вільні світи
лицеміряють йобану осінь.

Всраті гвинтики, маючи бронь,
корумпують канон.
Нафталінові істини впарюють,
як конфіскати.
Жалюгідність риторики світла
доверне неон,
недолугість провладних папуг
видаватимуть втрати.

Так і буде. Історія — тло,
а сюжет — mauvais ton.
І герої, авжеж, не вмирають,
співаймо про качу...
І не треба шукати пояснень —
війна чи АТО,
бо коли в тебе ворог —
він має отримати здачі.

Сергій КУЛІДА

ОПІВНИЧНИЙ НЕЗНАЙОМЕЦЬ

Ряснів дощ. Але молода жінка не зважала на ту «купіль сліз», що бурхливо перетікала із похмурого неба на вулиці, кволо підсвічені ліхтарями, на будинки із темними вікнами, на зіщуплених поодиноких перехожих. Їй було байдуже... До краси цього чужого старовинного та прекрасного міста, незнайомих людей, які приязно — і це не була тільки данина ввічливості — спілкувалися з нею. Нині вона відчувала лише невимовний розпач і тупий біль...

Увечері, коли мало не весь хостел збирався спати, і жінка вже готувалася пірнути в обійми Морфея, в безнадії забути, із рідної, і такої тепер далекої Бучі зателефонувала знайома ї, ридаючи, повідомила трагічну новину: російські мерзотники, познуцавшись над тендітним дівочим тілом, закатували її найближчу подругу Карину, з якою разом ходили до дитсадка, сиділи за однією партою... Карину, з якою їй довелося зачаїтися у сирому підвалі на Богдана Хмельницького, ховаючись від озвірілої кацапської біомаси, яка, узрівши в покинутих модерних будинках та ошатних квартирах різне хатне начиння — плазмові телевізори, посудомийки, кавоварки, ноутбуки, — розлючено писала на стінах: «Кто вам разрешил так жить?!»

Коли ж по Бучі пішов поголос, що орки (так українці стали називати росіян, за аналогією з фантастичними істотами-ординцями, яких змалював англієць Джон Толкін у бестселері «Володар Перснів»), на вулицях безжально

розстрілюють цивільних, жінка вирішила втекти з окупованого міста. А от Карина, вічна оптимістка і фаталістка, лише всміхнулася: «Знаєш, свого часу бравий вояк Швейк казав: «Ще ніколи так не було, щоб якось не було». Усе буде гаразд... Я не збираюся тікати. Це — моє місто... Нехай ця мерзота забирається під три чорти...»

Тепер жінка згадувала, який то був страхітливий exodus... Біля міськради на вулиці Енергетиків зібрався величезний натовп людей, що прагнули за всяку ціну полишити місто, яке за декілька тижнів перетворилося із привітного та мальовничого на чужинське із апокаліптичним пейзажем на нещодавно з любов'ю облаштованих вулицях. У черзі на очікувані автобуси, навантажені такою-сякою поклажею, стояли жінки із дітьми, часом з немовлятами на руках, старі та немічні, декотрі з яких пересувалися на інвалідних візках, а ще у багатьох — веселі собаки на повідках та коти у контейнерах і кошиках. Але «зеленого коридару» окупанти не дали, тож довелося вибиратися самотужки. Жінці пощастило: її підібрав у легковик якийсь чоловік, що разом із сім'єю прямував у невідомість...

На «варшавці» — кістяки згорілих автівок, а поряд — тіла вбитих окупантами власників... Ті безіменні трупи жінка перестала рахувати, збившись на другому десятку...

Коли під'їхали до російського блокпосту, до них спроквола попрямував беззубий, кривоногий «асвабадитель» з розкосими очима, зростом — від горшка три вершка.

— І чяво ві едете отсель? Ми вас не абідім! Ми ваші братья...

Зціпивши зуби, промовчали... «Великорос» наче знехотя перевірів паспорти, потім наказав відкрити багажник і, врешті-решт, відпустив:

— Єзжайте!.. Щасліваго путі! — і двозначно помахав АКМом.

Подібна картина повторилася ще на чотирьох кацапських КПП... Лише, коли дісталися українських позицій, у жінки потекли сльози... Далі її шлях прямував, через безсонні ночівлі у друзів у Вінниці та Івано-Франківську, до кордону...

Вона й досі пам'ятає той лагідний, як мамин, дотик, коли подруга, заспокоюючи її в просякнутому цвіллю імпровізованому бомбосховищі, ніжно погладила по щоці, вкритій рясними сльозами...

Не тямлячи себе від розпачу, не в силі чути сміх та бренькання гітари, коли підстаркуватий хіпі із засмальцьованим довгим волоссям, зодягнений у потерті до дірок «левіси», намагався зіграти леннонівську Give Peace a Chance, жінка вибігла за двері... Під дощ... У чому була — в легенькій блузці та джинсах...

Вона довго, неначе сомнамбула, йшла навмання... Інстинктивно оминаючи веселі компанії, не помічаючи яскраво освітлених ресторанів із ошатно вбраними відвідувачами всередині та богемні кав'ярні, що ароматизували запашним гарячим напоєм та мелодіями вже призабутих гуртів, таких як Czerwone Gitary чи Trubadurzy, які наразі поцінювали лише гурмани рок-музики, ті, хто ще пам'ятав джинси Odra або журнал Szpilki.

Лише один раз жінка зупинилася та дослухалась: із розчахненого вікна стиха лунала тужлива *Mimozami jesień się zaczyna** ... Одна із її улюблених пісень у виконанні Чеслава Немана. І ця пронизлива мелодія остаточно знесилила нічну блукальницю...

Угледівши в напівтемряві лавку, жінка полегшено опустилася на її металеву поверхню, раптом усвідомивши всю глибину втоми і розпачу. Ледь отямившись, вона запанікувала, не розуміючи, де опинилася. І несподівано помітила, що поруч примостилася якась майже примарна фігура.

Постать ніби подалася вперед і у тьмяному світлі ліхтаря окреслився силует чоловіка у старосвітському макінтоші та насунутому на очі капелюсі а la «гамбург», з-під якого стирчали гачкуватий ніс та кістляве загострене підборіддя.

— Ви х-хто? — знічено запитала розгублена жінка.

— А Ви як думаєте? — поцікавився у свою чергу незнайомець.

— Ви так схожі на...

— Мефістофеля... — і, посміхнувшись, гугнявим голосом проспівав: «Сатана там править бал!...». Геніальний Шарль Гуно! Знайоме?.. А взагалі, як я жартую, обличчя — це те, що виросло навколо носа...

Жінка, вперше за останні години, ожила:

— То ви — дотепник...

— Багато хто про мене так казав, — на обличчя чоловіка впала тінь смутку. — А ще говорили, ніби я дивак.

— А чому це ви так про себе?.. У минулому часі...

— Бо давно то було. Неймовірно давно... А ви, як я розумію, іноземка? Акцент... Звідкіля, якщо не секрет?

— Та який там секрет, з України... Біженка... Війна... Хто б міг подумати? Здавалося, ніби «брати по крові», бо так завжди декларувалося Московією... А що вони накоїли у моїй рідній Бучі! Скількох людей закатавали! За що?! Цивільних людей... Сволота!..

Чоловік зітхнув співчутливо:

* Музика Марека Сарта, слова Юліана Тувіма.

— Кров буває різною: та, що тече у жилах, і та, що тече із жил. Перша — це рідина, що циркулює у тілі. Отже, її вивчення у компетенції лікарів та фізіологів. Хто цій крові приписує інші, крім фізіологічних, особливі, «сакральні», таємничі властивості, той, як це ми бачимо, перетворює міста на руїни, не щадить ані власного племені, ані чужинців. І таке... Колись, дуже давно, сказав я, дуже молодий і дуже радикальний: «Життя — ілюзія та мука. Краще було б зовсім не народжуватися. Але щастя не народитися випадає одному із тисячі тисяч».

— Думка досить, сказати б, курйозна та дискусійна.

— Давайте не будемо розводити дебати... Гаразд? Не на часі, — чоловік, ніби містичний Володар темряви, повагом вказав на вагітні дощем хмари, — та і лавка — не те місце, — поставив крапку в дискусії, яка померла не народившись. Але за мить продовжив: — Пробачте, так і не поцікавився, як вас величати та чим заробляєте на хліб насущний...

— Тамара... Тамара Стасюк... Усілякою писаниною заробляю. Філолог за фахом... Літератор-початківець... Та нині маю статус безробітного безхатченка...

— Які дурниці!.. Перепрошую за мої емоції. Мова деяких людей просто фонтанує помилками, а ви — розумниця. Все у вас налагодиться... А ргоро, у мене колись був товариш-українець на прізвище Маланюк...

— Маланюк?.. — наморщила лоба Тамара. — Чекайте, у нас був поет Маланюк. Євген...

— Так, то він і є. Поети не вмирають! Колись він написав, щось про мої «лінії тонкого рота... на біблійному чолі».

— Але ж він давно відійшов у засвіти! Як ви могли із ним бути друзями?

— Як? Я — такий собі Вічний жид, — гречно торкнувся капелюха нічний незнайомиць. — Польського розливу... І вже багато десятиліть «у світі, сповненому смерті, єдиним живим коханням». Ось так, чарівна пані...

— Але ж... — зробила спробу перепитати жінка, та загадковий чоловік зупинив той порив.

— Пані Тамаро, сьогодні — ніч Івана Купала... Скоро вже і треті півні, казати образно, заволають своїми дурнуватими фальцетами, а ви, я ж бачу, стомлені неабияк. Вам конче потрібно відпочити та заспокоїтись. У вас усе буде гаразд. Повірте, у таку ніч дива трапляються... А тепер ідіть, — чоловік зняв капелюх і ввічливо вклонився...

Наступний день видався подібним до фотографічного негативу попереднього. Сяяло сонце, спонукаючи людей на безтурботні усмішки й несучи в кожному промінчику супокій, впевненість та надію. Отож і нова подруга по хостелу спокусила Тамару прогулятися вулицями Лодзі.

— Досить хандрити! Який чудовий день! Ходімо, хоча б місто побачимо... Кави вип'ємо... Та й, — звабливо махнула подолом короткої спіднички, — себе покажемо. Ми ще дівки хоч куди!.. Мавки!..

...Та мандрівка врешті привела їх на знамениту вулицю Пьотрковську. І тут Тамара на мить ошелешено залякла. На лавці біля колишнього палацу барона Юліуша Хайнцля сидів... її опівнічний незнайомец. Ось тільки і сам він, і лавка були... вилиті із бронзи. Затамувавши подих, жінка підійшла ближче. На металевій табличці, вмурованій у хідник, прочитала: «Поет Юліан Тувім, лодзянин», і нижче — роки життя: 1894-1953.

Усе ще не тямлячи себе, Тамара випадково угледіла біля ніг поета якийсь цупкий папірець. Жінка напівсвідомо нахилилися й підняла його. Це виявилася візитка, де було зазначено: «Andrzej Stasiuk, pisarz i wydawca».

«Гоподи! Це ж його пристрасний есей про київський Майдан я читала! У 2014-му... — згадала Тамара. — Мені ще тоді подумалося, що, можливо, ми навіть якісь родичі?»

Жінка ще раз поглянула на бронзову фігуру, котру вже обступили галасливі туристи, охочі увічнити себе разом хоча б із тінню Поета. Тамарі раптом здалося, що пан Юліан ледь кивнув, вітаючись, і, посміхаючись самими очима, лукаво підморгнув.

Із заціпеніння жінку вивів дитячий вереск:

— Мамо, мамо, я читав, що цьому дядьку потрібно потерти носа, і тоді нам буде удача!..

Після того, як галаслива юрба схлинула, Тамара знову наблизилася до свого знайомого.

Тихенько вибачившись, вона злегка торкнулася... Ні! Не натертого до блиску хижого носа... А щоки. Ніжно й лагідно...

м. Буча на Київщині

Олександр МІНОВИЧ

Олександр Морозюк пише під псевдонімом Олександр Мінович. Друкувався у журналах «Дзвін», «Березіль» та багатьох місцевих виданнях. За фахом — юрист.

ДОДОМУ

Уже понад двадцять років я живу в Канаді. Після того як закінчилась Друга світова, довелося мені покинути рідну домівку та Батьківщину і втікати — сюди, за океан. Втікав я від найстрашнішої, найпідступнішої і найжорстокішої влади на землі — від радянщини. Коли 1943 року до нас на Волинь прийшли «другі совети» (перші були в 1939-му), вибір у мене, вісімнадцятирічного, був невеликий: або заберуть мене в радянську армію та поженуть на фронт добивати німця, або йти треба було в ліс, в УПА, куди йшли тоді майже всі наші хлопці.

Радянська армія, як і влада, були нам чужими і ми вже знали, що вони несли з собою нечувані та небачені страхиття — голод, тюрми, Сибір, колгоспи, зруйновані та спалювані церкви. Всі ми пам'ятали як совети, відступаючи в сорок першому, постріляли без суду і слідства майже всю інтелігенцію в наших краях.

Тож дорога була у мене одна.

В УПА мені воювати не довелося. За мою грамоту призначили мене в підпільну друкарню. Тиражували листівки та розносили по селах. Для радянської влади ми були більшими ворогами, ніж ті, хто ходив з автоматом. Тож невдовзі нашу друкарню вислідили та оточили. Дали ми

енкавеесівцям останній бій, в якому майже всі мої побратими полягли. А мені пощастило втекти.

Побачив я, що спротив наш та боротьба з величезною радянською силою добігає кінця, і вирішив іти подальше від небезпеки, що чигала на мене скрізь.

Довгим-предовгим і дуже важким та небезпечним був мій шлях до Канади. Багато разів мені доводилося ризикувати життям, уникаючи кулі і пазурів радянських спецслужб, які господарювали по всій Європі та виловлювали таких, як я, неначе звірів.

Але з Божою поміччю я таки дістався сюди.

Обжився, знайшов роботу, потроху вивчив мову і став тут своїм. На щастя, таких, як я, було тут багато.

Навчився заробляти, з'явилися у мене непогані гроші, купив будинок, облаштувався. Багато став подорожувати, завів різні знайомства. Проте з сім'єю не вийшло. Мабуть, я однолюб. Бо в серці моєму залишилася дівчина із сусіднього волинського села, до якої я ходив більше року. Хоч ми і не перейшли з нею до стосунків, як чоловік і жінка, хіба що цілувалися, але були ми зачаровані одне одним, і ця зачарованість залишилася в мені десь глибоко до цього дня.

І ніби все було добре.

Але туга, велика туга за всім мені рідним, за нашим селом, за батьками, братом і сестрами, за нашими ясенами не давала мені спокою, пекла під серцем. І так мені від цього боліло та щеміло, що аж дух забивало. В середині мене поселився такий смуток і жаль, що жити не міг. Так уже мені хотілося хоча б на хвильку, хоча б одним оком глянути на наших і на все, чим дорожив і що міцно тримав у пам'яті.

А тут ще пісня. Як почув: «Чуєш, брате, кру-кру-кру, в чужині помру, заки море перелечу, крилонька зітру» — то вже місця собі не знаходив. І врешті-решт вирішив — поїду. Туди, просто в радянське пекло, через усі перепони. Будь-що буде! Добрався сюди, то спробую й назад. Якщо мій ангел-охоронець ще зі мною — якось доберуся до рідної сторони.

Почав готуватися. Загриміти на Колиму я не хотів, тому мусив добре все продумати та організувати. Поміняв я двічі прізвище, зробив новий паспорт канадський, знайшов фірму, яка возить туристів до СРСР, відклав трохи грошей, отримав радянську візу, як бізнесмен, що хоче співпрацювати з Радянським Союзом. Вирішив попрощатися на всяк випадок з друзями. Після цього подався в путь. Перед тим, правда, ще зустрівся з одним чоловіком, котрий працював

якийсь час у советів та знав трохи їхні порядки. Що зміг — випитав у нього та заклав до пам'яті.

Літак приземлився в Ленінграді. Тут нас зустріли, поселили в готель у центрі міста і водили гуртом, не відпускаючи жодного в сторону, по музеях і виставках. Двоє молодих чоловіків, коротко підстрижених, у темних костюмах з краватками та з явною військовою виправкою, не відставали від нас ні на крок. Навіть до вбиральні разом простували.

Але я вже проходив не раз як вода крізь пальці через таку охорону. Коли втікав за океан, обходив пастки таких наглядачів, тож був певен, що й тут якимось зумію від них вислизнути.

Декілька днів придивлявся я до їхніх порядків та шукав для себе шпарину, через яку покину готель і моїх вартових. І видивився.

Посидів трохи в ресторані, і коли біля виходу з готелю скупчилася чергова група туристів-іноземців, вийшов разом із ними на вулицю до автобуса, а там шмигнув за газетний кіоск і причаївся.

В групі зробили перекличку. Всі були присутні, тож посідали разом зі своїм супроводом до автобуса і поїхали. Мене залишили без догляду.

Коли перехожих побільшало, я влився в натовп і покинув район готелю.

Російську я більш-менш знав. Любив читати їхню літературу, і в Канаді доводилося по роботі спілкуватись з одним росіянином, колишнім власівцем.

У центрі міста мій одяг та вигляд нікого не дивував. Тут теж траплялися люди в костюмах і гарно одягнуті. Проте коли відійшов трохи далі, то побачив, що виглядаю білою вороною серед простого ленінградського люду. Ті були здебільшого одягнуті в поношену робочу одягу.

Був кінець травня, і зранку бувало холодно, то ходили в куфайках та чоботях.

Треба було маскуватися.

Зайшов до невеликого магазину, де купив собі прості сірі радянські штани, чоботи, светра, куфайку. Подався з тим у напіврозвалений будинок, де переодягнувся. Нове вбрання пожмакав трохи та виваляв у пилюці, щоб не впадало у вічі своєю новизною. Все своє разом із паспортом загорнув у великий шматок руберойду, поклав до першої підходящої ями і засипав піском.

Усе це тепер мені поки що ні до чого, воно тільки заважатиме. Тож буде чекати тут мого повернення.

Іноземцям пересуватися Радянським Союзом не дозволяється. Це мені ще в Канаді розповіли. Потрібно було набути вигляду радянської людини.

Я розумів, що мене могли вже шукати, тому треба було зробити все, щоб у мене не залишилося нічого спільного з тим, яким я виглядав ще годину тому.

Я зарання відпустив собі бороду, вуса, заріс добрим волоссям на голові, тому зайшов у першу-ліпшу перукарню, де коротко підстригся і поголився. Старався майже не говорити, боявся своєї вимови або вставити якесь англійське словечко, що виходило в мене мимоволі, коли спілкувався із земляками до подорожі.

На всяк випадок запам'ятав прізвище та ім'я перукаря, яке було в нього вказане на робочому місці. Подумав, що може згодиться.

Переодягнений, поголений, коротко підстрижений, з насунутим на очі картузом, я став почувати себе впевненішим.

Тепер головне — постійно триматися натовпу й не попадатися на очі міліціонерам.

Радянських грошей я заздалегідь виміняв біля готелю у міняйл, що нишком підходили до кожного іноземця і пропонували щось у них купити або поміняти гроші. Вільного обміну грошей у радянській країні не було, але біля готелю, де селили іноземців, міняйли були, і їх чомусь ніхто не чіпав, хоча за валюту в кишені могли посадити надовго до тюрми. Напевно, вони співпрацювали з міліцією. Частину грошей поміняли мені в банку по приїзді, тож назбиралося в мене близько тисячі радянських карбованців, яких мало б вистачити для досягнення мети.

Гроші я порозкладав у чоботи та зашив у різних місцях до одягу.

Досвід мій говорив, що схованок мало бути якомога більше. Часом якщо одну знайдуть, то решту не шукають.

Купивши їжі в дорогу, подався на залізничний вокзал. Взяв квиток до Бреста і вийшов назад у місто. На вокзалі було дуже багато міліції.

У вагон зайшов перед самим відправленням потяга.

Знову всіляко намагаюся мовчати або говорити коротко, часто показував пальцем на те, що хочу.

В поїзді трохи дав собі послабитися, думав тоді, що головне позаду.

Тут було душно, стояв сильний запах поту, тютюну, онуч, часнику і самогону.

Виявилось, що я потрапив у так званий «загальний вагон», у якому їздили найбідніші радянські люди.

Коли я запитав у провідниці, яке моє місце, вона глянула на мене дуже здивовано, ніби знала, звідки я приїхав.

— Ти нічого не переплутав? Ніяких місць тут немає. Це тобі не купе. Сідай де можеш і де є вільне місце.

Вільних місць не було, і спочатку я трохи їхав стоячи, але потім якась бабуса потіснила своїх малих онуків, і я зміг присісти скраєчку коло них.

На якійсь проміжній станції люди почали виходити, і звільнилося верхнє місце.

За прикладом інших я заліз туди просто в чоботях і зо всією своєю ношею.

Коли пізніше зняв чоботи, наразився на нову небезпеку. На ногах у мене були кольорові шкарпетки з латинськими літерами, які відразу привернули увагу всіх, хто проходив повз мене.

— Ого, які шкарпеточки! Ти де такі взяв? — раз по раз говорили мені пасажири.

Щоб не дождатися, коли таке питає міліціонер, я зняв шкарпетки, засунув їх у кишеню і спав з голими ногами, які через мій великий зріст витягнулися в прохід і заважали тим, хто ходив по вагону.

Відпочивши та заспокоївшись, я почав обдумувати своє становище.

Достеменно мене тепер розшукують, і мої фото, цілком імовірно, розвісили по різних місцях. Хоч я і змінив свій вигляд, але мусив остерігатися. Небезпека чекала мене скрізь. Країна змінилася. Скрізь багато міліції. На вулиці я бачив, що діти майже всі ходять зі значками, на яких красуються портрети Леніна, або з червоними краватками.

У кіосках продають, я сказав би, тільки пропагандистську пресу. В кожній газеті чи журналі на видному місці — комуністичні символи і вожді. Місто обклеєне та завішане радянськими плакатами. Всі сприймають це як належне і спокійно на це реагують. Значить, усі вони тепер стали радянськими людьми, а мені — ворогами. І від кожного я можу чекати капостей на мою голову.

В поїзді я підслухав, що один з пасажирів їде з Ленінграда на Волинь і везе з собою приправи до їжі — перець, корицю, ваніль. Виявляється, в наших краях таких товарів бракує, то можна продати втридорога і виручити за них добрі гроші.

Розпитав його про все. Дізнався, що їде без паспорта і що так робить переважна більшість людей. Паспорти чомусь із собою не возять, а в сільських людей, виявляється, їх зовсім немає.

«Це добре — подумав я, — отже, і в мене ніхто не вимагатиме того паспорта».

Про всяк випадок прикупив я у того чоловіка трохи краму, що він віз продавати, і вирішив, що матиму хоч якийсь прикриття, для чого їду і куди.

В Бресті на залізничному вокзалі мене таки затримала міліція. Як я не старався триматися купи людей, але пильне око місцевого міліціонера вловило щось підозріле в мені. Може, одяг, що був новим, хоч і вже трохи зім'ятим та потертим.

— Ну-ка пошли со мной! Что-то ты какой-то как не свой, — потягнувся до мене вусатий міліціонер.

— Бо не ваш, — кажу, — українець я. Їду до Ковеля, хочу трохи продати там перцю і кориці. Грошей заробити.

— Так ты спекулянт или как?

— Та ні, — кажу, — дрібницю везу. На ліки, бо вдома дочка хвора.

— Разберемся.

В кімнаті міліції мене обшукали. Відразу забрали 150 карбованців, які були в кишені.

— Откуда дровишки? — поцікавилися міліціонери.

— Та то я трохи в поїзді товару продав.

— Ну вот, видишь, все-таки спекулянт, за что и ответишь.

Мене закрили до холодної вогкої камери, яка наскрізь пропахла чимось кислим.

Про всяк випадок, я заявив, що живу в Ленінграді та назвався прізвиськом перукаря, в якого я голився. Міліціонери пообіцяли, що зателефонують до Ленінграда й дізнаються, чи є там такий.

Протримали мене дві доби і нарешті відпустили. Як я зрозумів, з Ленінграда підтвердили, що там такий мешкає і дійсно працює перукарем. Проте, думаю більше важило те, що в мене забрали гроші. На мені вже заробили і тепер важливо було мене здихатися, щоб я не бовкнув комусь із їхнього начальства.

Як я і розраховував, знайшовши великі, як на той час, гроші в моїй кишені, далі мене не обшукували. Не сподівалися, що у простої людини ще щось може бути.

Як відпустили, я відразу сів на перший поїзд, що прямував до Ковеля. Зранку виїхав, а підвечір був на місці. Тепер до моєї домівки було рукою подати. Напруга всередині мене росла так, що аж ніби гарячка у голові і грудях з'явилася, аж тремтіти почав.

Якось пощастило, що Ковель я покинув без пригод. Вийшов на дорогу в наш бік і сів на попутку.

До села свого вирішив не доїжджати, щоб не зустрівся хто знайомий. Вийшов біля сусіднього. А там напрямки лісом і полем додому. Тут я знав кожен клаптик землі. Хоча багато чого змінилося. Ліс виріс. Канави заросли верболозом. Від деяких хат на хуторах залишилися тільки руїни. Але орієнтири були. То старі липи над дорогою, то одинокий столітній дуб, то болото за селом.

Я важко, але впізнавав нашу місцевість. Наші Сліпські корчі, Пожар, Мирхівка, Баб'є. Змалечку сходжені мною місця та їхні назви, що не забуваються. Хоч був уже пізній вечір, але літо — то все було добре видно.

Як стемніло, підійшов до нашої хати. Не було ясенів і горіха — мабуть, всохли. Не гавкав собака — напевне, стара сучка Гавка давно здохла, а нової не завели. Чомусь немає огорожі, воріт або хоча б жердини якоїсь на кілках. Не схоже на батька. Аж у серці мені кольнуло. Чи живий ще?

У вікнах не світилося. Я підійшов і тихенько пошкреботів у шибку. Прислухався. Ані звуку. Постукав дужче. Знову ніякого звуку. Підійшов до дверей, намацав клямку, штовхнув звично досередини. Двері голосно заскрипіли, і мені в ніс вдарило необжитою хатою, пустокою. Під ногами відчув якийсь мотлох і уламки дощок. Остаточо зрозумів — у хаті не живуть.

Вийшов надвір і сів на старому пеньку. Виглянув місяць. Десять поряд в бур'янах не замовкали цвіркуни. Тепла літня ніч огорнула мене великим розпачем, болем і безліччю запитань. Де мої? Чи живі? Чи вже на тому світі? Чому в добрій ще хаті ніхто не живе? Куди тепер податися?

Важкі думки обсіли мою голову. Просидів, напевне, з годину.

Потім походив по двору і згадав, де тут що колись було. Он там був квітник, і мати завжди садила матіолу, що зустрічала мене густим запахом, як вертався поночі з вечорниць. Он там, біля сараю, батько на великій дубовій колоді клепає косу. Колода майже згнила, але ще стоїть на місці. За хатою був льох. Тепер напівзасипана яма, в яку ледь не провалився. Колодязь був на місці. Хтось із сусідів, мабуть, брав у ньому воду, бо було прив'язане відро, а камінний круг, на який ставили відра, був мокрий. Круг, казали, ще дід поклав. Скільки вже він тут лежить? Може, сто років. Переживе всіх. Чи то вже пережив?

Тишком витягнув пів відра води й жадібно напився. Тепер до останньої своєї жилки відчув, що я вдома. Вода була такою ж, як і в моєму дитинстві та юності. Ні з якою в світі незрівняна вода з нашого

колодязя. Це її не міг напитися жаркими літами, як приходив втомлений із косовиці. Це її носив щодня до хати, щоб варити їжу, умиватися, прати білизну. Це нею напував нашу корову і нашого з батьком улюбленця — коня Лисого.

Цей колодязь я колись підкопував, як води не стало, і пережив у ньому страх глибини, задухи, браку повітря, тісноти. А десь там, як мені здавалося, високо вгорі, бачив з глибини колодязя синє-синє небо і зорі. Серед білого дня. А може, і не бачив зір тих, бо скільки то вже минуло часу, і скільки то води вибрали з нашого колодязя.

Я ходив по своєму подвір'ї, натикався на різні речі і переживав незнані раніше гострі почуття. Як доторкався чи бачив щось мені знайоме, то радів невимовною радістю, як від чогось живого. А як не знаходив чогось звичного, то хотілося плакати. Ні, не плакати — волати і кричати до самого неба, жалітися на гірку долю, що розвела мене з Батьківщиною і ріднею.

Схаменувся, аж коли посіріло на небі. Незабаром стане видно, і треба мені кудись ховатися, щоб ніхто не побачив. Хто його знає, які тепер мої сільчани? Що зробили з них совети та їхня влада? Як не з доброї волі, то, може, зі страху видадуть мене — і тоді мені не минути лиха.

Подумавши, вирішив іти до тітки Тетяни.

Вона жила на другому кутку села — на Буслявці. Подався городами, поза селом, щоб ні на кого не натрапити.

Як постукав, тітка довго не хотіла пускати. Не впізнала. Не йняла віри, що то я, бо ж для неї нібито з того світу звалився. Ледь умовив, нагадавши їй трохи такого, яке знали тільки вона та я, та про те, що було у нашій сім'ї не для чужих вух.

Пустила. Обнялися і зацілували. Обоє ніяк не могли усвідомити, що то ми, що живі і зустрілися.

Як відійшли від несподіванки, то довго не могли надивитися одне на одного. Хоч роки і змінили нас, але щось невловимо рідне, знайоме в очах, руках давало знати те, що добре знали ми раніше. А голос тітки майже не змінився. Я слухав її, заплющивши очі, й почувався зовсім юним, таким, яким не раз приходив до цієї хати.

— Немає вже твоїх, сину, нікого немає, — почала сумну розповідь тітка Тетяна. — Як ти подався із села, то десь через рік приїжджали радянські воєнні, всі в шкіряних портупелях, із пістолетами в кобурах на боці. Ходили по хатах, розпитували, визивали багатьох до себе. Все хотіли знати, куди ти та ще кілька хлопців поділися після того, як побили-постріляли вас по лісах.

Не взнали нічого. А батька, матір та брата з сестрами забрали до Сибіру. Багатьох тоді забрали.

Більше про наших нічого не чула, ніякої звістки не дали. Дехто повернувся не так давно, але про наших нічого не було чути. Мабуть, згинули там назавше. І могили їхньої ніколи не знайдемо...

Одразу після війни був голод, а потім погнали нас у колгоспи. Силюю заставляли. Різні пакості видумували, тюрмою лякали. Прислали людей із тих країв, де радянська влада панувала давно. Ці чужинці-комуністи стали за всіма наглядати, зайняли всі керівні посади, пишуть доноси, дивляться, щоб ніхто проти влади нічого не замишляв. Самі нічого робити не вміють. Тільки командують та советські лозунги розвішують, де можуть. Церкву нашу зруйнували. Тепер, аби дітей похрестити чи покійника відспівати, треба їхати до Ковеля, щоб священника привести. Там ще одну церкву чомусь залишили. Одну на ціле місто. Дітей у школі приймають у якісь жовтенята, піонери, комсомольці. Скрізь заставляють вивішувати портрети Леніна та інших вождів. Скоро, напевно, в хлівах будуть вішати їхні портрети.

В хаті вашій якийсь час жив уповноважений із району, а тепер його кудись перевели, то ніхто не живе.

То вже інша країна, сину, тобі тут робити нічого.

Гірко-гірко стало мені від тих тітчиних слів. Як обухом сокири вдарили по голові. Довго я сидів і не міг отямитися. Виявляється, що приїхав у пустелю. Забрали у мене все, що було дорогим, до чого рвався я всі роки, для чого ризикував життям, перетинаючи океан.

Виходить, немає тепер мені чого тут залишатися.

Напившись гіркоти та наповнившись жалем, став я наче каменем посеред поля.

— Сховатися тобі треба, — сказала тітка, — не можна на очі нікому показуватися. Візьми з'їж що-небудь, бо ж з дороги голодний, напевно, та йди на горище. Там у сіні день пересидиш, а далі будемо вже бачити, що робити.

— Їсти не буду. Не полізе. Піду, може, висплюся.

В запашому сіні провалився в глибокий сон. Розплющив очі, як знову потемніло. Їсти так і не став. Вирішив піти на могилки. Провідати могили діда і баби, дядька Івана.

На старому кладовищі нічого не змінилося. Тільки заросло дуже. Деякі могили стояли без хрестів.

Своїх я знайшов швидко. Колись я бував тут часто. На Великдень клав крашанки, в поминальні дні молився за упокій разом з родиною та нашим старим батюшкою, інколи приходив порядки наводити.

Біля дідової могили ріс великий старий ясен. Тут біля нього в літній тиші я і примостився.

Молився довго, згадував діда, бабу, родину нашу.

Стояли вони перед моїми очима всі, як живі.

Всміхалася мені мати, бачив зашкарублі мозолисті руки батька. Стояли мої батьки, брат, сестри. Всі молоді, гарні, такі, як залишилися в моїй пам'яті.

Довго гомоніли зі мною, затишно і хороше було мені в їхньому товаристві, давно так не було хороше. Здається, що я навіть заснув чи то впав у якийсь такий стан, наче знепритомнів.

Через якийсь час отямився й усвідомив знову всю порожнечу, всю чужину, що була навколо, поза могилками. І знову такий взяв мене розпач, така гостра розпука, так усе в мені напружилось, що аж щось стрельнуло всередині. Неначе блискавкою обдало.

І я кудись відлетів. Побачив довгу-довгу просіку, нібито у зеленому лісі, а дець далеко — яскраве, сліпуче світло.

Я зрозумів, що моя душа покинула цей світ і відійшла до Більшої, туди, де вже була вся моя велика рідня, односельці, побратими, хлопці й дівчата з нашого села. Всі, хто встиг мене випередити на цьому незворотному шляху.

Поховали мене поряд з дідом і бабою.

Село звершило великий подвиг — ніхто не виказав, хто я такий, хоч більшість упізнали.

Поховали як приблуду. Правда, домовину зробили добру, поставився дід Петро, що колись був нашим сусідом, як ще жили на хуторі під Сліпськими корчами.

Тітка Тетяна привезла священника, зварила коливо, і всі подумки згадали моє ім'я.

Тепер спочиваю під старим ясенем та спостерігаю за тим, що робиться в селі.

Знаю, що вже залишилося недовго. Незабаром настане кінець радянській владі. Розпадеться і розвіється, як попіл за вітром. Повернеться Україна. В селі побудують церкву і будуть на Великдень ходити навкруг неї хресним ходом, на Водохреща святити воду, на Різдво — колядувати.

По всій Україні будуть вітатися нашими гаслами і співати «Ще не вмерла Україна».

Світ знову поміняється. Страшне, жорстоке вселенське кровопролиття закінчиться.

А сільський вчитель історії Петро Андрійович буде розповідати дітям в школі, що було колись в Україні велике повстання проти страшного і підступного ворога — советів. І що ми в тому повстанні гідно стояли. Що ніхто і ніколи в світі, ніколи в історії не чинив такого спротиву такій великій силі, і що ми трималися понад десять років. Що молоді й гарні пішли ми на смерть і на величезні поневіряння не заради себе, не заради якоїсь своєї користі, а за народ наш, за віру нашу, мову, за наші звичаї й наші могили.

За свого земного життя я часто задумувався, чому у великій війні ХХ століття, яка забрала найбільше життів за всі часи, що їх пам'ятали люди, загинуло найбільше нас, українців, достеменно більше, ніж будь-яких інших народів.

Тепер мені, здається, що за наше працелюбство, прагнення правди, за молитви і страждання наші ми заслужили на те, щоб відійти раніше в кращі місця, де немає тих, що створили таке величезне зло на нашій землі, а є для нас спокій та благодать.

*с. Микуличі
на Київщині*

Януш ДЖЕВУЦЬКИЙ

СПИС СВІТЛА

З польської мови переклав Станіслав Новицький

Літературний критик, поет, журналіст, видавець, редактор місячника «Twórczość» у 2016–2020 роках голова журі Літературної премії столиці Варшави. Закінчив польську філологію в Ягеллонському університеті. Дебютував як поет 1979 року в «Życie Literackie». У 1982–1984 роках був асистентом Інституту польської філології Ягеллонського університету. У 1984–1990 роках працював редактором, заступником директора та директором літературної редакції видавництва Pomorze в Бидгощі, а також співавтором Student, Życie Literackie, Pismo Literacko-Artystyczne та Poezja. Професор Вроцлавського університету, автор багатьох поетичних книжок. Живе і працює у Вроцлаві.

ЩЕ ОДНЕ ПРОХАННЯ

прошу
не карай мене самотністю
Господи
бо більш суворого покарання я не знаю
так часто болить моє серце
тут
ліворуч
чомусь мене душить власне дихання

кожен ковток сухого повітря
повір мені
я більше не зможу витримати
оці знайомі та незнайомі обличчя
людей без решти клятих вулиць
оці будинки туманного міста
не віддаляй мене від себе Господи
найчутливіші
долоні

СЕРЕД ЗИМИ МОРОЗНИЙ ВІТЕР

відчинене вікно і лагідна зима
морозний вітер і холодне повітря
ще крижаний біль та серцевий спазм
переді мною стоїть маленький хлопчик
це мій єдиний син

але ж звідки береться пірсинг
болить моє серце
коли дивлюся на свою дитину
так це ти Господи
ти перевершив мене
спис світла

ВІДКРИТТЯ ВОРІТ СВІТЛА

для Томаша Зольденгофа

до темної книги гіркоти
чотки вже мчать
і серця поросли тишею
серця які згасають у поранених тілах

піднімемо смолоскип високо
нехай горить підземелля холодного черепа
перебуваючи в диму ранкової туманності
ми будемо стояти біля відкритих воріт

СТОЛІТНІЙ КЛАСИК ШВЕЙЦАРСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Філіпп ЖАККОТТЕ

*Переклав із французької мови поет,
доктор філологічних наук Дмитро Чистяк*

Філіпп Жаккотте (1925–2021) — визначний швейцарський франкомовний письменник і культурний діяч. Будучи плідним перекладачем класичних і сучасних текстів французькою («Одіссея», твори Т. Манна, Р. Музіля, італійських поетів), розвинув оригінальну, стилістично багату поетичну, прозову та есеїстичну творчість, яка впродовж пів століття належала до найцікавіших явищ франкомовних літератур, тож її вшанували високими міжнародними нагородами, ще за життя автор увійшов до престижної серії «Плеяда» видавництва «Ґаїмар». Українською мовою виходили друком видання Жаккотте: «Поезії. 1946–1967» («Юніверс», 2003) та «Зошит зелені: вибрані твори» («Самміт-книга», 2020), готується до друку його есеїстична спадщина.

Неопалима купина

Вогонь у прихистку листя, що мовби й собі забарвлюється сном. Ніжне, миродайне. Пір'я материнської пташини.

Пурпурні яєчка, висиджені під темним пером.

Далеке свято під склепіннями з листу. Але на відстані, щоразу на дальшій відстані.

Тантал? Авжеж, якби ті ягоди були персами. Але немає тут жодної схожості.

Почуті від зовнішнього поради: певні місцини, певні миті нас «прихиляють», — щось неначе потиск руки, руки невидимої, захочує вас до зміни напрямку (кроків, погляду, думки); але ця рука може виявитись і віянням, яке скеровує листя, хмари, вітрильники. Тихим-тихим шепотом, навіть шерхотом хтось до чогось підбиває: «дивись» або «слухай», або просто — «чекай». Але чи маємо ще час на чекання, терпіння для чекання? І чи взагалі йдеться про чекання?

Чи не сталося чогось?

Той вогонь у парі долонь освічує, зігрів а їх. То глухий ліхтар. Чи знайдеш кращу вівіску для цієї найкращої з харчевень? Невже туди не треба заходити, аби почуватись у безпеці, не вже там не треба пити для тамування спраги?

«У всіяній ягодами вишні». Чи ж не химерна така вівіска, хоч і прегарна, і чи не дивак наш мандрівець, керований і годований маревами? Чи не здається він трохи розгубленим по всьому, чи не видається охлялим? Якщо вітер цієї ранньолітньої ночі, нагадуючи йому про давні пещоти, набере сили й розбурхається, боюсь, опиратися довго не зможе. Від літ не оборонять ні спомини, ні мріяння. І молитви також — навряд. Але хіба хтось колись вам щось обіцяв? Власне, окрім цих оман, таких гожих, що втрачає сон? А втім, надто гожих — гадається йому несамохить, — аби виявитись самими оманами.

Зошит зелені

*Ружа, нараз наче ружа
явилась у пору холодну.*

*Снігу не видно,
та стільки відважних вод на камінні,
шлях укривають фіалки.*

Води на травах — зелені.

Ружа, фіраночка року.

*Враз на щоці — ружою скритною —
сніг, та вже стерся, не впавши й на діл,
добродійно.*

Цей зелений видолинок, без квітів і птахів, навис зеленою кривлею тераси, а над нею мчать прудкі хмарини, що мов ті отари метнулись із розкопаного позаду невидимого і зимного провалля, а ще — вигони, де вже давно не випасають худобу.

У миготливому світлі, яке туманіє супроти сяйва — щось на взір трав'яного гамака зі жвавим повітрям у високостях і лагідним долом, а стайня із поточеної слонової кістки подібна до не погашеного у розповні дня світильника, чи, власне, до місяця; і вже вгадуються молочні перса.

Сходіть іще до тих гірських озер, що здаються луками, обернутими на смарагди. Можливо, з них не напиться уже, тому і являються такими цієї миті. Авжеж, у горах сяють смарагди, а ще натрапиш на пологлих звірів. І весна стає промінним пилом.

На зведених східцях

Спів жайворів на вістрі Списа на схилку ночі літнього рівнодення: ота п'янливість у морозному холоді, оті ракети — мовби для прикликання дня, блідаве одбиття якого поволі-поволі, розмито вимальовувало каміння.

Я не розрізняв іще його, дарма що зринуло із трав зовсім поряд, лише чув — скидалося все вище, — так, наче підіймалося чорними східцями ночі. *Magnificat anima mea...*

Камінь за каменем зринали чи не всі разом, рясно, геть непримітні, з високої трави, в місиві вітру, під морозним нагаєм вітру, на взір лунких ракет, або, радше, коли наслухаєшся їх, заледве втримуючись насупроти вітру; уявляв, ніби вони силкувалися звести якомога вище радісними (чи гнівними) вигуками щось на подобу шапїто, геть невидимий намет у досі непроглядній ночі; або ж підносили величезного кипучого келиха для офіри ще чорним небесам. (Отак

і заблукалому мандрівцеві вдається підгледіти якусь дику й незбагненну церемонію.)

Але тоді ні намету, ні келиха, ні піснеспівів не було.

Про жайвора Бюффон писав: *«Він — один із небагатьох птахів, які співають на льоту; що вище злітає — то дужчає голос».*

А також: *«Подейкують, що в цих птахів неприязнь до деяких світил у сузір'ях, зокрема до Арктура, і що вони мовчать, коли та зірка сходить водночас із сонцем; схоже, саме о тій порі вони змінюють барву, але це стається не лише, коли зводиться Арктур».*

Це був несамовитий спів: здавалося, саме він прикликав день, що барився із розцвічуванням блідавого каміння.

Можна було б уявити й сонмище ангелів, які поривалися підняти величезну накривку ночі над високими травами під ошалілим шмаганням сіверкового борвію.

Чи ж відхилиться колись брама? Хай там як, а ремствувати на них навіть за невдалий виклик дня не випадає.

У піднесенні та співі цих манюніх істот був такий яр, що й за згадки нині проймаюся подивом. Гай-гай, жодних вам арієт на чарування салонів, жодних елегій! Свердління слуху і небес, у майже цілковитій темряві під розстрільним холодом. Справді можна було подумати (хай це й видасться безглуздям), що між пташиними криками і зірками — які ще й не думали тьмяніти — існують якісь зв'язки.

*Лазар іще покоївся в камінному винницькому чані.
А вони понад блідавими валунами — невтомні,
невидні, уперті, несамовиті.*

Хто ще кричав та́к, аби присилувати день?

Пронизливіше від світил, серед яких немовби згубляться за мить.

Як же ревно уражають мене — блідаві валуни, діткливий мороз і цей майже несамовитий виклик, ніби для силування небес — аби засвітилися, для силування — аби воскресли, аби визволити Лазаря з камінного склепу, аби підняти велетенський тягар нічної льоди.

Всі струни напнуто до розриву.

Разом із горою в часину темряви і пронизливого холоду чекав і я — на осяяння, на зведення із камінного саркофага, — як Лазар, — а борвій довкола скородив трави.

Як і Лазар — я лежав мерцем, лише гамселили удари вітру, лише хльоскали нагаї холоду, але ж раптове, ще невидиме воїнство чи то птахів, чи то ракет вистрілило невомними криками; і позаяк вони зводились дедалі вище чорними сходами, можна сказати — напинались, аби підняти чорну ляду склепу, або ж усі разом — гатили у якісь двері, наче дрібні невтоленні янголята, завзяті роботяжки, а знаряддя в них — тільки пронизливий голос (і не сказати, який саме — утішливий чи розпачливий), піднімали чорну ляду, гатили у ці двері, на яких уже, здавалося, ніколи не прориплять камінні за-вертки.

Якби хтось іще так само яро, без угаву
бив гори,
то, може, й він підніс би світання?

Гіри супроти світла літнього ранку — це просто вода.

Нехай би поезія змогла перехилити, бодай на мить одхилити меч долі. А решту залишімо балакунам.

Шершні й огні. Напиши «шершні вогню», і то буде простацький віршик, але зв'язок між ними є; отак, бува, жарини сипнуть у лице.

Цілу ніч, по всьому обрію (а це надзвичайна рідкість) — довга, уперта партія ударних від оркестру з далекого Сходу.

Або й інший шум — розминаються, хрускають чийсь кістки.

*

У небі цього теплого світання, коли гора обарвлюється фіалкою, а повня розчиняється, двоє половиків схрешують мовчазні спіралі.

Вії чи прихильні птахи на вустах.

Увесь день отого 26 вересня 1988-го світ перед поглядом моїм стояв непорушно у якнайповнішому сумирі — ніколи ще не знав такого.

Вряди-годи здіймався легіт, але ніби для овівання серця. І тоді Ванту здався мені далеким сфінксом, що примостився біля нашого порога — оберігати від найдрібнішої тривоги.

Мріяти про тіло на зорі, в якого з оздоб, із запон — лиш вересневі сузір'я.

Далеке тіло, сховане, часом ближчає, не таке вже воно сховане — мовби оселя надприродного світла.

Поважні кольори надвечір'їв узими: коричневе розстрілює вже хижаків, пурпур і фіолет; зелень — темнісінька, далечінь — синява; а сьогодні між обрієм і довжезними хмарами, напевне повними снігу — шматок такого ясного неба, що здається воно часом юним або ангельським. Кордон великого саду з укритими плющем стінами усе наснажує спокоєм, терпінням, довірливим чеканням.

Ще одна «Кімната подружжя» вірного, з легким вінцем на склепінні, із живою бухтою повітря, одухотвореною поодинокими трояндоподібними хмарками. Немовби один погляд може охопити і мореплавців угорі, і геть у пониззі — втішний портовий шарварок.

А, може, наші ангели — тільки хмарки з розрожевілими тілами у жовтизні зимових небес.

*

Барви зимових вечорів: ніби знову походжаємо в апельсинових садах Кордови.

*«Ніколи чабани сумних плачів
не обірвали б, і тривали б досі
ті співи, що вчувались тільки горам,
якби їм не відкрились мальовничі
хмарки у роззолоченому сонці,
на спаді, й не узріли — день минув;
і тінь уже
змагала листяне підніжжя
високогірне, двійко чабанів
тоді немовби сновидіння додивились
у скнарому на світ мінливим сонці,
отару завертали за собою
і крок за кроком линули додому...»*

«Джерела дзюркотять на схилах щонайвищих гір»: ось рядок із надто вже амбітного «Реквієму», написаного мною 1946-го; рядок цей народився від тоді ще зовсім близького спогаду (хоча не затьмарився він і по літах) — про навідування гір одного літнього вечора; нині ж усвідомлюю, що саме такі вечорини назавжди викарбували в мені наївне відчуття чарівного (цього слова не уникну), що так природно пов'язується з горами і з приходом ночі. Пам'ятаю неквапно сходження нічної тіні придолинком, — наче свіжистий струмок оте громаддя сутіні являлося із глибини краєвиду, тоді як вершечки гір іще світилися свічками та свічами, а в поодиноких дерев'яних оселях запалювалися вогні, а ще ж — поверталися зірки, про яких забувалося на весь день через сонячне сяєво; до цих миготливих точок, розсіяних угорі і в пониззі мовби обзивалося невладне, уривчасте, також розкидане дзвеніння отар, забутих надворі у пишних травах на вигонах; немовби нарешиті промовляло до місячного сяєва снігу згублене у високостях довгасте джерело.

Раніше від багатьох, але й пізніше за багатьох Іарсіласо де ла Вега наприкінці своєї еклоги передав оту миродайність, що мовби просочується до найдальших меж усесвіту, тоді як одлуння, уявні озивання мовби снують — на кілька митей чи на дрібку часин — щось на кшталт розмови, і ми — її довірливі й зачаровані бранці.

Отам покоїлися під дубами валуни, вони скидалися на книги величезні, які немов попадали зі столу чи з велетенської полиці десь по землетрусу.

*Якби ж іще від нас (а ми лише — тонесенька сопілка)
зірватъ мотив, останній,
а вже по тому долучитись до кісток старих, мізерних —
обличчя та ім'я зосталися хіба у вашім серці...*

Шипшини зводяться в гірляндах білих чи рожевих у кипарисах — мовби сходять ангели на стели. Собі за стелу вимарити кипариса темрявого з вінцем шипшини — неначе вимряти викрадення з неба птахами.

Ця череда кремезних довгорогих темних кіз зі знаком смуги чорної на спинах — їх не веде, а радше дибуля за ними лиш баран паралітичний між висохлих дерев (галуззя цокає, немов кістки) — чимало гожих тут горяночок-єврейок, готових підмануть рабина древнього у таллісі лахмітнім.

Об'явлення квітів

А у відповідь — при дорозі:
жовтозілля і смовдь, і петровий батіг.

Що хотів я цим сказати, що так недоладно висловив? Ще одна пам'ятлива химерність, яка заледве надається до осмислення чи висловлення. Один мій друг помирав; хвороба скинула машкару зненацька — жодної надії не лишалось; щодня його розум хибився дедалі більше, але ще не досить, аби втратити усвідомлення змін; іноді нещасний плакав — як дитина. А ще траплялися хвилини, коли цей старигань міг послуговуватися лише говіркою свого дитинства. Здавалося, вражав ударами сам себе. Я все менше розумів нашу долю; власне, взагалі нічого більше не розумів. Почувався гіршим за невігласа, яким означив себе тридцять літ тому: став неуком, недоумком. Але ж було літо, і майже щодня проходив уздовж квітчастої долини. (Треба назвати речі своїми іменами, але саме тоді й починаються труднощі.) Щось іще раз у тій місцині мене здивувало і зачарувало (іншого слова немає, дарма що часте вживання страх як ослабило його, як і стільки інших слів).

Спершу здалося, буцімто чарування пояснювалося звичайним подивом: квітки тієї долини (чи принаймні деякі) зринали тільки зранку (вочевидь бо найдмірна спека змушувала їх невдовзі закриватися); вони видавались об'явленнями: з отих, які пробуджують зір. До того ж, там були квітки тільки трьох кольорів — сині, жовті й білі, а поєднання таких барв у долинах мені траплялася нечасто. Зрештою, невже такий дріб'язок міг викликати якесь оглухле втішання — щоразу як перестрівав на шляху ті кольори? Вони ж не просто мене зворушили! Було ще дещо важливіше, непоясненніше, і саме через нього і зринула надто чи недостатньо таємнича кінцівка вірша: я справді сказав собі, майже відразу, як побачив оті квіти, що вони — либонь, єдина відповідь супроти явленого жахіття, у яке провалювався наш друг. Вагаєшся із цим судженням, але таки висловлюєш його, бо треба. Певна річ, оте судження я спробував для себе з'ясувати, тому й зупинився, і підійшов до тієї долини. Мабуть, навіть зустріч із Персефоною, що збирала ті самі квіти, видалася би зрозумілішою таїною.

Отже, серед отих квіток першими розпізнав я блакитну — петрові батоги, а ще жовту — жовтозілля; а ось для білявки з родини

окружкових мого знання забракло. Для вірша вибрав я «смовдь», адже це могло виявитися правдою, але також за лагідну вимову назви, за ледь чутне віддуння парасольки, на пагінці якої тріпоче квітка вище від інших. Від самого називання цих трьох назв наприкінці вірша, без пояснення можна було принаймні сподіватися враження магічного закляття, авжеж, за браком усякого смислу; це було оманною. Якби ж навпаки — назвав лише кольори, то намалював би полотно без власне малярських засобів, також нічого посутнього не передавши.

Ті кольори мали би «відкриватись» на дещо інакше (у моєму розумінні, але, можливо, також іще глибше, щоби зміг поділитися цим із іншими). Я вже знав, що блакитні петрові батоги — із тих квіток, що чи не найдовше прикрашають придорожні трави. Блакить ота подібна до небес; тому й у долині розкидано неба, що мовби надощило за ніч або впало рососою, то — шматочки повітря у зіллі. (Можна було би написати ще: «метелики» чи «погляди». Анітрохи.) То були майже невидимі, висіяні розкидами шматочки неба.

Що ж до жовтизни, яка домішалась, доєдналась до нього, то саме така-ось жовта барва, здається, у польових квітах трапляється дуже рідко; жовтизна світла, без домішок не викликала в уяві ні сонця, ні золота, ані соломи; ледь не блякла, якась геть незначна барва, у якій не вбачається жодного відчутного тла, жодної глибини; вона не надавалася на жодне порівняння, ні до чого не відкривалася. Простацька? Далєбі так. Виблякла й простацька. Тож марне приступати до неї — далі не просунуть.

І нарешті — білина; вона також видавалася досить посередньою, без блиску чи магії, майже тьмяною; просто — легкість, плавно піднесена на певну висоту, у дарованих природою без пишних розкошів віночках. Невже саме завдяки тому, що ті кольори од мене вислизали, ті долинні квіти од мене вислизали — їм удалося на мить увиятися ключами від цього або й іншого світу? Іншого — куди під час збирання квіток запалася Персефона.

Атож, я ще нічого не розумів і не міг нічого висловити. Якби написав просто «жовте, блакитне, біле», слова ті замайорили б наче прапор, не явивши множинності, мішанини, чогось узагалі дрібного, розкиданого, якогось млявого шепотіння.

Ті кольори мовби запалювалися чи радше висвічувалися де-не-де; невеличке свято квітів, якесь дитяче свято: щось простацьке, легке,

добросерде. Жодної червіні! Нічого не нагадувало навіть про перетілення крові чи полум'я. Далєбі нічого рум'яного, що скидалося б на жіночу щічку! Ті кольори могли явитися хіба на старих корогах під час процесій, яких уже не зустрінеш.

Кольори-діти — щедрі, ранкові. Чи ж це не пісня у шкільному класі, яку застерегли, минаючи учнів? Чи якийсь простакуватий псалом, що плыв понад молільниками з корогами на Благословіння Полів?

Задовгі ці відступи для наймісткішої поради.
Заскладні відступи для найпростішого співу.

Слід, аби зникло нарешті запона «мовби» або щоби те «мовби» — ясувало.

Того літа нас товкли удари (завжди десь чиєсь тіло товчуть чиїсь удари). Нам являли швидкий розклад думки і серця. (Квітка ж не розкладається, не бурмотить, не плаче). І не треба тут настанов: просто подивіться, що на вас чекає. Ці квіти просто розкриваються, а потім вигасають — днина за дниною.

Колись у мигдалевому саду, зовсім неподалік від цієї долини, мені сяйнуло зболене обличчя жінки, яка поволі простувала до згуби, тож та місцина надовго затьмарила світло снігу. Це можна зрозуміти. Нині ж мені випадає висловити зворотне: розкидане квіття відповіло на мою відразу, на мій страх перед пеклом, у яке часом кидають людину — їх мовби усотало оте живе світло, що вряди-годи поглинає навіть гори.

(Раптом зауважив, що ці кольори схожі на синиць, барви ці називають «холодними», і саме ними обарвлено цих зимових птахів. Дарма що назва цих пташок французькою римується з ангелами, та це справжнісінькі люті крилаті хижі та войовничі ненажери.)

Жовте, блакитне, біле: кольори ванних кімнат, кольори фаянсові. Раптом пригадуються мені сади Андалузії чи Португалії, де власне фаянс видається водночас і водою, і небом, і джерелом. (А зовсім поряд напевне висвічують затінок цитрини.) А ще згадую один ранок у Лісабоні або сніданок із друзями на березі Тагу, де також явилася та сама трійця кольорів, — блакитний із білим маяли на стовпчиках,

таких подібних до тих, де припинали венеційські гондоли; не пригадую вже, що саме пофарбували в жовтий (та це й не має значення) — але всі оті барви у срібному світлі (як би це сказати?) витончували, полегшували, відносили до прихильного (як і земля) неба, у мерехтінні, не сяйнішому від Тагу; так, наче промінився сам Час.

Нехай же щасливиця-думка поблукає, помандрує і повернеться такою ж утішною додому.

Старигань не надовго пережив оті явлені мені квіти. Певна річ, вони його не врятували, а нас не втішили, вони взагалі нікого не порятовують і не потішають. Ніхто не втече від розкладу у видива. Не тільки ми, але навіть святі гниють. У цьому принаймні ми впевнені. А втім...

Персефона, донька Землі, збирала квіти, коли ґрунт розверзся під її гожими ніжками.

Авжеж, існує іще невидиме чи приховане. Проте нічого такого, що частково чи бодай трохи скидалося б на тих менш-більш тривожних чи сміховинних духів, яких прикликають окультисти, отих привидів чи демонів. Жодного культу, жодного ритуалу, а вони ж могли колись чи й можуть нині комусь допомагати — інакше. Жодної аскези, трансу чи екстазу. Найбільша дивовижа без слідів дивності.

Гельдерлін вважав, нібито все, що дзюрчить чистим, у чистоті, всяке чисте дзюрчання — таємниця.

Щось невидиме мало би текти, об'являючись у знаках, хоча ті знаки мали бути заслабкими (адже й ми самі — кволі), однак оте протікання триває, либонь, і поза розмаїтими різновидами зламів. Мандрівець може це спостерегти, здобути таку милостиню. Але, напевне, вона швидко розвіється.

У світі цьому ходимо
по кривлі пекла
і дивимось на квіти.

Час іще раз процитувати цього вірша японця Ісси. Можливо, таки існує зв'язок (а не лише суперечність) поміж пеклом і квітами.

Після цього можна сказати ще дещо, божевільне (а в наші дні, як, зрештою, і в будь-яку пору, це взагалі може видатися безсоромним, позаяк уже давно пекельне вихлюпнулося на поверхню нашого світу): квіття промовляє голосніше за пекло або ж говорить про те, що може виявитися сильнішим за них обох.

Джерело. Ясне сонце, сонце школярське. Цього ранку — жодного відбиття крові чи полум'я, жоднісінької люті, немає й найдрібнішої спокуси! Джерело при першій сонці.

Тепер синиць утишено.

Яксь невидима частка нас самих мала розкритись у тих квітах. Або ж нас якимось непоясненим чином віднесла з собою зграйка синичок. Тривога, бажання і жах на мить стерлися; стерлась і смерть, поки минав ту долину.

*

Тоненький місяць-молодик, явлений у саду одного вечора, із серпом, що виявляється цілковитою оманю, ця гостра, хоч і ледь висвітлена річ, «молочний серп», який швидко втратить форму, який на мить лише карбується на призахідному небі й завжди вас дивує, хоча завжди супроводжує вас своєю вірною, хоч і далеченною присутністю. Із образом серпа неунікно пов'язана й рука, що мала би його тримати, така собі жниця із якоїсь процесії на честь Церери — мовби від отого прихованого ніччю святкування понад юрбою видніла тільки емблема; цю річ ми по-наївному сприймаємо як добру і приятну — через притлумлення у її відбитті іншого світла, вдивляється у яке нам несила. І гадаєш собі: воно досі там, іще раз дарується мені без гамору та прикростей, і не лише мені самому, адже видається, що це світіння пов'язує зі світом од самого його сотворення. Тут і серп, і зв'язок. Торує свій вірний шлях, немовби справді заступив на чати якийсь дозорець — обороняти нас від ночі.

Пригадую також такі давні процесії дітей із запаленими ліхтарями. Нині ж зостався тільки один — запізнілий, сумирний, упертий. Аби нагадувати: і дитинство, і скромна, простакувата, ледь не сліпа радість — існують, а ще — пісня.

Птах у смокві, що ледь-ледь, поволі висвітлюється, являючи перший жовтий листок — ввижався хіба трохи виднішим різновидом вітру.

Спаляючи на схилку дня ожинне галуззя, зненацька спостеріг, як із туману, у неждано зримій тиші, у вогкому й холодному диму, що здіймався не так від багаття, як від розмоклої землі, нараз дихнуло майже крицевим холодом, може, й від погрози, що була до серця, бо — така справжня, жива, така «істинна»; ніби не було на світі гіршого за розмисли і смерть.

Неначе без найменшого шерхоту надійшла череда — холодні язики лизали мої руки. А водночас підступала ніч.

«Давит Сасунський»

З вірменської мови переклав Олександр Божко

«У народів, які жили в цьому бурхливому світі, — писав видатний вірменський поет Говганнес Туманян, — завжди були епохи міфів, богатирських сказань, сповнених чудес і легенд... З часом вони, збираючи воєдино міфи своїх героїчних віків і відгомони величної історії, витворили свої національні епоси... Вірменський епос — це дивовижна скарбниця пережитого та духовних змагань вірменського народу. Це незаперечне свідчення його величі в очах світу».

Справді, героїчний епос «Давит Сасунський» належить до найвидатніших пам'яток світової культури. Підтвердження цього — рішення ЮНЕСКО включити 2012 р. вірменський народний епос до переліку творинь світової культурної спадщини. Протягом багатьох сторіч дбайливо берегли й плекали його народні оповідачі, співці-гусани. І лише 1873 року епос вперше записав знаний вірменський фольклорист Гарегін Срвандзтянц. Так розпочалося літературне й наукове життя «Давита Сасунського». А ще через тринадцять років видатний учений-філолог вже із Східної Вірменії Манук Абегян виявив моккський варіант оповіді. Відтоді здійснено понад п'ятдесят його різних записів загальною кількістю близько двох тисяч сторінок.

1939 року з нагоди тисячоліття «Давита Сасунського» побачив світ його зведений варіант, який налічує понад десять тисяч рядків. Тоді ж у Києві було опубліковано український переклад, виконаний гуртом поетів на чолі з Павлом Тичиною, котрий, як відомо, не раз перекладав з вірменської мови, листувався з вірменськими письменниками. Кілька

десятиліть по тому його послідовник Віктор Кочевський подарував нам свою версію цього твору.

Зведений варіант народних оповідей узяв за основу Наїрі Зарян (1900—1969), працюючи над їхнім переказом сучасною літературною мовою. Працюючи над інтерпретацією «Давита Сасунського», відомий поет вдався до його прозового викладу, тим самим немовби підкреслюючи близькість твору до життя, його земну суть. Переказ Наїрі Заряна вийшов 1966 року і відразу був перекладений іншими мовами світу, а нині приходиться і до українського читача. І це закономірно, адже вірменський та український народи здавна єднали дружні зв'язки, їхні доли не раз перетиналися на історичних шляхах.

подаємо уривок із героїчного епосу «Давит Сасунський».

ДАВИТ КАРАЄ МСРА-МЕЛІКОВИХ ЗБИРАЧІВ ПОДАТКІВ

Принесли Мсра-Мелікові — мсирському халіфові — звістку, що Давит піднявся на Цовасар-гору, відбудував зруйнований Мсра-Меліком храм Богородиці-на-горі і нахвалявся: «Відтепер я не данник Мсра-Меліковий. Мсир* — Мсра-Мелікові, Сасун — Давитові Сасунському!»

Як зачув це Мсра-Мелік, мало не луснув від люті. Бризкаючи слиною, він кинувся до своєї матері Ісмил-Хатун:

— Марє-марє! Я ж хотів убити цього собачого виплодка, а ти не дала. Тепер бачиш, що він витворяє!

Одказала йому Ісмил-хатун:

— Пусте, синку, адже ви брати, хай і від різних матерів. Тож нехай Мсир належить тобі, а Сасун — Давитові. Не годиться тобі йти на нього війною, адже ви брати!

Скликав Мсра-Мелік меджліс, запросив з усього Мсиру мудреців і попросив у них поради, як упокорити Сасун, покласти край Давитовому царству.

Був у меджлісі один хвалькуватий паглеван** на ім'я Козбадин, попросив він слова і сказав таке:

* Мсир (давньовірм.) — Єгипет. В даному випадку країна, якою правив халіф Мсра-Мелік.

** Паглеван — витязь.

— Довгих літ тобі, царю! Такому одважному і славетному державцеві, як ти, не личить самому рушати війною на гяура. Дай мені тисячу паглеванив, і я піду на Сасун.

Данину за сім літ я зберу з ворогів,
Прижену із Сасуну сорок дійних корів,
Сорок ситих телиць прижену я у Мсир,
Сорок юних красунь заберу у ясир,
Щоб вантажить верблюдів — сорок вищих жінок,
Щоб молоти зерно — нижчих сорок жінок,
Сорок коней баских, сорок дужих волів,
Привезу із собою злата сорок в'юків...

— А на додачу, — сказав Козбадин, — уб'ю ще й отого причмеленого Давита, а голову його принесу тобі.

— Цього мені замало! Зруйнуй храм Марутської Богородиці, що на горі, а Цовасар обгороди високим муром.

— Мій велителю, — одвітував йому Козбадин. — Вважай, що храм Марутської Богородиці лежить уже в румовищах, а Цовасар-гору оточує огорожа!

Мовив Мсра-Мелік:

— Хоробрий Козбадине! Якщо так, даю тобі повну волю: бери скільки треба війська та зброї, рушай на Сасун, збери данину за сім років, а на додачу принеси мені ще й голову причмеленого Давита, щоб серце моє втішилося. Добром данину сплатять — бери, не захочуть віддавати — Сасун доценту зруйнуй, землю сасунську нав'юч на сасунських коней, сасунське каміння — на сасунських вагітних жінок і все це доправ до Мсиру!

— Довгих літ тобі, царю! — вигукнув Козбадин. — А що мені буде за те?

— А чого б ти бажав?

— Твого коня-шестинога.

— Дам тобі мого коня-шестинога та пів царства на додачу!

— Охо-хо-хо!

Козбадинові на radoщах аж дух перехопило. Не гаючись зібрав він військо й розіслав у всі кінці оповісників, щоб вони уславили його виправу.

Вздovж його шляху мсирські жінки водили танок, приспівуючи:

У похід на Сасун вируша Козбадин,
 Караван приведе він звідтіль не один,
 Сорок в'юків срібла, сорок золота в'юків,
 Хватить того добра нам і нашим онукам.
 Він телиць і корів прижене в Мсирастан,
 Буде нам молоко, масло буде й чортан*.
 Козбадин вируша на Сасун у похід,
 За Давитом лихим западе навіть слід!..

Якась мсирська молодиця чоловіка свого кляне, друга, й собі за нею, сина-єдинака:

— А бодай тобі, чого вдома сидиш, лежню! Вставай, іди Сасун воювати і щоб без здобичі не вертався!

А на той час у Мсирі жила одна стара сасунка, її колись сюди з полоном пригнали. Вона саме вовну полоскала в струмку, аж дивиться — йде шляхом Козбадинове військо. Стара й гукнула йому:

Гей, Козбадине хвалькуватий,
 Грозишся ти Сасун потяти,
 Та ледь уздрієш ти Давита,
 Тікатимеш, мов пес побитий!

Козбадин вихопив меча, хотів було вбити стару. Але жінки зчинили крик, обступили бабу.

— Знайшов на кому силу показувати! Якщо такий сміливий, їдь краще Давита вбий!

Козбадин та його воєводи Чархадин, Бадин і Судин з тисячею паглеванив виступили в похід.

Добулися вони сасунського кордону, напнули у Леранській долині шатра. Тоді взяв із собою Козбадин воєвод своїх, сорок могутніх паглеванив, сорок дужих верблюдів і вирушив до сасунської столиці. Прибув до міста і, заявившись до Огана, прорік таке:

— Гей, старійшини сасунські, послухайте, що я вас казатиму! Мсра-Мелік вирядив мене зібрати з вас дадину за сім літ та ще й велів привезти голову причмеленого Давита!

Затремтіли з переляку в Огана коліна. Звелів він зарізати баранів та бичків, накрити для непроханих гостей щедрій стіл.

* Чортан — зціджені і висушені молочні сколотини, які зберігають на зиму.

— Поки ви перепочинете, — мовив він, — я зберу данину і розшукаю Давита.

— Тільки не барися! — grimнув Козбадин.

Та хіба Горлань Оган бажав лиха своєму народові, щоб віддати Мсра-Меліку Давитову голову, загасити світоч сасунський?! Ні, він боявся, що Давит, довідавшись про Козбадинову виправу, скипить, кинеться в бійку, ще дужче розлютить Мсра-Меліка і накличе на Сасун нові біди. Подався Оган до кривого попа — Давит саме в нього псалми читав. Підкликав хлопця до себе і мовив:

— Щось мені, синку, закортіло м'яся. Ну-бо сходи в гори, забий дикого барана.

Звісно, Горлань Оган надурих Давита, бо було йому не до м'яса.

— Залюбки, дядьку! — одказав Давит.

Не відав він, яке лихо звалилося на Сасун. Узяв він лук, стріли і вирушив на полювання.

А тим часом Горлань Оган і Дристан Верго обійшли місто, відібрали сорок сасунських дівчат, сорок жінок низеньких, сорок рослявих і замкнули їх у великому сараї. Потому вибрали сорок коней, сорок телиць, волів та корів і теж загнали до сараїв. Відтак подалися до сасунської скарбниці, щоб наміряти сорок в'юків золота.

Козбадин, Чархадин, Бадин та Судин сиділи, підібгавши ноги, на килимі, Горлань Оган тримав мішок, а Дристан Верго ковшем загірив сасунське золото і зсипав у мсирський мішок. А в цей час мсирське військо вдерлося до Сасуну. Грабувало сасунські домівки, хапало жінок та дівчат.

Тим часом Давит полював собі далеко в горах. Опівночі він підстрелив-таки дикого барана й, підвісивши тушу до руків'я списа, закинув за спину та й рушив назад до міста. Дорогою він заліз у город до старої. Давит вельми любляв ріпку, його навіть дражнили пришелепкуватим сасунським ріпкоїдом. Отож заліз він у город, дичину поклав на землю, а сам заходився списом ріпку викопувати і тут же вмінати.

А стара саме скрізь його шукала та й навідалася на город. Як уздріла вона Давита з ріпкою, сльози так і бризнули їй з очей.

— А щоб під тобою земля запалася! — заголосила вона. — І ти ще називаєшся Мгеровим сином?! Трясця б тебе узяла! А щоб мені та тобі саван ізшити, ріпкоїде ти пришелепкуватий!

— Нане! — озвався на це Давит. — І як у тебе тільки язик повертається так мене клясти через якісь там дві ріпки?

А стара йому:

— Та як тебе не клясти-проклинати, нечестивцю?! Ти тут ріпку вминаєш, а там вороги Сасун плюндрують! Мсра-Мелік вирядив військо — зібрати данину за сім років. Дядьки твої все місто обнюшили, ні молодичь, ні дівичь не лишили — всіх до клуні позгнали, щоб потому їх у ясир віддати.

— Ой-ой-ой! — простогнав Давит.

— Отож-бо! — провадила стара. — Хай пропадає Сасун, скільки там його зосталось! Мала донечку-одиначку, так і ту в мене забрали, в ясир погнали!

— Що ти верзеш, нане?!

— Сто болячок тобі в печінку, ось що я кажу! Козбадин і воеводи його залізли до скарбниці твого батька, дядьки твої — Дристун Верго та Горлань Оган — одміряють сасунське золото і зсипають його у мсирські мішки, а ти тут сидиш, ріпку вминаєш! Щоб тебе на тому світі так уминало! І це син Мгера Левоборця?!

Подейкували, що колись стара кохалася із Мгером — Давитовим батьком. І тепер, кленучи на всі заставки Давита, в душі вона плакала до нього материнське почуття і лише хотіла в такий спосіб підігріти в ньому любов до Сасуну. Вона сподівалася, що Давит, розбивши ворога, звільнить Сасун, стане сасунцям за вітця, візьме Сасун під свою десницю.

Закинув Давит собі на спину впольовану дичину і подався із старенькою до міста. Що на нього там чекало?.. Щоразу, як Давит, вертаючись із полювання, простував вулицями, всюди він чув безтурботну балачку і сміх, скрізь лунала музика, люди веселилися, водили танки. Тепер місто стало немовби могилою: звідусіль долинали журні голосіння та зойки, стогони і крики, всюди, куди сягає зір, — насильство й грабунок, покинуті діти. Сасунці проклинали Давита:

— А щоб він був ото ногу зламав і не приходив до Сасуну! Де він узявся на наші горопашні голови, цей триклятий Давит!

Почув це Давит та й питає:

— За що це вони мене так клянуть?

— Як за що? — одказує стара. — Адже це ти розвалив цовасарську огорожу, спорудив храм Марутської Богородиці. Через те Мсра-Мелік розлютився і послав на Сасун своє військо. Козбадин із своїми воеводами нишпорять містом, данину збирають, а зарізяки його городян грабують, жінок і дівчат у полон забирають.

— А яку данину вимагає з нас Мсра-Мелік? — запитав Давит.

Відповіла йому стара:

Вимагає з Сасуну сорок дійних корів,
 Вимагає з Сасуну злота сорок в'юків,
 Сорок ситих телиць прижене він у Мсир,
 Сорок юних красунь забере у ясир,
 Щоб вантажить верблюдів — сорок вищих жінок,
 Щоб молоти зерно — нижчих сорок жінок,
 Сорок коней баских, сорок дужих волів,
 Ще й довбешку твою він узяти б волів.
 Дядьки твої вже данину зібрали, молодлиць і жінок до клуні замкнули.
 І моя донечка там знемагає.

— Нане, — мовив Давит, — ти скажи мені, де їх тримають. Я не віддам до Мсиру не те що наших жінок і дівчат, а навіть волосинки із сасунської голови!

Привела стара Давита до клуні. З неї долинали плач і голосіння. Стерegli цю хурдигу десять мсирських паглеванив. Давит умить розправився із сторожею, вибив двері, випустив на волю жінок-бранок:

— Ідіть собі додому, матері мої та сестри, ідіть і моліться за мене, а я за вас стоятиму до загибуні.

Сасунські молодлиць і дівчата, вирвавшись на волю, благословляли свого визволителя.

— Давите, синку, — казали вони, нехай тобі воздасться сторицею за труди твої, навіть коли ти не трудився!

Підійшов Давит до сараїв, порозчиняв їх навстіж:

— Виходь, худібно сасунська! Розходься по своїх господарях!

Звільнивши сасунських жінок і худобу, Давит підійшов до батьківської головної скарбниці, став у дверях і таке сказав своїм дядькам:

— Так ось як ви бороните рідну землю! Я — Давит і сам відповідатиму за себе. А ви, я бачу, за мою голову весь Сасун ладні віддати ворогові?

З цими словами Давит ступив до скарбниці і що ж він там побачив? Козбадин, Чархадин, Бадин і Судин сидять на килимі, підібгавши ноги, горлань Оган тримає лантух, а Дристун Верго ковшем міряє сасунське золото і зсипає його у мсирський лантух.

— Що це ви робите?! — вигукнув Давит.

Одказав Горлань Оган:

— Твої гріхи спокутуємо, сасунський шаленцю.

Підійшов Давит, схопив Верго за руку й промовив:

— Дядьку Верго, ти вже старий, одпочинь, я сам мірятиму наше сасунське золото і у мсирські лантухи зсипатиму.

Зачувши це, Дристун Верго з перепуду напустив у штани.

— Не підпускайте цього причмеленого шмаркача! — заволав Козбадин. — Мір'яйте самі!

— Е ні! — заперечив Давит. — Золото мір'ятиму я!

— Давите, — подав голос Горлань Оган. — Іди своєю дорогою, не лізь не в свої справи.

— Це золото мого батька, — одказав Давит, — отже, мір'ятиму я. — Ну ж бо, дайте мені ковша!

Він вихопив із рук Дристуну Верго ковша, кинув на підлогу догори дном, лопатою сипнув на нього золото, струсив його, а тоді порожній ківш перекинув над мсирським лантухом.

— Оце вам один... А це — два!.. — проказав Давит.

— Егей! — ревнув Козбадин. — Горланю Огане! Ти впустив сюди це знавісніле щеня, щоб воно збиткувалося з нас? Виженіть його, а то я зітну йому голову!

Блимнув на нього грізно Давит і спитав:

— Ти ба! Так просто візьмеш і зітнеш?

Злякався Козбадин.

— Гей, Горланю Огане! — мовив він. — Ти ще не передумав платити Мсиру данину? Якщо не передумав — плати! А ні — тоді я скажу Мсра-Мелікові, він прийде, ваш Сасун спустошить, мішки з землею нав'ючить на ваших коней, на вагітних жінок каміння нав'ючить і пожене їх у Мсир.

Як зачув це Давит, знавіснів:

— Хліб та вино — з нами Бог заодно! — вигукнув він, схопив ковша, замахнувся на Козбадина, той голову пригнув, ківш ударився в стінку, проломив її і пролетів відстань у сім днів.

Перепудився Козбадин, підхопився, щоб тікати, Давит ухопив його за комір, сім разів торохнув головою об стінку і сказав:

— Вертайся, нечестивцю, у Мсир, уклонися від мене Мсра-Мелікові і скажи: «Левоборець Мгер має сина, а ім'я його Давит». А ще скажи, щоб він удруге на Сасун війська свого не посилав, краю нашого не топтав, жінок наших і дівчат у полон не забирав. А про данину з Сасуну забудьте! Це каже Давит, син Левоборця Мгера, внук народженого у вогні Санасара: Мсир — Мсра-Мелікові, Сасун — сасунцям. Нехай Мелік живе сам собі, а ми — самі собі...

Мсирські жінки саме полоскали вовну в струмку. Вздрівши побитого Козбадина, що вертався один без свого війська, кинули полоскання, вибігли на шлях, обступили верхівця, заговорили навперей:

Гей, Козбадине хвальковитий,
Телющишся, мов пес побитий,
Хто це тебе так віддубасив,
Зубами лоб тобі прикрасив?
А де скарби твої, телиці,
Де юні діви, де служниці?
Корівок обіцяв пригнати,
Та бачим — всім нам набрехав ти.
Де ти синів наших розвіяв,
Що ти їм, клятий, заподіяв?
Мужі де наші подівались,
В яких краях лежать zostались?

Образився Козбадин, засмутився, розлютився і так їм одповів:

Вражі баби, вгомоніться,
Ви на себе подивіться,
Довгі коси — куций ум,
Думав — радість, вийшов сум.
Гадав — степ та рівне поле,
Аж там скелі, гори, доли.
Гадав — битва, мов весілля,
А натомість — зле похмілля.
Бо сасунці — суцці деви,
Б'ються, кляті, мов ті леви.
В них мечі, як блискавиці,
Стріли їхні, мов сулиці,
Нас разили, убивали,
Ран смертельних завдавали.
Тож недовго вам чекати
Мужа, сина а чи тата.
Їх з чужинської неznані
Принесе вода весняна.

Святослав МАКСИМЧУК

БАТЬКОВІ ПОРАДИ ТА МАМИНА ОПІНІЯ*

Довга ляда ходить,
пада: стук та стук...
Зі слів батька

Портрет батька

Пригадалася мені «порада» мого батька. Коли я придбав радіолу, то листовно про це сповістив на radoщах своїх батьків. Невдовзі отримую лист від моєї молодшої на десять років сестри Надії, ще школярки, в якому вона розділяла мою радість через радіолу глибше пізнавати світову культуру, але зауважила, що батько сказав, аби я тобі переказала: *«Не варто викидати гроші на вітер. Женися, тобі жінка замінить усяке радіо в хаті. Нічого більше не буде чути, а тільки її балачку»*.

Батько завжди знаходив щілинку для тонкої іронії. Та якщо говорити правду, то такі наша мати іноді любила поговорити. Мала повнозвучний голос — мецо, хоч співати не відважувалася через відсутність слуху.

У батька слух був непоганий, але ж голосу до співу не вистачало, а тому батько не співав, лиш наспівував при нас, дітях, пісень, що народились у часи визвольних змагань:

* Друкується за виданням: Святослав Максимчук. Мозаїка спогадів: коротка проза. — Львів: Видавництво Старого Лева, 2021. — 520 с.

То не шум зашумів,
 То не грім заgrimів,
 Не столітні дуби затріщали —
 То люті вороги на наш край дорогий,
 Мов голодні вовки, набігали...

Зате батькова пам'ять була багатою на різні спогади з недавнього минулого — з часів безперервної боротьби за волю України. З його уст найбільше чув я вірші Тараса Шевченка, які він вибірково розказував, коли виникала потреба підкріпити в розмові ту чи ту думку. Батько ніколи нас не повчав, — радше навпаки, оживлюючи якісь події, підсвідомо солідаризувався із Тарасом Шевченком: «*Не дурень, сам собі міркуй*».

Так було і з уроком атеїзму, коли я навчався у шостому класі. Приходжу я тоді зі школи додому й запитую:

— Тату, а Бог є чи нема?

Не довго думаючи, батько відповів:

«Все брехня — попи і царі, — так писав Т. Шевченко. — Але ж мусить у світі бути якась зверхня сила, що керує світом. Інакше світ давно вже пішов би шкереберть. Отже, міркуй сам».

До церкви батько ходив лише у великі свята, зокрема на Різдво, святити воду на Йордан, святити паску на Великдень і, здається, сповідався.

А знову про радіо. Батько народився 14 січня 1905 року. На його 60-річчя я подарував транзистор, і це був, як на ті роки, досить-таки дорогий подарунок. Тоді навіть можна було почути так звані *ворожі голоси*. Я, працюючи вже у Львові, в театрі ім. М. Заньковецької, мав змогу приїхати на ювілейний обід. Якогось громадського збору з цієї нагоди не було — зібралися лише діти: Степан працював у сусідньому селі і приїхав із дружиною, дочка Надія та я. Подарунок мій оцінили належним чином, що мені було дуже приємно.

Після гастролей театру на Кубані приїжджаю додому у відпустку на село, але не для того, щоб вилежуватися на березі озера горілиць і засмагати, а допомогти батькам у господарстві, зокрема копати картоплю у кінці серпня та на початку вересня.

А ця робота приносила невелику втіху: рядки розорювали плугом, а сапками розгортали скибу землі й вишпортували бульбу. Особливо в перші дні від незвички боліло в попереку.

Але ж це вже я відійшов від теми.

За обідом запитую батька:

— Тату, а як радіо? Працює?

— Та працює, але ж...

— Що, але ж?

— Корова майже запустилась.

— Чого?..

— Та коли виганяю на пашу, беру з собою радіо. Корова пасеться, а я слухаю, ввімкнувши приймач. Послухаю, що в світі робиться, а потім перемикаю на музику та й слухаю собі. І моя корова, замість пастися, чуючи перший раз у своєму житті всілякі мелодії, задирає голову догори і теж слухає. Молока дуже поменшало. Отак те радіо.

За столом ми всі розсміялися.

У розповідях про батькові міркування з якогось приводу не можу оминати першого його візиту до Львова. Батько недовго гостював у мене, бо селянинові все бракує часу для роботи вдома. Здається, лише один день із ночівлею. І ось батько захотів від'їжджати поїздом о 13-й годині, а в мене з 11-ї до 14-ї — репетиція. Довелося мені просяти мого доброго приятеля, який працював у театрі нашому кравцем і був моїм приятелем з Рівненщини, щоб він відпровадив батька на залізничний вокзал і посадив на поїзд.

— Капітоне, може, виручиш мене?

— Добре, Славку.

Таким чином моє хвилювання було погамовано.

По закінченні репетиції заходжу в кравецький цех до Капітона Петрика.

— Відправив батька, Капітоне?

— Так, усе добре. Ми сіли на трамвай біля театру та й поїхали. По дорозі показав тюрму «Бригідки», розказав батькові трохи про її історію, кого там «оберігали» за Польщі та й тепер. Коли під'їхали до костелу Святої Єліжбети, я звернув батькову увагу на скривлений хрест на шпилі костелу: «Бачите того перехнябленого хреста? Один дурень хотів його зняти, але впав на асфальт і розбився». — «А чого ж він так високо вилазив?» — відповів батько.

Пишучи спогади про батька, відчуваю якусь невичерпність у цих спогадах. Бо як, наприклад, можна не розповісти про його математичні здібності?!

Після трагедії Ремя ми залишилися босі та голі. Батько влаштувався на залізницю в Рівному, я пішов у перший клас до школи в с. Козлин, а брат Степан, який навчався у нашій школі до знищення села в четвертому класі, за розпорядженням батька, до школи не ходив, бо треба було давати раду на господарці. Пішов тільки через

чотири роки, коли я навчався (власне, тільки почав) у п'ятому класі. У тих роках арифметична програма для школярів 5-6 класів була прескладною.

До математики я в класі мав чи не найбільшу здатність, а Степан теж мав цей нахил. І ось, бувало, ввечері сидимо при гасовій лампі за столом і ламаємо свої голови над розв'язанням задачі. Хоч убий — не виходить!

Прокидається батько в постелі і наказує нам:

— Гасіть лампу — не випалюйте гасу!

— Тату, та задача не розв'язується.

— Ану, котрийсь із вас, продиктуйте умову задачі.

Диктуємо.

— Добре. Гасіть світло і лягайте спати.

У суперечку не вступали. Лягли до сну.

Уранці батько розбудив нас на годину раніше від нашого графіку і промовив:

— Сідайте до столу, беріть ручки до рук.

І почав диктувати хід розв'язання задачі. Перше питання, друге, п'яте..., сьоме..., одинадцяте..., п'ятнадцяте..., сімнадцяте..., дев'ятнадцяте... Є!

Траплялося, що в класі, крім нас, задачі ніхто не розв'язав, навіть учитель. А батько ж сам учився у школі всього лише два тижні!..

Про батька переповідаю більше, ніж про матір, не тому, що я його любив, може, дужче — зовсім ні. Любив однаково, але ж почуте від батька залишило слід у моїй пам'яті набагато глибший, тому що батько завжди, щось розповідаючи, не повчав, а ніби розмірковував уголос, ніби говорив до нас, дітей: думайте й учіться на чужих помилках та на добрих прикладах. Часто повторював шевченківські рядки: «І чужому научайтесь, й свого не цурайтесь».

Портрет матері

Моя мати у дівочі літа була красунею. Чорноброва, з карою кошою нижче пояса. Часом хотіла нам, дітям, похвалитися своєю дівочою вродою і при батькові розповідала, що до неї одинадцяттеро хлопців засилали сватів, але ж вона давала їм відкоша. А були серед них і багаті.

— Ну, а чому ти не відмовила мені, дванадцятому?.. Я ж був бідний, землі півтори десятини.

— Бо дурна була. Послухала своєї матері. А вона все хвалила тебе за твій розум, бо ти, мовляв, грамотний.

— Ну, то твоя мати таки була мудра.

(У мові моїх односельців синонімом до слова «розумний», «мудрий» було слово «хитрий, вельми хитрий», цебто дуже розумний. Про батька мого чув я не раз: «Ти маєш хитрого батька, грамотного». Ці розмови за столом були свого роду жартами).

На матеріні слова я, пам'ятаю, відказував:

— Як добре, що ви побрались. А то нас не було б на світі.

Мати дуже переймалася доброю opinією своїх дітей, своєї сім'ї. Від природи була натурою гордою, хоч не чваньковитою. Іноді полюбляла надмірно довгу балачку на всілякі побутові теми, як і більшість людей, які або не читають, або читають мало. Але ж так склалося її життя. Мати все життя прожила в своєму селі, лише зрідка виїжджаючи на торги до Рівного чи Костополя. Розповідала з радістю не раз, як до неї коло прилавка стихійно виникала черга, щоб купити в цієї гарної господині сиру чи сметани, бо, крім зовнішньої чарівності, мати завжди дотримувалась беззаперечної чистоти.

Сама ж мати не вживала ні сметани, ні масла, а сир їла тільки нежирний. Яка причина такого меню і що її відкинуло від сметани та масла — не відомо.

Ще одна дивна риса була притаманна в харчуванні моєї матері: вона категорично не могла їсти жодних куплених у склепі чи на базарі ковбас!.. По війні ходили чутки (ймовірні і неймовірні!) про те, що десь було виявлено ковбасу з домішкою м'яса чи то з котятини, чи то з собачатини.

Приїхала одного разу мати до мене в гості — до Харкова, коли я працював у театрі ім. Т. Шевченка. Перед тим удома закололи кабана, і мати привезла ковбаси, шинки, кров'янки, сальцисона, мого улюбленого сальця, стушеного в печі, і сирого. Про ці смаколики вже скоро довідалися мої колеги-письменники.

Однак мені дуже хотілося завести матір до ресторану «Люкс», почастувати рибною солянкою. Мати відмовлялася, але ж я її все-таки вмовив. Вона вперше зайшла до ресторану і, сівши до столу, почала розглядати все навкруги. Коментарів не озвучувала. Підійшов кельнер, і я замовив дві рибні солянки. Людей у ресторані було дуже мало. Ми собі за столом розмовляли про село, про батька, брата, сестру. Щось про враження від міста Харкова я випитував тоді в матері. Якогось захоплення від побаченого не висловлювала.

Кельнер (на диво, досить швидко!) приніс солянку, поставив перед нами, чемно вклонився і відійшов. Я першим приступив до їжі, взявши мельхіорову ложку. Почав їсти. А мати сидить і дивиться то на мене, то на тарілку.

— Мамо, та беріть ложку і хоч спробуйте. Ця солянка дуже смачна страва. У Ремлі сказали б — панська. Ну, мамо, я вас дуже прошу!..

Мати знехотя взяла ложку, потримала в руці, а тоді дуже делікатно зверху зачерпнула солянки на кінчик ложки і, ще раз зиркнувши на мене, приставила до уст, ніби спробувала кінчиком язика. А я пильно й уважно спостерігав. Мати поклала ложку і проказала:

— Воно мені недобре.

Більше я вже не наполягав, аби мати з'їла цю панську їжу. З'їв і сам другу порцію, зовсім не силуючи себе, бо це тоді була для мене улюблена страва. До цього ресторану, який знаходився поруч із театром, я час від часу заходив на обід заради солянки.

Відтак, я подумав, а що, якби матір повести на балет «Лебедине озеро»?! Як вона сприйме це дійство, для неї зовсім невідоме?! До слова, театр ім. Т. Шевченка тоді був на ремонті.

— Мамо, сьогодні в театрі опери та балету йде вистава, яка називається «Лебедине озеро», у якій дуже гарно танцюють. Давайте підемо! Подивитесь. Ви ще такого ніколи не бачили!

— Ну, як ти кажеш, що то цікаво, — добре, можна й піти.

Отже, завів я матір, посадив на місце, а сам побіг ще до театру на репетицію. Попросивши в матері вибачення, бо робота є роботою, нічого не вдієш:

— Я, мамо, за вами прийду. Не хвилюйтесь. Через годину-півтори я буду біля вас.

— Ну, добре. Йди, синочку. Я буду ждять.

По закінченні репетиції я прийшов до матері, вона радо зітхнула, побачивши мене. Ми повернулись у мій гуртожиток, і я приготував вечерю з матиногого привозу. Посідали вечеряти, і я навіть налив собі чарку самогонки ремельського розливу.

Та мене дуже цікавило, як же мати оцінила побачене дійство на сцені?! Перекусивши, запитую:

— Ну, як вам, мамо, побачена вистава? Сподобалась?

— Ет... Бігають одне за одним з голими ногами. Ні стида ні сорому. Не догодив матері й на цей раз!..

Минув тільки день її перебування у Харкові, а мати вже рвалася додому:

— Я у місті не маю чим дихати. Та й робота жде коло хати. Купи *білет* на завтра. Тут мені геть недобре.

Мусив підкоритися і відпровадити матір на другий день додому, як вона того й бажала.

За чаєм із батьком

Десь через рік навістив мене в Харкові й батько, теж привізши доброго «*сидора*», як кажуть на Полтавщині, а в Галичині — «*маєш в торбі, сядеш на горбі*». Хоч я, уже будучи актором і викладачем у театральному інституті, мав непоганий, як на ті часи, сукупний заробіток і не голодував, але ж усяка смакота, привезена з дому, будила мої шлункові спогади про дитинство і вчорашню юність селянського сина.

Коли ми з батьком посідали снідати, то я накинувся на привезені наїдки, ніби приїхав з голодного краю. У цьому вияві мого апетиту, очевидно, спрацювали щонайменше два моменти: по-перше, справжня повноцінна страва, яка й без підхвалення таки добра, а по-друге — пам'ять про те, що тебе супроводжує у житті материнська щирість. Рідне село. Ти ж його пагінець і охоронець його імені!.. Ну, це вже я розфантазувався...

Поснідавши, запитав батька, чи заварити йому чаю.

— Та зроби.

Заварив я чай та й порозливав у чашечки. Батько підсипав собі ложечку цукру і проказав:

— Ти знаєш, у поїзді теж подавали чай. Такого доброго чаю, як у поїзді, я ніколи не пив.

— Та то вам, тату, здалося так. Була довга дорога, Ви притомилися від незвички довго перебувати в поїзді, то чай Вам був своєрідною розривкою. Крім того, Ви нікуди не поспішали, що теж додавало Вам насолоди та втіхи.

— Ні, я так не думаю, бо на правду чай був якийсь вельми добрий, незвичайний.

І ось років через десять після цієї чаєвої розмови довелося мені побувати в творчому відрядженні від Спілки письменників у Кривому Розі. Серед інших організацій міста, за графіком програми, було заплановано також і виступ у технікумі громадського харчування.

Молодіжна аудиторія завжди приємна, бо в такому середовищі ти відчуваєш майже щоразу підвищений градус емоцій.

Так ось, по закінченні творчої зустрічі, фактично літературного концерту, мене запросили на обід. Звичайно, від цього я не відмовлявся і з приємністю погодився. Обід дуже смакував, та й розмова за столом продовжувалась у руслі мого виступу. Керував усім директор технікуму і, як виявилось, він був моїм країнином із Рівненщини.

Після застілля директор запитав:

— Чай? Каву? Що бажаєте?

— Напевно, чай.

Коли було подано чай, я принагідно згадав батькову оцінку поїздового чаю.

— Таке сприйняття вашим батьком того чаю зовсім не було випадковим. Річ у тім, що чай, засипаний до чайника і залитий водою, яка щойно закипіла в титані під шаром вугілля, з рухом поїзда технологічно щонайкраще виділяє теїн. Ваш батько не помилився, а таки мав рацію.

Що можу додати до цього?.. І на цей раз мій батько не помилився.

А батькове перебування у Харкові теж, як і материне, було коротковалим. Але я також відважився повести батька на «Лебедине озеро». І якраз на цей день ця вистава була в репертуарі Театру опери і балету. Батько безвідмовно погодився. А потім, вже за вечерею, я поцікавився:

— Тату, як Вам сьогоднішній спектакль?

Батько відповів:

— Цікаво... *Понаравився.*

До аналізу вистави я не вдавався, але ж батькова оцінка побаченого мене приємно здивувала й потішила.

Подав я батькові чаю, знаючи наперед, що не зможу дорівнятися у приготуванні чаю у вагоні. Батько взяв цукру, а я — меду, привезеного батьком із його пасіки. Тоді пригадалося мені (а це пригадується не раз!), як підлітком допомагав я батькові, який порався біля вуликів, розкурювати димар на пасіці або переносити рамки з медом, і як одного разу впекла мене бджола в брову, і я голосно заплакав.

— Чого плачеш? — запитав батько.

— Бджола вкусила!..

— Ти ж більший від неї — укуси її.

Не заспокоював, не жалів, а як завжди — порадив.

До слова про пасіку. Одного разу я почув від батька як пасічника таку цікаву й корисну думку щодо догляду за бджолами:

— Ось, бачиш, як я мушу поводитись із бджолами. Коли до якогось вулика багато меду наносили бджоли, то я залишаю їм на зиму стільки меду, скільки їм потрібно, щоб забезпечити їх на всю зиму кормом, та й на весну, аби їхня сім'я перезимувала здоровою і навесні була працездатною. А ось в іншому вулику з якихось причин — великий недобір, то я мушу додати цій бджолиній сім'ї меду з іншого вулика, щоб вона вижила, а вже надлишок забираю для себе. От якби ж то до селянина советська власть ставилась так у колгоспі, як я до бджіл?!. А то перший хліб — державі, а потім — і другий, і третій...

Між іншим, ця наша розмова з батьком відбувалася у 1950 році, коли совети безжалісно заганяли всіх до колгоспу...

Принагідно хочу зауважити ще й таке — батько при нас удома ніколи не матюкався. І лиш один раз у неділю, коли ми купалися в озері, чиясь корова зайшла в наш город і потолочила грядки, завдавши тим самим великої шкоди, батько вигукнув матюкливе слово спересердя. Але ж він, напевно, не бачив, що я купався з хлопцями, бо якби бачив, то не знаю, чи дозволив би собі сквернослов'я, окрім вигуку: «А щоб ти здохла!»...

Почуте в дитинстві від батька

Мій батько часто любив розповідати про свої дитячі пригоди:

«Штанята спортились»

«Мені було років, напевно, п'ять. У спекотний недільний день побіг я з іншими хлопцями до озера. Ми тоді купалися голими — про труси ми на селі нічого й не знали. Я шубовснув у воду, трошки намагався поплавати, але ж у мене нічого не виходило, бо ще тоді плавав, як у нас кажуть, «по-сокирськи», цебто як сокира, яка йде на дно. За нами пильнували дорослі, й коли хтось із дітей заходив далі від берега, де вже починалася глибина, негайно завертали назад такого плавця. Звичайно засмагати, лежачи на сонці, тоді навіть у думках не було. Отже, як слід похлюпавшись в озері, ми почали вдягатися. Але ж біда!.. Не можу одягнути штанів! Одна холоша якось так вивернулася, що не можу дати собі ради. Одягаю сорочину, закидаю за плече штани й так біжу додому. Прибігаю, батьки в дворі якраз поралися:

- Чого ти штанів не одягнув? Тобі не соромно, безштаньку?
- Соромно, і я біг бігом... У мене штани спортились.
- Як спортились? — розсміявся батько. — Ану, дай їх мені.
- Натє... Дивіться...

Батько взяв мої штанята, вивернув холошу і повернув їх мені.

І я крізь сльози сорому розсміявся на radoщах. А штани мені вже більше ніколи не псувались».

Винагорода для посівальника!..

«Це було вранці на Старий-Новий рік, цебто на Василя. Батьки й старший брат Федось пішли до церкви, залишивши мене вдома самого. Я заліз на піч, на якій було розсипано просо, та й вигріваюся на черені в просі. Так мені добре. Благодать!.. Я аж задрімав. Коли заходить до хати сусідський хлопець, мій одноліток (дверей тоді в нас не замикали, й люди заходили до хати без стуку). І він почав засівати, промовляючи:

— Сію, сію, посіваю, з Новим роком вас вітаю. Вам бажаю щастя й долі, добра в хаті і на полі, вашим родичам — батькам, сестрам і братам, і з дідом Якимом, і з бабою Явдохою, і з горілкою неплохою!

Повінишувавши, стоїть і чекає винагороди.

Він побачив мене на печі й сподівався, очевидно, від мене щось одержати, бо батьки, йдучи до церкви, знали, що можуть прийти посівальники, то й, може, якісь копійки і залишили дитині. Стоїть і переминається з ноги на ногу.

— Ну, Охрімку, якщо тобі шкода стало, то позбирай те зерно, що ти засіяв, — кажу йому, сидячи на печі.

Тоді він спересердя вийшов, грюкнувши дверима, розгніваний на мою нечемність і невдячність».

* * *

Крім того, мій батько володів неабияким політичним гумором...

Слоббда!

«1918 рік. Дядьки посідали на колодках серед села і обговорюють Універсал УНР.

Один серед них аж підскакує на radoщах, голосно вигукуючи:

— Слоббда!!! (До слова, у моєму селі казали «слоббда», а не «свобода».)

Чоловік, який довго мовчав, запитав:

— А що для тебе значить слобода? Як ти її розумієш?
 — Що ти таке дурне питаєш? Ну... слобода...
 — То я тобі скажу, Охріме, що значить для тебе слобода — безкарно ліс рубать і гнать самогонку!»

Швіня

«У нашому селі приблизно в 1922-1923 роках поселилася польська родина. Мені тоді було десь років вісімнадцять. Йду я біля тієї хати, де поселилися поляки. Аж вибігає на вулицю хлопчик п'яти-шести років і кричить навздогін за мною:

— Швіня! Швіня! Швіня!

Дитина чула це вдома від своїх батьків, як вони казали на українців, й озвучила домашню розмову на вулиці».

Бранка

«Коли мене покликали на службу до польського війська, то на мельдунку (тобто в призовному пункті) капрал запитав моє прізвище, ім'я та по батькові.

— Народовосць?

— Українець, — відповів.

— Цо то за народовосць?

А капітан:

— Нє вєш? Врона висрала.

А третій сказав:

— Шефченкофци.

І після такої розмови українець мав класти голову в разі потреби за Ойчизну Польську!..»

Кого шукали

«Коли Західну Україну в 1939 р. було «возз'єднано», мене обрали сільським головою. Якось до села підводою завітало двоє енкаведистів і, як належиться представникам районної влади, зайшли до сільської ради на розмову з головою.

Після формального привітання, вони без запрошення посідали коло столу і запитали:

— Максимчук, а хто здесь у вас в селе украинцы?

— У нашому селі живуть тільки українці і ніяких інших національностей немає — ні поляків, ні євреїв.

— Да не в этом дело. Речь идет об этих щирых, которые при Польше выписывали и читали украинские газеты и журналы».

Державна позика

«Приїжджає із району до нашого села представник зі збору позики. Як голова сільради мав бути присутнім при цій акції. У нашому селі було 104 двори, тому коли підпису в селі було завершено, поїхали на хутір Сидорівку, що належав до Ремельської сільради.

На цьому хуторі жив Іван, якого прозвали “Американець”. Це прізвисько він отримав із тієї причини, що двічі був в Америці на заробітках. На зароблені гроші він придбав землю на хуторі, розвів вільховий лісок, може, завбільшки з гектар, пасіку та проживав собі з дружиною і дочкою, працюючи в поті чола.

Отже, не минули й Іванового обійстя з позикою. Представник району назвав суму, на яку слід підписатися. Іван як поважний господар не відмовляється від запропонованої суми і ставить свій підпис у відомості на позика.

Після завершення кампанії агент поїхав у район, але на другий день з’являється знову у сільраді та каже:

— Ти знаєш, Максимчук, що цей Іван Американець підписався на малу суму. Його позика має бути в кілька разів більшою.

— Не знаю... Ви запропонували йому стільки, то він і підписався.

— Ні, так не має бути. Поїхали до нього на хутір!

Приїхали, зайшли на подвір’я. Іван вийшов, привітався, а з-за плоту ще декілька сусідів заглядалися на районного гостя.

— Ми приїхали, щоб ви підписалися ще раз на позика, але вже на більшу суму. Ця сума для такого господаря смішна.

І він назвав таку суму, що Іван оторопів!

— А скажіть мені, пане начальнику, з якої речі я повинен підписуватися на суму, яку ви мені виставляєте, а не яку я вважаю за можливе, виходячи зі своїх господарських розрахунків? Це ж позика, справа добровільна. Та й взагалі, що ви за така держава?! Ви погляньте на своє військо, як його вдягнуто, озброєно, і воно, напевно, напівголомне. Та ви відкрийте кордони, подивіться, як люди у світі живуть!

Цього вже було достатньо. На другий день приїхала підвода з двома озброєними енкаведистами. Американця ув’язнили та повезли до району.

За антирадянську агітацію прокурор — жінка, ряба від віспи, — попросила суд дати йому десять років ув’язнення, зокрема додавши:

— Вот ты говоришь, что красноармейцы плохо питаются. Да знаешь ли ты, что красноармеец каждый день лучше кушает, чем ты на Пасху?!

Я був свідком цього фарсу на тому суді. Підсудного посадили на десять років!

Через декілька тижнів родина отримала лист із Біломорканалу. В листі було прохання вислати посилку. Звичайно ж, негайно вислали, поклавши сала, ковбаси, залитої смальцем, та ще чогось доброго. Але надійшов другий лист, у якому було прохання надалі висилати тільки сухарі, бо з попередньої посилки він нічим не поживився. Посилали кілька разів посилки з сухарями, але жодної відповіді вже не отримували».

Батькові сни

Мій батько часто ділився з нами тим, що йому снилося...

Сон чисто побутовий

«На селі завжди було сутужно зі взуттям. Бувало так, що одні чоботи взимку на двох або навіть трьох дітей, і коли одне виходило, взувши чоботи, на сніг, то інші сиділи в хаті, чекаючи своєї черги. І от мені батько купив чобітки! Ой, який же був я радий! Матиму змогу, мов парубок, іти на гульки з дітьми й почванитися серед них. Виходив раз чи два чваньковито. Й от сниться мені сон: ніби я вийшов на двір рубати дрова в цих чоботях, але чогось, як то уві сні буває, вони стали опорками, цебто взуттям з обрізаними халявами. Поснідавши, вийшов я на двір, беру сокиру, яка стирчала увігнутою у колоду, й намагаюся нарубати дров. І — о Боже! — черкаю сокирою халяву й розтинаю її! Добре, що ноги не зачепив. Отак мої чоботята стали опорками наяву».

Сон про загублені ключі

«На ніч ми виводили на луг коней, щоб вони до ранку вони вже змогли б напастися зрошеною травою і були б готові йти до воза чи до плуга. Але ж, виводячи коней на ніч, не забували навісити їм на ноги залізні пуга, аби злодій, борони Боже, захотівши вкрасти коня, не зміг цього зробити. Адже залізні пуга на ногах, тому кінь не побіжить. А ключ від пуга є тільки у власника цього коня.

Отож вивів я коней на луг за Бродок, спугав їх та й пішов додому, перебрівши воду. Готуючись до сну, спохватився — ключів від залізних пуг немає!.. От тобі й на!.. Що ж я завтра робитиму?! Як розпугаю коней?! Та все ж, стомлений денною роботою, заснув. Уві сні мені з'явилася підказка: твої ключі в Бродку, як виходити з води на луг, при березі, де кущик лози росте. Ну, що ж, піду пошукаю, — міркую

собі, прокинувшись. У Бродку, закотивши штани, заходжу в воду. Перевривши, досягаю того корча й починаю переступати з ноги на ногу і... є ключі під ногою! Отак сон у роки мого парубоцтва позбавив мене клопотів у розпугуванні коней».

Сон про рябого собаку

«У 1944 році я влаштувався столяром на роботу в Рівному при залізничному вокзалі. В обідню перерву вийшов на базар, маючи з собою півлітра самогону з наміром його продати й на виторг щось купити. Нужда була чорна. Коло базару, бачу, стоїть танк, і танкісти їдять хліб із ковбасою. Підходжу та й кажу:

— Хлопці, до такої закуски треба ще й чарку горілки випити!

— А ты имеешь, папаша?

— Є півлітра самогону, — та й дістаю пляшку з кишені.

— Наш командир пошел в магазин за водкой. Сейчас должен вернуться. Если он не купит, возьмем у тебя. Походи несколько минут по базару.

— Та добре.

Хвилин десять походив я, розглядаючи прилавки та ятки, але ж грошей не маю, то й купити щось не мав змоги. Вертаюся до танкістів, підходжу, а один із них:

— Папаша, иди сюда!

Підходжу.

— Командир, вот он, тот человек, о котором мы говорили. Давай, папаша, свою поллитровку.

Я витягаю пляшку й подаю, але ж лейтенант каже:

— Нет, пусть он сначала при нас попробует.

Боявся отрути, війна ж.

— Та добре, — кажу.

Розкорковую й приставляю пляшку до рота. У цій хвилині позаду хтось хвать мене за руку! Озираюсь — старишина міліціонер, лице рябе з віспи. «Викручусь», — промайнула мені думка. (А тієї ночі приснився мені рябий собака, який ухопив мене за ногу, але ж я від нього відбився!..).

Танкісти обурились такою поведінкою міліціонера, й командир до мене промовив:

— Да пошли ты его, папаша, к такой матери! Ему бесплатно выпить захотелось!

І він вириває пляшку з руки міліціонера. Й, заплативши ціну, як за пляшку казьонки, подякував мені, а я йому — ще більше. Рябий пес пішов геть».

Глобальний сон

«Приснилося мені за три дні до початку війни (Другої світової), ніби в небі над нашим селом летять назустріч один одному два кораблі, чорний і червоний. Відбувся зудар, і після зудару вони полетіли на схід...»

Віщий сон напередодні трагедії Ремля 17 березня 1945 року

«За кілька днів до трагедії нашого села Ремель сниться мені сон, ніби я вийшов уночі з хати у двір. Дивлюся на небо і бачу довкола села якісь хрести, ніби римські десятки («Х»). Оточили село потрійним колом на небі ці знаки. Розглядаю, розвертаю зір на північний захід і бачу, як над Корнієвою хатою ніби розверзлося небо й з-за хмар починає опускатися жінка, покрита великою хусткою, наче омофором, і зникає над цією хатою.

“Це, певно, Божа Мати”, — подумав я собі.

Після цього сну проходить три дні. Вночі до нас зайшло двоє хлопців і повідомили нам, що село оточили німці:

— Мабуть, будуть молодь брати в Німеччину на роботу, — так подумали тоді собі.

Хлопці посиділи в хаті до ранку і пішли. Вранці ми вирядили до школи старшого сина Степана, а він ходив уже до четвертого класу.

Однак він дуже скоро повернувся, бо його однокласники, Петьо й Кольо, мовляв, теж не пішли.

Я вийшов за хату, треба було в льоху набрати картоплі, коли бачу: від Корнієвої хати через городи біжить моя хрещениця Уляна. Прибігає окривавлена (куля їй через рот вийшла щокою) та й проказує:

— Наших усіх побили, дайте мені хустку.

Мати дала квартиру з водою:

— Умийся, Уляно. Змий з лиця кров.

Мати накинула на неї хустку, й вона від нас пішла. Вона, як не дивно, залишилася живою*.

Відчувши смертельну загрозу, кажу жінці з дітьми тепліше одягнутися та йти в льох. Теща дала нам кілька буханців хліба й кожух, а сама пішла до сусідів. Там, під сусідською хатою, її розстріляли...

Я тим часом виліз на горище й почув кроки до нашої хати. Потормосили двері, але ж їх зачинено й замкнено на засув. Удар прикладом у вікно, потім другий — посипалось скло.

Заглянули до хліва, де були коні й корова, й пішли далі. У цій каральній групі були також шуцмани. Один сказав:

* Уляна Трофимчук померла 23 серпня 2018 року в Ремлі.

— Тут — коні, а тут — корова.

Навідали вони нас для розправи приблизно за хвилин десять чи п'ятнадцять після того, як Уляна від нас пішла».

Тому й сон про жінку в хустці чи омофорі над Корнієвою хатою виявився в повному розумінні Пророчим.

Уляна стала для нас Богоматір'ю. Врятувала нашу сім'ю від смерти.

А щодо хрестів у небі, то вони могли також символічно означати й свастику або надмогильні хрести, які невдовзі повиростали над убієнними ремельцями.

«Голос духа чути скрізь»

1955 рік. Привіз документи до вступу у Харківський театральний інститут на вул. Сумській, 34, здається, у неділю, бо в приміщенні нікого, крім вахтерки (як згодом мені стало відомим її ім'я) — тьоті Марусі, не було видно. Я з нею розбалакався, розпитуючи про цей інститут, якого я зовсім не знав. Про те, хто сюди вступає, як відбуваються вступні екзамени та кого інститут випускає. І раптом чую в кінці коридору голос:

— *Ти можеш потише розговаривать?*

Я, відверто кажучи, не зрозумів, що цей вигук означає.

Адже я розмовляв, як мені здавалося, спокійно, тому продовжив розмову далі, трохи притишивши голос. Через кілька хвилин потому з'явився хлопець у трусах, як мені здалося, наче з-під сходів виринув, та й на всю горлянку зарепетував:

— *Да ты можеш потише? Или ты глухой, не слышишь?*

Я стенов плечима, прийнявши його за ненормального.

І тільки згодом я оцінив і зрозумів його обурення, властиво, причину обурення.

Я народився і виростав на селі, де зазвичай люди говорять голосно, щоб можна було почути одне одного через подвір'я, через город, через дорогу. А коли я став уже студентом цього вишу, зійшовши з поїзда, сів до переповненого автобуса, щоб з Рівного доїхати до свого села Ремель, то почув з кінця автобуса:

— *Славик! Здоров! То ти в нас будеш артистом? Поздоровляю!*

Це так бурхливо вітала мене моя однокласниця з с. Кустин Оля Новицька, з якою ми закінчували в райцентрі (Олександрії) 8–10 клас.

Я не знав, де себе діти. Мені зовсім не хотілося, щоб весь автобус знав, хто з ними буде їхати. Отакої! І тоді я оцінив свою манеру голосно розмовляти й ту реакцію, яку я почув у Харківському театральному інституті від студента Жори Ярликова, що ночував у спортзалі на матраці, бо гуртожиток був на ремонті.

Коли я приїхав додому взимку 1956 р. на свої перші канікули, то сталося так, що далекі наші родичі за 25 км від нашого села видавали заміж свою дочку, тому мене батьки делегували від нашої сім'ї на весілля, яке особливо мені запам'яталося тим, що мені в чарку налили самогонки, яку в народі називали «дротянкою». Її гонили з малясу, і була вона дуже противною, а особливо своїми наслідками після випитої дози — шалено боліла голова! Я ночував в інших родичів. Такот. Через якийсь час у Рівному на базарі мій батько зустрічає цього родича, де я заночував, і той сказав батькові таке:

— Ти знаєш, Василю, твій Славик ночував у нас після весілля. Але ж голос! Як говорить, то аж стіни ворушаться.

Згодом я мав дуже великі проблеми з голосом. Навіть у кінці третього курсу інституту схопив хронічний фаринголарингіт, але, слава Богу, викарабкався, і коли пишу ці спогади, то згадую, як часто мене запитували й досі питають: звідки в мене такий голос? А я відповідаю завжди так:

— У дитинстві я був лінивим, і коли пас корову, а вона заходила в шкоду, то, щоб не бігти її завертати, голосно кричав: «Ти куди пішла? Ану, завертайся! А щоб ти здохла...»

Корова часто на таке побажання реагувала й поверталася. Ось що значить голос Максимчука: очевидно, здихати не хотіла.

Коли по закінченні інституту я працював у Харківському театрі ім. Т. Шевченка (колишній «Березіль»), я потрапив у письменницьке товариство, в якому не раз міг почути:

— Хочете, я прочитаю вам вірш голосом Максимчука?

Звичайно, потім наступав момент імітації і добродушний регіт.

Є такий анекдот.

Дружина актора-співака розсердилася на чоловіка і вигукує:

— *Господи! Який же ти дурень!*

У відповідь чує:

— *А голос?!*

Коли чую похвалу за свій голос, то жартома цитую рядок з Івана Франка: «Голос духа чути скрізь...»

Тетяна ЧЕРЕП-ПЕРОГАНИЧ

ПРОБАЧ МЕНІ, МАМО

Ма-мо, мам, привіт! Я — твоя дівчинка, яку ти носила в собі дев'ять місяців. Я — твоя донечка. Я — твоя кровиночка. Я — твоя...

Мамо, мам! Дмитрик із восьмого класу мене образив. Він сказав, що я — барбі. І що в мене ніколи не виростуть великі груди, як у Марини. Хоча вона ж від мене всього на рік старша. Я хочу великі груди. Я хочу подобатися Дмитрику.

Мамо, мам! Мені набрид цей Дмитро. Закінчу школу і поїду із села якнайдалі. Щоб не бачити цього пришелепкуватого залицяльника. Як взагалі я могла колись у нього закохатися, ревнувати до Марини?.. Каже, що його батько побудує для нас хату і подарує один із сільських магазинчиків, де я зможу торгувати домашньою ковбасою. Скажи, що я варта кращого. Правда ж, варта?

Ма-мо, мам... Ну якщо я не телефоную, значить, не маю часу. Ой, знову ці сльози. Ага, Марина живе з Дмитром і народила двох діток. Прекрасно. У мене діток не буде: я — чайлдфрі. Це мій свідомий вибір. У тебе є ще Максим, замовляй йому онуків.

Ма-мо, мам... Поговори зі мною, мені погано. Ні, не п'яна. Ну випила трішки. Я знову розлучаюся. Що значить «аби лишилася з Дмитром»?.. Одне й те саме щоразу. Ти бачила мою столичну квартиру, мою машину, мої нові груди, мої нові великі груди, до яких ніколи не торкнуться загубілі від щоденної праці Дмитрові руки?.. Та

перестань ти ревіти. Я — вже доросла і самостійна жінка. Я взагалі лишаю цю країну, і це нікчемне життя, і тебе лишаю. Так, і тебе лишаю... Мама мають давати своїм дітям не лише життя, а й свободу.

Ма-мо, мам! Ти чому не береш слухавку? Не можеш швидко піднятися, щоб узяти телефон? Що значить «не можеш»? Прооперували? Гроші потрібні? Максим оплатив операцію? А він що, розбагатів? Дмитро дав у борг. Ти диви, який Дмитро, благодійник. Значить, у когось Максим міг попросити про допомогу, а в сестри — ні. Не додзвонився? Ну й сімейка!.. Нема слів. Чого дзвоню? Хотіла розповісти, що в мене все добре. Я рада, що Максимова дружина вагітна. Ні, я не народжуватиму. Пусті балачки. Надішли мені номер картки, куди переказати гроші. І негайно віддайте борг Дмитрові.

Ма-мо, мам! Ти мені майже не телефонуєш. Відчуваю себе нікому не потрібною. Ні. Я ще не можу повернутися додому. В мене контракт. Що за дурні запитання?.. Я тобі постійно п'яна. Ну, так, я часто буваю п'яна. Бо мені самотно. Мені самотньо. А хто це так сміється біля тебе? Мої племінники? Максимова донька схожа на мене... Колись приїду побачу. Коли вони підростуть. Я не люблю маленьких дітей...

Ма-мо, мам! Ти мені ніколи не говорила, що старість — паршива штука. Я старію, мам. Старію на самоті. В чужій країні. В мене є все і немає нічого. Так, я твоя непутяща дочка. Вибачення? За те, що твоя старість проходить без мене. Колись, можливо, колись попрошу. Але точно не сьогодні. Знаєш, перший раз я не почула від тебе ні слова про Дмитра. Аж дивно. Загинув? Загинув на війні... Інколи здається, що він був моїм першим і єдиним коханням. Потім мене лишали всі так, як колись я лишила його. Знаєш, я й до тебе приїздити не хотіла, бо мені здавалося, що я неодмінно його зустріну і неодмінно мені потім буде погано. А я не хотіла, щоб мені було погано. Колись я попрошу в тебе, мамо, вибачення. Колись попрошу...

Ма-мо, мам! Ма-мо, мам! Матусю, я хочу, хочу вибачитися. Хочу зізнатися, що я не змогла дати лад своїй свободі. Що, мабуть, я вернуся-таки додому, аби добути з тобою те, що відміряно тобі, чи мені, чи нам обом. Чому ти мовчиш, мам? Максим? Максимо, навіщо ти взяв слухавку? Дай мені почути маму. Немає мами? Що ти верзеш? Я розмовляла з нею пів року тому. Вона говорила зі мною бадьорим голосом. Вона говорила, що не тримає на мене зла і любить мене, свою кровиночку, свою донечку. Померла тоді, незабаром після нашої розмови? Сумувала? Хвилювалася? Чому ти мені не подзвонив? Я не брала слухавки. Не зміг додзвонитися. Розумієш, мене закрили

в одну тупу лікарню. Де лікують від алкоголізму. І відібрали телефон. Ти сердитий на мене? З якого дива ти сердитий на мене? У тебе є дружина, родина... У тебе є все. А у мене... У мене більше немає мами. Немає мами...

Ма-мо, мам! Ма-мо, мам, привіт! Я твоя дівчинка, яку ти носила в собі дев'ять місяців. Я — твоя донечка. Я — твоя кровиночка. Я — твоя... Пробач мені, мамо!

ЧОЛОВІК НАВПРОТИ

Ми сиділи у вагоні метро не поруч — навпроти, але думали про одне й те саме. Принаймні так мені тоді здалося. Про що? Про те, що в житті не завжди світить сонце. День хоч і змінюється ніччю, але настає знову. Наші погляди перетиналися, зустрічалися... Дивні відчуття, коли вперше дивишся на людину й розумієш, що хочеш бачити її поруч із собою щодня.

Коли заходила в метро, то вмилала від відчаю: мене не так давно зрадила людина, з якою планувала прожити все життя. Дні ніби закуталися в пелену смутку. Але тепер думала вже не про зрадника, а про те, що мені страшенно хочеться вийти саме з ось цим чоловіком у зеленій болоньєвій куртці на одній зупинці.

«Мала, ти з'їхала з глузду, опануй себе негайно», — зупиняв мене мій внутрішній голос. Я навіть витягнула з рюкзака затерту від часу улюблену книгу Теодора Драйзера. І навіть вдала, що зайнята читанням, але з кожною зупинкою знову переводила погляд на чоловіка навпроти. Чи не збирається виходити, бува? Бо мені ж неодмінно треба вийти з ним чи за ним... Чи навпаки — щоб він підскочив з місця і вибіг слідом за мною...

«Щастя приходить до того, хто вміє чекати», — натрапила на рядки з «Американської трагедії».

А скільки й чого чекати, коли весь час якийсь облом? Перше заміжжя невдале, збіглися й розбіглися, друге теж знищило вкотре всі очікування... Але ж існує кохання з першого погляду? Чому зараз не може пробігти іскра між мною й цим чоловіком, тобто, мабуть, вона вже пробігла, якщо він настільки засів у моїй голові, якщо він сам втупився в мене й ні праворуч, ні ліворуч поглядом...

Оголосили мою зупинку, я автоматично підхопилася й — о Господи! — незнайомиць теж! Значить, про іскру таки вгадала. Ми виходимо з ним на одній зупинці!

Повернулася до нього й побачила, як він з кишені поспіхом дістає мені візитівку. Взяла її і вийшла за іншими пасажирами з вагону. Двері зачинилися, люди розбіглися врзнобіч, і тільки тоді зрозуміла, що за мною ніхто не вийшов... Мабуть, поспішав, у нього важлива зустріч, тому й залишив номер телефону, щоб не загубитися. Треба за дві-три години зателефонувати, подумала я й тієї ж миті впилася в червоні по білому літери: «Психолог. Служба допомоги самотнім жінкам»...

ЖАБА

— Ой, Віруню, душить мене жаба, — зізнавалася напідпитку Віруня кумі.

— З якого дива?

— Та з такого, що зуміла ж твоя мала вискочить заміж за багатого. А мої дві пристаркуваті калоші сидять у мене на шії: тату дай, мамо дай...

— Та ну тебе, Віруню. Дурні жарти.

— А я не жартую. Кажу, що думаю. От чого воно так? Комусь все, а комусь нічого.

— Та що ж там все? Не таке вже й багатство, той магазин. Вони ж за роботою світу Божого не бачать. Твої он кожні вихідні додому їдуть. А моїй і подзвонити толком нема коли. Все то товар, то податкова, то ще що. Добре, хоч малеча її зі мною — душа радіє, що можу я доні чимось допомогти.

— А чого ж вони в тебе? Оце радість знайшла! Роботу кинула. Сидиш вся в памперсах. На няню не хочуть витратитися? Краще матір експлуатувати. Безкоштовна рабська сила. Такі вони тепер багаті.

— Ішла б ти краще додому й «жабу» свою забирала, — проводжала її до воріт Катерина. — Ото ж недарма кажуть, що зло завжди під боком. Я твоїх дочок під хрестом тримала, а ти мою зі світу рада зжити. Недобре це. Іди...

Віруня потелепала, щось про себе нашіптуючи, а в Катерини аж серце защеміло.

Ну це ж треба таке! І де вона сьогодні взялася? І так чогось зранку неспокій на душі...

Малеча спала. Двоє внуків, одне під одним. Оксанці б, справді, з дітьми бути, та зять все каже, що треба на ноги ставати. Нема коли бавитися. Час такий. Ой, не подобається Катерині ні зять, ні його «багатство». Але ж не вона його вибирала.

— Доню!..

Оксана взяла слухавку не відразу.

— Ти що плачеш? А ну кажи мені! Як чуло серце... Побив Іван?! За що?! Це ж треба — зраджує з донькою Віруні. Вона була тут годину тому... Так чого ж ти терпиш, сидиш там біля нього, а не біля дітей! Лишай все і приїзди негайно. Чи ж я для того тебе в муках родила, щоб по тобі кулак чоловічий гуляв...

Увечері доня була вдома. Вона, маленька, худенька, тулилася до своїх донечок, ховаючи синці під оком і на рuci. Не плакала. Чи, може, просто вже виплакала все.

— То це молодша дівка? Бач, а Віруня все тут переживала, що заміж не виходить. Скоро, мабуть, вийде. Рік цілий? І ти мовчала...

— Мамо! — захлипала Оксана.

— Мовчи! Твоє діло. Але той, хто зрадив раз, зрадить і вдруге. Думай. Я радити нічого не буду. Але кажу, як відчуваю...

Зять приїхав, не забарився. Не за Оксаною, не за донечками — за розлученням. Він завжди казав, що синів треба було народжувати, а не зайві спідниці в домі. На хлопців грошей завжди менше йде...

Незабаром на подвір'ї у Віруні гуляли весілля. Гуляли всім селом. Кого й не було на весіллі, так це хрещеної матері нареченої з донькою та онуками. Вони й самі б не пішли, та їх ніхто туди й не кликав...

А життя — кіньми рік за роком. Оксана довго не сумувала, бо не було особливо коли. На гроші, які їй віддала мати, продавши бабусину хату в сусідньому селі, розпочала власну справу.

— Мамо, а знаєш, зрештою за мої страждання в мене є хоч якась компенсація, — сказала матері.

— Ти про що, доню?

— Про досвід. Все ж таки працювати як віл я, саме живучи з Іваном, навчилася. Сьогодні підрахувала виручку з двох магазинів, і що ти думаєш?

— Що? Нічого не думаю. Я в цьому не тямлю.

— Я можу тепер сміливо відкрити ще один магазин. Я можу навіть нарешті за стільки років звозити тебе з донечками на море. Ви мене так весь цей час підтримували...

— Ну, що ж, на море так на море, — заусміхалася Катерина. А дівчатка, що гралися поруч, радісно заплескали в долоньки.

З відпочинку поверталися щасливі, засмагли.

— Доню, а хто то все тобі надзвонював вечорами, — запитала мати в Оксани.

— Та зустрівся мені один чоловік. Хороший, роботящий. Працює в районі на держслужбі. Заміж кличе. Вдівець. Але боюся я...

— Не бійся. Ти вже навчена — не тільки до серця, а й до розуму власного прислуховуєшся. Самій не мед. Повір мені.

...Під своїм двором на лавці побачили сплячу Віруню. Чула Катерина, що кума без горілки вже й дня не може. Але після всього, що тоді сталося, хоч і на одній вулиці живуть, зустрічей уникали та майже не бачилися.

Віруня, почувши скрип хвіртки, підхопилася і зайшла слідом за господарями до двору.

— Тобі щось треба, — спинилася Катерина, — чи знову «жаба»?

— Яка жаба? — Віруня ледве ворочала язиком.

— Та ніяка, — махнула рукою. — Чого п'яна? Свято яке?

— Іван дочку забив. Лежить у лікарні, в реанімації. Вмирає... Оксану він теж бив?

— Яка вже різниця, бив чи не бив він Оксану...

— Грошей не дає на її лікування. Каже, що не для того він їх заробляв, щоб бездітну тварину до життя повертати. А коли їй народжувати — робота, робота, робота...Здоров'я на дітей треба. В неї його як і не було...

— А міліція?

— Так там же в Івана всі свої... Я тут подумала, може, Оксана твоя pomoже, позичить гроші... Більше нема в кого попросити, — заплакала Віруня.

Оксана, що весь час стояла поруч, підійшла ближче, взяла за брудну, схудлу руку п'яну згорьовану жінку й спробувала вивести її на вулицю, подалі від дітей.

— Зараз переодягнуся і з'їжджу в лікарню. А ви йдіть проспійтеся, тітко. Горілка — горю не порятунок. Сходіть краще зранку до церкви. Помоліться. За дітей своїх, за себе, та й за мене, коли зможете, теж...

ВЕРБОВІ КОТИКИ

Весна прийде. Вона не може не прийти. Ще день-два, і на календарі — перше березня. До когось постукає ця благодатна пора в серце букетиком підсніжників, до когось співом дзвінким березневим пташиним, а до мене — спогадами. Спогадами про тебе й... котики. Вербові...

Коли нам було по п'ятнадцять, ми не мали гаджетів і навіть домашніх телефонів. Я прокидалася зранку, йшла до школи, де дорогою кожного дня зустрічав мене ти. Минали кладку через стрімкий потічок, який не замерзав і за великих морозів, і сідали на звалений колись негодою дуб. Не для того, щоб прогуляти перший урок, а для того, щоб просто набутися вдвох.

— Зима не відступає. Бр-р, як холодно! — говорила, а ти пробував у відповідь зігріти мої руки в своїх, таких же задубілих руках.

І я готова була тієї миті замерзнути на бурульку вся, тільки щоб ти довго-довго дмухав у мої долоньки й схвильовано, ніби соромлячись, дивився закохано в очі.

— А хочеш, я зараз візьму і подарую тобі весну? — запитав.

— Хочу! Але де ж її візьмеш?

Відповіді не було. Натомість ти зірвався з місця й пірнув у кучугуру снігу навпроти.

— Куди? — крикнула.

— За весною.

Через кілька хвилин уже сидів на верхівці вербички, яка росла над потічком. А ще через кілька хвилин я сама долала снігові намети, аби допомогти тобі вибратися з потічка, в який ти несподівано плюхнувся з дерева просто в мене на очах.

Весь мокрий протягував мені букетик.

— Ось... Це тобі! Ну, повесніло? — запитував, зуб на зуб не попадаючи. Та тієї миті я вже думала не про весну, а про те, чого ця пригода нам обом вартуватиме...

Потім ти біг першим додому, а я несла позаду два портфелі й дарунок. Лишити котики, які після води точно ж так, як і ми, вмиць взялися кригою, на березі не змогла.

Отримали тоді «на горіхи» і вдома, що не дійшли до школи, і в школі, що лишилися вдома. Але це було не так вже й важливо. Головне, що дивним чином ні ти, ні я, хоч теж тоді трохи змокла, витягуючи тебе, й намерзлася, не захворіли.

А котики поставила у вазу з водою, і незабаром букет зазеленів ніжними молодими листочками. Вони з'явилися саме в той час, коли у вікно заглянуло справжнє весняне сонечко, яке розтопило відразу всі сніги. Почекали б ми ще кілька тижнів, і вже без заметів та морозів спокійно могли вдвох наламати вербових гілочок. Та тоді навряд чи був би мені дорогим букет, про який згадую й досі. Адже ти був першим, хто подарував мені весну...

КОТОВЕ ЩАСТЯ

Кіт з'їв мишу. Навіть трохи не доїв, залишивши на потім. Бо чи випаде до ранку ще чогось поживного... Сидів ситий, але не надто від того щасливий. Нічого його не тішило в ці хвилини: ні те, як святково падає додолу сніг, ні те, як мило щойно запалала ялинка у вікні навпроти.

«І чого воно так? — думав кіт. — Аби врятуватися від голоду, я мусив позбавити життя маленьку сіромаху. Але ж цього вечора навіть понюхати святкової їжі мені ніхто не дав».

О, як же давно він не пробував на смак домашньої ковбаски чи свіжої сметанки...

Було холодно, власна шубка не гріла. «От тобі й маєш — ніби й врятувався хоч ненадовго від голоду, так помру тепер від морозу».

Пів року тому він втратив свою годувальницю й за вироком долі став звичайним волоцюгою. Краще б уже помер тоді разом із нею... Заплющив очі з думкою заснути й не проснутися, як через якусь мить з лівого боку відчув неймовірне тепло.

— Няв, няв, — почув над самим вухом такі приємно-солодкі звуки.

Хто це? Що це? Смерть у вигляді янгола чи якась мара у вигляді білої, пухнастої, випеченої, доглянутої кішечки з рожевим бантиком на тоненькій шийці? Тулиться і муркоче, муркоче і тулиться...

«Мабуть, мій мозок повністю атрофувався від холоду, — подумав ошелешений кіт. — Але ж як до біса все це приємно...»

— Мур-мур, — у відповідь кішечці-марі нарешті промовив він і мимоволі звернув увагу на те, як божественно цієї миті навколо їх двох затанцювали білі сніжинки!

Котячу німу розмову перервала інша, людська.

— А, ось де ти, неслухнянко, — підхопила на руки кішечку молода жінка. — Замість того щоб сидіти з друзями за столом, тебе шукаємо. І як тільки умудрилася вискочити із квартири? Ходімо додому!

Але кішечка не дуже зраділа пропозиції турботливої господині. Вона вигиналася, виривалася, не відводячи двох вуглинок-очиць від kota, що принишк біля зачинених підвальних дверей.

— Ти диви, що витворює, — звернулася, сміючись, жінка до чоловіка.

— Нічого дивного. Котяра породистий. Тільки змучений якийсь. Якщо привести його до ладу — доволі достойний буде нашій красунечці партнер... Що, беремо його з собою? — підморгнув той дружині.

Потім він наблизився до kota й взяв його обережно на руки.

Коту чомусь не було страшно. Зовсім-зовсім. От не відчував ані тривоги, ані небезпеки — і край. Затих у руках незнайомця в очікуванні дива. «Невже хтось всесильний зверху пробачив йому з'їдену сьогодні під вечір мишу?! Чи, може, вона була якась не справжня, а чарівна?» — закрутилися роєм думки в голові... Цієї миті він зиркнув на свою недоїдену здобич, але її там не було... Чи не на цей запах прибігла його нова подружка?

Почувався зараз навіть ображено (нащо було, мовляв, чіпати без дозволу те, що тобі не належить). Але вкотре замилувався білою пухнастою красунею, яка тепер йому зовсім не видавалася марою, та якось все в одну мить їй пробачивши, тільки солодко зітхнув.

Незабаром викупаний, вичищений, він на м'якенькому килимкові разом із кішечкою наминав улюблений харч, уже й забутий на смак. На його мужній шиї красувався синенький бантик. А ялинка, яку не хотів помічати з вулиці через вікно, засяяла тепер тільки для них двох різнобарвними гірляндами в кольорах щастя.

Ірина МИРОНЕНКО

ТЕАТР ОЧІКУВАННЯ Й ЧЕКАННЯ

Рибалка на Дінці — не в Галілейськiм морі.
Написаний давно, не вставлений в багет.
Тут на гілках горіха висять холодні зорі.
За побратимом плаче розгублений поет.
Але ж рибалка мій перевіряє ятір
і сонце дістає за сонного хвоста.
Четвертої сторожі тривоги волохаті.
Тепер перед світанком — сліпуча темнота.
Кудись веслує світ в нейлонах і неонах.
Не бачить, що Ісус босоніж по воді
пішов через Донець, через біду бездонну.
І відчай-пічкурець нарешті не радів.

07.03.2022

Сива стежка від кульбабових пострижин
чи від попелу, що вітер назмітав.
Відпроситися з війни — це ж дивовижа —
ще й у Харків — при ракетах, блокпостах.

Там у нього виноград і дім порожній.
 Обережно повідкопує лозу.
 На всю душу не притулиш подорожник
 та відкусиш зайві бруньку і сльозу.
 Друг на пенсії. Підкинув на машині.
 На порозі няньчить теплий автомат.
 Як сікатор, небеса відтяла сині
 в білий крик недозимована зима.
 Будуть ще паради і походи.
 Він копає, а воно гримить.
 Він повернеться, йому вціліє-вродить
 цей незламний харківський киш-миш.

09.05.2022

«Поговоріть зі мною. В мене день народження.
 Уже дві чарки випив сам за себе.
 Я на роботі буду завтра, як і треба».
 До Харкова, а не Єрусалима входження.
 Не листя пальм, а бите скло під черевиками.
 Немає віслучихи і осяти.
 До відчаю надію підселяти —
 що ще робити у квартирі чоловікові?
 Його дружина і дочка у Франції.
 У нього велик і подушка в коридорі.
 Доїде завтра і реально поговорять
 з колегою на залізничній станції.

19.04.2022

У Нідерландах польській пекарні
 вигідні дужі харківські руки.
 Мовна німотність, плечі амбальні,
 троє дітей і жона не гадюка.

Теща на решту і залізниця,
 де попросився його не звільняти.
 Скоро приїде, не їсться, не спиться.
 Хлопці з роботи пішли в добробати.
 Він у відпустці за власний рахунок.
 Не забереш, ніби речі малечі.
 на перегоні сонця цілунок,
 і над вокзалом веселку під вечір
 довгого дня. Піддержпромні тюльпани,
 клекіт лелеки, крик лебединий.
 Пирхають в парку залізні Тарпани,
 в парку відстою резервів людини,
 тобто у сні. Та й у ньому — вокзали.
 Протяг тунельний, вранішня пустака.
 Втік би, так діти розкуштували
 печиво спекулос — тонко і хрустко.

17.03.2023

Проповідниця білка читає розкритий горіх.
 День Святого Письма у сльозах хризантемної пастви.
 Білці вітряно й холодно, крона безлиста вгорі.
 Але там хоч би кішка плямиста не зможе напасти.
 Від сусіда, якого звемо між собою Монах,
 з вишника дикорослого в кобрах поснулого хмелю
 другий день прибігає яскрава стрімка, як весна,
 у надії на різні плоди і що тут не підстрелять.
 Там, куди їй вертатися, їв кукурудзу фазан,
 металево скрипів, ніби двері старої каплиці.
 Правда, сонце тепер не світило — вмирало від ран.
 Поспішала до нього ця білка — сестра- жалібниця.
 На осінню молитву дощу поставали жит'а.
 Недочитану Біблію білки розкрили синиці.
 В небі чорну сирену хотів перекаркати птах.
 І ховалися ми у безстрашної білки в зіницях.

21.10.2022

Нам видали борошно в школі моїй,
в тій залі, де я танцювала сніжинку,
де в склянках узвар, молоко і чаї,
в пакеті цукерок — одна мандаринка.

Було ж: капелюха скелету знайшли.
В учительській пальму купали на праці.
Змінили обписані мною столи.
«Багато відродиться». Вірив Горацій.

Та борошно — ніби хто зошит зітер.
Просієш — залишаться цифри і знаки
Христової стайні, Голгофи, печер.
І зовсім на біле розтертого маку.

25.12.2022

Під сузір'ям Гончих Псів гавкає собака.
У сузір'я Журавля хмара набакир.
Як нещадність із глибин, спецпідрозділ «Кракен».
Ніби човен без вогнів, пропливає двір.
Сплять жінки, бруньки, бійці — юні і відверті.
Перелився в чорноту придорожній глід.
Рік порожніх вікон, веж, файлів і конвертів
із Хароном змайстрував довжелезний пліт.

03.01.2023

Морж у літах. Моржиха з рушником.
Труба під лісом думає димком
про палкість дров і сухість почуттів,
що найстійкіші грішники — святі.

Прострільно і пронизливо в лісах.
Вербові сходинки у воду й небеса.

08.01.2023

Покручена життям сосна
нагадує витку колону
костельну. Тут весна й війна
кошлатять покаянну крону,
лякають сонних сосенят
і старшу молоду соснівну.
Спасенна сонячна брехня
розгладить стежечку нерівну,
вербових котиків додасть
(торік було шукати страшно),
бо як вода, несла біда
попід ліси міський мурашник.
Димкує тонконіг-рогоз
чи гріється в степу сторожа.
Та чистим світлом риз і сліз
майнула в соснах Матір Божа.

20.02.2023

Посіяв січень квіти крижані.
То, може, янголів, які не встигли, сльози.
Або за триста років на коні
із крику й вітру викресав проноза
букети, бутоньерки, пелюстки.
При тій чи тій навальній небезпеці
про інше квіти сяяли з ріки
аж на вали обвальної фортеці.
«Втоплю чужих!» — торочив очерет.

Терник гострив морозний ніж — бурульку.
 Два русла — наше, з літа, і старе.
 несли під кригою, де привиди дерев,
 то вогник- бруньку, то козацьку люльку.

12.01.2023

Той перший жайворонок хмари розгорнув,
 як особливі біло-сині трави.
 Я третій день підозрюю весну,
 що запакує кригою заплави,
 забагряніють килими заgrav,
 собою переллють стежки овечі.
 Переберуть тонкий небесний крам,
 Переведуть по зорях добрий вечір.
 Це буде згодом. Жайворе, пробач,
 що ти дзвениш у небі небезпеки,
 що під тобою — чийсь неvtішний плач
 і квітка свічки в черепочку глека.

04.03.2023

Хтось робив у провулку вузькому окопні свічки.
 Ще весна була недосвідчена і вже лукава.
 Парафіновий вітер набивався у приймаки
 до яблунки сорту майже столітнього Слава

переможцям і тим, хто молився і вірив у них,
 Я несла молоко, батон гречаного хліба.
 Із часів, утопічно названих «до війни»
 чи з калюжі пахла вилитим воском садиба.

Там у рамках фото післявоєнних весіль і прощань,
 воцаний вінок нареченої край божниці.

І щоб не плакати, мені з калинового куща
очі білими крилами затуляли птиці.

Поза спиною кажуть «приймачка» на інтернатку.
Лелеки сидять і не рипаються із Стамбула.
Стрічки не шовкові — картонні, бляшанка спочатку.
А війна не кінчається, бо початок забула.

13.03.2023

Над харківською Софією захмарні гудуть паровози —
зухвалі, хоч ледве чутні, як після зими джмелі.
Вночі кочегари минулого складають свої прогнози
землі, застряглій у пам'яті рейок і журавлів;
несуть на світанку дрова до груб і бліндажних буржуйок;
шттовхають ворожий палець, щоб не натискав гачок.
А машиніст на пенсії Софії храм сторожує.
Його за характер мама звала малим «Їжачок».
У церкві — чужа молитва, хоч ніби звичні ікони.
Примирливо над мирянами дивиться так Ісус.
Стоїть Їжачок, пишається, — ще й батюшці він охоронник.
Мама устигла вишити під Біблію білий обрус.
Потай мізинцем торкається янголів із мечами.
Крила у них червоні. Чорні в руках мечі.
Дрібненько сльоза до хрестика вишіптувалася ночами.
«Раск'убрі узьол*», — сміялися тещині «кулічі».

25.03.2023

ДО КАРТИН НАТАЛІ СКРИННИК

І. ТЕПЛО

Сонячні схили, торішня трава.
Яблуку хатки не чути слова.

* розв'язи вузол — південноросійський діалект.

Червонодахо, червонобоко
зблисне і ляже на гнізда сорокам.
Потім присниться свічі бліндажів.
Очі собачі — комусь не чужі.
Пообіцяв господар траві:
вір, повернуся, ви доживіть -
яблуні, що вибігають на схил,
мамин, застелений сонечком стіл.

05.04.2023

«Бахмут. Все, що гріє...», 2023 р, 81×61см, двп/о

II. РАНКОВЕ ДЗЕРКАЛО МОРЯ. ЧАНАККАЛЕ

Вже просоліла й погоїлась ранка від риби.
Рівно засмагла укушена нею нога.
Поодцвітали й вродили небесні садиби.
Яхта уже не пишається, що дорога.

Тихо торкають човни відображення міста.
Тут не цілують і навіть не пишуть ікон.
Вуличка ще не кричить, як сорочка туриста,
розпозіхалася пляжному псу в кнісон.

Сохнуть за крок від прибою дівочі етюди.
Цуцик по гальці чалапає. Ча-нак-кале.
За сімома за морями — суди-пересуди.
За сімома за світанками — нице і зле.

Може, і справді живеш, коли любиш, мандруєш,
Змішуєш слово і фарбу, пророцтво і біль.
Що тобі, якоре звичок, буденності збрує?
Не залишаються мертвими мови і штиль.

05.04.2023

«Ранок. Чанаккале», 2020 р., 52/67 см, полотно/акрил.
Міжнародний пленер Бодрум-2020 (Туреччина)

Театр — очікування і чекання.
Квитки в кишені, вітрисько на розі.
Провулок сто метрів, стажерів старання.
Тритони і риби в застиглій знеможі.
Стара контора «Залізобетону».
На інші двері — актриси й поети,
столичні коректори — Пігмаліони,
плечі, створені під еполети.
Моє дитинство безтелефонне.
Всім класом — класика культпоходів.
Чи не підкажеш мені, тритоне,
як загубили мене при вході?
Тобто на вулиці після вистави.
А нам ще поїздом дві години.
Мій перший Харків плече підставив,
не мармеладив, а вів дитину
від центру пішки аж до вокзалу.
Не знали фасади мою досаду,
мовчки нагадували — блищали,
пахли пилом і шоколадом.
Книжки і сукні, хліб, канцтовари.
Метро існувало ще на папері.
Тлум Благовіщинського базару,
каркання із дзвіниці і скверів.
Загублене монпасье тих фактів.
Але я повторю зворотню дорогу
після найдовшого із антрактів
вистави любові моєї й тривоги.

02.04.2023

Нова Водолага на Харківщині

Веніамін БІЛЯВСЬКИЙ

ДІМ ДЕ ЧАС ЗУПИНИВСЯ

Веніамін Білявський (1949, м. Слов'янськ Донецької обл.). Письменник, перекладач. У 1971 р. закінчив математичний факультет Донецького державного університету. Працював науковим співробітником, редактором газети, директором видавництва. Друкувався в часописах «Четыре сантиметра Луны» (Україна), «Крещатик» (Україна-Німеччина), альманахах «Відлуння» (Ізраїль), антологія «Донбас — арена війни» (2015), антологія української літератури Донбасу «Порода» (2017, упорядник і автор). Автор поетичних книг «Монолог мима» (2001), «Старые снимки» (2008), «Сто зеркал» (2015). У 2014 році переселився з Донецька до Києва. У 2016-му переїхав до м. Нагарія (Ізраїль). Як укладач підготував і видав у видавництві «Фоліо» (2018) тритомник творів Емми Андієвської. З 2014 року пише і перекладає українською. Перекладає прозу і поезію з англійської, іспанської, російської та івриту.

«Веніамін Білявський — для мене відкриття. Власне, відкриттям є його поезія. Мені шкода, що ми нічого не зробили, аби він залишився в Україні. Але це стосується не тільки Веніаміна. Це стосується загального стану культури і ставлення до людини культури.

Його поезія — ніби проста, але світ, витворений Веніаміном Білявським, добре прочутий. Це школа, якісна школа українського естетичного вичування і відчування. Білявський — поет культури слова і поет культури. А ще він — громадянин з чіткими національними принципами. Цього досить, аби про нього говорити нині і читати».

Євген БАРАН

перед війною

речі далекі і давня світлина
дівчина човен й ріка непорушна
ні не шукайте її — не знайти нам
тих хто життя прагнув так відчайдушно

нам же дивитись як мимо і мимо
хвилі часу у минуле потроху
в гори що в горі вигнули спина
в чад паровозний в теплушок епоху

все відгуло промайнуло здійснилось
втрати й здобутки зі смаком полину
тіні завітні лагідна милість
тільки і є що ця давня світлина

тільки і є що книжок макабричних
пара та кілька світлин у альбомі
й думка раптово майне блискавична:
їй в Святогір'я — там літо і човен

2007-2021

сонна душа

Lavidaessueño.

Pedro Calderón de la Barca

...адже одна з душ людини — це сонна душа.

*Цим людські створіння нагадують рослини,
все існування яких є сном.*

Рудольф Штайнер

що життя то є сон нам іспанець казав
не казав лише варто чи ні просинатись
чи побачу прокинувшись сонце і став
чи душа моя сонна налучить на ґрати

краще буду до скону стояти в землі
у каміння та ґрунт укорінений міцно
до зірок промовляти ночами без слів
підставляючи віття негоді та вітру

нерухомі дерева трава і кущі
що засвоїли мудрість чекання тривкого
перестояти спеку аби уночі
усотати повільно вечірню вологу

треба вчитися жити в зелених рослин
і корінням вростати в посушливу землю
бо якщо вона добра для тужних маслин
то і я її серцем відкритим приймаю

23.07.20

безсоння IV

серед безсоння у тиші загуслій
у напівтемряві почувеш ти хіба
у скронях неугавні згуки пульсу
та шерех коли вітер пробіга

і лежачи в прокрустовому ложі
бажання відтинаючи свої
виснажуєш себе і все негоже
із забуття витягуєш на світ

хороше все що не збулось з тобою
всі подруги твоїх колишніх днів
всі зради що ти похапцем накоїв
усе спливе у темряві без снів

так і живеш прості не бачиш речі
на відстані за крок від порожнечі

10.06.2020

в очікуванні світанку

ми знову проходимо тою ж дорогою
і путь наша там же скінчиться де завжди
ми просто ляльки у театрі і Богові
від нас не сховати вразливу цю правду

та сонце що збігло з малюнка дитячого
так звично ховається за виднокраєм
і хоч я нікому за це не завдячую
бо нуджуся світом і себе картаю

та небо рятує пташиними зграями
і дощ наче краплі свяченого трунку
і я вже нічого напевно не знаючи
чекаю світанку немов порятунку

23.09.2020

у бурштині часу

країна оленів цей край назвали
та жодного не стрів іще на жаль
земля птахів хіба — їх тут чимало
одвічно різних розмірів і барв

земля-притулок що перетравила
племен біблійних довгу череду
у казані віків і сотворила диво
навспак історію наразі повернув

одного дня я в цей казан насміливсь
стрибнути днем холодним по весні
і певно розчинився б в ньому сливе
та реп'яхами причепились дні

як разом ми із друзями моїми
пили під вечір часу мед тоді
в кафе Сайгон — і досі там застигли
у бурштині веселі й молоді

тепер усе не так — все навпіл
хай вибрав інший межі двох світів
але й сюди приносить згарищ попіл
північний вітер бо донецьк згорів

бо з мапи наших днів буденних
це місто зникло мов в повітрі дим
і не знайти його повік напевно
хоч як у часу не вдивлятися бурштин

29.04.2020

вільний степ

вітер несе пил по степу
і ковила хилиться до землі
так минають сторіччя
лише камінні баби
вдивляються у вічність
з високих пагорбів
і сумують за вершниками
що їх покинули на самоті

але степ залюднюється
постають села й міста
інший нарід
що не вміє гідно тримати голову
ходить брудними вуличками
працює в ливарнях
народжує дітей
не знаючи нащо
і кам'яні баби
з сумом дивляться
на цю марноту марнот
і згадують вершників

20.12.20

кінець ідилії

чи було те життя ідилічним насправді
той наш затишний всесвіт що нас боронив
ми домівку носили з собою як равлик
заховавшись у неї від зовнішніх злив

і жили неквапливо у мушлі перловій
лише зрідка назовні наводячи зір
щоб побачити тих хто виходить на лови
долі-щастя — ще той непокірливий звір

ми за ним не ганялися і цінували
те життя безтурботне і вільне своє
доки повінь оселю тривку не забрала
та що з півночі злобу й облуду несе

слимаками тепер по світах розповзлися
без мети і кута безталанні стократ
одягає дрантя переношене лицар
і без цілі блукає по днях неборак

01.01.21

дім де час зупинився

чи давно цей годинник настінний замовк
у будинку старому з похиленим дахом
зупинилося все тут огорнуте страхом
загубитися десь без його вказівок

причаїлися давнішні тіні в кутах
вкриті порохом спогади посуд і книги
і застигли у стумі кімнатній донині
де загуслі хвилини вляглися навznak

де світлини в альбом заховались німі
де усе оповите мовчання жагою

дім німіє немов щось погане накоїв
і ховає свій погляд в суцільній імлі

він чигає на тебе і певно не спить
зачаївся лише приголомшений часом
він не знає що наші години неквапом
перетнули межу за якою блакить

за якою і дому не треба тобі
за якою втрачати немов здобувати
де попереду світ гомінкий і строкатий
де колишне минуло і вже не болить

21.06.2020

джонівокер

Степану Мишаничу

відкоркував джонівокера
розрізав яблуко на шматочки
аби пом'янути людину
цю кремезну здавалося вічну людину
яка раптом розтанула у небутті
його нескінченна самотність
я пив джонівокера наодинці
згадуючи
як ми це робили разом
два полюси що зійшлися
у місті мільйона троянд
у місті прийдешньої ганьби
у місті де він прожив
певну дистанцію років
і не зміг прикіпити
воно вороже дивилося на нього
воно вороже шепотіло мені
сучий бандера
а потім розмазуючи сльози
по намальованому обличчю

питало як я міг
 наших мальчиків розіп'ятих
 але то було вже після нього
 а того дня ми пили джонівокера
 і заїдали шматочками яблука
 в його самотній квартирі
 напханій книгами
 яка пішла в засвіти
 разом з ним
 ціла епоха пішла в засвіти
 і на географічних мапах
 замість того міста
 тепер лише біла пляма

07.12.20

Наше місто

Він казав — це наше місто,
 і ми ніколи його не покинемо.
 І він таки залишився там.
 Тепер це його місто.
 Тепер там (чи тут — це залежить
 з чийого боку подивитися)
 панують три чужих кольори.
 А мені тут (чи, скоріше, там),
 у такому великому місті,
 не знайшлося жодного куточка
 з моїми кольорами неба і хлібного поля.

І я залишив йому ці площі, ці вулиці,
 ці бульвари, ці безсонні світанки біля Кальміусу,
 ночі, асфальт, мокрий від дощу, піцерію,
 де ми любили сидіти разом,
 своє і його дитинство, старі вулички,
 про які, крім нас двох, мало хто пам'ятає...

Я не хотів вбивати нашу давню дружбу,
 тож взяв наплічник і пішов геть, бо не вояк за вдачею.

Коли вже йшов, бачив, як чужі ворони
злетілися до мого рідного міста.
Мій друг сипав їм зерно на центральній площі,
але вони не звертали на нього уваги,
бо звикли до більш споживної
людської плоті.

4.8.17

Володимир ПАЩЕНКО,

доктор географічних наук

знавець і співець українського Півдня

З ЛИСТІВ ЮРІЯ БАРАБАША

Фрагменти листів передруковано за згодою, під заголовком і редакцією Барабаша Юрія Яковича (10.8.1931 — 28.11.2024) — українського вченого-філолога, літературознавця, публіциста, колишнього директора Інституту історії мистецтв Міністерства культури СРСР (1973–1975), директора Інституту світової літератури АН СРСР (1975–1977), першого заступника міністра культури СРСР (1977–1984).

До NN

«Про Володимира Пащенко я колись, у 80-х, почув од Олеся Терентійовича Гончара, котрий, як відомо, не був байдужий до таврійського краю. І то почув

у цікавому контексті: я розповідав йому про знайомство з одним із нащадків роду Фальц-Фейнів, який жив тоді, здається, у Німеччині (помилка пам'яті: насправді — в Ліхтенштайні. — Ю. Б.), а він мені — про примітну, як він сказав, постать ученого і поета Володимира Пащенко.

На жаль, творчості В. Пащенко я не знаю.

Звичайно, був би вдячний за книжку.

Щиро, Юрій Барабаш. 21 квітня 2016 р.»

До Володимира Пащенко

«Спочатку — перепросини. Я завинив перед Вами тим, що довгий час не відписував... Це не моє правило, але що робити — життя ко-ре-гує... Даруйте.

...Обидві книжки, наукознавча та «Степові орли», справили на мене позитивне враження.

Не наважуся, зрозуміла річ, судити про суто фахові аспекти у Ваших міркуваннях про атрибутивно-наукознавче обґрунтування ви-правлень у наукових субмовах, але методологічні засади, викладені у вступі, а потім детальний, тонкий аналіз конкретних прикладів дуже імпонують мені. Усе це за своїм значенням виходить поза фахові рамці, на широкий простір сучасної української мови, стилістики, мовленнєвої та редакторської практики.

Поема «Степові орли понадальпійські» приваблює огромом залученого й засвоєного історичного матеріалу, плідною та вельми актуальною ідеєю широкого, гуманістичного в своїй основі тлумачення патріотизму, конструктивної, реальної, а не декларованої з трибун любові до української землі, поваги до всіх, хто їй служив вірою і правдою. І ще: поема відзначається високим літературним рівнем, версифікаційною вправністю, точністю поетичного слова та образу.

При всьому тому мені чогось бракувало для формулювання узагальнюючої оцінки та висновку, якихось слів і понять.

Отут і стали мені в пригоді надіслані — саме «вчасно» — вірші, висвітливши те головне, спільне як для них, так і для раніше мною прочитаних «Степових орлів». Тобто оприявилася (в кожному разі, для мене) парадигмальна, структуро- й сенсотвірна риса Вашої творчості. Це, як на мене, поєднання, ба синтез історіософського та натурфілософського первнів, що дає підстави говорити про належність Вашого мистецького світосприйняття і способів його вербального виявлення до інтелектуально-філософського річища в українській літературі, до історіософської та натурфілософської традиції — від Сковороди та Шевченка до Тичини, Рильського, Свідзінського, Мисика, до «Степової Елади» Маланюка та «Океану» Василя Барки, до кращих творів Ліни Костенко та Петра Мідянки. У такому висвітленні й сенсі постає у Вашій поезії образ українського Степу — один з найважливіших національних поетично-філософських архетипів. Не кажу вже про те, що Ваші вірші принесли мені суто естетичне задоволення просто як читачеві, давньому аматору та поціновувачу поетичного слова. А притаманним їм версифікаційній вправності,

Вашому вмілому й гнучкому володінню ритмом, римою, розміром можуть позаздрити деякі молоді автори. Я радий знайомству з Вами, дарма що заочному.

Юрій Барабаш. 1 липня 2016 р. Москва.»

АРХЕТИП СТЕПУ

* * *

Чи синь, чи хмар'я туч на овид ляже,
чи син, чи донька серденько діткне,
чи любо на землі, чи згуба вража, —
почуйте, чуйно-праведні, й мене.
Ми щойно із кривавої сваволі.
Віки убивець братом набивавсь.
Віки звитяжці падали на полі,
щоб вільним край наш був, не тільки звавсь.
У полі тім, де сонячно і тихо,
тепер чайчїни та жіночий схлип.
То Дике Поле, цвинтар літ і лиха.
Євразій гук медовно там прилип.
Мене життя минулі там приспали:
катранів цвіт кулястий — подушки.
Хвиль займанців вогненні смертні пали
будили й мертвих, попели — віки.
Та щовесни вставав безсмертний Фенікс,
лиш сивокосилась печальна ковила.
Бо ціни там криваві, то не пенні,
а доля з українців узяла.

* * *

Минає все, і це мине
без мудрих санкцій Соломона.

В Сахарі, де пісків — сумне,
 цвіла вітрянкa-анемона.
 Там жрець у шкурах чи шаман
 скрижальним капищним камінням
 від рідних зір, не від оман,
 знання увічнив та уміння.
 Не легковажимо своїм,
 бо наша Кам'яна Могила
 догонам і подібним їм —
 то прабабусина прасила.

Вижити, перемогти

Людині мало в світ прийти,
 у ньому треба ще відбутись:
 і вижити, й перемогти,
 і в заздрощі не перевзутись.
 Чіплятися за кожен карб,
 немов здираєшся на скелю!
 Степ дуже годить менестрелю.
 Подерши тіло, мати скарб:
 то вишкіл, не базікомеля.
 Найперше в школі — це знання,
 не аз чи буки, — в ціль щоб: вéди!
 Щоб знав — і здужав, і підняв,
 де страхом — кельтські криголеди.
 Як осягнув себе, істоту, —
 то й переміг, мов Аристотель:
 «осмислення — вже пів клопóту».
 Здолай себе. Ти — ворог-потай.

* * *

Із вирію розвітрених віків —
 знеможених птахів, що з перельоту,
 зорять у долі нинішніх років
 зіниці зір: живі кристали льоду.
 То погляди незнаних нам очей,

високих душ, віддалених не вічно;
 не лячно їм від неладів речей;
 їм теж відомий труд, — але не відчай.
 Шалені далі зорові доступні:
 лиш погляди, — чи тут і їхні ступні?
 А ласку їх ще треба заслужити,
 посіявши не зуби змій, а жито.

Зелен-кант

Земля — одна з космічних намистин,
 не чільна із перлин, що в діадемі,
 але й не крайня, звіяна під тин,
 летить собі, а зверху — ми ідемо.
 Чи знизу: для безмежжя — все одно.
 Спіраль часу пронизує нас вістрям.
 Село під вітром виорало дно;
 звитяжці — ті ширяють понад вітром,
 весну і осінь бачать водночас,
 два тропіки в оптичних перехрестях.
 Зворотньо плинний час — у кожному з нас:
 вглиб — юний, зовні — віку срібний нестям.
 Глибинна юнь, усе іще жива,
 перегук у внучатах віднаходить...
 Осяйно так сріблиться голова.
 Глибинна юнь незмінно веснам годить.
 Земля в космічних веснах — діамант,
 як і в прощальних сяєвах осінніх.
 Наш синій Космос має зелен-кант —
 і золот-кант від Сонця, й срібен іній.

* * *

Із-під мережива дротів,
 маленька мисляча комаха, —
 я дослухаюсь до світів,
 що шерехтять Чумацьким Шляхом.
 Там дослухаються до нас?

Засуджують чи співчують?
 В якому напрямі там час
 круті спіралі завиває?
 Як там цінують далину?
 Яким виповнюючи змістом?
 Чи можна вигоїть вину
 за світ земний, кульгавий містом?
 Десь є ще неба синизна́
 з гарячим сьйним апельсином,
 така, яку Адам пізнав, —
 і хто у тім раю за сина?
 Хто на Землі турбує нас —
 парламентарери чи ізгої?
 Їм знане збочення «війна»,
 чи лиш земляни — горе-вої?
 Що в шереху космічнім — тлін?
 Що — вічне в тому шерехтінні?..
 Комаха й прадідів ослін
 пливуть із місячної тіні.
 Окраець хліба — шмат срібля́ —
 язично, даниною духам
 з русинського мого села
 пливе між зорями — і слуха...

* * *

Малий листочок, мов дитяче слово,
 бринить на тлі шкарублої гіллі.
 Спасибі тобі, весно, за обнову;
 розвій скорботу в мами на чолі.
 В рожевих кулачках — надія цвіту
 і сумніви: пелюстки в сповитку
 виважують довіру цьому світу,
 що схибив у полинному витку.
 Який був гріх? — Забуто рідну мову?
 Зневажено терени прабатьків?
 Шумить у кроні українське слово,
 пелюстя осипається довкіл

* * *

Квіти-лестоці світобудови,
 здатні мислити і творить,
 всі ми — надібки, всі — обнови,
 нами кмітить світ — і зорить.
 Всі ми надібки цих просторів:
 нас, кмітливих, давно знайшли
 і чорноземи, й степ — і гори...
 Нам їх цвіт — і печаль золи.
 Ледве знати віки зотлілі;
 з їхніх страдницьких облич
 фосфорують нам болі білі,
 застережливий чути клич.
 Добре видно віки вчорашні,
 знатні надібки тих надбань;
 їм за нас чомусь теж-бо страшно,
 чути сполох дзвіничних бань.
 Хто нам зле в майбутті спророчив,
 взяв під сумнів наш добрий глузд?
 Глянем вічності пильно в очі —
 ми, троянди її галуз.
 Квіти-лестоці розумові,
 нам би мріяти і творить,
 та зайнявсь полином — у змові? —
 ґрунт під квітами, і горить.
 Шерхне листя темно-зелене,
 димно-жалібно тоне цвіт;
 нене-Земле, як зле, як зле нам! —
 Став полинним медовий світ...

Весна

Купчасті хмари верболозу —
 небесним хмарам відбиття.
 Кипить весна після морозу
 веселим кипетнем життя.
 Бруньки — в зело, зело — у квіти,
 а квіти — в зав'язь, та — у плід.

Пташки радіють, бджоли, діти;
 на Сонці знати радий слід.
 Та крім весни, в земній адресі —
 задухи спек, бронхіт простуд.
 Гойдає віссю вир прецесій:
 роздмухування амплітуд.
 Земля, хитаючись, орбіту
 покине в леті шкереберть,
 бо праведних — лише пів світу,
 а решта — грішники ущерть.
 Ще відповідь, кому не діло
 до сліз беріз, кленових сліз...
 Степи громами молоділи;
 веснів купчасто верболіз.

* * *

Степи — субстанція осібна.
 В земних підсонячних світах
 ліс — вовна, степ — замшеподібний:
 свій дух, свій люд, свій звір, свій птах.
 Лячні, без перепон, простори —
 й принадні: вільний небокрай;
 їх переходили, як море;
 вони несли забродне горе,
 руйнацію осель, розграй.
 Та піднімались перекори!
 Тому й рашистів ми поборем,
 і степ нестиме урожай.

Творити

Степові простори надихають.
 Степове безмежжя полонить.
 Степова палітра вибухає.
 Степова пахущість аж дзвенить.
 З мислено-чуттєвого улову,
 з досвіду пізнання і ціннот

проситься в життя живиця слова,
 брості-бруні буйства барв і нот.
 В мислезмісті є аванс решітки,
 вчуене — розвітрене у лет.
 Крилам вільно й там, де треба чітко:
 змістом вигартовуйся, поет.
 Чи прориви в безоглядне слово,
 чи в кайданках, путах змістових, —
 моріжками тексти, без полови,
 легкомовно звучні, то не звих.
 Вишколи: випалюєм «штахети»,
 гільйотина — збіг, де *остюки*.
 Знав Борис Олійник, що в поети
 вийде ум у праці, за роки.
 Критика: веде не думка, — слово!
 Інструмент, носій, — тому веде.
 Інша: попередники, не нóво.
 Скільки їх в Шекспіра, — вони де?
 В них узято фабули чи теми;
 виплавлять таланти — як мартени.
 А степи!.. Тягнув рюкзак із хати —
 в Києві лилися ще рядки.
 Дай Господь і далі надихатись!
 Зміст — і опік жару, і п'явки.
 І олійні барви. То кохання
 пізне і солодке та ясне.
 На повтори весен зазіхання;
 степ мав упізнати знов мене.

Службу шанувати

Козацька честь Європою цвіла,
 про неї знали, з нею рахувались.
 Від степу аж до Дюнкерка вела
 честь козаків — і не переназвалась.
 Мазепа мав блискучий інтелект,
 знав мови, дипломат був і коханець,
 сучасно б — мільярдер (бізнес-проект),
 тоді — при вінценосних сприт-обранець.

Назводив храмів Україні, був поет:
 про чайку при дорозі — пісні лет.
 Орлі в Парижі — Орлик: поголос!
 Від його батька — Конституції колос.
 Честь і в степу, і не в степу;
 а всікновення — гідрі пу.

* * *

Весняні роси відцвітали,
 і в теплім літечку надій
 іще до жнив густа отава
 корилась волі молодій.
 І не святково, й не скорботно
 збираю в строфи мураву:
 звіршую в луках всю роботу —
 і в лісі папороть зірву.

На Івана Купала

Чи жовтнем, чи квітнем шаріються віти,
 чи спасівка-доля у серпень упала, —
 до мене липнево ласкавляться квіти
 і вечір зове на Івана Купала.
 Під сонцем достиглим вагітніє літо,
 щедротами повняться плеса і ниви;
 вечірнім багрянцем зело оповите,
 а в ніч горобину залле його злива.
 Пів неба палає в рум'яному шалі,
 зринають із полум'я лебеді-хмари,
 купається місяць у громі розталім,
 і зорі сміються, і кожна у парі.
 Язичеське свято вирує в природі,
 зірниць грози — то зізнання хупаві;
 метеликом прагну вогненного споду,
 а знаю, жар-птиця — всього лише пава.
 Усім, кому зимно, — підсонячні дзвони,
 я радий вділити тепла мого літа:

надпийте снаги грозового озону,
в нім сила небесних і музики, й світла.
В теплі — твоя ласка, у ласці — довір'я,
в багатті — оспівдень прегостра отрута...
Іду на пісенне купальське надвір'я,
і папороть квітне, смарагдиться рута.

З могил бовванить Дике Поле

В війну холодний бідний люд
зрізає лісосмуги,
і на кругах овидних блюд
помітні два-три пруги
розораних тисячоліть —
розтягнутих плугами
могил, де ідол не стоїть,
а час розмов з богами...
Як де бовванів зберегли;
мовчать минулого послі.

Камінна баба

Серед степу окликом — могила,
в тій могилі томляться віки,
в тій могилі — скам'яніла сила
змороної вічністю руки.
Серед степу крізь поліття — постать,
серед степу крізь поліття — сум;
серед степу заблукати просто
на розпуттях скам'янілих дум.
Ті розпуття — спадок від Аттіли?
Тінь племен, пробуджених від снів?
Степом тим орли перелетіли,
а один — навіки скам'янів.
Скам'янілих рук не роз'єднати,
не збудити скам'янілий міф,
дикого коня не наздогнати,
не пізнати, половець чи скіф.

Чи поляни вислали сторожу,
 чи та постать — із козацьких чат?
 Чи закам'яніло слово Боже
 поміж козачат і татарчат?
 І бентежить незбагнений дотик
 ідолом означених віків:
 в пам'яті земній — прадавній дротик
 межі стріл пшеничних колосків.
 В теплій днині пломениться камінь,
 замшевість лишайника шорстка:
 до віків торкаюся руками;
 жар осоння здибує рука.

* * *

Вчуюся в язичника в собі,
 вибреду в билинне Дике Поле,
 вклякну скитом-укром на горбі,
 вглянусь в Давню Русь на видноколі.
 Зваблю на курган кочівника,
 вистрашу дитинцем-частоколом:
 звідти ратна київська рука
 рало й щит простерла Диким Полям.
 Зважусь на гостину до полян,
 кину злаки в капищі на камінь,
 вимолю в богів, щоб ця земля
 людом не бідніла й колосками.
 Визволю з-під меду срібло дна,
 жертвенні краплини духам лишу,
 спадком праслов'янського рядна
 виберу собі натхненну тишу.
 Вогкі хлібні гуркоти громів
 висватаю обрям пшеничним...
 Без глибин тих жити б я не вмів
 у краю буденнім і величнім.

* * *

Магія просторів трав'яних —
 збіг енергій з нашим біополем,
 феромонна тяга нас до них,
 генна пам'ять із праправідколи.
 Вкупі — невідомлений комфорт;
 як нема, відчутний, — як зникає.
 Там причал нам, душ-промінень порт,
 в кожного своя святиня, з таєм.
 Кожний — тільки ті, хто звідси родом,
 з давнього життя, за перебродом.
 Гарне щось веде, не чути схлипів;
 нації пракод — із архетипів.

* * *

Якби правителі не правили минуле,
 ченці літописи творили без прикрас,
 якби всі праведні природним сном послули, —
 які кармічності тепер минули б нас?
 Нема якби минулому в скрижалях;
 а самоправне як цінити й наректи?
 Як труйності чорнил — спочатку в жалах,
 і вбивчі, — щоб віки могли пекти?
 Петро — не перший, Катря — теж не друга
 у правліннях і нищеннях джерел.
 Писці в додатки — доблесті й наруги;
 то книги й зібрані, *щоб ділись*: Яр-орел.
 Провладним був літописання курс:
 з Гороха й дотепер — адмінресурс.

Ярослав Окаянний

В саду віків роки — як листя будри,
 і пам'ять так же густо поросла:
 достойне і лихе, убоге й мудре,
 і все — в ровах народного чола.

Весна щедротно покриває шрами,
 нанесені людиною землі,
 і сміття — від ущербності, для страму:
 покинули бездумні — й ті, що злі.
 Урівнює все час, листками будри.
 Та більше, — все і всіх земля несе:
 чи вбив братів — і трон у з я в премудро,
 чи, з Міри Миколай, — в і д д а в усе...
 А вже нащадки воздадуть їм славу:
 і Миколаю, гідному ікон,
 підступному у вбивствах Ярославу,
 Борису й Глібу, вреченим на скон...
 Та перше — батька нагла смерть спіткала:
 мав Володимир Ярослава приструнить;
 батькоубивцям часу не спинить;
 в крові — у кого руки і рукава?
 Обмовлений невинно Святополк;
 під листям будри — правда неласкава,
 яку, нарешті, треба взяти в толк.

* * *

Пливуть у сни замислені тумани,
 напучує їх місяць уповні.
 Немає у світання лжі-омани,
 мов правда, сонце сходить в однині.
 Світання не мине мого народу,
 хоч гідністю за триста літ він зблід.
 Пливе серпанок низько над городом,
 лишаючи в грядках надії слід.
 Прибрьохало недорозумне пу, —
 утвердили ми гідність! І в степу.

* * *

Прастепові загрози і принади —
 зі скіфів перегуки, із Еллади:
 то і прадавнє, й наше, в українцях —

закодувалося у степових правінцях.
Спадковості степів і зримо сутні,
в природнім тлі, у твореннях руки,
і аж за океаном десь набутні, —
Еллада Степова, ми земляки:
із автором її, Маланюком,
з його Синюхою зростав я земляком...

Наталія КАЛИНОВСЬКА

Цикл «БУДВАНСЬКІ ПЕРЕДЗВОНИ»

А я жива!

А я жива! І сповнена бажань!
І вітер напинає ще вітрила...
І з-під пера рядки переживань
Стають на не підбиті крила...

Лечу із ними — трелі солов'я...
Лечу із ними — горлиця воркує...
І заздрісних облич не бачу я,
І щастя у польоті не бракує!

Ти покинь свої печалі...

Ти покинь свої печалі...
Обійми палкі бажання...
Щастя там, де сині далі,
Де незнаним є страждання.

Ти покинь свої турботи,
І облиш усе буденне...
Хай любов нап'ється цноти,
Де все чисте й сокровенне...

Скиньмо всі старі одежі,
 Що пропахли нафталіном...
 Хай в серцях горять пожежі,
 Хай виблискують рубіном!

Знов берег Будви...

Знов берег Будви живописний,
 Омитий чаром давнини...
 Наповнив рими свіжим смыслом,
 Як ніби з ранньої весни...

Зник сумнівів туман тривожний.
 Куди й поділась туги тінь,
 Поета дух в мені — непереможний!
 В руці — перо! Жену від себе лінь...

Пульсують смисли новизни...

Здавалося б, дріма моє натхнення
 І рими не тривожать більше сни...
 Та юний олеандр — о, одкровення! —
 Він так розцвів — нема йому ціни!

Я знову чую голоси Сирени,
 Душа тріпоче — море глибини...
 В свідомості — спасенні переміни,
 І знов пульсують смисли новизни...

Як прагнеться...

Як прагнеться натхненного нектару,
 Барвистих рим сплести пахкий вінок!
 Прогнати з серця геть лиху примару
 Отрутих змії... Слизький отой клубок...

Он ключик — золотий — відчинить двері!
 Он паличка — чарівна — у руці!
 Скриплю пером на білому папері...
 Вперед рядки, вперед палкі гінці!

Моїх рядків любовні хори

Вже довгий місяць не творю,
 Б'ють рими крилами об рифи...
 Жду — у неспокої горю —
 На поетичні сни і міфи...

Коли ж до слова припаду...
 Вогнем метафор, блиском мислі...
 І ямб до рани прикладу:
 Дерзай но, братику, не кисни!..

Коли хорею отворю
 Завісу ширше, ох, акторе!
 Ловімо, друже мій, зорю,
 Ловім рядків любовні хори!

Приїхала я знову...

Приїхала я знову по натхнення
 В Будву на море... Ти прости
 Мое самотнє одкровення —
 Творець не терпить суєти.

Ось чую знову рим прибої,
 Срібляста гладь і — ні душі...
 Серед самотності такої
 Найкраще пишуться вірші!

Думки ожили, звуки в слові!
 Як море, свіжі, світанкові!

Не їхати на море!

Не їхати на море? Дивно...
А вдруге, втретє — не екстаз?
Та море шепче експресивно:
Я інше, інше кожен раз...

І в ньому, справді, тьма спокуси,
П'янкх фантазій аромат!..
Двигтять любовні землетруси
На морі пристрастю стократ!

Море Поета...

Поет знає, що тут прохолода...
Знає він про морський супокій...
Тут старанно вкладає природа
І думки, і рядки у приборій...

Де затаєне віще, натхненне,
Власне, відає Геній такий!
Як вловити оте сокровенне,
Гостру думку і погляд зіркий!

Життя...

Життя підступне... О принцеса!
То лагідне, то — мов оса...
Й ти часто, — ніби стюардеса,
Летиш то вниз, то в небеса...

Життя... Життя... Довкіл загадки...
Тут вихор знахідок і втрат...
З Пером спішу я без оглядки, —
Де римі стежка в пишний сад!

Які ж цнотливі, ніжні гори!

Які ж цнотливі, ніжні гори!
Згадавсь мені: Гурзуф та Крим!
Минулих літ живуть докори,
Як пам'яті нетлінний дим.

Ось Аю-Даг піднявсь із моря:
Напоїн таїної води.
Наш острів жив, не відав горя
Під блиском дружньої зорі.

Які ж цнотливі, ніжні гори!
Зовуть і кличуть... Геть, печаль!
Тепер я їду в Чорні-гори!
Вони надійний мій причал.

Крим надій...

Шанхай, Алушта... Крим надій...
Як хвилі рідної прибії...
Гора-Ведмідь... Никитський сад —
Ах, скільки там іще принад...

І Райський, в затінку, куток,
Увесь із спогадів-квіток...
Гурзуф... Завмер у скелях сум...
О, Криму!.. В серце вдарив струм!

Шанхай, Алушта... Крим надій...
Як хвилі рідної прибії...

Мить штилю

Дивлюсь на гладь води... Смиренно...
Мов не було зітхань, печалей...
Той штиль так спокоем натхненно
Зове у лабіринти далей...

Аж піниться моє блаженство,
В рядки лягають рими плавно...
А де ж шалене навіженство,
Невже схоронене безславно?..

О, се питання риторичне...
Ще мить якась і — зміна форми!
А гладь і штиль — епізодичне,
За ними знову хлинуть шторми!

Дванадцять сонетів...

Дванадцять сонетів — відрада...
Везу свій безцінний багаж...
Морського прибою тирада
Лягла в поетичний вояж.

Дванадцять сонетів — відрада...
У строфах струнких — новизна!
А в кожному рядку — серенада
Іскриться, як чаша вина...

Вояж, вояж...

Вояж, вояж...моїх сонетів!
Думок бездонних глибина...
В краю загадок і поетів
Таїлась смислів новизна.

Вояж, вояж... моїх секретів,
Зітхань, вагань і поривань...
Гітари стогін, плач кларнетів,
Акордеона схлипувань...

Вояж, вояж... будванське літо,
Де недописані рядки,
Де з чаші пісні недопито...
Де хвилі піняться й гадки...

Цикл «ДЖАЗ, КАВА, ДОЩ...»

Я розповім тобі про дощ...

Я розповім тобі про дощ,
 Про ранок в місті Лева дивний,
 Про всі секрети старих площ...
 І про перебіг часу плинний.

Я розповім тобі про грім,
 Про те, як небо розмовляє...
 Про затишний, родинний дім,
 Про сни, що небо посиляє...

Я розповім тобі свій сон:
 Про мрію, що крокує містом,
 Де наша кава в унісон,
 І наших душ рясне намисто.

Я розповім тобі... життя,
 Яке тут скромно оселилось!
 Дощ наш — надій, не забудтя
 Шепоче, що се не наснилось...

Я розповім тобі свій сон,
 Де наша кава в унісон...

Ти, кава, дощ...

Ти, кава, дощ... Обіймів чари...
 В віконце дмухнув вітерець.
 Геть, сірі будні, думки-хмари!
 До серця стежка — навпростець.

Ти, кава, дощ... і вечір плине
 В гармонії обох сердець...
 Бентежно в душу спомин лине,
 Де нас освячує Творець.

Ти, кава, дощ... Ми наодинці...
Ховають вогник ліхтарі.
У кожній дорогій морщинці —
Ми... й фотографії старі...

Мій Львів!

А я живу у Львові,
Де кави оксамити,
Де замки мармурові
Легендами повіті...

Де дихає натхненно
Історія на площі...
Освятчує щоденно
Нас Львів, немов на прощі!

А хто сказав, що дощ сліпий?

А хто сказав, що дощ сліпий?
У нього... барв веселки очі!
Він теплий, лагідний, рвучкий...
У літі красному тріпоче!

Бринь-бринь — краплина до краплини,
Дзинь-дзень — струмочок до струмка...
Малює дощ калюж світлини,
В палітрі — блискавка струнка!

У небі рветься відблиск ночі,
Стрімкі заграви кольори...
В душі неспокоєм шепоче
Той дощ... з осінньої пори...

Чи пахну я дощем...

Чи пахну я дощем? Не знаю...
Ти обійми бажань плащем!

Веселки барв я вимагаю,
Не сій у душу сірий щем...

І чи зберемо друзки прагнень?
Чи порцеляна заблищить?
Наповнити б горнятко вражень:
І пити, пити... кожную мить!

Чи пахну я дощем? Він знає...
Бо кожен рух в моїм житті
До тіла рідного штовхає
І всі негоди в забутті!

Чи пахну я дощем? Не знаю...
Лиш тільки те, що знов кохаю.

Бринять дощинки-намистини...

В душі — дощі, в очах — краплини...
Рожевих мрій розтанув сон.
Бринять дощинки-намистини
Під елегантний вальс-бостон...

Ось клавіш звуки, рухи грацій...
У місті кави тихий джаз...
П'янить в повітрі дим акацій
І тане мить... гірких образ.

В душі — дощі, в очах — краплини...
Бринять дощинки-намистини.

Львів запрошує на каву...

Літо — сонце, осінь — дощ...
Брук блищить стареньких площ.
У повітря ллється свіжість,
І бринить на краплях ніжність.

Літо, літо... тепле лине...
 Час вечірній тихо плине...
 Зачиняються крамниці,
 Де блукають таємниці...

У старих кварталах міста...
 Ліхтарі світять вогнисто,
 Оживають древні мури,
 Всі принади... і скульптури...

Лев не спить старенький наш,
 Вартові спинили марш...
 Засинає Град величний:
 У сон крокує магнетичний.

Площі... кам'яниці, храми...
 Зачинили хвіртки, брами.
 Нависає купол ночі,
 Де магічний сон пророчий.

І ось сяє день новий!
 Відблиск шпилів золотий...
 Сонце сяє, день ласкаво
 Нас запрошує на каву.

О, кава, кава... оксамит думок...

О, кава, кава... оксамит думок...
 Дарує знову миті нам натхнення!
 Її духмяний шарм-димок...
 Вирує почуттями одкровення...

О, кава, кава... зустрічай тепло!
 Дарує очі твої незбагненні...
 Така міцна — бадьоре джерело...
 І ритми серця стукають пісенні!

О, кава, кава... пристрасть і вогонь!
 Вона так вабить, пестить, надихає!

І відчуваю я тепло палких долонь,
Коли до кави... джаз на площі грає...

Тут серце оселилося моє!

Духмяний чай... осінній оксамит,
Де зустрічі останньої надії...
О, Львово, перша і остання мить,
Присвячені тобі, бентежні мрії!

Мелодія дощу... кава... кафе...
І незбагненні нотки джазу...
Тут, Львово, серце оселилося моє!
З народження — на все життя й одразу!

Твоє тепло, твої дощі...
І сльози на щоці за літом!
Вони завжди іскринкою душі...
Тебе порівнюють із цілим світом!

Тобі я, Львово, рим букети —
Дарую із теплом душі!
Любові шал — в палкі сонети,
Й присвячую усі мої вірші!

Старий Личаків!

Личаків — горде передмістя!
Розкинуло на пагорбах красу!
Тут Кайзер полював... шепоче листя...
Вирощували для вина терпку лозу...

Ремісники, торговці, винороби,
Для них розкішний перспективний край...
Життя, як золото, ще й чималої проби,
Личаків рідний квітнув, наче рай!

В крамничках пахла кава... філіжанки,
 Чарки дзвеніли ... Хміль у голові...
 Панянки... парасольки... забаганки,
 І бесіди сердечні, й ділові...

Він вистояв у роки лихоліття:
 Зберіг і гідність, й віру, і красу...
 На Личакові мрійно шепче віття...
 Я свій Личаків до людей несу!

Старенький дворик

Старенький дворик... бузина...
 Жасмину по весні духмяні квіти...
 Берізка шепче листячком — одна!
 І галасують безтурботні діти...

Видніється з вікна костелу шпиль,
 Хрести благословляють чашу неба...
 А на душі... не шторм, хоча й не штиль...
 І ще кресати кремінь серця треба!

Осінь золота

У Львові знову осінь... осінь золота.
 Намистом місто Лева — огорта!
 Несе, кружляє жовтий лист... сторіччя
 І засипає ним бруківку і узбіччя...

У парках стелить килим дивовижно,
 Щоб панночок ступали ніжки ніжно,
 Щоби вони замріяно згадали про любов,
 Щоб листя шепотіло загадково знов і знов.

У місті восени почувеш аромати кави —
 Вона п'янить і манить барвами заграви...
 І разом з падолистом понесе печалі —
 Так, щоб журба... ховалась під вуалі...

Шепоче осінь: відцвіло вже літо,
Де знов багрянцями фасади оповито,
І не знайти подібної краси,
Що Львів чаклує... на усі часи!

Дощем співають зливи літні!

У Львові й осінь, і весна чарівні!
Бо тут романтика живе на нотах струн!
Дощем співають лунко зливи літні...
Вривається на площі джаз-чаклун!

Бує музики чарівної краса!
Звук саксафону... і обіймів чари...
Зірок узори сиплять небеса!
Дощі співають.. з ароматом кави...

Чарівний джаз! Мое чудове місто!
Чаклує львівський блюз в усі часи!
І під мелодії яскраві, мов намисто,
Нам сяють зорі вічної краси!

м. Львів

Юрій ТЕРЕЩЕНКО

Юрій Терещенко (1949–2010) після закінчення факультету журналістики Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка працював у різних засобах масової інформації, зокрема у відділі критики газети «Літературна Україна». Писав статті, нариси і... вірші. 1980 року побачила єдина збірка поезій «Сонячна віть». Різноманітні виробничі обов'язки та життєві клопоти безжалісно відбирали час у лірики. Та все ж таки вірші, хоча й рідко, нотувалися в записниках. Там вони живуть і нині... А ще озиваються в пісенній творчості однокурсника, знаного журналіста Юрія Пересунька.

Подаємо низку мініатюр із рукописної спадщини поета, який передчував невблаганне прощання з білим світом: «Ось такий і піду: синьоокий, засмучений, // у плечах неширокий і трохи скептичний, // ось такий і піду через стерні колючі // у свою сокровенну вічність. // Ось такий і піду, хтось за мене долюбить, // коли я ще не встиг долюбити».

* * *

Цей світлий сон, як верби у воді.
 Прийшов, війнув — запахла рута-м'ята.
 І попливла, і закружляла хата,
 І півень з припічка на тин злетів.
 Ти спи, мій сину, бо уже пора.
 Висить колиска на землі і в небі.
 Крильми над нею білий лебідь гра,

А поруч чорний пропливає лебідь.
 Гаями ходять усмішка й жура,
 Сміються люди й гірко плачуть люди.
 Ще буде, сину, на твій вік добра
 І ненависті на твій вік ще буде.
 Поглянь: он ніч у верболіз тіка,
 А зорі небо вишили на радість.
 Ти спи, мій сину. Батькова рука
 Маленьку хмарку на чолі розгладить.
 Ти спи, мій сину. Вже мовчать сади,
 Туман в лугах кошлатить сиві брови
 І хитрий лис втікає до діброви,
 І заміта хвостом свої сліди.
 В терновій хустці казка край села
 Спочити під черешнею присіла,
 А потім в торбу цвіту натрусила
 Й тобі до узголів'я принесла.
 Ти спи, мій сину. Он вже буслик спить
 У хатці поміж небом і землею.
 Нехай завжди маленькою зорею
 Його гніздо над сном твоїм летить.

* * *

А може, вже лишилось небагато нам
 Попереду незайманих ще літ?
 А може, вишні вмерли перед хатою
 І перелився цвіт в солоний лід?
 А скільки золота не бачено,
 А скільки того срібла у пільмі?
 Невже усе розвіяно, розтрачено,
 Що на віку судилося мені?
 Калина вчора в серце пломеніла
 Та так, що аж сивіла голова.
 Вітрильник є. Утрачено вітрила —
 Слова?

* * *

Всміхнулась польотом брови
Й сказала мені молодиця:
— Ось наберу води
Та шлях тобі перейду
Із відрами вповні,—
Будеш, хлопче, щасливим.
— Почекай, чорнобривко, біля криниці:
Піду гукну матір.
Пройди перед нею
Тополею під коромислом,
Та не розлюпай неба.

* * *

І синій дим здіймався від ожини,
І бігли ми...
Рука твоя, рука
Лежала у моїй.
Тремтіла так пташинно —
Як ластівка.
І золоті дими вистелювали поле,
І бігли ми...
Джерела із слідів
Струмили в світле небо світлим бодем
(То стерні босі ноги накололи).
А сміх — із вуст,
А сміх — з-під брів.
І золотий, і синій сміх світивсь
Як бігли ми...

ЛІТЕРАТУРІ ПОТРІБЕН ВИБУХ!

Таку думку на одному з зібрань Літературної студії імені Максима Рильського в Київському університеті висловив її куратор, директор Центру літературної творчості Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка Михайло Наєнко. Журналіст, поет і літературний критик Микола Славинський попросив його — університетського професора, Шевченківського лауреата — прокоментувати цю думку.

— Слово «вибух» Ви, Михайле Кузьмовичу, запозичили в нинішньої війни, у піротехників, хіміків чи ще в когось?

— Якщо чесно, то справді запозичив. Але не у війни, а в найбільш мирних людей на землі — у педагогів. Один із підрозділів педагогіки («Конфліктне виховання») містить думку, що в процесі виховної роботи «вихователь» чи хтось із підопічних його ініціює «вибух» («Чи мав, скажімо, рацію школяр, доводячи свою невинність у плесканні однокласниці по секретному місцю?»), а потім відбувається обговорення-спостереження, щоб відповісти на питання: як такий «вибух» детонує в поведінці «піддослідних» школярів?

Літературний процес розвивається теж не без «вибухів». Без них він був би схожим на тихоплинну течію, яку любляють лиш відомі скрекотухи. Вони, бува, влаштовують на берегах її таке хорове квакання, що лящить не тільки у вухах. На літературних теренах подібні хори спостерігаються після вибухів у ній як своєрідні відлуння.

Згадаймо те затишшя, яке настало після вибуху «Слова про Ігорів похід» (монументально-орнаментальний стиль, XII століття). То був синонім детонації вибуху. Недалекі і ревниві церковники зробили все, аби цей твір ізолювати від виру культурного життя в Україні на цілих 500 літ. Бо в ньому, бач, християнська поетика з'явилася як інформація лише наприкінці поеми («Ігор іде по Боричевім до святої Богородиці Пирогощої»), а весь твір — це суто язичницька і фольклорно-українська художність («Вітри — Стрибожі внуки», «Полечу — рече — зозулею», «О Дніпре-Словутичу» тощо). Щоб стався новий вибух, по-

трібен був Іван Котляревський і його фундаторка нової української літератури «Енеїда» (поєднання класицизму з просвітництвом і романтизмом, рубіж XVIII-XIX століть). Могутність цього твору не зразу зрозуміли навіть найбільші таланти тієї епохи, а посередності створили цілу китицю графоманських виробів, що відомі в історії літератури як «котляревщина». Пантелеймон Куліш відкидав «Енеїду» тому, що пропонував починати нову українську літературу з пізнішої за часом написання повісті «Маруся» Григорія Квітки-Основ'яненка. Молодому Тарасові Шевченку вона теж видавалася «сміховиною на московський шталт», хоча про автора її створив геніальне пророцтво зі словами: «Будеш, батьку, панувати, // Поки живуть люди». Таке подвійне сприйняття шедевр великого полтавця зумовлене, мабуть, тим, що в Тарасові визрівав новіший вибух — його етапний для літературного процесу України «Кобзар» (вершина українського і слов'янського романтизму, 1840, 1860).

Він теж породив детонацію у вигляді епігонів, про яких Іван Франко скаже, приблизно, так: багато хто почав любити неньку Україну так, як і Шевченко, кликав слідом за ним до сокири, але порівнятися

Письменники раннього модернізму рубежу XIX-XX ст.: у першому ряду, починаючи ліворуч: Михайло Коцюбинський, Леся Українка, Гнат Хоткевич; у другому ряду — Василь Стефаник, Олена Пчілка, Михайло Старицький

з Кобзаревою поезією нікому з них так і не вдалося. Геніальність завжди неповторна. Новіше слово в літературі згодом судилося сказати реалістам Марку Вовчку («Народні оповідання», 1857), Анатолію Свидницькому («Люборацькі», 1862, надруковано 1886), Іванові Нечую-Левицькому («Микола Джеря», 1878, «Кайдашева сім'я», 1879») і Панасу Мирному з Іваном Біликом («Хіба ревуть воли...», 1875, надруковано 1880). Похитнули значення їх у літературному процесі ранні модерністи на чолі з Іваном Франком («Зів'яле листя», 1891) та молодші за нього Леся Українка («На крилах пісень», 1893) і Ольга Кобилянська («Царівна», 1895).

Пройшовши етапи відчутого (Василь Стефаник, Лесь Мартович, Марко Черемшина) та декларованого (Микола Вороний, Олександр Олесь) модернізму, високий варіант його судилося презентувати Палові Тичині збіркою «Сонячні кларнети», 1918,

та численним авторам, що ввійдуть в історію літератури з сумною назвою «Розстріляне відродження» (символістські стилі: кларнетизм, романтика вітаїзму, неокласицизм, неоромантизм, необароко, футуризм, конструктивізм та ін.). Про Павла Тичину Сергій Єфремов 1923 року скаже, що він — поет, мабуть, світового значення. Такого рівня своїм модерним художнім мисленням сягнуть в українській літературі неокласики Микола Зеров і всі «п'ятеро нездоланих співців» (слова Михайла Драй-Хмари) та прозаїк Стефаникової школи Григорій Косинка; романтик-вітаїст Микола Хвильовий, необароковий драматург Микола Куліш і неоромантик Юрій Яновський. Усі вони в сталінські часи були або розстріляні (Григорій Косинка, Микола Зеров, Микола Куліш), або доведені до самовбивства (Микола Хвильовий), або тимчасово зламані «по хребту» як митці (особливо Павло Тичина), аж поки не стався вибух шістдесятників (епоха так званої «хрущовської відлиги», рубіж 1950-1960-х років).

Письменники високого модернізму («Розстріляного відродження»):
у верхньому ряду — Олег Ольжич, Григорій Косинка, Микола Куліш;
у середньому — Лесь Курбас, Михайло Драй-Хмара;
у нижньому — Микола Хвильовий, Микола Зеров та Євген Плужник

— Відстань між двадцятими й шістдесятими роками видається чималенькою. Перед власне шістдесятниками, очевидно, були теж значні літературні постаті.

— Так. Поодинокі, справді, були: поезія знищених фашистами Олени Теліги й Олега Ольжича (рубіж 30-40-х років), роман «Жива вода» Юрія Яновського (1946), мемуарна повість «Зачарована Десна» Олександра Довженка (1956), збірка віршів «Троянди і виноград» Максима Рильського (1957), а в українській діаспорі — романи Івана Багряного («Сад Гетсиманський», 1950), Василя Барки («Жовтий князь», 1960), поезія Євгена Маланюка і поетів нью-йоркської групи. Концептуальне шістдесятництво зросло саме на цій хвилі — «Ніж у сонці» Івана Драча (1961), його ж збірка віршів «Соняшник» (1962), тодішні поетичні видання Миколи Вінграновського («Атомні прелюди», 1962), Василя Симоненка «Земне тяжіння», 1962), Бориса Олійника «Б'ють у крицю ковалі», 1962) та інших авторів.

— Не обминути б нам і деяких «старших» шістдесятників...

— «Старшими» вони були в календарному розумінні: поети Дмитро Паличко і Ліна Костенко, драматург Олекса Коломієць і навіть

Письменники-шістдесятники (починаючи праворуч): Євген Сверстюк, Ліна Костенко, Іван Світличний, Іван Драч, Іван Дзюба, Микола Вінграновський та ін.

прозаїк Олесь Гончар із його справді шістдесятницьким романом «Людина і зброя» (1960). А я кажу не про календарне, а про концептуальне шістдесятництво, яке почалося таки з поеми Івана Драча «Ніж у сонці» (1961). Важко сказати, якою б була детонація шістдесятницького вибуху, якби в середині шістдесятих не з'явилися «брежнєвські» зазимки. Вони породили тривалу стагнацію в усіх формах літератури радянського недокомунізму. Це зафіксовано, зокрема, у вірші Бориса Олійника «Заболю, затужу...»: *«Там, де ми відбули, // Там, де наше відтьохало літо, — // Забілили сніги, забілили сніги, замело...»* (1966).

— **А вибухове шістдесятництво таки породило відлуння в літературі чи воно спущене було на гальмах?**

— Це окрема тема. Для неї потрібен великий час і простір, але про один штрих до неї сказала свого часу поетеса Світлана Йовенко. Вона виступала на презентації моєї книжки «Художня література України», зазначивши, зокрема, таке:

«Я, як читач хитромудрий, відкрила книжку з кінця. І так випало, що це розділ про моє покоління, про Василя Стуса. Це лакмус, який абсолютно точно визначає статус Михайла Наєнка як людини чес-

ної, порядної, людини сучасної, яка володіє форматом постмодерного мислення, яка може викликати на герць найязикатіших наших цицеронів андеграунду... Михайле, скажу про цитату Оксани Забужко, моєї дебютантки

у «Вітчизні», в якій (цитаті) українська література в історичному розрізі є лише писком з-під колоди. Думаю, що це не більше, як епатаж цього покоління (післяшістдесятницького. — М. Н.), яке дуже мало що зробило в літературі і йому ще рости та рости, щоб сказати своє слово і підвести ризику під життям, яке може бути абсолютно непрогнозованим, яке робить непередбачені віражі. Я прочитала абзац, який стосується людей, що були з нами на літературній студії. Щоб не переказувати, я швиденько вам продемонструю, про що йдеться: *«Суто поетичне постшістдесятництво виявилось більш драматичним, ніж прозове і драматургічне. Поети — чутливіший, палкіший народ, і тому їхня реакція на капітуляцію частини шістдесятників перед комуністичною владою була бурхливішою і гострішою. З'явилося таке поетичне явище, як Київська школа, з яким умовно*

єдналися і деякі не-кияни з інших регіонів України. Особливо діяльних членів цієї школи тримали під найпильнішим наглядом — декого просто журили (Забаштанський), інших відраховували з навчальних закладів (Кордун, Голобородько, Воробйов, Надія Кир'ян — ми знаємо ці імена), ще інших ніби не помічали (Григорів, Гнатюк, Жиленко, Йовенко, Нечерда. Ніна Гнатюк випадково, мабуть, сюди потрапила, бо вона не вчилася в Київському університеті і не належала до Київської школи; Михайле, це уже полеміка — Жиленко, Йовенко, Нечерда, Скирда, Томенко, Чубач, Нечерда так само, це не Київська школа, Чубач теж не належить до цього покоління, а найбільш непокірні (Василь Стус, не-кияни Мельничук і Калинець) посаджені були на лаву підсудних».

Михайле, сподіваюся, що в тебе буде наступна книга, і я планую бути на її презентації, бажаю, аби вона була така ж докладна, така гостра, така полемічна, така точна, але тут присутній Петро Ілліч Осадчук, який в ті роки працював в органах ідеологічних, так випало йому долю, і він може підтвердити, що в списку тих, кого не помічали, імена дівчаток дуже помічених — наприклад, мене у видавництві «Дніпро» 1968 року, щойно я прийшла як молода аспірантка-заочниця Київського університету, викликав на килимок чоловік сталінського гарту Олександр Іларіонович Бандура і спитав (тоді у мене щойно вийшла перша книжка): «Світлано Андріївно, я хотів би знати, чому ваше ім'я згадується на політбюро?». Це, Михайле, серед «непомічених дівчаток». Я не знала нічого. Як з'ясувалося, за рецензією Смульсона — відомого (в критиці. — М. Н.) як Санова, голобельного критика, ці дівчатка проходили як аполітичні, у яких забагато суму в творчості (не лише в Ліни Костенко). Є ще дуже багато деталей, про які можна було б переповісти і щось у книжці доповнити. Тому, Михайле, я тебе закликаю до якнайтіснішого спілкування з тими, хто йшов просто за тобою і дихав тобі та нам у потилицю. Я тобі бажаю, щоб люди літературного середовища ніколи не втомлювалися навчатися, щоб ти

для них був все-таки людиною, яка знає, що нам дав університет, ми тут, найперше, навчилися вчитися. І ти навчаєш цьому й сучасних студентів, і я тобі дуже вдячна».

— І шістдесятники, і постшістдесятники зробили дуже багато в літературі та політиці, аби не тільки літературу збагатити, а й розхитати Радянський Союз...

— Так. Після «Розстріляного відродження» шістдесятники першими почали не тільки оновлювати поетику творчості, а й розхитувати стовпи Союзу. Згодом потрібні були неабиякі зусилля дисидентів-політиків, налаштованих на україноцентризм письменників та заява чи не найсильнішого американського президента Рональда Рейгана: СРСР — «це імперія зла». Після цього почалася в тій імперії «горбачовська перестройка», а в Україні — рух за державну незалежність та очікування нового літературного вибуху. Нині незалежність проіснувала вже понад тридцять років, а з літературним вибухом... Ситуація неоднозначна.

— Віддаймо належне: за роки української незалежності все ж таки з'явилося чимало помітних літературних творів.

— Тамара Гундорова в одній із публікацій у фейсбуці зазначила, що справді створено чималий літературний набуток. Особливо вражає в ньому «середня полиця». А що ж на «високій»? Авторка не зважилась її чіпати, бо подумала, мабуть, що там гудуть пустоти. Не знайдемо відповіді на це питання і в матеріалах письменницьких зборів, які відбулися з нагоди 30-річчя Національної спілки письменників України. Названо там півсотні імен, що працювали в літературі протягом останніх років, але жодного твору їхнього, хоча б у дужках, не згадано.

— А Ви б спробували «без дужок»?

— Можна назвати хоча б такі, створені і старшими, й трохи молодшими авторами: «Чорний яр» Олеся Гончара, «На брата брат» Юрія Мушкетика, «Божа кара» Анатолія Дімарова, «Падіння давньої столиці» Олеся Лупія, «Северин Наливайко» Миколи Вінграновського, «Чорний Ворон» Василя Шкляра, «Райдуга в решеті» Марини Павленко, «Кров свята» Володимира Шовкошитного, «Записки українського самашедшого» Ліни Костенко, «Привид мертвого дому» і «Темна музика сосон» Валерія Шевчука, деякі романи у віршах Леоніда Горлача, «Час смертохристів» Юрія Щербака, «Конотоп» Василя Кожелянка, «Солодка Даруся» Марії Матіос, «Щоденний жезл» Євгена Пашковського, «Сталінка» Олеся Ульяненка... «Вибухами» їх, можливо, й не назвеш, бо не породили вони відлуння

(грубо кажучи — епігонства), але все це були знакові твори для літератури часів української незалежності.

— **Вибухи, на Вашу думку, це тема твору чи щось інше?**

— Певною мірою і тема теж, але насамперед — нове образне слово, нова художня думка на взірць отієї, що в «Слові...» монументально-орнаментальними засобами озвучила загрозу (через князівські чвари й міжусобиці) втрати державності й людяності; згодом ренесансно наголосила на «втраті зв'язку часів» словами Шекспіра, романтично означила Шевченкове «*Будьте люди, бо лихо вам буде!*», неоромантично торкнулася теми вічності людської любові («Зів'яле листя» і «Украдене щастя» Івана Франка, «У неділю рано...» Ольги Кобилянської й «Лісова пісня» Лесі Українки), вивела Павла Тичину на «Сонячні кларнети», Юрія Яновського й Олександра Довженка на мотив «втраченого покоління» і «розгороджені двори» в знедолених будівників недокомунізму («Чотири шаблі», «Поема про море»), Олеся Гончара на запитання «*Чи так жив, чи так ви всі, люди, живете?*» («Тронка»), Івана Драча на ввігнаний ніж у сонце нашої правди («Ніж у сонці»), Миколи Вінграновського на можливе «затемнення Землі» («Атомні прелюди») чи Григора Тютюнника на «всевишню любов» («Три зозулі з поклоном»). Повторюю: в названих творах нашого незалежного тридцятиріччя, можливо, художня думка звучить не так «вибухово», але натяк на це є. Бо, скажімо, «На брата брат» Юрія Мушкетика сягає своїм узагальненням аж у метафору біблійних Каїна та Авеля, «самашедший» Ліни Костенко — це майже рідний брат гоголівського Акакія Акакійовича, а Ворон-залишенець Василя Шкляра — це одвічна українська нескореність, якою живилася практично вся класична література України XIX століття.

— **Дуже активним у публікаціях нині видається Андрій Кокотюха...**

— Так, але, як на мене, в тих публікаціях дуже багато від, сказати б, попсових саморобок. Якогось дня я мимоволі почав був дивитися серіал «Столітній Яків» і вжахнувся: яка слабка в нас література і ще слабше кіно. Надто, що роман про Якова свого часу читався з інтересом. Це не класика, звичайно, але — читомо. Коли ж пристосував його до телекрана Андрій Кокотюха — вийшла звичайна телебалачка. Михайло Старицький, як відомо, теж «пристосував» Нечуєві «Кожум'яки» до своїх сценічних «Зайців». І глядач одержав, відтак, шедевр... А тут...

Ще іншого дня я хотів додивитися «Катерину» вже «чистого» Кокотюхи. Як сказав би незабутній Григорій Штонь, *«не моя це література і не моя автура»*. Отак зіпсувати мотив Шевченкової «Катерини»! Про перший варіант «Волів...» Панаса Мирного його брат Іван Білик сказав: *«Немає в творі мотивації; історичної і психологічної»*. Та й допоміг Панасові з тією мотивацією і тому маємо не роман, а симфонію (Олесь Гончар). У «Катерині» Андрія Кокотюхи на мотивацію навіть натяку немає; чистої води обивательське перебріхування намислених ситуацій. Як не старалися відомі артисти — з літературної халтури їм не вдалося зробити хоч трохи щось художньо путне. А натяк на розуміння художності у Кокотюхи був. У його «Червоному». Розвивати б цю сторінку й далі — так ні: пакує роман за романом (та ще й паралельно — нібито російською мовою!), у яких, як сказав би Тарас, *«і тут, і всюди — скрізь погано»*. Або — за нашим безсмертним Гоголем — *«лёгкость в мыслях необыкновенная»*.

Виявляється, Ігнатій Потапенко (з нашої Херсонщини) безсмертний. Йому свого часу заздрив (за популярність в обивательської публіки) навіть Антон Чехов. Той так само «пакував» роман за романом, як і Кокотюха. Але де зараз класик Чехов і де пакувальник Потапенко?!

Коли ж діждемося (не Вашингтона, його ніколи не діждемось!) авторів «Захара Беркута», «Лісової пісні», «України в огні» чи «Аристократа з Вапнярки»? Про останнього (авторства Олега Черногуза) згадую не дарма. Олег Черногуз свого часу дав старт Кокотюсі в літературу. А через кілька років той «хвиркнув» убік традиційних, нібито, шістдесятників і всієї «старої» літератури. На що Олег Черногуз (царство небесне!) майже вигукнув: *«Андрюшо, пам'ять у тебе коротка!»*. На жаль, не тільки пам'ять. Він, очевидно, думає, що пакування книг (його рання професія) і пакування літературних творів — це те ж саме...

А може, це хвороба всього нашого часу? Відомий чесько-французький інтелектуал літературознавства Мілан Кундера свого часу бідкався: «Європейська література така слабка, що про неї не хочеться й писати». Не знав він, якою слабкою, та ще й екранізованою, буває література загалом обдарованого Андрія Кокотюхи. Йому, мабуть, ще не відомо, що розмовною мовою художній твір не напишеш. Мимоволі станеш новим Потапенком...

— **А що Ви скажете про літературу так званого «нового формату»? В Івана Дзюби є студія з назвою «Новий формат. Олег Лишега».**

— Це загалом цікава література. Переважно — поезія. До неї вдаються і професійні літератори (як Олег Лишега), і навіть професійні музиканти (як Ігор Курилів — художній керівник прославленого хору імені Григорія Верьовки). Це поезія — скоростріл; метафоричне осмислення одного якогось почуття, однієї логічної думки. Вона поширена, наприклад, серед моїх студентів-початківців, які обрали за спеціальність літературну творчість. Мені здається, що через таку поезію «проходять» переважно молоді літератори; з часом, думаю, вони звернуться до масштабніших поетичних полотен, до поем чи й романів у віршах, і тоді можна буде сказати про них вичерпніше...

Україна нині у вогні ще більше, ніж у часи Довженка. Може, цей вогонь додасть вогню і в літературу та кіно? Сумно про це говорити, але мусиш. Дивлячись отих Яковів чи Катерин...

— **Мати «вибуховий» таланти — це завжди небезпечно. Чи не так?**

— Так, звичайно. Овідія було вигнано з рідної країни насамперед за його таланти; Іван Вишенський відійшов від світського в релігійний світ, бо мав більший таланти, ніж усі інші його сучасники; Тарас Шевченко відбув десятилітню солдатчину за талановитість, що межувала з геніальністю; знищеним (ціле покоління!) митцям «Розстріляного відродження» приписували належність до неіснуючих антирадянських організацій, але насправді — за те, що їх Бог наділив талановитістю; практично розстріляними (чи ув'язненими) були безмежно талановиті Василь Стус, Ігор Калинець, Григорій Тютюнник та дехто з пізніших шістдесятників, які з модерного неоромантизму зробили помітний крок у постмодерні стилі. Тому майстрів слова й розстріляно.

А нині багато хто пише так, що немає за що й розстріляти. Можна було б (якщо, не дай Боже, повернеться совкова влада) хіба що поета-традиціоналіста Анатолія Кичинського чи постмодерних Василя

Голобородька й Людмилу Дядченко. Хоча ці останні часом аж надто постмодерні (не тримаються, зокрема, правописних норм у письмі), але пишуть свої поезії **як поезії**, тобто — не розмовною, як більшість, а таки поетичною мовою. Тому їх помічають не тільки в нас, а й далеко за межами українських берегів.

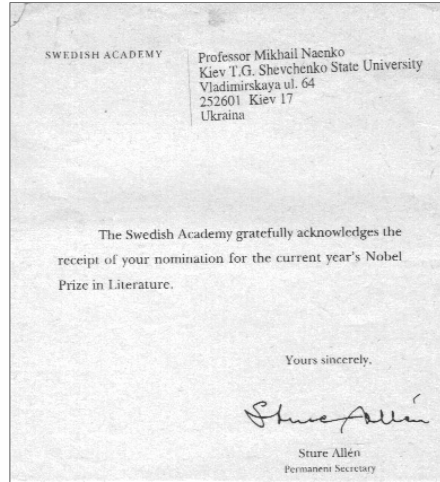
Перекладають, звичайно, й твори багатьох інших сучасних авторів (Олександр Божко на згаданих письменницьких зборах у зв'язку з тридцятиріччям НСПУ назвав, посилаючись на інформацію Інституту книги, десятки опублікованих за кордоном творів сучасних українських письменників!), але це швидше показник не талановитості, а значне зниження критерію художності, чим страждає нині вся світова література. Протягом кількох років Нобелівський комітет, скажімо, не міг відзначити жодного автора суто літературних творів і тому лауреатами ставали або публіцистка Світлана Алексієвич, або естрадник Боб Ділан. У недавньому рейтингу топ-книг нашого тридцятиріччя перше місце зайняв не художній твір, а публіцистичний томик Вахтанга Кіпіані «Справа Василя Стуса». «Розстрілювати», образно кажучи, їх не взялася б, думаю, будь-яка влада, як, скажімо, й авторів «Польових досліджень...», «Музею покинутих секретів» (Оксана Забужко) чи «Ворошиловград» (Сергій Жадан) або «Лексикону інтимних міст» (Юрій Андрухович). Скажу по секрету, що все це література з великою дозою зелені, яка розрахована переважно на читача згаданої Тамарою Гундоровою «середньої поліції». «Покинуті секрети...», наприклад, це насамперед брак метафоричної лаконічності в художньому мисленні. На такий паперовий території неоромантик Юрій Яновський умістив би, як мінімум, три романи: «Майстер корабля», «Чотири шаблі» і «Вершники». А тут — один роман, розтягнутий на понад вісімсот сторінок, перші сто з яких узагалі писалися «ні про що». Певна зацікавленість сюжетом роману виникла хіба що після того, коли з'явилася в ньому картина інтимного акту просто на підлозі, встеленій старими фотознімками. Не враховано в письмі і суто сучасну ситуацію щодо уявлень про обсяг: переживаємо нині епоху кліпового формату мислення; читач давно вже привчився сприймати лише дві-три сторінки в будь-якому читиві і немає на те ради. Американці вже давно томи «Війни і миру» Льва Толстого викладають на трьох-чотирьох сторінках тексту. Та й недоречною видається часом прихована полеміка авторки «Покинутих секретів...» з Ліною Костенко. Якби Оксана Забужко дотягнулася до рівня Ліних «Марусі Чурай» чи «Берестечка», то тоді та полеміка була б, може, й доречнішою. Я кажу про це з позицій певного

знавця творчості Ліни Костенко, який (єдиний в Україні!) номінував її творчість на здобуття Нобелівської премії. За художнє втілення в літературі поразки народу як історично-філософського явища. «Ніяка перемога так не вчить» — ці слова з «Берестечка» давно стали крилатими, а Нобелівський комітет прислав мені, на жаль, не повідомлення про присудження премії, а тільки подяку за участь у номінації.

— **Можливо, до Нобелівської премії доросте автор «Лексикону інтимних міст»?**

— Доріс би, якби утримався на рівні романів «Рекреації» та «Московіада». У них відчувається літературне натхнення автора, а в пізніших творах — звичайна літературна робота. Часом краща, часом гірша. Нерідко автор страждає тим же браком лаконізму, а отже — романної художності, що й авторка «Покинутих секретів». У недавньому радіодиктанті Юрій Андрухович «продиктував» фрагмент «Парк» на 199 слів і сказав, що це може бути початком його нового роману. Не розуміє, мабуть, прозаїк, що романи пишуться зовсім іншою мовою. Нею дуже талановито володів Роман Андрияшик — автор «Людей зі страху», «Полтви» та інших творів. Та й ще раз згадаймо Юрія Яновського. Початок його «Вершників» звучить як? *«Лютували шаблі, і коні бігали без вершників, і Половці не пізнавали один одного, а з неба палило сонце... і розбіглися всі по степу, і Оверко переміг»*. Одразу постала дія і намітився конфлікт. А в пропонованому «Парку» є лиш непоганий загальний малюнок, але ніякої дії, ніякого конфлікту. Утримати сьогодні читача біля такого романного зачину навряд чи вдасться.

Зі згаданим «Ворошиловградом» справи, сказати б, не менш кепські. Кіношники, щоб здійснити екранізацію, переписували кіносценарій чи не десять разів. Адже в творі художній конфлікт ледве вловлюється, а стосунки між персонажами не сягають далі елементів звичайної «битовухи» з галузі сучасного псевдобізнесу. А всім відомо: якщо твір не піддається кіно- чи телеекранізації, то в ньому не все гаразд насамперед із належністю до серйозного мистецтва. Так

само, якщо вірш не кладеться на музику, то це — не поезія. Тішить лиш одне: з усіх згаданих письменників (так чехи називають письменників) автор «Ворошиловграда» — чи не найбільш перспективний як робітник літератури. Він береться за все (навіть за балачку на радіоканалі прихованого кремлядського агресора «Новое время») і часом досягає неймовірного. Як у лібрето опери про австрійського українця з Габзбургів Василя Вишиваного («Вишиваний. Король України»). Покладене на музику композиторкою Аллою Загайкевич і поставлене у Харкові режисером Ростиславом Держипільським це лібрето вражає такими перлами, від яких до літературного вибуху один крок.

Ліна Костенко, Василь Стус, Ігор Калинець, Оксана Забужко, Сергій Жадан, Марія Матіос

— Опера — це з галузі театрального мистецтва. А воно, як відомо, найтісніше зв'язане з літературою. Театр бере будь-яку драму для інсценізації тільки після того, коли її створить письменник. Ви помітили щось вагоме в цій галузі?

— Певною мірою відповідає на це запитання Шевченківський комітет, який щороку присуджує премію і театральним колективам. Таке трапилося кілька років тому з режисером Ростиславом Держипільським з Івано-Франківського театру імені Івана Франка, який поставив «Солодку Дарусю» Марії Матіос; режисером Владиславом Троїцьким — за оперу-реквієм «ЙОВ» («ІУОВ») та режисером Національного академічного театру імені Івана Франка **Сергієм Маслобойщиковим** за виставу «Verba» (мотиви драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня»). Але біда в тому, що ці вистави не записані ні

на радіо, ні на телебаченні і тому залишаються «під питанням» у так званого «масового» слухача-глядача, який, можливо, б розійшовся в оцінках із Шевченківським комітетом. Вони, мабуть, ще й не піддаються запису сучасною технікою, бо послухайте, наприклад, що транслюється вечірньої пори на радіо «Культура»: «Хазяїн» Івана Карпенка-Карого, його ж «Мазепа» і «Мартин Боруля», «Украдене щастя» Івана Франка, «Кайдашева сім'я» Івана Нечуя-Левицького, «Бояриня» Лесі Українки і ще дещо з записаного понад десять і більше років тому. Можливо їх транслюють ще й тому, що тоді актори по-справжньому розуміли, що таке театральна гра (легендарний Гнат Юра — Мартин, Богдан Ступка — Микола Задорожний, Лариса Хоролець — Оксана-бояриня). В останні роки (печально, звичайно) актори частіше просто переказують зі сцени тексти, а власне гра — на далекому плані. Я не раз був свідком, коли навіть у знаменитому київському театрі імені Івана Франка глядачі після першої дії виходять із залу й не повертаються, щоб подивитися виставу до кінця. Про «вибух» у такому випадку можна говорити лише з сумом.

**— Театральні смаки — це завжди секрет не тільки для запе-
каних театралів, а й для читачів драматичної літератури. «Фауст»
Гете — це лиш твір для читання, а для опери композитор Гуно
взяв із нього тільки одну сюжетну лінію ...**

— Секретів у мистецтві більше, ніж розгаданих його таємниць. Астронавт Армстронг казав, що мистецтво ще загадковіше, ніж космос. Про один секрет його (мистецтва) не можу тут не згадати: власне поезію (точніше — псевдопоезію) сучасних авторів покласти на музику практично неможливо. Часом виходить відверта фальш на зразок тієї, яку на відзначенні тридцятиріччя НСПУ вигукував поет і співак Анатолій Матвійчук: *«Я Україну люблю!»*. Питається в задачі: *«Скільки можна вже любити цю нещасну Україну? Любов до неї вичерпав ще Тарас Григорович. Тому пора б знайти для неї якусь новішу й продуктивнішу метафору!»*. Ганна Чубач написала свого часу про звичайну, здавалося б, тернову хустину. Але коли вона «уточнила», що *«хустку тернову — жовту і синю — носить сьогодні вся Україна»*, то відчуваш, що війнуло на тебе справді свіжішим образом тієї любові.

Нещодавно я прослухав на першому національному телеканалі спроби в цьому плані і народного артиста Іво Бобула та обдарованих синів геніального, нині вже Героя України Назарія Яремчука. Вони виконували нібито пісні на слова сучасних авторів, але звучали вони не як пісні, а як багатодецибельні викрики; від них не віяло ніякою естетикою і не було навіть страшно від тих криків. Винятки,

щоправда, бувають: один із них, на мою думку, це пісня Андрія Заліска «Ріка життя». В ній художність, як кажуть, лежить на поверхні. Бо є найголовніше для пісенного мистецтва: мелодійність. Згадаймо, що «Мелодія» Мирослава Скорика стала фактично народною завдяки і насамперед її мелодійності.

— **Інколи критерій художності добре пізнається під час читання творів зі сцени. Ви звертали увагу на це?**

— Звертав, звичайно. І помітив дуже мало втішного. Найвідоміші майстри художньої декламації Петро Бойко, Ніла Крюкова чи Анатолій Паламаренко читали «на публіку» переважно українську класику, а з сучасних творів спинилися або на «Берестечку» Ліни Костенко (Петро Бойко), або на поетичній прозі Олеся Гончара й Григора Тютюнника (Ніла Крюкова), або на окремих творах Бориса Олійника (Анатолій Паламаренко). Інший майстер розмовного жанру Анатолій Демчук роками обходить власною *«обережно-прірвою... ну вам туди можна»* («Я бачу, не глухий»). До всього іншого, кажуть, не доходять ні руки, ні художні критерії. Тому, мабуть, прозаїк Василь Шкляр інколи сам читає напам'ять фрагменти свого «Чорного Ворона». Як робили це вже в далекому минулому Григорій Косинка (Василь Стефаник називав його своїм сином із Дівич-гори) чи Григир Тютюнник, який нерідко вивіряв написане на читанні з пам'яті колегам. Одне слово, бракує сучасним літераторам зв'язків творчості і з естетикою (як основою творчості), і з розумінням тієї талановитості, з якою виходили на люди Шекспір, Шевченко чи Довженко. Як сказала б моя сусідка-бабуся: *«Дивись, сліпа, в оте дзеркало, а не в дощечку; у дощечці ж бо навіть саму себе не побачиш»*.

— **До речі — про «дзеркало». Образ його фігурує в кількох томах публіцистичних мемуарів: «Протирання дзеркала», «Тіні в дзеркалі»... Вам відомі, ж, мабуть, ці книги?**

— Відомі, звичайно. Здобулися вони здебільшого на захопливі відгуки в електронних та паперових ЗМІ, і загалом — заслужено, бо несуть у собі чимало такої інформації, що не відома була навіть літературній богемі, про яку переважно ці книжки й писалися. Дехто гарячково говорив, що маємо таку історію літератури, якої не вичитаєш у жодному, зокрема й академічному, виданні. Це так (ніде правди діти) лише почасти, оскільки автор, пишучи свої мемуари, дивився переважно в **дзеркало**, а історія літератури — це завжди **задзеркалля**, ота інформація, яка вичитується тільки в образах, тобто — в підтексті літературних творів. Історія літератури — це (за теоретичним каноном) історія стилів, історія типів художнього

мислення; вони відбивають не те, що дзеркально «показане» в творі чи в письменницькому побуті, а те, що «приховане» в метафорах (даруйте за хрестоматію). Це очевидніше відчували, скажімо, Анатолій Дімаров у мемуарах «Прожити й розповісти», Юрій Мушкетик у «Дорогах, які нас обирають», Ірина Жиленко в дуже ліричних і найбільш чесних (серед шістдесятників) спогадах «Номо feriens».

А в згаданих «дзеркалах», на жаль, найменше йдеться про задзеркалля, метафоризацію літературного мислення (Олександр Потебня вважав її основною ознакою літератури як мистецтва), зате трапляються тенденційні міркування чи й фактичні неточності. Нерідко навіть у користуванні словом: «протирають» у народній мові не так дзеркала, як штани; в історію літератури (якщо це справді історія) потрапляє не те, що написано, а те, що залишається. Автор «дзеркал» інколи забував про це і відшукував у своїй пам'яті те, чого насправді навіть не було. Послідовно, наприклад, поширює свою «любов» до Івана Драча. Він згадує його ім'я чималенько разів з відвертою негачією і лише зрідка — нейтрально. Можливо, тому, що цей лідер поетичного шістдесятництва у своєму «академічному посланні» («Академічне посланіє ученій славнобратії в нашої демократії») зважився кинути в автора «дзеркал» гумористичним камінцем про компіляторство («У спілчанській круговерті // Компілятор як ніхто...»).

А в одному з мемуарних томів автор «дзеркал» прив'язав до Івана Драча ще й мене. «*Так само, як Драч, — читаємо в другому томі мемуарів, — здивував мене в тій історії Михайло Наєнко*». А «історія» була нібито така: уже в час «горбачовської перестройки» він (автор «дзеркал») дав інтерв'ю газеті «Юрмала», де повідав про Голодомор, про репресії і про русифікаторську політику в Україні. За ці «юрмальські одкровення», як називає їх сам автор, Іван Драч нібито «шпетив» його (не сказано, правда, в якій публікації), а я «вистьобав» теж його в компартійній газеті «Радянська Україна». «*Якби то був, наприклад, Равлюк, Моргаєнко чи Штонь, це жодного подиву в мене не викликало б, — пише мемуарист, — а тут і земляк, і добрий знавець історії літератури, якому (мені тобто. — М. Н.) не треба вивчати, скільки в ній було репресовано і кого репресовано*».

Скориставшись матрицею цього стилю, мушу зауважити: якби мемуарист заглянув в архіви чи бібліографічні довідники, то переконався б, що в газеті «Радянська Україна» я за все своє літературне життя виступав лише двічі та ще й на її замовлення: перший раз, коли треба було підтримати поета Бориса Олійника, який обирався в академіки, а другий, коли слід було відзначити сімдесятиліття

драматурга Олекси Коломійця. Я робив це в міру своїх знань і сил, але про ніякі голодомори та репресії у виступах автора «дзеркал» там не було й натяку. Свідок, як кажуть, Бог!

— У цитованих «дзеркалах» мені не зовсім зрозумілий отой ряд: «Моргаєнко, Равлюк, Штонь». Чи відомо Вам, чому вони опинилися поруч?

— Можу лише здогадуватися. На основі листування з Григорієм Штонем, яке відбулося в нас кілька років тому. Повністю я опублікую його, мабуть, трохи згодом, а один фрагмент наведу зараз. Саме той, який проливає певне світло на згаданий Вами «ряд». Деякі прізвища, щоправда, доведеться (з етичних міркувань та відсутності люстрації) замінити криптонімами. Дослівно той фрагмент у Григорія Штона звучав так: *«Оце тільки зараз прочитав твої послани. Відповідаю гамузом — мене на люди не тягне (як голова творчого об'єднання критиків, я пропонував йому свого часу бути делегатом письменницького з'їзду. — М. Н.). Що ж до Сл-го, то він вартує пострілу Убойного. Лежачи в ліжку, я часто бесідую зі стелею. Яка розповідає мені, де я був дурником, дурним, а то й ідіотом. Останнім часом згадую будинок вище автовокзалу, де одержав був квартиру Ж-й, потім Микола [вилетіло прізвище — покійний доктор з теорії, не дурний, але, але (очевидно — Іг-ко. — М. Н.), потім Сл-й. Я колись розповідав тобі про мій довготривалий «роман» з КДБ і ти тою розповіддю скористався (у есемесці) малопристойно (я писав йому, що він за певним завданням статтю про Євгена Гуцала хотів розпочати дискусію про шістдесятництво, але Василь Фащенко відмовився продовжити ту дискусію, оскільки, на його, Фащенкову, думку, то була не критична стаття про Гуцала, а донос на письменника. — М. Н.). Проте я багато чого позаковтував. Власне — забув і продовжу. Будинок, про який я веду мову, був нагородним для агентури КДБ... Я від них усіх просто пішов. У порожню свою хату, у свою пенсію. Життя завершене. Насамкінець скажу, що саме ця тема мене не те що не хвилює, а я і на неї плюю. Безнадійно. У табу енергії більше... Вся література — не моя. Треба міняти її ДНК... Тримайся і тримайся».*

— Напрошується, отже, думка, що потрібен «вибух» і в літературі мемуарного жанру? Аби розставити хоча б якісь крапки над «і»...

— Напрошується... З'явилися вже багатотомники не тільки з «дзеркальною» метафорою. Деякі іменуються просто «Спогадами» (6 томів!), інші постають як «Щоденники без купюр» (вийшло 37 томів!), «Притча про хату» (5 томів!) чи «Сто літ — сто доріг» (5 томів).

Якщо сприймати їх як журналістські записи, то таке цілком припустиме, але якщо це нібито письменницька продукція? Досвід підказує, що письменницькі мемуари пишуться не більш як в одному томі, обсягом 300-400 комп'ютерних сторінок: «Моє життя» Пантелеймона Куліша, «Кола Брюньон» Ромена Роллана, «Зачарована Десна» Олександра Довженка, «Щедрий вечір» Михайла Стельмаха, згадана вже «Homo feriens» Ірини Жиленко, не згадані спогади Миколи Руденка («Найбільше диво — життя»), Євгена Сверстюка («На полі чести»), Миколи Плахотнюка («Коловорот»), Бориса Тимошенка («Потала») та деякі інші видання.

Публіцистична інформація в них чергується з суто художнім викладом і в такий спосіб автори уникають багатослів'я, доречно вдаються до метафоричної стилістики і не ризикують, відтак, потрапити в когорту зануд. Зануди, як відомо, на запитання, як у них діла, починають розповідати про свої діла: вчорашні, позавчорашні і будь-які інші. Забуваючи, між іншим, про іронічну барву в відомій пісні: «*Всё, что было не со мной, помню...*».

Відсутність літературних передач на першому каналі радіо певною мірою останнім часом компенсується радіофільмами Неллі Даниленко. Це її суто авторський проєкт на каналі «Культура», але його інколи «бере» і перший національний. Щоправда, дуже нічної пори, як, скажімо, і «Кружляння слів» Павла Вольвача чи й спеціально підготовлені літературні передачі, але... о другій- третій годині ночі.

— Чи не передаєте Ви куті меду в своєму, пробачте, критицизмі? Може, це якась примха чи забганка?

— Потреба «вибуху» в літературі — і не примха, і не забганка. Переживаємо катастрофічне отупіння людності. Гляньте у фейсбуки чи інстаграми: чим там захоплюються читачі зі слухачами та

глядачами? Думаєте, що текстами з міркуваннями про філософію буття, про психологію художнього пізнання світу? Таке набирає щонайбільше кільканадцять вподобайок, а от трихвилинні розваги — тисячі! Часом натрапляєш навіть на святотатство: на сюжет «Полегли Герої вересня 2021» за 5 днів відгукнулися аж... 13 (тринадцять) фейсбучників. Полеглих було 7 бійців — оборонців Донбасу. На кожного, отже, по два відгуки. А під зображенням танцюючої акторки (в туплях на каблучках і в мініспідничці, яка інколи підвівалася під час танцю аж по саме нікуди) стоїть 40 тисяч захоплень! Такий дисбаланс занепокоює неабияк.

— **Ви вважаєте, що «винна» в цьому література?**

— Почасти так. Вона не тільки погано читається нашими сучасниками, а й зазнає неабияких негацій з боку деяких ЗМІ. Віднедавна (точніше — з часу призначення Дмитра Хоркіна на посаду Генерального продюсера UA:Українське радіо, 2017, та Голови правління Національної суспільної телерадіокомпанії України Зураба Аласанії, 2017) літературні передачі цілком вилучені з Перших радіо- і телеканалів, сигнал яких має найбільше покриття в Україні. Переведені в канали «Культура», яких можна почути-побачити не далі, ніж у прикиївській Глевасі (там був колись всесоюзний витверезник для алкоголіків, яким література — до великої лампади Ілліча). А література загалом у нас, як знаємо, завжди була чимось більшим, ніж просто літературою. Вона була ідеологією, каталізатором національної свідомості і, звичайно, джерелом естетичної енергії. З неї поставала картина світу, котра виховувала всі покоління українців, сформувала, зрештою, українську націю та її лідерів. Згадаймо роль «Енеїди» й «Кобзаря» в історії духовної України, або те, що УНР (Українську народну республіку) у 1917-1920-х роках підготували значною мірою література й театр. Це помічали навіть найзаклятіші наші вороги.

Коли після розстрілу під Крутами студентів кремлядські більшовики влаштували парад, то їхній вожак Муравйов у виступі на тому параді сказав: *«Надо было в свое время повесить Кропивницкого, Заньковецкую, Садовского и Саксаганского. И сейчас не было бы даже разговоров ни о какой Украине»*. Та й Акт про незалежність України в 1991 році ініціювали депутати Верховної Ради, що були переважно письменниками і журналістами. А що маємо зараз? Замість картини світу пропонуються (в кращому разі) його замальовки. Щоб замальовки переросли в картину — потрібен вибух. Літературний вибух. Такий, наприклад, як з-під пера Івана Франка. Живучи в значно гірших, як сьогодні (підколоніальних) умовах, він пропонував не за-

мальовки, а твори-набати: «Нам пора для України жить...», «Твоїм будущим душу я тривожу...», «Не ридать, а добувати...»

— Чи скоро дотягнеться наша сучасна література до таких вершин української класики?

— Десь на рубежі 40-50-х років ХХ століття майбутній академік Олександр Білецький скаржився своєму ленінградському адресату, що в Києві немає з ким поговорити про літературу. Сьогодні, як здається, немає кому написати не лише «Мойсея», а й «Плачуть голі дерева...» (Михайло Коцюбинський) чи «Сидить баба на рядні...» (Іван Драч). Прогнозування в літературі — річ ризикована. Можливо, таке трапиться завтра чи й через кілька десятиліть. Хто міг передбачити, що в час цілковитого фізичного й духовного закріпачення України раптом з'явиться українською народною мовою «Енеїда» Івана Котляревського, а потім в умовах захоплення повсюдною «котляревщиною» — «Кобзар»? Від читання його, зізнавався досвідчений у літературі Григорій Квітка-Основ'яненко, в нього чуб настопужився.

Так само на рубежі ХІХ-ХХ століть, коли стали виявлятися ознаки втоми реалізму Івана Нечуя-Левицького й Панаса Мирного, з'явився духовний гімн України «Боже великий, єдиний» Кониського-Лисенка і паралельно — твори вибухового раннього модернізму Івана Франка, Лесі Українки, Василя Стефаника й Володимира Винниченка... Вони були своєрідними пропілеями до модернізму високого (Павло Тичина, Микола Хвильовий, Микола Куліш, Лесь Курбас, Олександр Довженко та інші), а він — предтечею шістдесятництва. Чи міг їх хто-небудь передбачити? Навряд. У сучасних умовах слід не передбачати, а готувати ґрунт для подібних літературних вибухів.

Саме з цією метою, скажімо, НСПУ постійно провадить різні конкурси серед письменників-початківців; 1998 року, з моєї (та голови НСПУ Юрія Мушкетика) ініціативи відкривалася в Київському університеті спеціальність «літературна творчість», а згадана на початку нашої розмови Літературна студія імені Максима Рильського щороку влаштовує студентський конкурс «Жива троянда». Протягом тривалого часу він провадився лиш у Київському університеті, а в останні роки, за підказкою студентів, Центр літературної творчості Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка оголосив його загальноуніверситетським в Україні та в зарубіжжі. У 2020-му та 2022-му роках призерами конкурсу стали не тільки студенти Київського (Ілона Михніцька, Світлана Вертола, Юлія Гупалюк, Антон Іщук, Тетяна Юхимець та інші), а й Львівського (Назарій Нестерук), Центральнорайонського (Максим Бричка), Полтавського (Катерина

Літстудійці Київського університету на черговому зібранні 14 вересня 2021 р.

Професор Михайло Наєнко з призерами літературного конкурсу «Жива троянда» (1921): Антон Іщук, Юлія Гупалюк, Світлана Вертола, Назарій Нестерук, Ілона Михніцька

Ніколенко, Ігор Олюха), Варшавського (Катаржина Пастушка) та інших університетів.

Можливо, літературний вибух у майбутньому спричинить хтось не тільки з відомих уже нині письменників (як Василь Слапчук, що недавно був увінчаний міжнародною премією «Дон Кіхот», Катерина Бабкіна, котрій присуджено дуже престижну центральноевропейську літературну премію «Ангелус» або автор «Віршів з війни» Борис Гуменюк чи інший Борис, який на початку жовтня 2021 року презентував збірку віршів на передовій війни Росії проти України), а й дехто з таких призерів-студентів. Бо ж письменник, як знаємо, рослина багаторічна: їй інколи потрібні роки й роки, щоб зацвісти, як квітка папороті. Американець Джек Лондон, згадаймо, став відомим у світі після тридцятирічного віку, а наш справді вибуховий Григір Тютюнник першу збірку новел «Зав'язь» видав, коли мав за плечима вже 35. Треба лиш не боятися стати геніальним. Це, між іншим, один із девізів нашої літературної студії. «Сам Бог каже, що треба зосередитись на майбутньому», — говорив староста її в студентські роки, а віднедавна — почесний доктор (honoris causa) Київського університету Іван Драч. Не кажучи вже про класичне «*І будуть люди на землі...*», виголошене класиком світової літератури, співробітником Київського університету, в'язнем десятилітньої солдатчини в Російській імперії і академіком Академії мистецтв тієї ж імперії Тарасом Шевченком. Рівнятися, отже, є на кого...

— А яка запурука, гарантії сучасної ситуації?

— Перша запурука — надія на Бога, який наділить когось геніальним талантом. А друга — свобода творчості. І незалежність від будь-яких ідеологій. Хоча існує думка, що великі твори народжуються в період криз, у час утисків щодо людської свободи. Античні шедеври Греції — це продукт епохи рабовласництва. Римська «Енеїда» Вергілія, як знаємо, хоча й наслідувала грецькі традиції в літературі, творена почасти на догоду тогочасній ідеології. А вся класична література України — це спротив ідеології. Аж поки на шию українських письменників не було накинуте ярмо більшовицько-московського плебсу. Іван Франко застерігав, що коли прийде до влади плебс, то диктатура австро-угорських Габсбургів буде видаватися розкішшю. Не передбачив він хіба що абсурду в роки можливого владного плебсу.

Уявіть собі, що перед похороном Григора Тютюнника один шустрий чиновник від літератури побіг в органи кадеб'ятників, аби вони «проглянули» його виступ на тому похороні. А потім — перепитував

Труну з Григором Тютюнником несуть Володимир Яворівський, Анатолій Шевченко, (не впізнаний), Олександр Сизоненко, Іван Драч

у ближчих знайомих: «Ну, як я виступив?» Про те, що це був виступ над труною, над останнім кроком людини в цьому світі, залежному від плебейської ідеології, письменникові-чиновнику навіть не уявлялося. Затовчений молотом несвободи його лоб був настільки твердим, що крізь нього не пробилася до мозку жодна хвиля людяності. Звідси відомі віршовані дифірамби різних авторів або партійному квитку, або сяючим вікнам райкому чи золотим зорям Кремля. Сучасний письменник абсолютно вільний від подібних аберацій; його зір спрямований лиш на «золото у кожного в душі» й на те, щоб на оновленій землі ніколи вже не було врага-супостата, а тільки син та тільки мати і просто — люди на землі. Це єдина запорука й гарантія того, що вибух у літературі мусить таки відбутися і саме з таким поглядом на світ. У Бога все готове, аби такий вибух благословити і підготувати людство до народження в ньому нечуваної досі геніальності. Проявиться їй «допомагає», на жаль, навіть така ситуація, як кровопролитне вторгнення Росії в Україну 2022 року. Нещодавно вийшли книжки «Поезія без укриття» та «Весна озброєна». В них уміщено вірші понад ста українських авторів про цю війну. Є серед

них винятково талановиті. Наведу один — твір Юрія Рибчинського. Назву йому можна запозичити з Тичининого твору початку війни з давнішим фашизмом:

«ЦЕ ЗНОВУ НАПАД...»

П'ята ранку, було темно, було тихо, як в раю,
 Ти прийшов на нашу землю, щоб знайти тут смерть свою.
 А ти думав, сучий сину, чадо чорної п'їтьми,
 Що тебе із хлібом-сіллю будем зустрічати ми?
 Ні, тебе зустріне куля! Моя куля у бою,
 Щоб роки тобі зозуля не кувала у гаю.
 Ти прийшов, як злодій, підло і підступно, і тому
 Я уб'ю тебе, як світло убива завжди п'їтьму.
 Я уб'ю тебе, мій враже, за Житомир, Київ, Львів,
 І ніхто мені не скаже, що людину я убив!
 Бо ти зовсім не людина, син двоглавого орла,
 Недарма твою країну звать «імперією зла».
 Хай мою відчувши силу у бою крізь чорний дим,
 Ти піднімеш прапор білий, щоб залишитись живим.
 Та тебе, так званий «брате», я не братиму в полон.
 Твоїм тілом, м'ясом клятим, годуватиму ворон.
 І твої мерзенні кості без скорботи і жалю
 На церковному погості я голодним псам скормлю.
 Ти покинув свою рашу під покровом темноти
 І прийшов на землю нашу, щоб у неї полягти.
 Ти злочинець, а не воїн, ти пройдисвіт і палій,
 Ти могили не достоїн у святій землі моїй.

— Дякую, Михайле Кузьмовичу, за Ваш критичний оптимізм і за відповіді на мої запитання.

Юлія СІЛЬЧУК

**БЕЗ ІРОНІЇ
ПРО КНИЖКУ «(БЕЗ ІРОНІЇ)»**

Роздуми про книжку прози Ольги Ляснюк

Розгортаю книжку художньої прози Ольги Ляснюк «(без іронії)...» Оригінальна назва (і, зокрема, її оформлення). Оригінальні жанри (до речі, в книжці не означені). Оригінальне світовідчуття (про це висновкую вже опісля — прочитавши декілька новелеток пані Ольги). Проте, про що ж ця збірка, легко здогадатися вже з самої її назви, навіть не розгортаючи книжку. Відчуваю це інтуїтивно. І... не помиляюся.

«(без іронії)» — назва напрочуд влучна та висвітлює не лише характер короткої прози О. Ляснюк, а й, вочевидь, розкриває внутрішнє «я» самої письменниці — у чомусь діаметрально протилежне зовнішній повсякденній масці авторки. (Знаю пані Ольгу як людину, яка насправді дуже полюбляє іронію, а надто — самоіронію...) Дозволю собі два речення з анотації до книжки: «Ольга Ляснюк у прозі часто озвучує те, що заховане у підсвідомості. Читач запропонованої книжки може зі здивуванням відзначити для себе влучання автора в десятку власних переживань, сумнівів чи страхів...» Із цим не могу не погодитися. І все ж...

Лірична героїня Ольги Ляснюк (так-так, саме лірична) має настільки потужний внутрішній мікрокосм, що уже самою своєю присутністю робить авторський стиль

доволі своєрідним і впізнаваним. А ще — по-справжньому живим та чуттєвим, в дечому — навіть натхненним... Так, саме після прочитання книжки «(без іронії)» (до речі, на одному подиху), написалася-напросилася (теж на одному подиху) і мені одна прозова мініатюра — новелетка «Аріадна». І я тут говорю не про графоманію, а саме про здатність творів Ольги Ляснюк надихати...

Особливо та безсумнівно полонить увагу читача найперша прозова мініатюра в книжці — «(без іронії)». Це своєрідний вступ до довгої метафорично-інакомовної сповіді авторки і водночас філософський етюд, якщо говорити про конкретне жанрове визначення. Цей твір вражає насамперед яскравою образністю та емоційністю художнього мислення:

«Це не так просто. Це зовсім непросто. Для мене. Написати без іронії, без самоіронії. Бо це означає триматися без цвяхів, якими мене прибито до світу, до оточення, до чогось ще. А ти кажеш: «Напиши без...» Виймаю усі цвяхи, складаю їх куди подалі і пробую триматися без них. Вибач, якщо не втримаюся. Вибач, якщо впаду. Вибач, якщо не встану. А може, воно того варте? Бо, може, я полечу? А якщо ні, значить, ні...»

«А найбільший мій гріх — мабуть, відчай. Я впадаю у нього, як річка у море... І (відчай) накриває — як китайкою очі. І я починаю бачити світ тисячами тих очей — вже покритих...»

А тепер — до вашої уваги «метафора в кубі» чи пак «метафора в метафорі, що з ядром метафори»:

«Загинемо усі. Ненадовго. А у неділю вранці із надбитої крашанки нас висидить зозуля — родом із того годинника, якому стрілки хрестом зійшлися».

Так, авторська манера метафоротворення неабияк вражає...

Книжка складається із трьох розділів: «Внутрішні персонажі», «Сентименти», «Аналогія». Помітила, що твори з різних розділів мають дещо іншу внутрішню динаміку, тематичне спрямування, дещо інакший характер образності і навіть тяжіють до інших філософських категорій та цінностей. У цьому уважний читач може й сам пересвідчитися.

Родзинка цієї авторки — це, безперечно, так звані «**парні**» **метафори**, усередині структури яких — завше яскраве порівняння і певна образна паралель. Переконливий приклад цього (і тільки один з багатьох) — це метафоричне порівняння ліричної героїні, тобто себе, з осінню в етюді «Осінь. Персонажі»: *«Нам добре разом, в одному на двох божевіллі, ми разом галасуємо і голосуємо на дорогах,*

бюлетенями, у рупори, у мегафони... в однакового розміру і кольору гамівних сорочках. Ми навіть погляд ламаємо, як одну на двох скибку чорного хліба, одним на двох ключем відправляємо птахів у вирій і тим же ключем замикаємо себе від вирію, тепла і тебе...»

Інколи ж це не просто образно-метафоричні паралелі, а навіть тексти-метафори (наприклад, мініатюра «Зима»). «Зима» — це новелетка про далеко «незимові» почуття, у стихії яких ліричні герої «доростають до Водохреща» і перероджуються: він — «спраглим подорожнім», а вона — «місцем, на якому викопають криницю»...

Якщо ж аналізувати чуттєво-семантичну наповненість прози О. Лясюк, то тут варто виокремити наступні важливі моменти... По-перше, це шукання героїнею себе у власному відчаї, що означене таким внутрішнім болем, який відчутний читачу майже фізично, і саме завдяки майстерності авторської метафори з вкрапленнями образності зі сфери натуралізму. По-друге, найвагоміше місце у книжці займають саме зорові образи, які породжують в уяві читача неймовірні життєві багатогамні картинки з ілюзією власної (особистої) присутності в них — тобто у художній авторській реальності... Процес переживання авторської реальності — надзвичайно динамічний, кількашаровий і навіть багатовимірний. Адже в читача складається враження, що протягом прочитання одного короткого твору він встигає побувати у багатьох життєвих ситуаціях (і навіть часових вимірах) одночасно. Швидкість зміни декорацій (як і пластичність метафор) напевду вражає...

А ще, окрім зорових метафор, Ольга Лясюк активно послуговується і метафорами із чуттєвої сфери. Наприклад:

«Видобуваю зі страждань риму, а вона каже дзуськи і не римується, і колеться так, аж кров виступає на серці...»

«Бо без тебе яюсь так, ніби замість валідолу кінець життя під язиком...»

Остання — майже тактильно відчутна метафора (принаймні, мені особисто): *«А краще буду крамницею: заходьте, у мене сезонний розпродаж почуттів чи ще чогось...»* — іронізує авторка в новелеті «До весни». І саме тут, все ж таки, не обходиться без іронії, а точніше — без самоіронії авторки.

Є в прозі, як рідкісний виняток, і своєрідне протиставлення назви книжки. А саме — іронія. Так-так, іронія про чоловіків... Принаймні особисто я саме так бачу наступний уривок: *«— Олечко, звий на мені гніздо. Бо так незатишно посеред зими підпирати холодний вітер. Бо так соромно опинятися посеред зими не те що без свого — на-*

віль без фігового листочка. Ти знаєш, знаєш, як ми з тобою заживемо! Я тебе загойдуватиму на ніч, а щоранку приноситиму замість цукерки сонце на патичку...»

Властива Ользі Ляснюк і так звана часово-просторова метафора — з ілюзією переміщення уяви читача в часі і просторі. Що тут скажеш? Тільки браво! Ось один із прикладів такої метафори: *«І прийде хтось інший, і роздягатиме мене, наче малу дитину, і малюватиме на моєму тілі карту світу, і я відчуватиму кожним своїм нервом усе, що десь і колись відбувається. А коли мене майже не стане, ти зникнеш. З намальованою мапою, зеленим чаєм і без мене...»*

Якщо ж говорити про сферу образності загалом, то, все ж таки, найчастіше Ольга Ляснюк асоціює себе (а точніше — свою ліричну героїню) з осінню. Темі осені у цій книжці присвячені декілька нарисів, етюдів та образків. На тему «Осінь у художній прозі Ольги Ляснюк» можна було б написати навіть окреме дослідження. Проте я обмежусь цитуванням найдоречніших метафоричних самоозначень авторки:

«А ще тепло? Бовванію отерплюю посеред усього світу...» (новелета «Осінь»).

«Збивати хмарини в вершиково-осінній коктейль», «втрапляти у такт вальсу осінніх дерев» (мініатюра «Привид осені»).

Що ж стосується настроєвості художньої прози О. Ляснюк, то це, безумовно і насамперед, світла туга, а подекуди — навіть зневіра: *«Зроджуюся щоранку молитвою світлою, а до вечора шашіль зневіри сточує мене, як дерево тисячолітнє, на якому і круки кам'яніють... Зроджуюся щоранку промінням сонячним, а до вечора в темряву не проникну згушуюся, тягучу, як смола, якою вимастять огорожу чиєїсь пам'яті на цвинтарі...»*

Від подібних порівнянь — аж мурашки по шкірі... У свідомості неуважного читача навіть може виникнути логічне запитання щодо світоглядно-релігійних поглядів цієї авторки... Однак подібні сумніви змусить відкинути останнє спонукально-питальне речення в тексті нариса «Шепіт монаха»: *«Боже, а ти ще в мене віриш?»*

Продовжуючи перераховувати теми та мотиви прози О. Ляснюк, неможливо не згадати тему природи. А саме — біль природи, який авторка відчуває, мов власний. Більше того — біль природи часто відлунує в її серці надто гучною метафорою і виразними щемливими образами, як, наприклад, в образку «Дерево 3 (Клімт не знав)»: *«Ти хоча б уявляєш страту тих дерев, про які ні сном — ні духом не знав Клімт? О, ця страта була майже непомітна, допоки я про*

неї не згадала. Не Клімт, а я. Спросоння я плакала. Обнімала кожну приречену вишню, обв'язувала кожну із них хустинкою із краплями крові. Від переживань у мене не йшла, а лилася кров із носа. У той день навіть хустинок на мені не економили. На мені чи на вишнях?»

Наступна тема — пори року. А точніше — взаємопов'язані календарі світу природи і власного мікрокосму героїні. «Не було» — це найболючіша мініатюра про осінь, кохання і смерть, де кожна метафора — вистраждана, вилита із самого дна серця авторки важким розплавленим свинцем. Де кожен емоційно та образно концентрований рядок так і норовить засісти аж на дні душі у небайдужого читача... Тому деякі твори нелегко читати. Відчуття: ніби несеш тяжку ношу, ще й кудись нагору... Але коли дочитаєш (донесеш), отримуєш непояснюване катарсисне задоволення і новий (наче, їй-богу, свій) пережитий досвід, а відтак — мудрість...

Продовжує тему «пори року у природі і душі» новелетка «Найпрекрасніша ніч». Її мотив — це своєрідний релакс або ж «гра у спогади» (теплі і літні спогади!), яку, впевнена, кожен з нас «знає напам'ять», адже частенько і сам для себе практикує повернення в сонячні спогади минулого...

Етюд «Звукоряд» та мініатюра «Точка опори» за тематичним спрямуванням тяжіють до образу України і містять патріотичні мотиви, які виростають із настроєво-ліричного авторського означення себе: «*Ти знаєш, як вона вимовляється і пишеться, то ж давай мені руку. переходь мою Україну, як розламаний міст...*»

Інколи ж художня проза Ольги Ляснюк має філософсько-релігійний настрій, що в текстах авторки виростає у самопізнання і сакральне відчуття світоустрою. Наприклад, діалог героїні з Творцем:

— *У тебе буває таке, що дивишся на все, а воно усе не таке і все не так? Я ж вічний, а вічного вбити найлегше. У мене ж стільки любові... і часом вона починає боліти. Уявляєш?*

— Уявляю... («Колиска для Бога»).

І — логічно-метафоричний висновок наприкінці твору: «*Отак і тримаємося — я за НЬОГО, а ВІН...*» («Колиска для Бога»)

Серед тематичної наповненості Олиної прози — і любов до малої батьківщини та світла туга за дитинством, якого викрав Час (новелетки «Агрус», «Подарунок за вікном», «Зозуляста курка»).

Мені особливо імponує дещо дуже інтимне в художній прозі Ольги Ляснюк, а саме — її своєрідна лірично-феміністична інтерпретація долі жінки-поетки: «*Ти живи, як треба, а мені пора на за-*

хід. Щовечора сонце до стайні заганяти, сортувати зірки, сплітати стежки в один шлях, господарювати у «домі на горі» якого ще ніхто не бачив...» («Тобі — чужому»).

Надзвичайно метафоричне самоозначення Ольги Ляснюк як поетки — саме (о, парадокс!) у мініатюрі «Не-поет»: *«Напевно, незабаром отримую премію як не-поет. Вже знаю, що нагородою буде льодяник на паличці, щоб я, врешті, збагнула, наскільки солодке життя».*

«Подаруйте мені гамівну сорочку на ніч, щоб не снилося, що вмю писати»

Тему «людина Слова», на мою думку, найповніше окреслює наступна метафора авторки: *«Лети у вирій, ти не вмієш вростати у землю, ти й ходиш по ній, не відчуваючи тяжіння».*

Дилема «чоловіче і жіноче», що рівнозначна вічному непорозумінню — ще одна яскрава (найяскравіша!) тема творчості Ольги Ляснюк. Художньо-образна мініатюра «Пульс» — найвиразніший її приклад. У ній — цікава образність, дивні і яскраві метафори, що, безперечно, запам'ятовуються: *«Мені треба було хоч інколи сидіти на стелі, бо ми були діаметрально різні. Він не знав жалю. Намагався зрозуміти. Він усе намагався зрозуміти. Це була для нього Антарктида: чув, бачив на картинках і по телеку. Я підкидала йому свої посмішки. Він їх ламав і кидав у камін і грів руки...»*

Мініатюра «Плюс» (які деякі інші новелетки) пропонує нам актуальне рівняння «чоловіче + жіноче» = вічне непорозуміння». В ньому Ольга Ляснюк намагається віднайти, мов невідоме, своє жіноче «я». Авторка знає свою власну формулу розв'язку подібних рівнянь і щедро демонструє її читачам. Ольга, безперечно, у цих питаннях — філософ.

Художня мініатюра «Достукатися» дуже яскраво відображає філософію буття, а ще — семантично навантажена концентрованими метафорами:

«Завелася вічність, як міль, у моїх хвилинах. Заламую руки, бо такий мій час, що соромно людям показати: можна в дірки з позаторік завтра побачити...»

У цій новелетці авторка майстерно, влучно та дуже природно по-слуговується езоповою мовою: *«Вже кілограмами купую яблука спокуси і починаю заздрити Єві...»*

Якщо ж говорити про образно-виражальні засоби Ольги Ляснюк, то це, безперечно, метафора (як уже мовилося). Однак хочеться більш детально означити її особливості та різновиди. Насамперед — персоніфікацію...

Новелетка «Забула» багата на цілий ряд персоніфікацій: «вмирають мої слова», «рятувати осінь від амнезії», «дерева грали у сніжки», «на сцену впала осінь і розставила порнографічні декорації з оголених парків...»

Так, легко помітити, що Ольга залюблена у персоніфікацію — олюдження не лише поняття осені, а й образів зими, весни, березня, неба та багатьох інших явищ і предметів природи... Наприклад, в етюді «Проголосила» знову спостерігаємо цілий ряд яскравих персоніфікацій: «Зима заклеїла місто в білий конверт і відіслала без адреси до запитання. А ніхто не запитує»; «Наш березень хворіє на далекозорість і перебинтовує ліве крило голубові миру...»; «Сонце хотіло позасмагати під променями квіток, але небо знову готує коктейль з дощу та снігу і завісилось джинсовими хмарами замість фартушка».

Свого піку тяжіння Ольги Ляснюк до персоніфікації досягає в етюді «Злочинна», де весь текст — це суцільна метафора-олюдження, від першого до останнього речення: «Її звинувачують у розповсюдженні фальшивого золота. Тільки піймати її не вдається...»; «І сама осінь незабаром втрапить за ґрати першого снігу. Її чекає довічне ув'язнення з правом прогулянки раз на рік».

Тут навіть епітети забарвлені кольором персоніфікації: осінь «злочинна, істерична» тощо. Як уже зазначала, авторка тяжіє до оригінальних метафор. Однак особливо, аж «божевільно», красиві метафори — у новелетках «Прокинемося» та «Не знайдуть»:

«Як завжди, схопили ніч за різні краї і кожен почав тягнути на себе. Розірвали. Тобі дістався ранок, а мені — вечір...»

«Просто намалюємо сходи і будемо по них сходити з розуму...»

«А нам годинники переїжджатимуть дорогоу...»

«І нам, врятованим, відразу стане холодно. Та ще й підкине хтось застуду із запахом лимона. Після ускладнень ми розучимось втрачати голови.»

А тепер — до вашої уваги ті метафори, які вже несуть афористичне означення або які можна означити як афоризми:

«Листи — це ніби вірші, яким автор обирає читача, а не навпаки» («Ненаписаний лист»).

«Дуже просто вийти з усамітнення, а от самотність — це те, що треба вирвати з себе» («Театр одного глядача»).

«Театр одного глядача» містить цікаві метафоричні самоозначення героїні:

«...Деякі спогади — як заспокійливі пігулки, у них (як у снах) тобі хотілося б лишитися назавжди. А це вже діагноз: ти, кицю, — спогадоманка!»

«Напевно, замість крові, в твоїх венах суцільний нерозбавлений адреналін».

«Ти завжди тримала себе під контролем. І завжди хотіла вийти з-під цього самоконтролю. І не могла»....

Інколи ж щирість авторки, на мою суб'єктивну думку, переходить межу дозволеного... Хоча цей прийом цілковито виправдовує назву збірки — «(без іронії)»: «Знайдіть того, хто відпустить мені мої гріхи по світах, я ж інфікована існуванням з матюками (бо першим було слово — ніхто не знає яке), зі злістю, зі своїм «бу-бу» у черзі, у тролейбусі, у серці...»

Аби втримати увагу читача, іноді авторка апелює до його совісті, що зайвий раз підкреслює щирість її прози: «Ні-ні я не хочу щоб ви пробігали очима по рядках пропускаючи більшу частину з них і прибиваючи сторінками усе живе ні...»

Дія «Театру одного глядача» розгортається поступово... На уявній сцені (або навіть за лаштунками) довгий час перебуває тільки автор (власне — лише його голос)... Він розмірковує про певні філософсько-психологічні моменти і, послуговуючись методом градації, характеризує героїню... Потім на сцені почергово з'являються олюднені філософські категорії, такі як любов (Лов'юб), гордість (Дьогтірс), ненависть (Нисьвенто), жалість (Жісталь), байдужість (Сітьжуйдаб). І саме вони розігрують на уявній сцені твору глибокий діалог про сенс життя... Так, до безсумнівних плюсів Ольги Ляснюк належить властиве їй конкретне образне малювання-означення різних абстрактних понять.

Слова авторки в «Театрі одного глядача» подекуди вражають проникливою життєвою мудрістю та звучать як доброзичливі поради читачам:

«Краще подумаймо разом. Пошукаймо себе. Агей, де ми загубились? І чи знайде нас хтось, якщо самим ліньки?»

«Вчіться ходити і не розбиватися, як порцелянові вази, в темряві. І коли навчитесь навромацки вибирати мух з чаю, тоді станете найбільш зрячими».

Інколи ж образні паралелі Ольги Ляснюк переходять у філософські роздуми про життя і смерть — а власне, у своєрідну філософську метафору буття: «Життя нагадує мені мед. Спочатку прозорий і дуже легко летіє. А потім загусає, що не вдовбеш. На смак нібито

такий самий, але кардинально переходить в інший стан. Чи пояснить мені ваша фізика або хімія, будь-яка інша наука цей стан? Хіба що філософія, яка ходить довкола, а торкнувшись ядра, розсипається...»

Писати про концентровану образно-метафоричну прозу Ольги Ляснюк просто не можна неметафорично. Я пробувала — не вийшло... Душа авторки (чи пак образ ліричної героїні) зазвичай відбивається у сприйнятті читача, мов у дзеркалі... Цей же фокус відбувся і зі мною.

І, наостанок, іще одне спостереження: що коротший в Ольги прозовий твір, то неймовірніші й місткіші в ньому образи. Наприклад: «...лежать так — нікому непотрібні яблука чийогось пізнання, яблука чиєїсь спокуси...» («Яблука») Щодо вад книжки, то я зауважила тільки один — відсутність розділових знаків у половині твору, тоді, коли в іншій половині вони є («Театр одного глядача»). Щодо жанрового визначення... Особисто я назвала б твори авторки поезією в прозі. Адже в кожній без винятку мініатюрі є лірична героїня, яка подекуди взаємодіє з образами-символами, або ж персоніфікованими філософськими поняттями. І вся дія (чи пак натяк на дію) відбувається навколо однієї особи — рефлексивно-емоційного «я» авторки.

Зичу пані Ользі Ляснюк нових літературних успіхів, багато-багато нових книг, уважних та прискіпливих читачів і... Якщо вже говорити про муки творчості та вірити зізнанню авторки («До мене дійшло, що воно таке — муки творчості. Це коли за одну ніч напишеш роман і... лишиш блокнот на відчиненому балконі...»), то я їй якнайщиріше, метафоричної зовсім без іронії, послуговуючись езоповою мовою, бажаю: «Дорога пані Олю! Нехай на вашому балконі ніколи не буде підступних дощів чи викрадача-вітру... Хай на балконі (як і в домі) завше панують сонце, затишок та повноцінна гармонія зі світом і собою!»

Микола СЛАВИНСЬКИЙ

«ПОЕТИ ХОЧ ЗРІДКА ПТАХИ...»

Валентина Давиденко. Канти мандрівних музик. — Поезії. К.: Креативна агенція «Артіль», 2024. — 136 с.

Здається позавчора читав інтерв'ю Валентини Давиденко з моєю однокурсницею, телезіркою Людмилою Лисенко. А насправді було це 21 лютого 1996 року. Здається, вчора нас нагороджували — у різних номінаціях — престижною премією «Київ». А сталося те далекого 23 травня 2013 року. Знову ж таки видається, що вчора хтось із гостей делікатно «привласнив» збірку поетеси «Білу лампу внесу тобі в ніч». Лампа помандрувала в невідомі краї, а світло від неї й сьогодні — зі мною, в мені.

Вкрали по-дружньому, щоб, очевидно, довідатися, чому це я прихильно оцінюю книжки Валентини Давиденко. І першу «Зелена зірка березня», й подальші «Нічна вежа» та «Флейта Евтерпи» і, зрештою, саме ту — про білу лампу, яка світилася й світиться мені крізь ніч. Отож хочеться від радості й щастя усміхнутися, коли читаєш ніби рядок простий, звичайний, а насправді виразний, зримий, чарівний: « І сидить на хвостіку у соломі яблуко». Бачиш це яблуко казкове, бачиш і «обрис рідкісної вази», «колони Риму», «Месії слід»...

У цьому вишуканому поетичному царстві — і «жінка з охололим чаєм», і жінка, яка молиться за дітей і просить: «Матір Божа, дослухай, дослухай»... Захоплюєшся світом, де летять квіти, мов птахи, «мабуть, років уже

чотириста», де зустрічаєш «цілу зграю химер і метафор», зрештою, де чуєш, як «Пан лісний насвистує негучно» і переживаєш, що «лісовичок — дитя чудне і горде — усе шукає заповідне місце»...

Розмірковуючи про нього, цілком випадково довідався, що ходив на Криті тими самими стежками, що й Валентина Давиденко. Було те в недавньому зеленошумному просторі, але нібито в позачасі, хоча, звичайно ж, уже після того, як Зевс переніс красуню Європу саме на Крит. Читав про це оповідь поетеси й запам'ятав її міркування про «натхненну осяйність невідомого грецького скульптора». Її — цю загадкову «натхненну осяйність» — таїть у собі дивовижна творчість Валентини Давиденко.

Воістину така: дивовижна, самобутня, окрилена традиціями класичного бароко. У таємничому космосі цієї творчості гармонійно сусідують поезія, малярство, статті, а також телефільми про художників. Знову й знову пригадується давні роздуми «Викрадення Європи», де Валентина Давиденко обстоює «чистоту канону» та вибагливий естетичний смак. Саме вони й визначають знакову сутність пошуків та здобутків поетеси, зокрема й віршів нової збірки «Канти мандрівних музик», мовби написаних пером павиним — не земним, а піднебесним.

Пером, яке в заспівному розділі «Сокровенне обличчя, Вітчизно, твоє» фіксує перші дні війни, нагадує про «вітчизну у серці», увічнію тишу глибинних материнських почуттів, занотовує новітні символи: «Злітні смуги у вирвах», «хтось дзеркала запинає», «маскувальні сіті», «знамення одне — що герої нові постають»... Дати під задумливо-філософськими, неголосистими віршами красномовні: 03.03 2022, 30. 04. 2022, 15. 05. 2022... Це і особистісний календар ліричної героїні збірки, і новочасний літопис боротьби проти лютих ворогів, а ще — тайнопис самонепізнаного вчорашнього і сьогоднішнього, яке починає дедалі глибше усвідомлювати себе, свою душу й свою українськість. День за днем, місяць за місяцем, і вже 07.03. 2023-го вияскравлюється «моєї доби новий міт: сагайдак за плечем...»

Валентина Давиденко, осмислюючи нещодавно народжені міфи, шукає їхні прадавні джерела, мандрує до першооснов неминущих духовних цінностей, а в мініатюрі «Українські манускрипти» перегортає «прадавні письмена», захоплюється «шелестом книжок», щоб у подальшому вірші «Лексикон Памва Беринди» возвеличити схимника, котрий «пише словник, свою свічку світить», а потім «пошепки молиться Богу» й не забуває, що «смертельні для ворога наші мечі переможні».

Летять крізь часопростір стріли із символічного сагайдака, не меркне на руків'ї шаблі «ясний діамантовий камінь», озиваються до нас «великі імена»... Вони кличуть до себе, щоб розповісти про загадкову «предковічну Артанію», знайти «пророчий рядок» у «старих манускриптах». Авторка наголошує, що вони не вивітрюються з пам'яті сучасності, сьогодні читає їх чи не читає, але знову й знову мандрує на загадкові материки давнини, де хтось із етрусків чи праукраїнців не марно прожив роки, а хтось у снах і мріях побачив, як його швидкоплинні дні переливаються в далеке майбутнє, адже, як запевняє вірш «Артанія», «вітер вічного часу поверне до наших широт».

Хочеться вірити у все, що привиділося поезії Валентини Давиденко. І в те, що етруски-росини (вони називали себе синами Леопарда) під калиною гілкою «допалять цигарку», і в те, що у вірші «Етруські дзеркала» «чадні олеандри й базари яскраві цвітуть», а лірична героїня сподівається: «На давній пластині мигне мій відбиток лица».

Думається, не варто виважувати на терезах наших днів хитросплетіння в ліриці Валентини Давиденко реальності та міфів, історії та уявлень, сновидінь і марень. Усміхнено-печальні зблиски довірливості до них осяють крізь тривоги й клопоти наших буднів барвисті сторінки минувшини, де в кожного племені — своє «золоте руно», де «орнамент живого світу» «і за безмежним морем міражні квіти, //і золотий метелик, як міф останній».

Уже самі назви віршів засвідчують не просто прихильність Валентини Давиденко до мандрів у часопросторі, а духовну захопленість ними: «Українські манускрипти», «Артанія», «Етруські дзеркала», «Спроба пізнати Елладу», «Початок Ренесансу», «Етруські письмена», «Весна «Боттічеллі»... Авторка не забуває про гіпербореїв, опоетизовує шпильки та гребені з давньоєгипетським вензелем, римську галеру, вовняні хустини, каламар, «білий мармур у прожилках — з Каррари», запитує сама себе: «Чому мене кличе знов давній суворий міт?»... Згадує Григорія Сковороду, Анаксарха (без пояснень, що цей давньогрецький філософ був навчителем Александра Македонського) і Рамо — композитора з часів улюбленого бароко, цитує Мікеланджело...

Поетеса цілеспрямовано культивує історичні моделі з пульсуванням живого ества естетизму — тієї вибагливої стильової течії, яка заявила про себе вже в першій книжці «Зелена зірка березня» й розпросторилася в символічних, промовистих «Кантах мандрівних музик», які переконливо засвідчили: в генах лірики їхньої авторки — відгомін «спокою античного і ладу», відсвіт «колон мармурових», незмінне класичне, зокрема барокове, начало, виразне відлуння

світової, передусім італійської, поезії, а ще — залюбленість у музику та Богом дане творення не лише лірики, а й живописних картин, коли виникає потреба «до ночі писати полотно».

Кожен вірш збірки оповиває всеохопна аура духовності, у багатьох мініатюрах філософія самозаглибленості поєднується з мудрою іронічністю, яка спокійно, з розумінням сприймає намагання ліричної героїні зупинити якусь надзвичайну мить у царстві нестримного часоплину. Мить «зміни сенсів опівночі» (їхній добродушний свідок — вірш «Старий календар»), мить, коли «Скраечку у літа цей день наче снопик горить» (мініатюра «Канів»), незабутні хвилини, коли «Мій син колись захистив однокласника». Оповідь про це в одному з небагатьох у книжці верлібрів «Для небесного кінематографа» завершується риторичним запитанням: чому «чесноти скромності — смарагди утаємничені» сьогодні, а також, як і в далеку минувшину, «для світу незнані, чому невпізнанні?»

Невпізнанні, бо не пізнані, не розгадані в суєті суєт щодення, отож поезія стає рятівницею від марноти марнот, політичних спокус, життєвських зваб і розчарувань, дає змогу розкошувати на безобрійних просторах образного слова, яке спроможне зцілити душу й ушляхетнити світ. Саме таке слово натхненно плекає авторка «Кантів мандрівних музик», самовіддано витворює й обстоює аристократизм у світлиці своєї поезії, любить «зупинитися навпроти самої себе» (Василь Стус), щоб сумовито зізнатися: «Поети хоч зрідка птахи».

Сповідуючи (й утверджуючи) культ довершеної краси, Валентина Давиденко крізь чарівну призму вибагливого естетизму бачить усе суще, веде за руку ліричну героїню в світі античності, європейськості, а також тієї справжньої українськості, яка відстоює себе на полі непримиренної битви й не сприймає як кричущої брутальності, так і голосливості публіцистичності, трибунних вигуків та закликів. На противагу їм поетеса шукає (і знаходить) слово про війну притишене, виболене, збережене янголами й огорнуте небесами віри в перемогу.

Знаходить на видноколах особисто прожитого й пережитого, на паралелях рідної минувшини, яка, задивлена в майбутнє, не боїться сьогодення. Отож у Валентини Давиденко власне, без перебільшення, неповторне світобачення, а ще — урівноважене сприйняття своєї культурологічної та мистецької окремішності серед неозорих поетичних нив, переконання, що лірика — це краса змісту й краса форми, що саме вишукана змістоформа засвідчує несхожість на інших і дає право повторити зізнання Ірини Жиленко: «В строю не ходила ні дня, // в хорі не вмiла співати».

У трьох розділах збірки «Канти мандрівних музик», далеких від колективних хорів, — розмай мотивів, роздумів, візій, дивовижжя багатомірних образів, які утверджують сповідуване авторкою аж ніяк не герметичне «мистецтво для мистецтва» як життєдайне, рясноцвітне буття поезії, що бачить і осмислює минуле, сучасне та майбутнє і вірить: «Барокова лінія в темряві часу наскрізна».

Вона, ця лінія, наскрізна і в збірці, кожен вірш якої — аристократ, естет, творець краси. Краси природи, уяви та душі. Творець ще однієї триєдності — краси почуттів, думок і слів. Краси слів глибинно українських, молитовних, шляхетних, нерідко аж ніби оксамитових, шовкових. Краси слів то сонячних, то місячних — про спогади, прозріння та передбачення. Краси слів щирих, по-дитячому совісних, правдивих, сповідальних... Слів, якими промовляє душа до Бога, до рідного світу, до європейського багатоманіття, слів, окрилених новочасним інтелектом, задивлених у прийдешнє.

Така вже вона пастельна, веснянострунна, неболюбна поезія Валентини Давиденко. Тим-то ллються і ллються милозвучні, здебільшого довгі, повільноплинні рядки, то радіють вони, то сумують, то, щасливі, радісно просять: «Не забудьте нас». Триває й триває читацьке раювання серед чар-зілля вигадливих метафор, де немає жодного зайвого слова, в тиші елегійно-медитативної тональності багатьох віршів, яку не порушує нестримний часолет. Думається, що він бачить незвичайної краси храм лірики Валентини Давиденко, наслухає «канти мандрівних музик», зачаровується найпрекраснішими проявами мистецтва у збірці, милується улюбленими, срібними та білими, барвами поетеси, котра як своєрідна художниця так зримо, колористично змальовує Богом створене, що античний світ стає близьким, а праукраїнський — рідним.

Філософські мініатюри про них — чи не наймагнетичніші в книжці, де по вінця — світла й ніжності. І водночас — мужньої доброти, надійного милосердя, беззахисної щирості, прозірливої любові та сміливого вдивляння в душу сучасності. Вона (як і минувшина) мислить образами, вміє розповідати про себе, мріяти й уявляти, як народжується майбутнє — тільки таке, в яке можна закохатися.

І не вгадаєш, де писалися вірші про «канти мандрівних музик»: на осонні, в затінку розложистого дерева, під «зеленою зіркою березня» (до речі, саме цього місяця народилася поетеса), у «нічній вежі» чи в лагідному товаристві лампи, яку можна вкрасти, але не можна погасити її світло в душах. Вона не раз і не двічі осонцює часопростір збірки «Канти мандрівних музик».

Анатолій ЖИКОЛ

**ВОГОНЬ ВІД ВОГНЮ,
або
ВІЧНЕ ВИДИВО ЛЮБОВІ**

*До літературного портрета
Бориса Олійника (1935–2017)*

Поезія — це диво неповторне. Поезія — це безсмертний дотик до душі. Поезія — це явище унікальне. Поезія — це портал у всесвіт. Поезія — це...

Цей перелік дефініцій можна продовжувати, і кожна з них суголосна поетичному слову видатного майстра, філософа, мислителя, громадського діяча, лауреата Шевченківської премії Борисові Олійнику, якому цьогоріч виповнилося б 90.

У його творчості завжди палахкотів екстатичний вогонь любові до рідної землі, який повсякчас нуртував у серці великого Тараса.

Поезія для Бориса Олійника — це насамперед глибинне людинознавство. Цим високопоетичним постулатом керувався у своїй творчості майстер, без спадщини якого неможливо уявити сьогодні розвій української, європейської та світової літератури.

З аксіоматичним переконанням можна стверджувати, що будь-який талановитий твір завжди провокує потужно емануючий чи вибухово-пасіонарний заряд

контроверсійності з почасти разучим радіусом дії: від всуціль аполетичної патетики, солодкоголосого співу літературних сирен до відвертого еллінського остракізму чи зачаєних злостивих заздросців, інколи неприхованого гніву, ба навіть осоружних заклинань різного штибу. Як завжди, у таких випадках спрацьовує традиційний постулат «Від ненависті до любові — один крок» з обов'язковою персоналізацією.

Послатися варто й доречно бодай на знакомих давньогрецьких кініків із афінського пагорба Кинсарг (Антисфен, Діоген Синопський, Кратет та ін.), які свідомо задекларували своє нігілістично-зневажливе ставлення до культури взагалі й зосібно до епічних творінь аедів, унікальних гомерівських пісень рапсодів, зрештою, до нескортих творців трагедій тогочася, чим, власне, й започаткували з-поміж своїх послідовників, котрі досліджували естетичну значущість художнього слова, елементи квазінаукових, історично не вмотивованих, а почасти й одверто ортодоксальних суджень.

Услід за Платоном, який, по суті, зробив поетів ізгоями у власній ідеальній державі, услід за учнем Сократа філософом і ритором Зоїлом, котрий публічно висловив «Огуду Гомеру», вони, адепти догматичного критицизму, спалювали нещадно на своїх кострищах — свідомо чи несвідомо — найвартісніше, найталановитіше, найнаціональніше. «Яке мені діло до гвельфів і гоблінів? Яке мені діло до пекла, чистилища й раю?!» — з презирством допитувався один із відомих італійських поетів, сучасників Данте, називаючи при цьому його «Божественну комедію» не інакше як «мотлохом старезним».

На превеликий сум, несть числа подібним прикладам. Скажімо, французький філософ-просвітитель, епікурієць і деїст Марі Франсуа Аруе, більше знаний як Вольтер, називав іншого генія світової літератури — Шекспіра — «батьком варварства», а його твори — не інакше як «виродками», в яких трапляються «шедеври натури».

У листі до Томаса Мура поет-романтик Байрон не без сарказму зауважив: «Можете, якщо бажаєте, називати Шекспіра і Мільтона пірамідами, але я віддаю перевагу храму Тезея або Парфенону, а не купі обпаленої цегли»... А що вже казати про всесильний владний істеблішмент, який повсякчасно стояв на чатах своїх суто прагматичних, ідеологічних інтересів! Тому-то з'ява на світ Божий талановитого твору з «інакомислячими», на думку можновладців, проскрибованими дійовими особами зазвичай вивіншувалася неодмінним вердиктом: «Пошаткувати! Бажано разом із автором!»

Таке свавілля чинилося за всіх часів — від еллінів, римлян, епохи Відродження й донині. Згадаймо бодай долю романів «Собор» Олеся Гончара, «Біль і гнів» Анатолія Дімарова, «Південний комфорт» Павла Загребельного, «Меч Арея» Івана Білика... На преглибоку скорботу, цей перелік можна продовжити ще і ще, не кажу вже про трагічний талант видатної поетеси Ліни Костенко, чиє ім'я було проскрибоване в усіх ідеологічних циркулярах, а її високе слово нещадно табуїзоване усілякими «...чуками» упродовж майже двох десятиліть.

А спонукав мене до цих ретроспективно-розлогих розмислів... ні, не високий день у господі Бориса Олійника, а скорше унікальний феномен його як особистості самодостатньої і самобутньої, як «цілого чоловіка» (дефініція Івана Франка), чиє високоталановите поетичне слово зосібно і життєвий шлях загалом викликають у палких прихильників патетичне захоплення, а в одвертих опонентів чи прихованих недругів (є й такі!) поблажливий скептицизм, а почасти навіть осоружну ворожість. Перші співають йому пафосних славнів і проникливих дифірамбів, другі ж не випускають із рук критичної сокири. І треба сказати, що це речі цілком природні і збагненні, позаяк тільки сірість не має ні перших, ні других, бо ж що з неї, сірості, візьмеш?

Інша річ, коли мова йде про видатного майстра поетичного слова, філософа, мислителя, історика, політика, громадського діяча, лауреата Шевченківської премії, академіка, віце-президента парламентської асамблеї Ради Європи (а це ж тільки дешиця його іпостасей!)... О-о-о, на такому полі є де погуляти, і не тільки із щербатою косою, а й із голоблею, та ще й щедро оздобленою ярликами!

Задля справедливості треба сказати, що дорога до цих звань і чинів починалася не з волохатої руки, тугої калитки чи м'якенької протекції, а з отієї сакральної маминої науки «жити по правді». А ще, як стверджує сумлінний олійникознавець Михайло Шевченко (пригадуєте задеклароване ним: «Я досконало знаю творчість Бориса Олійника, прочитав усі його три десятки поетичних книг... Повторюю, твори я знаю всі»), таке титулування уможливилось в долі видатного майстра завдяки суто часовим чинникам, коли на зав'язь його поетичного слова впали не люті морози сталінізму, а чи не найкраща доба, пойменована відлигою.

Прикметно, що саме тоді в українській літературі відбувся якісний перехід від холодних споглядальних розмислів, від ідеологічно заангажованого, сказати б, уярмленого слова до високих романтичних ідеалів, які засвітилися у знакових поетичних збірках:

«Мандрівки серця» Ліни Костенко, «Гранослов» Дмитра Павличка, «Атомні прелюди» і «Сто поезій» Миколи Вінграновського, «Соняшник» Івана Драча (на щастя, цей перелік можна продовжувати ще і ще). І неодмінно з-поміж них, у цій уславленій когорті, — він, Борис Олійник, із книгами «Б'ють у крицю ковалі», «Двадцятий вал», «Вибір».... Саме тоді у творчості молодого лірика «на лінії тиші» несподівано зануртував високий вогонь любові до рідної землі, який палахкотів повсякчас у серці великого Тараса.

І досі дивуюся, як у ті жаскі, тьмяві від мовчання часи, коли імперська колісниця безжально чавила усе національно свідоме, коли утопічні ідеї сірого кремлівського кардинала про ефемерне «злиття націй» й утворення нової безнаціональної субстанції — «радянина» працювали на повну потужність, а недремне око церберів від цензури вилучало усе «крамольне», так от, як за тих часів сподобилася вийти друком епічна поема Бориса Олійника «Рух»? (Народний Рух з'явився ген пізніше, майже два десятиліття по тому, і тут майстер став своєрідним його провісником). Нагадаю, це 1972 рік — доба тотальної денационалізації, час насильницького «ощасливлення» соціалістичної спільноти... І треба було маги неабияку сміливість і мужність, аби за отих «падлючих часів» (Сергій Єфремов) відверто сказати:

Вік жувати з одної торби
І дудіти в одну дуду?!
Вибачайте: вітчизну знайду
Там, де, зрештою, мені добре.
На кінець гучної промови
Він узяв мене під обріз
Надто мудрим і модним словом
З наконечником гострим «ізм».

«Громадянин планети Земля» (читайте: космополіт-манкурт), ясна річ, звинуватив поета в націоналізмі. І він, Борис Олійник, сказав про це чи не вперше вголос, позаяк був справжнім патріотом своєї Вітчизни, а не отим, про якого Іван Франко сказав, що «він любить Русь, як хліб і кусень сала»...

Ні, й за тих часів Борис Олійник сповідував імперативи патріотизму, незамулені джерела якого — в любові до української землі. Це той патріотизм, якого нині сахаються так звані сучасні представники літературного андеграунду, втікаючи від нього у свій

загерметизований віртуальний світ, і бавляться там у «рейтинги», «відзнаки», «гранти», «книжки року», а згодом хором втішаються з того і хором аплодують самі собі. А чом би й ні? Їм земля вкраїнська ніколи не боліла, не болить і ніколи не болітиме так, як Борису Олійнику:

Хто його зна, патріоти завзяті,
З ким ви засиділись та допізна,
Що й невтямки, чи ми газди у хаті,
Чи в козачках у новітньої знаті, —
Хто його зна.

Що вражає у постаті видатного майстра? Які б лиховії та політичні буревії не намагалися його зігнути, яке б грайвороння дзьобате не засмічувало його високе поетичне небо, які б докори не сипалися на нього із дірявих лантухів опонентів, позиція його, передовсім як громадянина і людини, завжди залишалася несхитною, такою, начебто в ній була діамантова твердість. Звідки вона в його характері? Можливо, спричинена тим, що він, заглиблений генетичним корінням у родовід свого народу, повсякчас сповідував і сповідує християнську любов до ближнього? А ще, мабуть, тому, що він завжди стояв і стоїть на землі, освяченій любов'ю материнських і отчих заповітів — «жити по правді». Чи не звідси, з оцих заповітів, щемка й тремтлива магія слова, яку випромінюють поезії і зокрема чи не кожен рядок поеми «Сиве сонце моє», присвяченій Матері:

Поговоримо серцем до серця. Бо ти — у мені.
Ти вже всесвітом стала. Зорею. Травою.

Вербою...

Чи й треба казати, що імперативів поета-громадянина, поета-людини Борис Олійник не зраджував ніколи, навіть у найекстремальніших ситуаціях, коли, здавалося б, за краще промовчати, не лізти поперед батька в пекло, а принішкнути, як, скажімо, переважна більшість колег, аби не накликати, боронь Боже, на себе праведного гніву отих великодержавних зверхників. Проте така конформістська позиція не для нього. Тому-то чи не одним із перших він не тільки в поетичній формі, а й у гарячих репортажах на українському телебаченні сказав чесне, правдиве слово про всуціль замовчувану можновладцями чорнобильську трагедію. А його викривальні статті

в «Літературній газеті», виступ у кремлівському палаці, як завжди, гострий і мудрий, гадаю, ще й досі пам'ятають ті, хто волів би, аби секрети апокаліпсичного руйновища ніким і ніколи не були опри-явлені. Це він уперше у московитському кремлі заговорив уголос про жаскі жнива Голодомору, вимагаючи поіменно назвати усіх його «творців».

Проте поет не був би самим собою, якби боягузливо «замовчав» чорнобильську трагедію, як, скажімо, вчинили літературознавці, котрі успішно «замовчали» його оприлюднену в «Літературній Україні» від 17 вересня 1987 року епічно-трагедійну поему «Сім», початок якої, підсвічений полум'ям цезію і стронцію, засвідчив катастрофу вселенського масштабу, чи вже й не земних, а космічних вимірів:

Струсонуло цілим світом...
В Страхоліссі передсвітом
Брязнув дуб тисячолітній —
Охнула земля.

Філософська сув'язь історії українського народу із днем сьогоднішнім, без синтезу яких годі й прозріти день грядущий, створюють цілісне епічне полотно, широкоформатну історичну діораму (як і в поемі «Трубить Трубіж»), де візуально зримі й трагедія Берестечка, і прапрадіди славні, котрі конали на палях, і попіл Хіросіми й Нагасакі, і той, невидимий, вогонь Чорнобиля, який спалює все доокруж: квітку, що розсипалась тліном, «божу корівку», що стала оболонкою мертвої порожнечі, коника, у якого «ніжки сухі відпали».

Клени на майське зібралися віче
Похизуватись клечанням,
А придивився: жовті, як свічі,
В присмерку поминальнім.

Нагадаю, що ці ексклюзивні картини жахів, екологічного армагеддону створено 1986 року — в час, коли над чесним, правдивим словом про планетарну чорнобильську трагедію висіло, немов дамоклів меч, грізне табу. А про те, що блискавка «звізди полин» ударила в генетичне коріння народу, не тільки говорити чи думати, а й мовчати було заборонено. Тільки те не для Бориса Олійника. У поемі «Сім» він уголос застеріг чорнобильське покоління від потворних мутацій майбутніх поколінь:

Кого ж ви зачинаєте... на смерть,
 Коли у вашому спадковім кодї
 Вже перетято сув'язь родоводу
 Ножем радіаційним до осердь.
 Чи відаєте, сотворивши плід,
 Чи знаєте, що з вашої утроби
 У світ полізуть виродки безлобі,
 Яких ще не родив донині світ?!

...Думаю, комусь це було дуже вигідно, аби тектонічні зсуви і соціальні розломи, що сталися у нашому суспільстві наприкінці вісімдесятих років, жорстко поділили творчу інтелігенцію на своєрідні касти, угруповання, табори. Духовна дезінтеграція, дрібні міжусобиці боляче вдарили по письменницькій громаді зосібно і по українській інтелектуальній еліті загалом. Ще й досі нам наполегливо втовкмачують, що буцімто закладено в наших генах, пак, у національному характері чубитись, мов горобці у стрісі, за державне берло, за гетьманство. Слушно наголошує Ліна Костенко: «Стало мало не правилом доброго тону увернути щось несхвальне про менталітет цілої нації. Розгулялися некеровані стихії взаємних звинувачень, дражливі щодо історії України та її видатних діячів. Невідь з якого нафталіну видобуто комплекс меншовартості...» («Гуманітарна аура нації»).

Здається, на цьому тлі книжка спогадів Бориса Олійника «Два роки в Кремлі», де він працював наприкінці вісімдесятих років минулого століття, якщо й не зламала цих обтіпаних стереотипів, то, принаймні, змусила подивитися на імідж українства незашореним поглядом, хоча й докорів за ці мемуари в епістолярній формі висипали на голову автора силу-силенну, позаяк, на думку опонентів, вони, себто мемуари, начебто уособлюють не тільки культ служіння «князю тьми», а й апологетику відступництва чи то, пак, зрадництва, перед яким Азеф здається безневинним агнцем. І посилаються при тому на відомий есей Дмитра Донцова «Пакт із дияволом». Гадаю, що реакція на спогади тодішніх політичних та літературних діячів і не могла бути іншою, оскільки він, Борис Олійник, тицьнув палицею чи то в мурашник, чи в зміїне кубло... Отож ніяк не можу погодитися із силоміць нав'язуваною тезою Михайла Шевченка про те, що сини України тільки того й роблять, що «традиційно скубуться за гетьманство». Якщо гризуться, то вони вже, допевно, не просто сини, а сучі сини. За духом!

Борис Олійник належить до касти пророків (таки є пророки у своїй вітчизні). Давні слов'яни називали таких людей віщунами або ж відунами, а давні греки й римляни — оракулами, жерцями. Одне слово (як полюбляв говорити Борис Олійник), уміння передчувати — одна із ознак геніальності. У поемах «Рух», «Сім», «Трубить Трубіж» закладено потужний вибуховий заряд передбачень, в яких поет закликає (навіть вогнем!), застерігає від національних і соціальних катаклізмів, плекаючи надію, що його почують. Чи почули?

Неодноразово з високої державної мовниці він застерігав можновладців від хижацької «прихватазації», яка неминуче сіє розбрат у суспільстві, жорстко, якщо не жорстоко, шматує його, розмежовує на злодіїв-набобів і тих, хто ніяк не виборсається із бідності, хоча й працює тяжко, до сьомого поту. Неодноразово висловлював застереження, що така хижацька політика здатна спричинити демографічний крах, різкий ріст суїцидальних випадків. Чи дослухалися до майстра? Чи схибив поет у своїх передбаченнях?..

...Гортаю томик поезій Бориса Олійника «Стою на землі», переглядаю пожовклі од часу вирізки з газет із його поетичними добірками і мимохіть згадую гетівське: «Народи, раби й переможці завжди визнавали, що найвище благо людини — її особистість». Додам: особистість, котра здатна випромінювати любов.

м. Ірпінь на Київщині

ЛИСТИ НЕЗАБУТНІХ МАЙСТРІВ СЛОВА

27 серпня виповнилося 100 років Феодосію Роговому (1925–1992). До його ювілею у видавництві «Майдан» побачив світ збірник спогадів та роздумів «Від «Свята...» до «Гріха...» Юрія Рогового — сина видатного прозаїка, де подано листи майстрів слова — Феодосія Рогового та Григора Тютюнника. Пропонуємо читачам значну частину їхнього листування 1969–1980 років (усього листів — 29).

1. Гр. Тютюнник — Ф. Роговому

Київ, 12.01.1969 р.

Дорогий та ще й любий Феодосію!

Оце ж і прийшов легший, бо не високосний рік. То зичу тобі, голубе, найкращого: щоб на твоє творче древо не падала важка ожеледь, щоб був у тебе міцний літературний очкур і щоб похребтина не гнулася — і нині, і прісно, і на віки вічні.

Книжку твою прочитав заст. гол. ред-ра. Зараз читає головний. Думки співпадають. Те, що я тобі казав, каже і заст., скаже, напевно, й головний. Отож мудруй так, щоб і просо стовклося, і ступи не було чути. І пиши згодом трохи. Вітай путніх людей від мене.

Твій Гр. Тютюнник.

2. Гр. Тютюнник — Ф. Роговому

Київ, 14.04.1969 р.

Здорові були, чоловіче добрий!

Сьогодні отримав рукопис, то оце й пишу. А самому на Полтавщину кортить — страх. Усе покинув би й полинув...

Та ні ж — сиди, лупи очі в графоманську писанину та лай грамоту, що навчила людей слова складати!

Значить так: рукопис зареєстрував. Прочитаю найближчим часом. І одразу ж напишу.

Уклін полтавцям, привіт Вам щирий.

Гр. Тютюнник.

...рукопис зареєстрував — Григир Тютюнник тоді працював у видавництві «Молодь»; він же — редактор рукопису Феодосія Рогового — книги оповідань «Задумані вікна».

3. Ф. Роговий — Гр. Тютюннику

Полтава, 07.01.1971 р.

Добрий день, Грицю!

Пишу Тобі з Полтави. Вдосвіта. Не спиться. Тяжко не спиться. Приїздив сюди «яко власкор»... Була якась нудна дебата. Слухав. Недослухав. Бо несподівано, прямо-таки нагло захворів.

Лікарі освідували і встановили різкий спад кров'яного тиску. Тому повертаюся в Устимівку раніше, ніж думалось. Там я амбулаторно лікуюся. Вколами. Дасть бог, підчинюся. Може.

І взагалі мого оптимізму на «два поїдки». Витратився. Вся підлота продовжується. Оце якраз сьорбаю гущу. Ось-ось ниці заплещуть в долоні... А мене так і не визнано за людину. Ніхто словом не обізався. Я просто — нетудихата. Або ще гірше... Посіла мене сумна розчуленість, а це погана прикмета. Застряв у думках, як муха в смолі, і чекаю. Чекаю безмежного супокою... Час туди несе.

Оце таке, Грицю. Ти вже звиняй, що набридаю своїм розпачем. Більш не буду. Блукатиму поза себе. І палко шукатиму, як і кожен, віри, що обіцяло б (мені) повноту душі. Земля знає, яке їй потрібне зерно. Блякле, поморщене не зійде... А життя котиться, мов той візок, — по-рівному, по вибоях...

Ага. Щоб не забути. Федір мовчить. Я його вітав новорічно. А він мовчить, добре знаючи моє становище. Нехай служить своєму товстому заду. Самолюбець. Поважає тільки те, що на нього схоже. Тобто самого себе.

І не маю нікогісінько до щирої розмови. Намислив було якмерщій поїхати до ВАС, щирих хлопців. Захворобливило. Дружина і мати перечать. Навіть син. То я й затнувся...

Добираю способу дивитися на світ. Королям тут легко: вони на нього — спрощено. Їм усі люди — то підданці.

Перестаю писати, бо знову не туди. Буду розкорінюватись. Може, приживлюся.

Твій Феодосій. 7.01.1971, четвер різдвятий.

П.С. Кланяйся Борису Іллічу, Миколі Стеблині, Вол. Підпалому, Ол. Никаноровій, Євгенові Гуцалу, Сані Абрамчуку — всім, хто мене пам'ятає.

П.П.С. Люда, щиро бажаю Тобі всього найкращого. Коли Григора немає (в Ірпіні, може), то перешли, будь ласка, або збережи цього листа. Допоки Григір заявиться. Вітання Володі.

...яко «власкор» — після звільнення із редакції газети «Комсомолец Полтавщини», Ф. Роговий якийсь час залишався «власним кореспондентом» цієї газети.

...повертаюся в Устимівку — с. Устимівка Глобинського р-ну; тут проживала сім'я Ф. Рогового.

...Федір мовчить — Федір Григорович Тютюнник (1929-2003) — двоюрідний племінник Гр. Тютюнника; знайомий Ф. Рогового, з яким тривалий час приятелював.

...Дружина і мати — Євдокія Тимофіївна Рогова (Міхненко, 1920-1995) — дружина Ф.Рогового; Марія Олексіївна Рогова (Копил, 1902-1989) — мати Ф.Рогового.

...Кланяйся Борису Іллічу — Борис Ілліч Олійник (1935-2014) — відомий поет, уродженець Полтавщини.

...Миколі Стеблині — Микола Федорович Стеблина (1938-2011) — прозаїк; працівник видавництва «Молодь».

...Вол. Підпалому — Володимир Олексійович Підпалій (1936-1973) — поет.

...Євгенові Гуцалу — Євген Пилипович Гуцало (1937-1995) — поет, прозаїк.

...Люда — Людмила Василівна Тютюнник (Корецька, 1938-2015) — дружина Гр. Тютюнника.

...Ірпіні — Ірпінь — місто обласного підпорядкування Київської області; там міститься Будинок творчості НСПУ.

4. Гр. Тютюнник — Ф. Роговому

Київ, 27.01.1971 р.

Добривечір тобі, Федосю!

Добривечір, бо пишу ввечері. Одержав твого листа уже днів три тому, а відповіді спромігся тільки сьогодні — все ніколилося.

Перше й найголовніше: з книжкою все лишається так, як і було задумано. З неділі — про це вчора йшлося в головній редакції — я здаю на машинку решту оповідань, в кінці тижня всю збірку буде

передано на рецензію Борі Іллічу, а далі — з Богом. Про найменші утруднення чи відхилення мене інформуватиме Коля Стеблина, що обійняв колишню мою посаду. Так домовились. От.

Був я в Полтаві 7-го січня, заходили з Федором у «Комсомолец», і відповідальний секретар сказав, що ти мав би бути, та чогось не приїхав. Тому ми й не навідались до тебе. Ти ж, виявляється, лежав хворий. А так хотілося побачитися, походити разом та погомоніти.

У Києві тумани, брудні та нудні, і все брудне: сніг, машини, тротуари... у село б. Хоч і там добра мало. Ото тільки тихо та повітря чисте, та вільхи й сосни гудуть уночі.

Дуже прикро, що ти не в Полтаві, прикро, що давлять Андріяшика (читав?), що в літературі така похмура й сіра атмосфера. Що ж буде далі?

Уклін тобі, дружині, мамі, діткам. Пиши.

Твій Гр. Тютюнник.

...з Федором у «Комсомолец» — з Федором Тютюнником до редакції газети «Комсомолец Полтавщини».

...Андріяшик — Роман Васильович Андріяшик (1933-2000) — прозаїк.

5. Гр. Тютюнник — Ф. Роговому

Київ, 19.02.1971 р.

Добридень, Федосю!

Був оце на Полтавщині знову, дивився зиму, поминав діда Кравця — матінчиного дядька, а мого діда, виходить. Скупий був покійний, рідному братові яблука продавав, а мені даром давав, тільки обрізаних, де було гниле чи дуже червиве. Отакий. А зараз уже дев'ять років покоїться в землі. А садок родить і родить.

В Шилівці застукали мене холод та кура, та безлюддя. На річці рубали лід і возили тракторами на причепах та машинах, сосни стояли мерзлі, в інеї і не пахли. А в хаті було тепло, пахло брикетовим димом, і мама все клопоталася, що б мені добреньке зварити, та просила:

— Розкажуй же щось.

Писати нічого не писав, бо не було настрою. Читав, слухав балачки, як хтось заходив, занотовував гарні слова й вирази і дивився у вікно, як мете сніг. Так і поїхав, нічого путнього не зробивши.

Добився додому карагандинським поїздом — майже одні українці їдуть з тих країв; хто гостював у дітей, хто сюди в гості їде. Хваляться, які там бурани та морози, навіть померзло людей багато... Питаю: чого шукають у тих краях українці, од землі од такої добра

шукати поїхавши? Одказують: зате житуха у них там — ого-го! Все ясно...

Добився додому, а від тебе посилка. Навіщо, Федосю, обтяжувеш себе такою турботою? Проте дякую, бо розумію: то з добрих почуттів. «Молитву» закінчив, здаю на машинку. Здається, набігло сторінок із сотню. Тепер хай Боря Ількович потрудиться. В плані ти стоїш.

Щойно закінчив читати В.Захарченка. Дали на рецензію з «Р.П.» Нічого, добре пише, то благословлю. Жені вже давно не бачив, а Миколи кланявся від тебе, радше обом Миколам — й Стебліні, й Вінгранові. Вітають тебе. Вітаю і я — все сімейство. І дякую.

Бувайте ж здорові та кріпкі. Гр. Тютюнник.

...мама все клопоталася — Ганна Михайлівна Тютюнник (Сивокінь, 1911-1987) — мати Григора Тютюнника.

...карагандинським поїздом — Місто Караганда в Казахстані; там залишилося чимало вихідців із України, що поїхали «освоювати цілину».

...«Молитву» — «Молитва над коліскою» — одне із оповідань Ф. Рогового, що мало входити до книги «Задумані вікна».

...Борис Ількович — Борис Ілліч Олійник.

...В. Захарченка — Василь Іванович Захарченко (1936-2018) — прозаїк.

...Жені — Євген Пилипович Гуцало (1937-1995) — прозаїк, поет.

...обом Миколам — Микола Стебліна (див. 3 лист) і Микола Степанович Вінграновський (1936-2004) — поет.

6. Ф. Роговий — Гр. Тютюннику

Лісові Поляни, 26.10.1972 р.

Здоровий будь, мій вірний Григоре!

...Від тамтешніх — київських — видавничих тортур узяв та й геть занеміг. Лікар освідчував — худа річ на тобі, каже. Треба, мовляв, полежати режимно... А мені й до цієї секунди стидно від самої думки, що отак я «видаюся»... Бо то єсть глум над моїми й людськими болями... Глум! Жадоба чавити, бачити страждання... Я так і забув обіцяні Тобою «Батьківські пороги». Купи до них двотомник Сковороди й пришли в Устимівку. А якщо маєш, то й «Тисячелистник». Мені то все буде он якою втіхою та підтримкою. Ціцерона ти, звичайно, зайвого не маєш...

Оце й усе. Не осуди мою нестудепність: в голові така плутанина, що не знаю, що б і робив з лютого безсилля. А жити треба — довго, тяжко. І незламно. Хай живе трудне життя і ми з тобою!

Кланяйся Петі Засенкові і Миколі. І «невозмутимому» Євгенові (Гуцалу).

Твій Феодосій. 26.10.1972, четвер, Лісові Поляни.

Вітай Людмилу.

...«Лісові Поляни» — санаторій у Полтавській області.

...«Батьківські пороги» — книга Гр. Тютюнника.

...«Тисячелистник» — російський переклад книги оповідань Гр. Тютюнника.

...Ціцерона — Ціцерон (106 до н.е.-43 до н.е.) — давньоримський філософ та літератор.

...Петі Засенку — Петро Петрович Засенко (р. н. 1936) — поет.

7. Гр. Тютюнник — Ф. Роговому

Київ, 16.11.1972 р.

Дорогий Федосю!

Спасибі тобі за листа братського і печального, як осінь.

Я розумію твій настрій — той благородний гнів і сум. Розумію і поділяю, бо сам живу серед осені й брудного, як заводський дим, туману на нашій ниві, що їй якраз би половіти. Та всяка пора минає. Минає й ця.

Був на вечорі А. Малишка. Нудьга. Деградовані промови деградованих людей, страм і злість. Аж температура піднялася. Тільки і втіхи, що розумно говорив Б. Олійник (старик!); пекучого, як жар, і спопеляючого, як полум'я, вірша прочитав нам могутній Іван Драч, а всі квіти любові до пісні забрала Діана Петриненко! — так у неї закохалися.

А більш нічого.

Шлю тобі все, що ти забажаєш мати.

Обіймаю. Твій Гр. Тютюнник.

Вітай же своїх домашніх.

...А.Малишка — Андрій Самійлович Малишко (1912-1970) — поет.

...Діана Петриненко — Діана Гнатівна Петриненко (Паливода, 1930-2018) — артистка, співачка.

8. Ф. Роговий — Гр. Тютюннику

Устимівка, 27.12.1972 р.

Ти знаєш що, Грицю!

Нам би одне одному та казати більше (за живота) приемностей. От, приміром. Виходить моя «перша книга прозаїка»... Вона, як сам

розумієш, третину моя, а то — «дядькове»... Але все одно з'явилося нове «прозаїчне» прізвище в літературі. Ти, як ніхто, знаєш, хто я і що хочу (як літератор — боюся назватися письменником).

Отже... Отже, скажи абзац, речення, але з підписом «Г. Тютюнник». Я не хочу, Грицю, зайвого. Але хтось мусить таки оцінити мої потуги. Потуги нефальшиві, а істинно національні (в смислі л-ри). Може, — та й не тільки «може» — не все в моїй книзі... Так май же на мислі, що в книгу — «першу книгу прозаїка» — потрапило всього-на-всього три уривки (!!) з моїх оповідань: «Поновини», «Від ранку до вечора» (в книзі — «В об'їзд») і уривок з «Пастушки»...

Я надто «п'яний», щоб викласти тобі все «естетично», все послідовно і по-людськи... Як я можу писати по-людськи, коли зі мною поводяться, як з худобиною... Та це все витерпимо...

Я к тому розвів балачку, що оце три дні тому написав рецензію-відгук про твої чудесні «Батьківські пороги». Ти тільки, Грицю, перестань думати про мене, як про селянського дурачка (мені так видиться — мабуть, увиділось небезпідставно). Повторюю: я вважаю Тебе за «Школу» нашої укр. нац. прози. І не тому, що з цього користь видобуду — навіщо вона мені, я «людина минулого» — але хочу, Голубе, щоб Ти не став «зрадником» в моїх сподіваннях і надіях. В якому смислі? А в такому... Ти, Григір Тютюнник, можеш дивитися з висоти на Феодосія Рогового і вважати його за «неповноцінну людину» з літературним присмаком... Я хочу Тобі бозна-чого, тільки ради того, щоб Ти знав, що Твоє Твориво (даруй на слові) — визначальне не лише в нашій укр. прозі, але значно глибше, і далі... Мусиш, отже, берегти Себе і своє Слово.

Я написав (рецензію-відгук) на «Батьківські пороги». Переслав написане в «Комс. Полт.» і «Перемогу» (Іван Маценко, Ти писав «рекомендацію» в письменники). Як тільки воно — писане — стане друкованим — пришлю Тобі неодмінно... Я к тому оцю дурнувату балачку веду — за живота мені кажи «позитивні імпульси»... А «під землю» гукатимеш — не треба!!

І останнє... Гадаю, твоє «Коріння» — не останнє про славного Григорія... Так от. В Глобиному я відшукав таку людину — Всеволод Мих. Біленко, літпрацівник глобинської райгазети «Зоря комунізму» — який вчився з Григорієм у Зінькові. Більше того. Він писав про нього, про його перший вірш («Зоря Полтавщини», 1936). Так і стаття називається — «Перший вірш». Копію цієї статті перешлю неодмінно (після Нового року). Твої «Батьківські пороги» він читає вдруте. Не читає, а вивчає — залюблений у Тебе геть! Йому вже,

слава Богу, 48 чи дев'ять. Якщо Настрій — подаруй йому щось своє («Батьківські пороги»).

Адреса: Глобине, вул. Леніна, редакція газети «Зоря комунізму». Біленко Всолод Мих. (він племінник чи брат Оксани Іваненко, його батько вчив Григорія).

Цього разу я Тобі такої всячини написав, що й кінця не знаходжу... І такої дурної, що й...

Сподіваюся, Ти, Голубе, все зрозумів: я справді сьогодні п'яний (випивши) — і так мені закортіло, запекло Тебе бачити, що... Оце «спорів» три сторінки, а думки, а глузду на слово, може.

Твій Феодосій.

П.С. Книги одержав. Дякую. Вчитав гранки — відіслав. А й усі мої новини.

Відповідай хоч згодом. А ні — організуй до мене виїзд Петі, Старого, Стеблини, Вінграновського — кого хочеш. Не взимку — навесні. Не навесні — влітку. Але не залишай мене поза Течією... Вона справді Справдішня. Твій Ф.

27 грудня 1972, середа, Устимівка.

П.С. Оце речення вже вранішнє... Даруй, коли що не так. Але листа (в якому що хоч), все-таки, пересилаю. Ф. Роговий.

...«перша книга прозаїка» — книга Ф. Рогового «Провідини» (первісна назва «Задумані вікна») — вийшла в 1973 році.

...*третина моя, а то* — «дядькове» — книга вийшла значно скорочена, процензурована.

...«Комс. Полт.» і «Перемогу» — обласна газета «Комсомолець Полтавщини»; «Перемога» — кременчуцька газета.

...Іван Маценко — Іван Антонович Маценко (1921-2011) — прозаїк.

...Всолод Михайлович Біленко — Всолод Біленко (1923-1985) — поет, журналіст.

...з Григорієм у Зінькові — Григорій Михайлович Тютюнник (1920-1961) — прозаїк; старший брат Гр. Тютюнника; Зіньків — місто в Полтавській області.

...Оксани Іваненко — Оксана Дмитрівна Іваненко (1906-1997) — письменниця.

9. Ф. Роговий — Гр. Тютюннику (листівка)

Устимівка, 29 грудня 1972 р.

Сердечно вітаю Тебе, Моя Розпатлана Молитва, з Новим роком.

Посилаю здоров'я і творчого натхнення на всі триста шістдесят п'ять днів.

Нехай гараздиться Синам і Люді.
Твій Феодосій. 29.12.1972, п'ятниця.

...Синам і Люді — Сини Гр. Тютюнника: Михайло і Василь; Людмила — дружина.

10. Гр. Тютюнник — Ф. Роговому (листівка)

Київ, 30.12.1972 р.

Рідний Феодосію!

Вітаю тебе в Новому році!

Хай святиться і сяє наше слово!

Хай ростуть стіни твоєї літературної вежі на славу мудрим нашим побратимам, чії хати в задумі дивляться у світ своїми печальними й розумними вікнами.

Твій Гр. Тютюнник з сімейством.

11. Ф. Роговий — Гр. Тютюннику

Дорогий мій Грицю!

Сьогодні третя субота жовтня, холодна й вітряна. Пишу, як домовлялися, хоч мій стомлений мозок — чую! — мабуть, нічого розважливого не виплодить. Переді мною — прямо-таки перед очима — три ряди виліплених на стіні фотографій. Всі — пугачівські, тобто з того життя, за яким я тужитиму, доки буду живий. Я не знаю, як Тобі, але я ніяк не можу змиритися з тим, що НЕМА в мене рідного села. Розумієш? Нема!!! Це відчуття затоплює мене, я від нього задихаюся. В мені щось умирає, і хтозна-як його вберегти. Я чимсь таким, таким давучким пересичений-переповнений, що ВОНО витісняє з мене всякі інші бажання... Немає рідного села! І — найобидніше — не буде!..

Тоді я дивлюся до сліпоти на фотографії. Їх усього дванадцять: школа, наша Пугачівська початкова школа, куди я так швидко бігав, що на піску сліду не лишалося; царина, пастильник наш, — чайок там було в Чеканці, лелек, жабоїдів — від обр'ю до обр'ю; кладовище, здається, Магерівське. На ньому тісна сидяча купа моїх хуторян — прийшли пом'янути неживих. За їхніми спинами — хрести, переважно вербові або осокорові, бо ліпше дерево траплялося у нас рідко; байдак, а в ньому дев'ятеро. Їдуть через Глушець, коротенька, з шаленою бистрею притока Дніпра. Там коситимуть сіно або громадитимуть; повідь... Ти, гляди, так і не бачив справжньої прибутної води. Хвиля не котиться, не горне перед себе темно-сизого

валу, довжиною в кілька гін, а стоїть ворухкою горою. Як вдале тісто в діжі. Поволі та гора води розповзається, розповзається... І вже заревли корови в кошарах, закудакали кури, заверещали підсвинки — їх тягнуть за вуха з хлівців, щоб у човен та на Малярку, місце в Пугачівці, яке за найвищої води не тонуло... Гарне видовище — прибутна вода, змиває всі гріхи мирян і нечистоти і — ти знаєш — після неї люди стають чистішими на душу. Якби тільки не напливали клубки гаддя, холодного, повзучого. Напливають і поселяються майже в кожній оселі — на горищах, в хаті під подом, в кошелях, під яслами чи просто в купі мервяки-мерви. І плодяться.

Я тоді з Києва (купив-таки Юрі піджачок) поїхав сам. Лісовий не приходив на зінківський автобус. Десь біля півночі допхалися без пригод до Зінькова, там я в готелі поспав до ранку — та й з богом на Кременчук, попутнім грузовиком... А чому ВІН не з'явився, не знаю й понині, бо він не обзивається, а я й собі мовчу... Оце двадцять другого чи двадцять третього жовтня наявлюся в Полтаву (мені в ній завжди гарно, але недовго) — будуть КОГОСЬ приймати в ПИСЬМЕННИКА. Якщо впустять, то й я посиджу... З роботи, до речі, мене вже не звільняють — лояльний. На хліб матиму. В школу повертатися неохота, бо «сільський вчитель (тепер) — це той стовп, об який чухається всяка свиня». В школу повертатися неохота...

Ти хвалився ТОДІ, що з першого жовтня матимеш відпустку. Я всі ці дні сподівався Тебе до себе. Виглядав. Неодмінно провідай. Дістатися до Устимівки зручніше всього через Ів. Маценка... Жду і виглядаю.

Мабуть, це ще зовсім рано, та коли щось чув про моє «Свято останнього млива», — не забудь написати.

Цілую Тебе, як би цілував вікно своєї рідної пугачівської хати.

Твій Феодосій. 20.10.1973, субота, Устимівка.

...пугачівські — хутір Пугачівка Градизького р-ну Полтавської області; рідне село Ф. Рогового, яке було затоплене водами Дніпра і Сули при створенні Кременчуцького водосховища.

...Юрі — Юрій Феодосійович Роговий (р. н. 1957) — син Ф. Рогового.

...«Свято останнього млива» — роман Ф. Рогового, яким опікувався Ір. Тютюнник; написаний у 60-70 роки; виданий 1982 р.; у 1992 р. за нього Ф. Роговий удостоєний Шевченківської премії.

12. Гр. Тютюнник — Ф. Роговому*Київ, 07.11.1973 р.*

Дорогий Тодосю!

Перша наша з тобою «третя субота» не вдалася мені. Така ся осінь випала на мою долю, як ота жінка, що ти її дуже любиш і вона це збагнула і починає викидати коники. Я страх люблю осінь — може, тому, що маю вроджений, либонь, нахил до смутку, і восени мені завжди писалося. А сей раз уже зазимки почалися, а написано кілька сторінок. Отож незабаром після твого від'їзду, перед листом — який він тільки гарний з отим сумом за втопленим селом! — захворів мій маленький Василько вдруге. То було запалення легенів, тепер лежить у лікарні вже два тижні: найшли дизентерійну паличку й покладали. Трохи вгору від моєї роботи, і я щодня бігаю туди з передачами і щодня бачу, як він стоїть над вікном, усіма своїми десятима пальчиками й носиком припавши до шибки, і кричить: «Татоцку, забери мене звідси!» Та ще й на другому поверсі, не чує мене, і я не можу пояснити йому, де він і чого опинився там. То написав йому листа на машинці й попросив няню прочитати. Але це не справило на нього ніякісінького враження. Тільки діходжу до лікарні (а йому видно всі підходи і він, мабуть, не грається там ні з ким, а тулиться до вікна), як уже чую: «Таточку, забери мене!»

Оце тобі й пиши. На людину байдужішу, то вона б таки писала (хоч я впевнений, що байдужі не втнуть чогось путнього), а я стою під тою лікарнею, як цуцик. Закушу губу й стою.

А це вже знайшов в огорожі діру й приношу передачі так, щоб він мене не бачив, щоб не троюдив ні себе, ні батька.

Через два дні заберу (осталося взяти один аналіз, а тут це свято) і поїду з ним у Шилівку. Отоді й до тебе заскочу. З дванадцятого, видно, піду у відпустку.

Сказано, що в кого болить, той про те й гомонить. Вийшов лист про те, що на душі.

Вчора вийшов на світ білий Іван Дзюба. І днями, здається, його надрукують. Він переглянув свої погляди, — так кажуть, і я так пишу. Що ж, погляди переглядати треба за певних обставин, бо обставини диктують їх, а не навпаки. Листя на деревах мало, мало. Падає щодня. Уже й сніг був, а тепер морозці. В ліс хочеться, на Псло, на сині хмари хоч одним оком глянуть — на сині хмари над землею, а не поміж будинками.

Обіймаю тебе і щиресенько вітаю сімейство. Пиши мені неодмінно.

Гр. Тютюнник.

...у Шилівку — село Шилівка Зінківського р-ну Полтавської області, батьківщина Тютюнників.

...вийшов на світ білий Іван Дзюба — Іван Михайлович Дзюба (1931-2022) — критик; був звинувачений в «українському буржуазному націоналізмові» і на якийсь час ув'язнений.

...він переглянув свої погляди — І. Дзюба був вимушений «каятися» у «шкідливих антирадянських поглядах».

...на Псло — річка Псел (Псьол) — ліва притока Дніпра; Гр. Тютюнник полюбляв там рибалити у селі Верхня Мануйлівка (село Козельщинського р-ну Полтавської області, де народилася дружина Людмила).

13. Ф. Роговий — Гр. Тютюннику

Устимівка, 15.12.1973 р.

Добрий день, Грицю!

Оце вже й третя наша субота. Для мене вона випала нещасливою, бо напала хвороба. Не що інакше як грип. Лише оце четвертого дня сів до робочого столу.

Ти пробачиш мою нерозважливість, та й досі на душі страшно, що не стало Володі Підпалого. Я стрічавя з Ним всього-навсього двічі — першого разу в «Рад. письменнику». Він водив мене отуди в кінець коридора, що праворуч од входу — не то маленька книгарня, не то склад книжкової продукції. Там Він мені читав тоді ще недруковану поему про Сковороду. Читав по пам'яті, і весь час стежив за моїми очима — певне, ловив у них щось Йому єдиному потрібне...

Поема, як і весь Його Вишневий Світ, дуже запали в серце — я не стримався, і Володя тут же написав на ній мені присвяту... До нас хтось добивався в двері, і ми вийшли, щоб якимось буденно, без теплоти, в поспіху попрощатися...

Другого разу я поїхав до Нього, як тільки зійшов з кременчуцького поїзда. Це, мабуть, місяців через три пізніше. В тій пам'ятній комірчині з книгами Він написав мені на маленькому, вкладишному папірці-анотації до «Поезій» Г.С. Сковороди (їх редагував Володя) схему-маршрут, як до нього дістатися од залізничного вокзалу Києва. Ось він — той папірець — переді мною. Чорним, розмашисто, великими буквами: «Червоноармійська, 85/87, кв. 44. Їхати до центру тр-сами 1; 11; 12. Зупинка Ульянових». Я перейшов на протилежну сторону вулиці, і за хвилину стояв під дверима сорок четвертої квартири. Відкрив усміхнений Володя: «Ти, молодець, що робиш обіцяне. Таке в нас негусто». І заходився знайомити з своєю бібліотекою. Раптом наткнувся на щось надто рідне чи болюче — замовк. Нишком

виважив на обох руках древній-предревній, здається, бурякового кольору наш шерстяний жіночий пояс з китицями. «Материн...», — тільки й сказав, і на Нього опала сіра тінь...

Наше тяжке мовчання зрушило хлоп'я, синок Володі, чимось похожий на маленьке Горобеня, яке щойно випало з гнізда й розгублено зацвірінчало. Ні з сього ні з того, прямо-таки з розгону кинулось до мене, на... руки. «Добра в тебе душа, — скоментував Володя. — Діти це відразу чують. До чужого, лихого на руки й з просьбою не йдуть»...

А тоді ми снідали. І випили в товаристві з Його Дружиною по чарці горілки. Розійшлися з надією неодмінно й скоро стрітися. А воно все не виходило... Та так і зовсім не вийшло... Листом у відповідь Він лише привітав мене підбадьорливо з виходом моєї книжки...

Не стало Дуже Доброї Людини. Талановитої і Нерозкутої. Зів'ялої у Зав'язі... Ти напиши мені, Грицю, все якнайдрібніше про його останні дні, смерть (чим він страждав?), похорон — про все, що знаєш сам, а чи від добрих Людей — Старий, приміром.

Цілую Тебе, Грицю. Бережи Себе.

Твій Феодосій. 15.12.1973, субота, Устимівка.

П. С. Кланяйся Людмилі. А також Борі, Петрові, Миколам.

П. С. З Шилівки повернувся мені назад мій таки лист з надписом: «Адресат выбыл». То де ж дівся Ф. Лісовий-Тютюнник?

...в «Рад. письменнику» — українське видавництво.

...синок Володі — Андрій Володимирович Підпалій (р. н. 1970).

Микола ВОЗІЯНОВ

*

Війна, як Дурість
в негліже,
шукає, з ким
себе зачати...
Хоч добре відає
уже —
кінець не виправда
початок...

*

У Вічнім Світі
наша Тимчасовість,
буває, раптом
болю завдає.
І лиш вразлива, хво-
роблива Совість
робити все
абияк не дає.

*

Мінним полем
біжить

кінь гнідий
 без упину:
 «Боже мій,
 борони
 від поранень
 у спину...»

*

До заперечень
 мудроців волієш,
 на протилежні
 докази мастак...
 Не заперечуй те,
 чого не розумієш,
 не говори, що в цьому
 щось не так.

*

Рятуймо, люде,
 Честь і Совість...
 Людці на страту їх
 ведуть...
 А що залишиться
 натомість?..
 Осанну хамству
 воздадуть.

*

Мислитель у
 постійній боротьбі
 з думками мудрими,
 що заважають спати.
 У тім двобої
 загубив себе в собі.

Тепер не знає, де
шукати.

*

А мавпочки з дерев
позлазили давно.
Готують їжу,
дивляться кіно.
На танці, ба,
навчилися ходять.
А Дарвін... ще...
на дереві сидить.

м. Харків

Від редакції. Журі Міжнародної літературно-мистецької премії визнало книги М. Возіянова «Жаріє вечір жовтим горицвітом» та «Вільні сонети» найкращими у щорічному конкурсі (2021) і вручило переможцеві диплом лауреата та медаль імені Пантелеймона Куліша.

Здається, що це діялося вчора. Та вже відсяяли роки. Миколи Возіянова не стало.

Анатолій СТОЖУК

МЕЛОДІЇ ПЕЧАЛІ

Микола Возіанов. Вільні сонети. — Х.: Майдан, 2021. — С. 142.

То неабиякий хист треба мати, щоб почути, як дихає рояль у небі, «бачити та чути // благовісний, // вистражданий звук...», а ще як та «мелодійність світла і чутлива, // мов вразливі // душі при свічах...».

Читаєш книгу і відчуваєш разом із поетом, як щасно і радісно у віршах ліричному героєві. Вряди-годи погідний настрій переростає у ледь відчутну меланхолію. І в читача поступово складається враження, що сонети писалися у миті душевного просвітлення і у ці миті, вочевидь, автор перебував у напівтрасцедентному стані емоційного піднесення, загорненого у кокон самотності, з якого видно минувшину і нечітко прозирається майбутнє. «Час без щогли пливе, // без знамена, // нас не чує // або не сприйма». Разом із автором починаєш розуміти, що настає день, коли вже не поспіваєш за ним. Доба належить іншим, а ти, принаймні, споглядач чи то гість на чужій учті. Тож і закономірно, що майбутнє ввижається футуристичним, а живим — лишень минуле. Ворохкі думки малюють одну за одною картини примарного дня, жевріють споминами, щоб у якусь мить вибухнути відкриттям: і завтра буде день! Так, буде, але чого він вартий без минулого!..

Млосна і світла печаль огортає кожен вірш збірки сонетів, а тим часом литаври душі чомусь мовчать. Чи

то минула їхня пора, чи то смуток перебирає світлосяйні ноти. Час розмислів і роздумів про прожите і суще просториться, а з ним приходять і неспокій. Душа прагне мук Тантала. І мало-помалу ліричний герой приковує себе, наче міфічний звитяжець, до мук. Солодке — то минуле, а майбуття — чи то є, а чи ще буде. І не звідеш одразу. Доводиться вчитися ходити думками в інакше прийдешне.

Тих мелодій осмути у книзі Миколи Возіянова — незліченно. Чому так — питаєш самого себе й дивуєшся, що відповіді не маєш. Нема її у читача, то чи ж не пошукати тим часом у сонетяра. Не помилимося, коли запевнимось, що читачеві всяк час кортить дізнатися — чи не така самісінька печаль запосідає і його?

Кожною думкою поет присутній у своєму часі, хоч і обертається невпинно туди, де вже давно немає нічого. Спогади — так! Але не більше. А поза тим — морок і забуття. І все ж світле марево ясным вельоном огортає щоденний сум і виголошує: життя триває, навіть у мінорних настроях.

Поет не лукавить із читачем — навіщо це йому? Життєвого досвіду стачає, щоб зацікавити його своїм світом, хоч і минулим: «...закам'янілі мислі // просто неба, // мов привиди // загиблих кораблів, // увічливо // нагадують про себе...».

Печальна самота ліричного героя — не покара, радше вона сповідально-молитовна потуга, яка веде до злагіднення настрою й почуттів. Хоча подеколи образ виступає у ролі пахолка душі, яку автор силує виголошувати невластиві їй емоції, що вириваються із суголосья площинності настрою.

Поетове натхнення прагне дива й очікує пророчого осяяння. І мить ця вібруюча і пульсуюча ілюзорним світом, схожим, але все ж далеким від реальності, постає у сонетах. Світ реальності щезає, натомість зринає уявність — солодка та ейфорійна. Чого не було в житті, те автор прагне виповісти у новій образній реальності. І хоч емоційний ряд не надто широкого спектра, проте він цілковито справляє свою функцію — тримати у зацікавленні читача й змушувати його співпереживати. Кожен сонет марить, снить, волає підсвідомо: «Пригорнися, // Минуле, до мене — // завітаємо // в нашу весну».

Самітництво ліричного героя — стан душі, насилуваний обставинами, але такий прийнятний і болісно-солодкий, з яким вона зріднилася і не мислиться іншою, адже переживання тільки у цих координатах набувають смислу. Але у творчості поетове самітництво

трансформується у складнішу систему почуттів — усамітнення, яке не обмежується у фізичний спосіб. Це радше медитативний політ думок, для яких немає жодних перепон.

Може, саме тому, духовний триб поета сповнений глибоких і болісних роздумів над сутністю земного буття. Микола Возіянов обрав свою образно-стильову систему вільного сонета із відступом од його класичної форми. І відчуваєш, що тут йому комфортно і просторо.

Завізно од почуттів у днях прожитих, що промайнули сивими птицями. Та не полишає відчуття думка: настає той день, коли від друзів залишаються скрипка і свіча, а все решта — поза твоїм днем (Миколи Возіянова не стало 25.05.2025 року).

Михайло ФІЛОНЕНКО

Михайло Філоненко (нар. 1997, смт Хотінь Сумської області) — український письменник і військовослужбовець, який після важкого поранення 26 вересня 2024 року під Куп'янськом звернувся до літератури як до способу триматися за життя. Людина «Ахіллеса», після його відокремлення, залишився у складі 92-ї окремої штурмової бригади ЗСУ. Проживає на Харківщині, нині перебуває на лікуванні.

За фахом — ландшафтний дизайнер. Харків — місто, в якому виріс і працював, знає його зелені парки та квітники. Писав як хобі ще з дитинства, але з весни 2025 року активно розпочав літературний шлях.

Автор 17 книжок у жанрах магічного реалізму, dark fantasy, психологічної прози, метаіронічної сатири та постапокаліптичних романів. Серед них: «29 днів життя», «Океан у пустелі», «Межа між», «Я, вона і маленька лисиця», «Сага про Лавра», цикл «Прах і гріх», сатиричний цикл «Блеяння спасіння» та ін.

Його твори поєднують фольклор, внутрішню тишу, теми пам'яті та відновлення. Вони виходять у цифровому форматі, а також як аудіокниги — зокрема на YouTube. Автор активно співпрацює з акторами озвучення, художниками та музикантами для створення мультимедійних версій своїх книг.

ОКЕАН У ПУСТЕЛІ

Пролог

— Чому «Філя», Михайле? — питали його нові побратими.

Він завжди відповідав коротко:

— Бо ніч — це не темрява, якщо ти знаєш, куди дивитись.

Але одного вечора, коли над позиціями зависнув густий туман, він розповів більше.

— У моєму селі жив філін (пугач). Старий, з роздертим крилом. Його всі боялися — мовляв, до лиха. А я малим ходив до нього щовечора. Він сидів на дубі край лісу, дивився в темряву й ніби все розумів. Ніколи не тікав. Ніколи не кликав. Просто був. І вчив — мовчки.

Він притулив руку до серця.

— Я тоді зрозумів, що сила — не в голосі, а в тиші, не в страху, а в спокої. І не в блиску — а в зосередженості.

Коли почалась війна, я згадав його погляд. І зрозумів: хочу бути, як він.

Бачити в темряві. Чекати. І діяти, коли час прийде.

Так народився «Філя».

Тепер, коли його викликають рацією, звучить:

— «Філя» на зв'язку. Тиша. Але ми бачимо.

І кожен знає: ніч під наглядом.

А загалом мене так називали ще зі школи.

Спершу — через прізвище, потім — у коледжі, через спосіб життя.

Воно якось приклеїлось, і стало частиною голосу, яким я говорив із собою.

Про що ця історія? Та ніби ні про що.

Просто кілька днів. Кілька пауз. Кілька речей, які вже не відіграти.

Але саме вони — як вода в пустелі: ти не одразу розумієш, що п'єш.

Розділ 1. Черговий день

Звичайний, нічим не примітний день.

Прокинувся, як завжди, за дзвінком будильника, випав із верхнього ярусу ліжка просто в берцях, накинув куртку й пішов палити з енергетиком у руці.

Осінь уже брала своє — листя ще трималося, але без впевненості, як люди, що забули, навіщо тримаються.

Зранку, ще до сонця, було зимно.

Я не в тих військах, де за слово «холодно» одразу відтискаєшся, але «зимно» звучить краще.

Точніше. Правдивіше.

Загалом, усе складається непогано.

Я радий служити там, де служу, — з тими, з ким служу і під керівництвом тих, кого поважаю.

Справу роблю правильну. Чесну. Потрібну.

Але якось... втомився, чи що.

Часто й не згадую, скільки це все триває.

Я не з перших днів у строю, але завжди десь був. І завжди намагався бути корисним не словом.

От я тут...

Виходить побратим, перебиває хід думок:

— Усе готово до роботи?

Видно, ще не прокинувся — пожартувати вирішив.

Зараз зі мною стажист, тож про готовність хіба що заради жарту й питати можна.

Я відповідаю:

— Аякже. З ночі. Стажист — молодець, старається.

Побратим киває, йде далі у своїх справах.

У нас взагалі все якось надто добре відпрацьовано. Кожен знає, що й коли робити. Краще — хіба що нові швейцарські годинники. І то, якщо їх робили особисто для президента.

Черговий день.

А от і стажист.

Я запалюю ще одну — іноді зранку хочеться саме другу. Вона якось краще заходить, глибше.

І йду за ним на робоче місце. Він справді молодець. Старається, тягне. Звикне до фронту — й ціни не буде його швидкості та якості. Не всім так вдається з перших тижнів.

День минає, як минає зазвичай.

Хотів би сказати, що пообідав за розкладом, але ця робота трохи інша: тут їси, коли є хвилина, спиш, коли встигаєш. Про час чаювання ми, звісно, ворогу натякали. І навіть не раз. Але щось не цінують наші дипломатичні жести.

До вечора — відносно тихо. Чи то ворог стомився, чи «ресурси» у них підсіли. А нам тільки на руку. Поімо.

За розмовою згадалася дивина — народні методи лікування.

Кажу побратимам:

— Ви знали, що в Японії зелену цибулю навколо шиї намотують?

— Це ще нічого. Її, кажуть, і... ну, не тільки на шию.

Реакція була відповідною.

Прізвисько «Чат ЖПТ» прилипло до мене міцніше — гумор явно виходив на новий рівень.

Стажист тримається добре.

Це дає шанс зайнятися побутом — у мене ж часу трохи більше, ніж у інших. То чому б не провести його з користю?

Зробив кілька проколів під дроти, прибрався, поговорив майже з усіма. Але, чесно кажучи, швидко був делікатно вигнаний з кожного місця.

Вернувся до техніки: замінив мастило в генераторі, глянув виходи. Мало що. Зробив каву тим, хто хотів, але сам не міг. Такі дрібниці — як ремонт душі.

Ближче до ночі — ворог ще раз спробував рипнутися.

Підтримав стажиста, і все владнали.

Ще один день добігає кінця.

Ще одна цигарка — на ніч.

Меседж рідним: «Усе добре».

Пара чатів — хтось скинув дурне відео, хтось мем.

Переписування з колишньою — знову ні про що.

Знову чергова драма, що не драматизується.

Падає останній попіл.

Я заходжу в бліндаж і примушую себе застигнути перед місцевим колізеєм — тобто нашим сміттєвим відром. Там у розпалі запеклий бій: професійні мишачі гладіатори зішлись у турнірі без правил.

Мишей у нас багато.

Осінь, тепле замкнене приміщення й цілковита байдужість до нас, грізних воїнів, створили ідеальні умови для симбіозу.

Вони б'ються в смітнику, шастають скрізь, гризуть мій рюкзак (бо, як виявилось, там була їжа). І я досі не знаю, як вони туди дісталися.

А що ми натомість?

Покращуємо їм імунітет.

До отрут. До звуків. До інструкцій, які мали б їх відлякувати.

Одне слово — обмін культурний.

Сидимо. Трохи говоримо про день. Трохи жартуємо. І, як завжди, хтось висловлює припущення, що один побратим — не людина.

Бо як інакше пояснити, що він з'їв курячу ніжку, яка тиждень лежала в машині?

Так, вона була в спецупаковці...

Але тиждень. У машині. М'ясо.

І він живий. Ба більше — задоволений. Каже, ніби свіжа була.

Потім — телефон.

Сон боком.

І знову день бабака.

Будильник. Енергетик. Цигарка.

Повідомлення рідним.

«Новий день. Старий я». Як то кажуть.

Черговий звіт про готовність. І — в роботу.

Все, як завжди. Принаймні — до обіду. А далі стало цікавіше.

По рації почали подавати сигнали: «Готовність зустрічати». Рух трохи пришвидшився. Темп — теж. Усе виглядало серйозніше, ніж зазвичай.

Я запалюю. Поправляю шолом. Беру «подарунок» для гостей.

Рація тріщить:

«Контакт можливий з близької»...

І... гасне світло.

Без коридорів. Без тунелів. Без варіантів кудись іти.

Тільки...

Темрява.

Розділ 2. Сліпа подорож

Дуже дивне відчуття, скажу чесно.

От я ще є.

А от мене вже немає.

Де ж я?

Голоси плавають навколо, як риби.

Частина наших слів. Частина — чужа.

І саме ця частина чіпляється за голову.

Темрява скрізь.

Наче тебе загорнули у ковдру, яку хтось забув зняти.

Відчуттів майже немає.

О, спина відгукується.

Хребет цілий.

Значить, я не фрукт.

Уже приємно.
 Ще одне око трохи ворухиться.
 Повільно, як ледачий кіт.
 А якщо воно ще є — значить, і я є.
 Зір повернеться. Питання часу. І товщини цієї дивної темряви.
 Стоп. Пальці.
 Тиша.
 Ну...
 Що є, те є.
 Чого немає — того немає.
 Десь поруч співає соловейко.
 Наші слова.
 Мабуть, таки забрали свої.
 Це добре.
 Дивно, але добре.
 А ось і голос, ніби крізь шар вати:
 — Привіт, Мішаня.
 Я відповідаю, не впевнений, що мене чують:
 — Ну, привіт. Як сам?
 Голос хрипкий, поламаний:
 — Все буде добре. Послухай... є таке діло...
 Він не договорив. Я і так зрозумів.
 Кажу першим:
 — У мене частини рук не вистачає?
 Він швидко хапається за легкий жарт, наче за рятівну жилку:
 — Та то нічого. Зір повернемо. Решту — теж. А руки... Постави-
 мо такі, що ти ними не тільки жопу підтирати зможеш. Може, ще
 й щось мудре напишеш.
 А мені чомусь зовсім інше лізе в голову.
 Те, що важливіше за руки й очі.
 — Як там стажист? — питаю.
 — У порядку він. Скоро побачитесь, Мішаня.
 Я намагаюсь посміхнутися, хоч не впевнений, що обличчя слуха-
 ється:
 — Ну, про «побачитесь» ти загнув.
 Ми ще трохи поговорили. Розмова йшла несподівано бадьо-
 ро. Хоча два писки в голові весь час намагались заглушити голо-
 си. Наче я слухав їх крізь товщу води. Або крізь сон, що довший
 за ніч.
 Так і минали дні.

У цих днях було багато співчуття, багато гордості й болю в голосі.
Якось мене спитали побратими:

— Може, тобі щось треба?

Я так втомився від цих «може, щось треба», що, зрештою, таки придумав, що треба.

Я попросив символ наших військ.

Побратими у мене творчі. Тому потім я це отримав.

Футболка.

Спереду — гордий спис, вбитий у слово «unstoppable».

А от на спині — головна причина, чому я її замовив. Лице того самого Солдатика із серіалу «Хлопаки» і його фраза, яку не сплутаєш ні з чим:

«You know what I do when I'm scared?

Nothing, buddy.

Cause I'm not a scared little wimp».

Якщо вже так багато говорять про мою відсутність страху — ця футболка цілком доречна.

На мені.

Тут.

Тепер.

Не знаю, скільки часу минуло, але ось вона — моя улюблена перепалка.

В душі Дедпула.

З моїм родичем.

— Ти знаєш, — сказав він обережно, — ти тепер трохи... ну...

— Кращий, — підказав я. — Просто не всі ще звикли до мого нового глем-стилю.

— Чесно кажучи, ти схожий на... — він зам'явся.

— На що? Кажі вже. На фалафель, який підпалили й викинули у смітник?

— Ну... більше на Зуко, який виліз з екрана, щоб покурити біля Чорнобиля.

— О, дякую. Приємно знати, що в мені є нотки анімешного шарму.

— І цей твій шов уздовж щоки...

— Знаю. Виглядає так, ніби мені обличчя зшивали п'яні таксидермісти.

— Та ні... Ніби ти програв битву авокадо, але виграв стиль.

— І при цьому втратив половину рожевого кольору обличчя. Так. Ми замовкли на кілька секунд.

— Слухай, — кажу я, — якщо хтось і має право порівнювати мою пику з географічною картою пекла, то це ти.

— Та я ж з любов'ю.

— А я — із самоіронією.

Я хоч і не бачив його обличчя, але чудово уявляв цю його задоволену посмішку.

Ту саму, від якої половина дівчат колись втрачала здоровий глузд.

Інші родичі й гості, що стояли біля дверей, явно не знали, що думати про нашу милу бесіду замість звичних «привіт, як ти?», чи «виглядаєш утомленим».

Я б і хотів сказати, що відчував свою шкіру, але це було б перебільшенням.

У моєму випадку — вічна темрява.

Звуки ніби приходили з іншого берега. Наче ти лежиш на дні блакитного озера, а все життя зверху — хвилями.

Сон, розмови, спрага.

Ще сон.

І знову — спрага.

Час від часу хтось давав мені щось рідке, що називали їжею.

Я швидко зрозумів, що до чого.

Але зміни всередині... Я їх не помічав.

Чесно кажучи, часу на це не було.

Так минали дні, що непомітно склалися у тиждень.

Я почув усіх, кого тільки міг згадати. Їхні голоси були теплі й важливі.

Навіть ті, що завжди звучали трохи відсторонено, тепер були ближче.

Не уявляю, як це — для мами, яка постійно десь поруч.

Це той біль, про який не питають.

А потім настав день їхати в інше місто. Велике, шумне, метушливе.

Для мене — просто тряска, ковток води через трубочку і перший банан, який я насилу прожував.

Мене супроводжували кілька медбратів і медсестра. Вони про щось говорили — про рідні міста, про станцію, куди ми їдемо.

Кумедно, але я завжди опинявся в цьому місті, коли в житті траплялося щось серйозне.

Збіг, про який варто подумати.

Розділ 3. Лікарняні будні

От і привіт.

Хтось заплакав, коли мене побачив. Хтось одразу зрозумів, що попереду багато роботи.

А я зрозумів, що запахи потроху повертаються.

Бесіди про життя.

Нові знайомства.

Обіцянки, що обов'язково ще зустрінемось.

І найприємніше — операції.

Мені пощастило з людьми довкола.

Є такий особливий гумор, який розуміють ті, хто вже бачив смерть близько.

Не обов'язково вмирати, щоб із нею зустрітись.

Наприклад, хто може перехопити десантника на пів дорозі до землі?

Правильно — сапер.

Коли мене привозили в операційну, завжди було багато жартів.

Про те, як я радий їх бачити. Про поранення. Про мою професію.

Якось під час однієї операції я лежав і розповідав якусь історію.

Так непомітно дійшли до теми толерантності. А потім — про расизм.

Я до того моменту ніколи не думав, що життя може виглядати настільки кіношно.

Сказав, що мені байдуже, якої люди нації чи кольору шкіри.

Бо мудаки й добрі самаряни є всюди.

Хоча, якщо бути зовсім чесним, я згадав, що з романами мені якось не пощастило по життю.

Ну не довелося мені зустріти порядного рома.

У цей момент операційна вибухнула сміхом.

Я, вже під наркозом, намагався пояснити, перепросити.

Але на останніх силах видав фразу:

— Тут що... є ром?

І заснув.

Довго потім думав, чи був він там насправді.

Я дізнався, що під час евакуації був при тямі.

І жартував, що не знаю, що тепер робити рукою без пальців.

Бо так незручно мобілку тримати.

Добре, що я ніколи себе не змінюю.

Хоча іноді це недолік.

Так я трохи ускладнив установку штучного кришталіка.

Ситуацію не пам'ятаю, але офтальмологиня потім сміялася, хоч тоді й була не в захваті.

Коли людині самотньо, залишається тільки веселитися.

От я й проводив опитування серед медсестер, які квіти їм подобаються.

Ну а хто, якщо не я, перевірить статистику?

Ще я дізнався цікавий факт: у деяких людей у нашій країні алергія на йод.

Здавалося б, що тут дивного?

Але в моєму регіоні йоду завжди не вистачає. Навіть у тих, хто живе біля моря.

Я взагалі веселий тип, навіть коли тверезий.

Хоча через добрий струс мозку після вибуху довелося сходити до двох психіатрів.

Обидва були приємно здивовані моїм настроєм.

А я помітив, що повернулися сльози.

Я давно не плакав.

А тут раптом став дуже чутливим.

На три місяці.

Ще я повернувся до старого хобі — писати вірші.

Точніше, я придумував і диктував.

А мама записувала.

Так і минали дні.

Зір потроху повертався.

Спочатку — з темряви в хаос великих плям. Потім — у плями кольорові. А далі ці плями по міліметру почали ставати схожими на об'єкти. І навіть на людей.

Два місяці п'ятьми.

А тоді — якісь кольорові тіні. І ці тіні раптом починають нагадувати форми, які я колись знав.

А жарти нікуди не ділися.

Одного разу всі були серйозні в операційній. Ну, настільки серйозні, що ніхто навіть не говорив.

Я лежав собі, думав про різне і відчув, що починається — наркоз підкрадається, накриває повільно.

А я вже звик до свого ритуалу: спочатку маска, потім розслаблення, і далі писк, який тане у голові.

І от я кажу:

— Народ, без паніки, у нас проблема.

Усі насторожилися.

Що сталося?

А я спокійно продовжую:

— Наркоз пропускає. Я маску не вдягнув, а вже накрило.

Як потім з'ясувалося, маску не обов'язково вдягати перед уведенням. Можна і після.

Та й загалом, я тоді був сліпий. Повернення зору було не як у кіно. Ніхто не махав руками перед очима, не питав: «Скільки пальців?».

Це був довгий процес.

Спершу — більше світла. Потім — тіні, що ворухаться. А тоді — кольорові плями, що поступово вчилися бути чимось знайомим.

Одного дня я нарешті побачив щось більше, ніж розмиті контури.

Мені здається, то була лікарка. На нігтях — кольоровий лак.

Я пам'ятаю, як довго вдивлявся в ці нігті. Бежевий або рожевий, такий, дуже ніжний.

Я тоді вже навчився не поспішати з висновками.

І спитав:

— Скажіть, а хіба такий лак... ну... не зовсім бажаний у медичній установі?

Мені відповіли щось веселе і професійне.

Я тоді всміхнувся. Так широко, що, здається, світ навколо став яскравішим.

І не тільки для мене.

Офтальмологи — це взагалі моя ахіллесова п'ята.

— Не боляче, — казали вони.

Так, не боляче.

Але якщо ви коли-небудь були на гастроскопії, чи, як ще люблять казати, ФГДС, то маєте той чудовий досвід, що не зовсім про біль.

Там про інше.

І тут — щось подібне.

Лежиш собі спокійно. Лунає приємна музика. Хтось говорить про щось буденне. Тебе вітають, з тобою розмовляють.

А потім починають промивати око і пальцями там щось робити.

І ось тебе від повернення у темніший світ відділяє тільки нашатир.

Було багато смішного, дивного, болючого.

І ще більше самотності.

Сам на сам із собою.

У кімнаті.

На вулиці під час коротких прогулянок.

І завжди — в думках.

Я не можу сказати, що помічав якісь зміни всередині. Але це не означає, що їх не було.

Розділ 4. Життя назовні

Доки минали розмірені дні, хвилини розтягувались у години, а ті — у цілі доби.

Два, інколи три рази на тиждень — операції. Після них перебіг часу ставав швидшим.

Хоча б ненадовго.

Навушники, що транслювали цілі канали. Голоси, які ставали фоном.

Уже не такі часті візити.

І сни.

Вони повернулися пізно.

Але дякую їм — хоч на кілька годин вони виносили мене геть.

Це прекрасний період.

У ньому відчутно те, що робить твою прозу особливою: сни, які спокійніші за реальність, і світ, який не квапиться пояснювати, що він таке.

Найдивніше в тих снах було інше: щоранку, прокидаючись, я відчував, ніби вони стають на паузу. І варто мені знову заснути — все зрушувало з місця. Наче натискати кнопку «продовжити».

З найяскравіших і найчастіших я пам'ятаю ось цей.

Ніби я там живу вже багато днів. Хоча не міг пригадати, скільки саме.

Тут, на арені, ми ловимо кіз — звичайних, з шерстю кольору старої соломи й байдужими очима, ніби вони бачили це все вже сотні разів.

Здавалося, що це і є наша головна справа: заходити у круглий загін із високими стінами й без поспіху хапати їх руками.

Коли все закінчується, нас випускають.

Ми виходимо на луг. Трава тут така м'яка, що під ногами здається майже теплою.

Попереду — край. Далі починається океан.

Я ніколи його не бачив насправді, але чомусь абсолютно впевнений, що він саме такий: густо-синій, майже важкий на погляд, і пахне солоною глиною та чимось давнім, що ніколи не змінюється.

Іноді мені здається, що якщо затриматися біля краю трохи довше, він заговорить.

Але поки що він мовчить.

Ми просто стоїмо, вдихаємо його запах і чекаємо, коли нас знову покличуть назад до арени.

Звісно, були й інші сні.

Часто я кудись подорожував. Ще частіше — просто проводив тихий, майже домашній день із тими, хто мені дорогий.

Були й жахи, куди ж без них. Але я і раніше їх не боявся.

А зараз...

Було відчуття, що я завжди знаю, що робити.

Я не прокидався, коли падав із висоти.

Спокійно йшов у найтемніші куточки жаху, на який здатна моя фантазія.

І завжди, коли приходив час, прокидався — лежачи в палаті. І чекав наступного повернення.

Чимало води й снів утекло. Чимало з них було прожито з іронією, а деякі — навіть із теплом.

Так тривало, поки одного дня я не зміг самотійно — хай трохи — взяти до рук телефон.

І побачити щось, що віддалено нагадувало букви й цифри. Але тільки на темному фоні, і не надто яскраво.

Моє око не любило світло. Його різкі промені здавалися чимось чужим, надто голосним.

А от праве око завжди показувало океан.

Звісно, це могли бути нерви, що ще не заспокоїлися. Або щось інше, більш наукове. Але виглядало це так, ніби ти висидиш уночі над водою. І нічого, окрім спокійних хвиль, не бачиш.

Хвилі билися одна об одну й народжували нові. У цьому було щось безумне. Але фантазія додавала картині особливого шарму.

Не як у фільмах. А так, ніби ти сам — частина цієї хвилі.

Є в цьому щось заспокійливе.

Так само, як і з пальцями, яких більше немає.

Унікальний досвід.

Відчуття, яке складно описати словами.

От ти дивишся на руку, і бачиш: далі зап'ястка нічого немає. Але ворухити — можеш. Ніби ця частина тебе просто в іншому світі.

Це не фантомний біль. Хоча й він буває. Це... щось інакше.

Щось, що наука давно пояснила магнітними полями тіла, пам'яттю нервів, ще чимось.

Тільки от воно ніби є. Ніби ти спустив руку з ліжка, і пальці просто зависли в повітрі. Можна навіть спробувати торкнутися себе.

І тоді буде дивне відчуття, що ти приклав до грудей тильний бік долоні. А решта так і лишилась десь у повітрі.

Дивне це відчуття.

Коли вперше стаєш на ногу, що не відчувала ваги тіла п'ять місяців.

Ти ніби дуже втомився, випив, а потім ще довго лежав у гарячій воді.

А найцікавіше — коли повертаєшся у сні. І пам'ятаєш, як це — торкатися рукою. І справді щось відчувати. Хай навіть тільки у снах. Хоча іноді я думаю, що, може, саме ці сні й тримають мене тут.

Розділ 5. Нове амплуа

Доки я був сліпий, натхнення раптом набрало нового дихання.

Раніше я писав вірші, невеликі оповідання й дорослі казки. Писав нечасто й небагато.

Річ навіть не в бажанні.

Тоді в мене був інший темп життя — активний, швидкий. А коли живеш у темряві, поступово входиш у смак так, як ніколи.

Спершу мама записувала все, що я диктував.

А потім, коли зір почав потроху вертатись, я навчився користуватися тим, що є. І вже сам набирав текст у нотатках на телефоні.

Кількість зростала. А думка народжувалася разом із кожним новим рядком.

А що, якщо...

Поки я був сліпий, пропустив осінь і зиму.

Але як же це прекрасно — побачити весну.

Коли все росте, цвіте і має той свіжий, майже сором'язливий вигляд.

Це виглядало дуже символічно. Наче спеціально для цих рядків. Я так само, як і природа, прокинувся навесні — після довгої темряви.

Тепер я маю змогу розповідати про світи, що снилися мені. Про світи, натхненні розповідями інших авторів.

І, звісно, передати частинку себе, своїх близьких, і тих, хто вже більше не скаже нічого особисто.

Весна завжди була для мене просто сезоном.

Часом, коли сніг тане, а люди чомусь радіють, ніби їх це всіх разом змиває і робить кращими.

Але тепер це було інакше.

Я бачив її після темряви. І запах відкритого вікна в лікарняній палаті здавався чимось таким справжнім, що навіть трохи різав очі.

Хоча, мабуть, це просто був запах ранньої трави й ліків упереміш.

І я подумав, що, може, саме зараз треба розпочати.

Я не знав, чи це взагалі комусь треба. Іноді мені здавалося, що ці історії я вигадую, аби не розпастися остаточно. Щоб було за що триматися, поки тіло ще думає, чи варто знову довіряти мені.

Були сни, які стали першими сюжетами.

Наприклад, сон про кімнату, до якої ти заходиш і бачиш сотні книжок без назв. Ти береш будь-яку — а всередині тільки порожні сторінки. Але коли ти починаєш думати про когось, сторінки заповнюються словами.

Був ще інший.

Про місто, у якому всі пишуть листи тим, хто давно пішов. А потім приносять ці листи на центральну площу й складають у величезні білі коробки. Ніхто їх не читає.

Просто так треба.

І цього чомусь досить, щоб жити далі.

Найдивніше було спостерігати, як усі, хто мене знав, реагували на цей мій несподівано бадьорий старт.

Минуло пів року від темряви.

З не дуже впевненого хобі все поступово переросло в щось більше.

На сьомий місяць у мене вже було одинадцять готових рукописів. От-от мав з'явитись дебют — аудіокнига. Ще трохи — і почнеться робота над коміксами за моїми історіями.

І три заявки на гранти, про які я раніше навіть не думав.

А найголовніше — багато голосів підтримки.

Від тих, хто пам'ятав мене іншим.

Від тих, хто не знав, яким я був.

Від тих, хто просто вірив, що новий початок — це не примха, а частина життя.

І я подумав, що, мабуть, у цьому і є сенс: мати поруч людей, які допомагають тобі не тільки вставати з ліжка, а й вставати у своїх власних історіях.

Епілог

Це коротка й дуже поверхова історія про те, як звичайний день у незвичних обставинах дав час подумати.

І знайти новий спосіб звучати.

Я опустив багато всього: тяжкі операції, візити людей, суперечки і купу важких розмов.

Просто це не стільки про лікування і години на ліжку, чи про виснажливі вправи, скільки про буденний день.

Той день, що забрав кисті й око, прикував мене до ліжка на довгий час.

Але натомість дав нові знайомства, нову справу й можливість надихнути когось іншого теж звучати по-новому.

Звучати так, як йому зручно.

На завершення я хочу залишити дещо для тебе — для того, хто сів поруч і почув мене між рядками.

Це вірш.

Один із перших, що я написав у темряві й виніс на світ.

Він саме про цю ситуацію.

Світ, що я посіяв

Я залишу своє око серед поля,
Щоб у нім, як у дзеркалі, сяяла доля
Тепла для всіх, хто йде в самотині,
Щоб кожен мандрівник відчув: він не в тиші.
Мій погляд, як сонце, стане опорою йому,
Уночі — наче зоря, у тумані — світлом прямим.
Він бачитиме сльози, біль і тіні,
Й відбиватиме надію у мить сумніву й зневіри.

Я руки свої у лісах залишу,
Щоб гілля їх пестило й колисало,
І втомленим мандрівникам плечі розслабляє,
Щоб кожен крок був легким, наче молитва.
Вони стануть рікою, що дає прохолоду,
Й силою, яка веде крізь темряву до заходу.
У їхньому дотику — шепіт листя
І вічність, що живе у кожному з нас.

Я кров свою проллю на попіл землі,
Щоб життя зі смерті знов проросло,
Немов той дощ, що падає на камінь,

Щоб зерна розкрилися у мить уперту.
З мого болю, зі сліз і вогню
Зйдуть паростки — пісня буття.
І кожна стеблина, кожна квітка й цвіт
Повідають світу: смерті у світі нема.

А потім рештки себе я віддам,
Лягаючи в основу саду, де віками
Квітнутимуть дерева й годуватимуть дітей,
Щоб сміх їхній лунав, мов дзвінкий струмок.
Моя плоть стане ґрунтом, мій дух — вітром,
Що шепоче листю: «Я з вами навічно».
І в кожному плоді, у кожній пелюстці
Залишиться частинка моєї душі.

І нехай я розтану, як дим багаття,
Та в кожному подиху, в кожному ранку
Я житиму — в травах, квітах, просторах,
У саду, що став вічності ріднею.

Володимир ВЕРХОВЕНЬ

ДРУЖИЛИ ЗМАЛКУ ЖАБ І ЖУК

Абетка

МУДРА КНИГА

Тарасика — знайшли у капусті,
Богданчика — лелека приніс.
Хлоп'ята росли як з води,
І кожен уже до «Абетки» доріс!
По літерці вчитують із мудрої книги,
Немов зернинки
Вилущують із колоса стиглого —
Не минають ані сторінки!

А а

АНТИЛОПИ-МАНДРІВНИЦІ

А ви чули, малята,
Що в Африці антилопам
Страх як подобається
Їздити скрізь автостопом*?
А ще кажуть,

* *Автостопом* — безкоштовно подорожувати попутним транспортом.

Недавно оті антилопи
З Африки помандрували
Аж до Європи!

Б б
БУЛА У БАБИ БОЧКА

Була у баби бочка
Повнісінька води,
Та висохла за літо —
А баба й не туди!
Розсохлися всі клепки*,
І обручі упали.
Була у баби бочка...
А бач — не стало!

В в
ВІТЕРЕЦЬ-ВЕРЕДУНЕЦЬ

Вітерця-вередунця
Сварив-соромив тато-вітер:
— Вибіг на вулицю —
Чому з трави куряву не витер?
У вікно до Василька
Кісточками з вишень стріляв!
Бавився вівсами високими —
Нащо поваляв?

Г г
ГУСАКОВА НАУКА

Дідусь-гусак галасливих онучат
Плавати вчить:

* Клепки — опуклі дощечки, з яких складається бочка чи діжка.

— Не мчіть без оглядки в річку —
 Лапки спочатку вмочіть!
 Гарненько промацайте дно,
 Перш ніж у воду пірнати —
 Ці правила всі гусенята
 Мусять напам'ять знати!

Г г ЧЕМНЕ ГАВЕНЯ

Гава кашку зварила
 У глиняному горнятку,
 Остудила на ганку —
 На снідання гавенятку.
 Гавенятко — гам-гам-гам,
 Ще й ложечку облизало,
 — Дякую, любя матусю! —
 Гаві чемно сказало.

Д д МЕДОВІ ДИНІ

Дивлюся — дорогою диня дигає.
 — Ти куди? —
 Вона усміхнулася золотозубо:
 — На базар!
 На сонці настоялись дині
 І на смак — як меду!
 З руками відірвуть* у господині
 Такий товар!

* Охоче куплять.

Е е
ОЦЕ ТАК СОМ!

Електричному сомові*
Заздрять звичайні соми:
— Це ж треба! Електрику
Носить, як ми вуса й хвости.
Такого до озера чи річки
На зиму візьми —
Вода не замерзне!
І зможеш куди хочеш плисти!

Є є
ЄВГЕНОВЕ Є
За язичок ехидна
Спіймала літеру Є:
А Є гукає ехидні:
— Не чіпай! Це мое!
Скажу ось Євгенові —
Він тобі надає!
Я ж бо Євгенове Є —
Не якесь нічие!

Ж ж
ДРУЖИЛИ ЗМАЛКУ ЖАБ І ЖУК

Дружили змалку жаб** і жук,
Жили душа у душу.
Зелений жаб і жовтий жук
Любили гратись дуже.
Жук над лужком кружляв, а жаб —
Обожнював калюжу.
Дзижчав і квакав кожен з них:
— Біжи до мене, друже!

* *Електричний сом* — велика риба, здатна виробляти електричні розряди.

** *Жаб* — поширена серед дітей назва жаби-хлопчика.

З з

ЩО ЗА ЗЕБРА?

Одного разу зебра
 Уздріла в місті «зебру»* —
 Здивовано застигла,
 Очам не йнявши віри:
 — Я вперше бачу зебру —
 Незграбну, сухоребру!
 Ще й бік не біло-чорний —
 Від пороху аж сірий!

И и

ИЧ ЯКА!

Між двома кілочками
 Паличку прибито,
 Та не рівно — криво!
 Літерки приміта** .
 А вона й не журиться,
 Ходить, як павич.
 Видно, догадалася,
 Що про неї річ!
 Ич!

І і

ІНДИЧА МОВА

Як індик у дворі
 Мову вів нерозбірливо,
 Булькотів, мов з окропом
 Пузатий баняк*** на вогні,
 Перепитував півень
 Його недовіжливо:
 — Ти «добридень» сказав
 Чи «добраніч» бажаєш мені?

* «Зебра» — пішохідний перехід.

** *Приміта* — прикмета, відмітна ознака.

*** *Баняк* — чавунний горщик, казан.

Ї ї
ЇХАЛИ МНИХАЛИ

Їхали Мнихали
На возі з горіхами,
Застала їх віхола,
То й не доїхали.
Їм би не воза,
А сани з горіхами,
Їх би тоді і не звали всі —
Мнихали!

Й й
НЕ ЙОЙКАЙ!

Ну який із тебе, хлопче,
Виросте герой?
Уколовся будяком —
Й одразу в сльози: «Йой!»
Ранку йодом намасти
Й не йойкай більше ти,
А будяк — йому то що?
Йому аби цвісти!

К к
ДЛЯ КОГО ПІДКОВА?

Підкову знайшла
Коло стежки корова,
Але завелика
Корові підкова!
Каштановий коник
Скавав у цей час,
Приміряв підкову.
Коневі — якраз!

Л л
ЛЕВЕНЯТА, ЯК МАЛЯТА

Левенята поховались
 Від левиці за дерева,
 А левиця ходить лісом,
 Заглядає в листя: «Де ви?»
 Левенята, як малята,
 До левиці — нітелень*!
 Так у хованки і грають
 Із матусею весь день.

М м
А МОЖЕ, Й НІ...

Мишеня в коморі перший раз
 Побачило kota:
 — Мамо! Він, як ми, так само
 Має вуса і хвоста!
 Може, миші і коти —
 Найрідніші із рідні? —
 Усміхнулась мама-миша:
 — Може, так, а може, й ні!

Н н
НОСОРИГ-ХВАСТУН

Нахвалявся носоріг:
 — Хоч кого зіб'ю я з ніг!
 Налякати можу всіх —
 Он який у мене ріг! —
 Та в савані ненароком
 Велетня зустрів слона —
 Миттю наче вітром здуло
 Носорога-хвастуна!

* *Нітелень* — ні слова, ні звуку.

О о

ДО ОСТРОВА У ГОСТІ

Сумно було в океані
Острову — сам-один.
Пароплави повз пропливають,
Димом окутують небо.
Раптом на берег вийшов
Із гостинцями крокодил
І люб'язно спитав його:
— Можна у гості до тебе?

П п

ПАПУГА НА ПАЛЬМІ

Папуга любив по обіді
Спочити на пальмі,
Повиснувши вниз
Головою чубатою.
А потім подумав: «На пальмі
Є місце й для спальні.
Тут спитьсся мені —
Не розбудиш гарматою!»

Р р

РАВЛИКОВА ПРИГОДА

Равлик і двері,
І хвіртку замкнув на замок,
Гратись до друзів гайнув
До сусіднього двору.
Раптом — дощ як з відра!
Він до рубчика змок!
Сохнуть повісив штанці
І сорочку на шворку.

С с СВИСТУЛЬКА ЧИ СОЛОВЕЙ?

У Сергійка є свистулька!
Хоч мала, та голосна.
Мов співучий соловейко,
Все виспіває вона.
Як на слух нам відрізнити,
Хто свистить весь день в садку
І мелодію виводить —
То повільну, то швидку?

Т т І ТРИТОНИ Б РЕГОТАЛИ!

Ви гадаєте — тритони*
Справді важать аж три тонни?
Та якби таке почути
Довелось їм, то тритони
Реготали би від ранку
І до вечора три дні
І притому б реготали
Ще три ночі уві сні!

У у ДИВУВАВСЯ УДАВ

Удав дивувався
З усього на світі, що бачив.
— Ух ти! — він вигукував
На всю горлянку.
Запитував, бувало:
— Чому ти скрипиш, деркачу,
Тихенько увечері
Й голосно зранку?

* *Тритони* — хвостаті земноводні тварини родини саламандрових, схожі на ящірок.

Ф ф
ФАЗАНЧИК-ВЕРЕДА

В дитинстві золотий фазан
Був, кажуть, той ще вереда.
— Фе! — не подобались фазанчику
Ні їжа, ні вода.
Тому й на фото вийшов —
Фу, який! Скривився
І кисло дивиться,
Немов кислиць об'ївся!

Х х
ХРУМ-ХРУМ!

Хвалився хом'як,
Що його хом'ячата нівроку!
Хочете знати чому?
Ховають харчі за щоку!
Хто хліб, хто халву,
Хто хрусткі пластівці до сніданку.
— Хрум-хрум! — хом'ячата у хаті
Хрумтять безустанку*!

Ц ц
ЩО СМАКУЄ ЦАПИКУ?

— Хочеш, цапику, цукерку?
Чи, може, із цикорію кави?
— Це тобі смакує кава,
А мені цей напій нецікавий!
І цибулячих млинців
Навіть духу я не переношу!
— О, тоді, цімборику**,
До відерця з водицею прошу!

* *Безустанку* — постійно, безперервно.

** *Цімборик* — друг, приятель.

Ч, ч**ДИРИЖАБЛЬ ДЛЯ ЧАПЛИ**

Річ нечувану у книжці
 Вчора вчитала чапля
 І чимдуж помчала в місто —
 Купувати дирижабля!
 Вже не треба по болоту
 Їй бродить — чалап-чалап,
 З дирижабля у бінокля
 Помічає чапля жаб!

Ш ш**ПІСЕНЬКА ШИПШИНИ**

Шипшина схопила
 Мишка за холошу:
 — У зошит швиденько,
 Мишку, запиши —
 Я в тиші підслухала
 Пісню хорошу!
 Послухай лишень,
 Як звучить: «Ш-ш-ш!..»

Щ щ**НЕ ЩАСТИТЬ!**

Тітці щуці не щастить!
 Ще й відкрить не встигне паці,
 Лящ ховається мерцій
 В очерет, в зелені хаці!
 Аж пищить щупак*: — Ну що?
 Запечеш в печі ляща ти?
 Чи в обід пісним борщем
 Знову будеш пригощати?

* Щупак — самець щуки.

Ь
З НЕНЬКОЮ НА ПРОГУЛЬКУ

Цілий день у м'якого знака —
Писульки-кривульки,
Ось і пальчики стомились,
Почались капризульки.
Захотілось маленькому
З ненькою на прогульку —
В полі зайнька зустріть,
В лісі послухать зозульку!

Ю ю
ЮЛЯ-ЗДОРОВУЛЯ

Юлі вже пора до люлі —
Прилетіли гулі!
— Йди, моя манюня доню,
Спатоньки до люлі! —
Юля розпустила рюми:
— Я вже не манюня!
Хочу спати в ліжечку,
А в люлі — хай кицюня!

Я я
ЯКОСЬ ЯКІВ ЗУСТРІВ ЯКІВ

Гуляв якось Яків,
Та й зустрів на галяві яків*:
— Як ся маєте? — привітавсь,
Як належить, Яків.
Але яки були не такі
Язикаті, як Яків,
До діла — охочі,
А до пустих балачок — ніякі!

* Яки — великі жуйні рогаті тварини з довгою густою вовною.

З КРИНИЦІ РІДНОЇ МОВИ

Хто з вас «Абетку» здолає,
Немов у горах круту дорогу,
Той і в житті здобуде
Ще не одну свою перемогу!
В садочку і в школі, діти,
Допитливі будьте, вчіться старанно,
З криниці рідної мови
Пийте щодня — спрагло і ненастанно!

с. Есхар

Анна СЛЕЗІНА

Огірок та гра

Огі, огі, огірок
Має друзів — ящірок.
Разом грають на городі,
Поки люди у господі.
«Оце швидкість! Ледве біг.
Подолати я не зміг», —
Так жалівся огірок.
Вже не хоче пиріжок:
Краще буде тренуватись
Та до бігу готуватись.

Перший сонях

Сонце землю обіймає
І рослини зігріває.
Та від сонця і тепла,
Від маленького зерна
Перший сонях уже квітне.
І проміння сонця ніжне
Його міцно обіймає,
Свою пісню заспіває,
Щоб той сонях швидко ріс
І до сонечка доріс.

Медовий Спас

Спас Медовий завітав,
Свою пісню заспівав
Про смаколики медові:
Соковиті, мов казкові.
Але...
Куштувати нам ще рано.
Одягнутись треба гарно,
Щоб до храму завітати
Та зі Святом привітати,
Освятити мед смачний,
Наче сонечко, ясний.

